

Sárközi Ferenc

A MÚLTBÓL MERÍTETTEM I.

Opština Mali Iđoš
Kishegyes Község
Municipality of Mali Idjos

A kötet megjelenését Kishegyes Község
és a Bácsfeketehegyi Helyi Közösség támogatta

Sárközi Ferenc

A MÚLTBÓL
MERÍTETTEM

I.

Feljegyzések Bácsfeketehegy történetéből

Forum Könyvkiadó

© Sárközi Ferenc jogörökösei, 2009

ISKOLÁZTATÁS

*Az elemi iskoláztatás megszervezése
a letelepülést követő években*

Feketehegyre 1785 májusának végén érkeztek meg a Kunságból leköltözött lakosok. Alighogy megérkeztek üresen álló telkeikre, jóformán még hozzá sem fogtak házaik építéséhez, már 1785. június 6-án elküldték kérvényüket az uralkodóhoz. Arra kérték II. Józsefet, hogy engedélyezze számukra a templom építését, valamint lelkész és tanító alkalmazását. A király Türelmi Rendeletének értelmében kérelmüket kedvező elbírálásban részesítette, így még az év folyamán felépítették házaikat, majd a parochiális házat és a két iskolaépületet is.

A vastag nyakú kun származásúak nem sokat törödtek az 1777-ben Mária Terézia királynő által kiadott Ratio Educationis rendeletével, hosszú időn keresztül figyelmen kívül hagyták az inspektor létezését, az iskoláztatás kérdését a presbitérium sajátította ki. A presbitérium a református elemi iskola működésének ellenőrzését két, saját köréből kinevezett inspektorra bízta, akik minden hónapban, de ha szükség mutatkozott, gyakrabban is ellenőrizték a tanítók munkáját. Észrevételeikről a presbitériumi üléseken számoltak be, s nem kímélték a tanítókat, ha negatív jelenségeket tapasztaltak.

Kezdetben az iskola pedagógiai vezetését az akadémikus rektor végezte. A debreceni teológiát befejezett fiatal lelkészjelölt három éven át töltötte be ezt a funkciót. A rektornak volt a tanítók között a legmagasabb fizetése, s azon felül még fél szesszió föld jövedelmét is élvezte. A föld megmunkálása nem okozott gondot számára, mert azt a lakosok robot formájában művelték. Hárrom év alatt a rektor annyi jövedelmet valósíthatott meg, hogy külföldi tanulmányútjának költségeit saját maga fedezhette. Az ilyen tanügyi-egyházi politikának az volt a célja, hogy amikor a végzett teológus tanulmányútjáról hazatért, lelkésként is tevékenykedhetett.

Feketehegyen az elemi iskola tulajdonképpen egyházi jellegű volt, de a gyakorlatban a lelkész csak adminisztratív szereppel bírt az iskola irányításában. Népiskolai jellege nem lehetett, mert a hivatásos tanügyi

„inspektor canonica visitatiók” alkalmával tájékoztathatta a presbitériumot a tanügy helyzetéről, de az inspektor véleményezését a presbitérium leggyakrabban csak meghallgatta, és leginkább figyelmen kívül hagyta.

A letelepedés első évében elkészült a parochiális ház (igaz, soha nem fejezték be teljesen), mellette a lányok iskolája, szemben pedig a fiúk iskolája. Ezek az épületek vert falból készültek, s csupán annyiban különböztek a falu többi lakóházától, hogy hat ablakuk volt. Az iskola bútorzatát közönséges padok képezték, mert helyszűke miatt 80–100 gyerek másképp el sem férhetett volna a banyakemencés, földes tantermekben.

Kertvéllesy Pál lelkész, az öregek visszaemlékezései alapján jegyezte le először a Feketehegen működő akadémiai rektorok neveit sorrendben: az első rektor Berhidai János volt, majd Sípos Mihály, Detshi Dániel (aki idővel Feketehegy jegyzője lett), Deák Sámuel, Dömötör Lajos, Sarlai Ferenc, Keresztes József, Kovács József, Német Lajos és Molnár János következett.

Az első rektori fizetés 40 forint volt, 12 köböl búza, 12 köböl árpa, 4 köböl alá való őszi és tavaszi szántás, valamint vetés fél szesszió földbe.

Minden gyerektől fél véka búza, fél véka árpa illette meg, a prédi-kációs halottól 8 garas, énekszós halottól 4 garas, 2 öl tűzifa, őrletés, 50 font só és 15 font faggyú.

A teológiát végzett fiatal rektor amint alkalmazást nyert, egyszeriben belecsöppent a jómódba. A vendégeskedés szinte minden napossá vált számára. Könnyen megtörténhetett, hogy eredeti hivatásáról is megfeledkezett. Ez történt Molnár István helybeli rektoral is, aki az átmulatozott éjszakák után sem jelent meg időben az iskolai foglalkozásokon, a presbiteri inspektorok figyelmeztetését sem vette komolyan, aminek az lett a következménye, hogy 1804. január 8-án kizárták az eklézsiából.

Molnár kollégája, Józsa Péter, aki a lányok tanítója volt, szintén hanyagul végezte munkáját, sőt „felesége gyanús személyek társaságában forgolódott”. 1805-ben neki is kilátásba helyezték az elbocsátást. Józsa Péter felesége, hogy kiengeszelje a presbitériumot, a templom felszentelésére egy pár ibriket és négy findzsát (csésze) ajándékozott. Az adományozásnak meglett az eredménye, férje maradhatott állásában.

A leányiskola tanítójának a díjlevele a következő volt: 40 forint, 60 véka búza és árpa, 40 font marhahús, 40 font sertéshús, 12 font faggyú, minden leánytól 1 véka búza és árpa, caniculai csirke, 2 öl fa, 1 öl szalma és őrletés.

Az egy véka búzát, árpát és a csirkét a gyermekek szülei adták.

1805-ben az utántelepülők, a vidékről beköltöző zsellierek, bérések számával a lakosság annyira megnövekedett, hogy a gyermekek iskoláztatására a két tagozat kevésnek bizonyult, szükségessé vált a fiúk tagozatának szétválasztása. A harmadik tagozat beindulása egy harmadik tanítói állás megnyitását is szükségessé tette.

Molnár István egykori rektor elbocsátása után nem hagyta el a községet. Mivel munkanélküliként nem kapott jegyzői állást, s mint egyházból kizárt személy nem számíthatott lelkészi hivatás betöltésére sem, az újonnan megnyíló tagozat tanítói állására pályázott. A presbitérium kénytelen volt megbocsátani Molnár Istvánnak, és tanítóként ismét alkalmazta. Büntetésből azonban csak segédtanító lehetett, a kisebbeket taníthatta. Ekkor a rektor, Sípos Mihály az idősebb fiúkat, Józsa Péter pedig a lányokat oktatta.

Egyébként a segédtanítók (preceptorok) leginkább középiskolai tanulókból kerültek ki, akik egy, esetleg két osztályt már sikeresen elvégeztek. A rektor felügyelete alatt sajátították el a tanítás módszerét, s pár hónap elteltével már önállóan is oktathattak. Segédtanító alkalmazására akkor is sor került, ha a tanító megbetegekedett, nyugál-lományba vonult, vagy ha a tanulók létszáma hirtelen megnövekedett. Rövidebb időre a tanító özvegye is alkalmazhatott preceptort.

A tanító biztosított a segédtanítónak lakást, sőt élelmet is. Fizetésül csak tizennyolc forintot kapott, de engedélyezték számára a „cantatiót”. Ez gyakorlatilag annyit jelentett, hogy ha elment tisztelegő látogatásra, a gyermek szülei küldhettek neki 1-2 véka gabonát.

A tanulók száma 1807-ben állandósult, s így Molnár István rektorból degradált tanító állása módosult, mint jó hangú tanító a kántori állás betöltését is elnyerte. A kántortanító fizetése 100 forint készpénz, 66 véka búza, 66 véka árpa, 40 font marhahús, 40 font só, 12 font faggyú, minden gyermek után 1 véka búza és 1 véka árpa, caniculai csirke, őrletés, 2 öl fa, fűteni való szalma, énekszós halottól 12 krajcár, prédikációs halottól 24 krajcár.

AZ ISKOLATÉR BŐVÍTÉSE

A harmadik tagozat megnyitása szükségessé tette az iskolatér bővítését. A templom mögött épült fel az „újház”, vagyis a káplánház. 1829-ben a lányok tagozatán is annyira megnövekedett a tanulók létszáma, hogy osztott tagozatokat kellett létrehozni.

A parókiával szemben épült fiúk iskolája mellett eladásra került a Palánkai-féle ház. A presbitérium azonnal megvásárolta, s itt épült fel a négy tantermű iskola tanítói lakással. Ebbe az épületbe kellett volna járniuk a nagyobb lányoknak is, de figyelembe vették a presbitériumi inspektor véleményét, miszerint nem előnyös, ha a nagyobb fiúk és a nagyobb lányok tagozata ugyanabban az utcában van, ezért a nagyobb lányok a templom mögötti iskolába kerültek, s csak a kisebbek a fiúk utcájában levő iskolába.

A nagyobb lányok iskolájának működése 11 évig preceptori tanítóval volt betöltve. A szűkös gazdasági évek és a kolerajárvány miatt csak 1840-ben legalizálódott a negyedik tanítói állás.

A tanítás nem volt ingyenes. minden tanuló évente egy véka búzával, egy véka árpával és egy caniculai csirkével járult hozzá a tanítói fizetés kiegészítéséhez. Összel minden tanuló hozott egy kötélre való szalmát, és azzal tüzeltek a banyakemencében. Szent György-naptól (április 24.) Szent Mihály-napig (szeptember 29.) a tanító „szombatális”-t, vagyis önkéntes természetbeni ajándékokat fogadott el.

A szülők panaszt tettek a presbitériumnak, hogy a tanítókhöz egyes szülők egész évben küldözgetik az ajándékokat (csirkéket, disznótoros kóstolókat), amiért, véleményük szerint, a tanító megkülönböztetést tesz a gyerekek között, amiért a többgyeres családok így hátrányos helyzetbe kerülnek. A presbitérium erélyesen tiltotta a legalizált, szombatiális idején kívüli ajándékok elfogadását.

KERTVÉLLESY PÁL LELKÉSZ PEDAGÓGIAI IRÁNYELVEI

A tanítás irányvonalát már a kezdeti időszakban bizonyos tervszerűség határozta meg. Kertvéllesy Pál csúzai református lelkész 1804-ben tantervet dolgozott ki, melynek címe: A tanítás lehető jó rendnek felállítása. Szerinte a következő három dolgot „szükséges fontolóra venni:

1. a tanítás tárgyait
2. az időt
3. a módot, mely szerint kell tanítani.”

Részletesen feldolgozta, mit kell tanítani, megjelölte a tankönyveket is. Ezek szerint: „Historija (történelem) Hubner szerint. Vallás tanítását és földrajzot Laczai szerint. Természet históriát Raff könyve alapján. Az emberek polgári és társaságbeli kötelességei Seilcr könyve nyomán.”

A tananyagot négy osztályra osztotta fel. Elrendelte, hogy kétszer kell vizsgát tenni. Decemberben és Szent György-napkor. Ez utóbbi napon volt a beiratkozás is.

Kertvéllesy Pál 1810 és 1834 között református lelkészkként is szolgálatot teljesített. Úgy vélte, a tanítónak törekednie kell, hogy „teljes erőből megszerettesse magát tanítványaival. Evégből gyakorolja a nyájasságot és szelídséget. Tanítványait emberségre, tisztaságra és tsinosság-ra nevelje”.

A tanulókat az iskolán kívül is ellenőrizni kívánta. Felhívta a tanítókat, hogy tanítványaik közül nevezzenek ki „némelyeket, akiknek mások felett való arányosságok, jámborságuk ismeretes, és ezek által jegyeztesse fel az. Oskolán kívül is Tanítványaiknak rossz magokviseléseiket, hajigálásaiat, lármázásaiat. Illendőségre is meg kell tanítani tanítványaikat, hogy kell magokat meghajtani, kalapjaikat levenni, köszönni, más nálok nagyobb embereknek”.

Amikor Kertvéllesy Pál Feketehegyre került lelkipásztornak, igen hitvány állapotok uralkodtak. A parokiális ház szinte romos állapotban volt, az iskolák túlzsúfoltak. A tantermekben csupán ülőpadok voltak, s így a gyermekek a térdükre helyezett palatáblákon írtak. Kertvéllesy Pál munkálkodása idején újabb házakat vásároltatott a parókia közelében. A preceptori állásokat állandó tanítókkal töltette be, az újonnan nyílt tagozatokba kényelmesebb iskolapadokat helyeztetett el.

1810-ig minden tanterem földes volt, de a padsorok közötti területeket kipadlóztatta, így az egészségügyi feltételek is javultak. Korábban a tanermeket hetenként egyszer takarították és mázolták, de a hét végén a tanulók szinte porban jártak. Ettől kezdődően a presbiteri inspektorok rendelete alapján a tanermeket minden nap takarították. A tanítóktól megkövetelte, hogy a tanermeket napjában többször szellőztessék. A tanulók ezután cipőjüket a folyosón hagyták. Megtiltotta, hogy a gyermekek hajukat zsírral kenjék.

Kertvéllesy Pál szerint a tanítás tárgya a következőket ölelte fel:

- „1. A betűk megismerése, több betűnek együtt való kimondása, olvasása
- 2. Vallástanítási tárgyak a vallás históriájával
- 3. Az írás mestersége
- 4. Az éneklés mestersége
- 5. Magyar és Erdélyország története és földrajza a »Kis Tükör« szerint, s Európa nevezetesebb országai 2-3 nevezetesebb városa
- 6. Természeti törtéria

7. Az embernek polgári és társaságbeli kötelességei
8. Ethika vagy erkölcsi tudomány
9. Arithmetika
10. Magyar, ha (kívánják deák) grammatika.”

A tanulók egyedüli tankönyve a korábbi időben a Biblia volt (ez volt az ábécés- és olvasókönyv is egyben), de mint láthattuk, Kertvéllesy Pál világi könyveket is ajánlott a tanítók figyelmébe.

Az egyes tantárgyak mélységének meghatározásában főleg a tanító tanultsága, egyéni buzgalma és írott jegyzetei szolgáltak.

Az iskoláztatás mindenkor kötelezővé vált. Ha a gyermek nem járt iskolába, akkor szüleit a „visitorok” (ellenőrök) behívatták, és igyekeztek jobb belátásra bírni őket. Ha a helyzet nem változott, akkor a szülőt a polgári hatóságok elé idézték. Nem volt ritka, hogy a hadnagy (kisbíró) kiosztotta a meghatározott botütést, hogy ezzel kényszerítse a szülőt jobb belátásra.

AZ ISKOLÁZTATÁS IDEJÉNEK MEGHATÁROZÁSA

A tankötelezettség hattól tizenkét éves korig tartott. Szent Györgynapkor fejeződött be a tanítás, és ekkor kezdődött az új tanév. Ekkor iratkoztak be a tanulók az iskolába, s ekkor jött az új rektor is, ha az előzőnek lejárt a három szolgálati éve.

A téli vizsgaidő kezdetben decemberben volt, de később áttették február 5-ére. A nyári vizsgaidő június 22–23-a volt. Ilyenkor a presbitériumi visitatorok jelenlétében a tanító kikérdezett minden tantárgyat, melyet az előző időszakban tanultak. Nem volt kötelező kikérdezni minden tanulót. A vizsga után kezdődött az új tanév. Gyakorlatilag ez azt jelentette, hogy a tanulók egész éven át jártak iskolába, kivéve a nagyobb mezőgazdasági munkálatok idejét, amikor szünetelt a tanítás. Októberben egyhetes szüreti szünet volt, mivel akkoriban minden legalis telepes rendelkezett negyed, fél vagy egy hold szőlővel. Az aratási és kukoricatörési szünet volt a leghosszabb, július 1-jétől szeptember 1-jéig tartott.

A XIX. század közepén a vagyon differenciálódás miatt a szüreti szünetet eltörölte a presbitérium, de azok számára, akiknek segítségét a szülők igénybe vették, a tanító engedélyezte.

A tananyagot négy év alatt kellett elsajátítani. Ezek után még két évig úgynévezett ismétlő, azaz vasárnapi iskolába jártak a gyerekek.

Az ötödik és a hatodik osztályos tanulók szerdán, szombaton és vasárnap kettőtől négy óráig vettek részt az oktatáson. A vasárnapi iskola hat hónapig tartott. Újat nem tanultak, csupán az előző évben tanultakat mélyítették el.

A rendes tanítás az iskolában nyolctól tizenegy óráig, délután pedig kettőtől négy óráig tartott. A gyakorlat azonban ettől nagymértékben eltért. A szülők reggel korán indultak mezei munkáik végzésére, így a tanulók nagy része már hat óra előtt ott volt az iskolában, s a tanító már ekkor elkezdett foglalkozni diákjával.

A Kertvéllesy Pál által lefektetett pedagógiai elvek olykor csorbát szenvedtek. Szabó József, a leányok tanítója például fejbe vert egy kislányt, és egy hét múlva a lány füle feldagadt. A szülő panaszt emelt a presbitériumnál. Tóth István helybeli orvos megvizsgálta a kislányt, és azt állapította meg, hogy a fülén levő daganat régebbi eredetű. Az ilyen botlásokat a tanítók fájdalommentesen úszták meg, mintha a tanítási órákat nem tartották volna meg.

Amikor a két inspektor a kántort nem találta a munkahelyén, az a határozat született, hogy ahány tanítási óráról elbarangol, 1 pengő forintot kell büntetésül fizetnie.

Az inspektorok hetenkénti látogatásaik alkalmával nem adhattak szakutasításokat a tanítóknak, de megfigyeléseikkel közvetett úton javították az iskoláztatás körülményeit. Felfigyeltek arra, hogy az iskola udvarán levő nyitott kút körül víztócsa keletkezett, s a pocsolyás víz visszafolyik abba a kútba, amelyből a tanulók isznak. 1838-ban az inspektorok észrevételeit figyelembe véve az a döntés született, hogy minden tanterembe ivóedenyt kell helyezni.

*Feketehégen Kertvéllesy Pál síremléke volt az első,
mely márványból készült*

A NÉMET ANYANYELVŰ TANÍTÁS

Kertvéllesy Pál lekipásztor idején szépen fejlődött az iskola. Az egykor feketehégyi iskola ac. rectora, Detsi Dániel került a polgári irányítás élére, mint jegyző. A letelepedéstől számított 35 éven keresztül a falu lakosságát kizárálag csak magyarok lakták.

Detsi Dániel álnoksága, megvesztegethetősége folytán kezdődött meg a környező falvakból a németek beszivárgása. Kezdetben a németeknek a Barán túli részen felépített házaikat a magyarok éjszaka lerombolták, máskor az éjjel leple alatt az ablakon keresztül belövöldöztek. A jegyző ezeket a kilengéseket erélyesen betiltotta. A német telepen, melyet Bánátnak is neveztek, mindenki szaporodtak a németek házai. Az evangélikus németek gyerekei kezdetben Szeghegyre jártak iskolába. Ám a két település közötti terület nádas-mocsaras volt, a gyerekeknek, de a felnőtteknek is veszedelmes volt egyik településről a másikra átmenni, minek következtében rendes stóla lefizetése mellett a német gyerekek is magyar iskolába kezdtek jární. Csupán annyit kértek, hogy a magyar tanítók között legyen olyan is, aki jártas a német nyelvben. A német gyerekek számára így lehetőség nyílt, hogy anyanyelükön is megtanuljanak írni és olvasni. A tanítók nem zúgolódtak ezeknek a gyerekeknek a beiratkozása ellen, hiszen több gyerek után több véka búza-árpa és csirke járt.

A STÓLA BEGYŰJTÉSE

A stóla begyűjtése nem volt mindig gondmentes. A tanulónkénti egy véka búza és egy véka árpa csak a nyomtatás után egyszer meg-szelelt pelyvás gabonára vonatkozott. Az ilyen pelyvás gabona került a verembe. A tanító árostálta a gabonát, és csak akkor kerülhetett a padlásra, szárazmalomba vagy szélmalomba.

A szülők, különösen a gyengébb termésű években, nem nagyon sze-leltették a gabonát. A tanító pedig köteles volt elfogadni, akármilyen pelyvás gabonát is kapott.

Valószínűleg nemcsak Szabó József tanító esete volt egyedüli, hogy hamis, illetve nagyobb vékával mérte a tanulók által behozott gabonát. Amikor Gáspár István oskolainspektor beszámolt a presbitériumnak Szabó József stólaszedéséről, elítélték a tanítót. Egy év elmúltával ki-derült, hogy az egyház is hamis vékával mérte a benyújtott párbért. A kurátor így gondoskodott arról, hogy a pelyvás gabona begyűjtése utá-ni rostáláskor ne legyen hiánya. A presbitérium megtárgyalta a kurátor ténykedését is, de ezt már közel sem olyan megbotránkozással, mint egy évvel korábban Szabó József tanító esetét. Hamarosan kiderült, hogy még a községi véka is hamis volt, vagyis nagyobb a hivatalosnál. Végül a helyzet rendezésére Kúlán készítettek hivatalos vékákat.

Kezdetben kukoricát csak olyan kis mértékben termesztettek a lako-sok, hogy bebiztosítsák élelmezésüket arra az esetre, ha esetleg gyenge termés áll be az alapvető gabonából. Az első eset, hogy kukoricát a szükségletet meghaladó mennyiségben termesztettek, szintén Szabó József tanító nevéhez fűződik. A tanulók, különösen, ha nagyobb do-logidő volt, akkor már reggel 6 órakor ott voltak az iskolában. Nyolctól 11 óráig tartott a tanítás, de a gyerekek többsége nem ment haza, mert a szüleik úgyis kint voltak a mezőn, az iskolában várták meg a délutáni tanítás kezdetét. Szabó József sajátos módon oldotta meg az egész napi foglalkoztatást, hogy ne rendetlenkedjenek a gyerekek. Ősszel a tanító nagyobb mennyiségű kukoricát vásárolt. Az akkor időben a kukorica-csöveket csuhéstul törték le a kukoricaszárról. A tanítási órák kezdete előtt a diákok kukoricát fosztottak, s 11 órakor a tanítás végeztével a gyerekek folytatták a munkát délután 2 óráig.

A szülők panaszt emeltek a presbitériumnál, hogy a tanító túldol-goztatja a gyerekeket, de amikor a presbitérium elé került az ügy, egész más formát öltött a tanító újítása. Azért intették le a tanítót a kupecko-dásról, mert a már 5 évtizedes épület gerendázata gyenge volt, s attól féltek, hogy a vert falú épület a túlterheléstől összersoskad.

Az iskoláztatás szempontjából egyazon elbírálás alá került a 4 osztályos elemi és a 2 osztályos ismétlőiskola. Tormási Benjámin ac. rector kimutatása szerint a 6–12 éves tanulók közül 53 fiú és 38 leány nem járt iskolába. Mint ac. rector, eréyes intézkedések igénybevételelvel követelte, hogy a bíró az iskolakerülők szüleit figyelmeztesse, és ha a figyelmezetés nem hozná meg a kívánt eredményt, akkor a hadnagy a vétség súlyától függően olvassa ki a szülőkre a megérdemelt pálcaütéseket.

Hogy ne jelentsen akadályt az iskola rendszeres látogatásában az anyagi helyzet, Tormási Benjámin rektor a presbitériumtól azt követelte: a szegény sorsú gyerekek tanítási díjának felét az egyház fizesse. A presbitérium ennek a kérelemnek eleget tett. A szegény sorsú gyerekek tanítási díjának felét az egyház fedezte. Az árva gyerekek ingyen kaptak tankönyveket is. Ez az intézkedés elejét vette annak, hogy anyagiak miatt az iskolakerülés indokolttá váljék.

A rendes stólán kívül 3 garast kellett fizetni minden tanulónak krétára, palatáblára, palavesszőre és papirosra.

A TANTERMEK FŰTÉSE

Ősszel minden tanuló 1 kötél szalmát hozott az iskolába, ami a banyakemence fűtőanyaga volt. A tanító kötelessége volt az, hogy a banyakemence fűtéséről és karbantartásáról gondoskodjon. Télire fogadtott egy fűtőt, aki a banyakemence fűtését végezte. A banyakemencét minden évben ki kellett tapasztani, ezt a műveletet a tanító minden a tanítványaival végeztette el.

Szalai László tanítóról maradt fenn a banyakemence tapasztásával kapcsolatos anekdota: „No, gyerekek, ki tud tapasztani?” – kérdezte a tanító. Jelentkeztek is bőven a tanulókból. Hogyan jelentkeztek volna, hiszen akkor megszabadultak az órán való részvételtől. A tanító kiválasztotta a 2 legmegfelelőbbnek vélt gyerkőcöt. Az egyik gyerek gyűrta a sarat, a másik meg bebijt a kemencébe, és szép lassan tapasztgatott. No nem sietett, hogy a kemence rendbe hozása eltartson a délutáni váltás végéig. Az első szünetben a gyerekek némelyike, ki heccből, ki irigységből pálcával piszkálgett a kemencében kuksoló osztálytársukat.

A második szünetben Szalai tanító ment oda a kemence szájához, hogy ellenőrizze a tapasztó munkáját. Amikor a kemencében lapuló gyermek észrevette, hogy egy fej árnyékot vet a kemence szájára, azt gondolta, hogy ismételten egyik osztálytársa akarja piszkálni. Felmar-

kolt a vődörből egy csomó lágy sarat, és meghajította a bekukucskáló fej irányába. A tanítónak csupa sár lett az arca, a szakálla, a ruhája. Mérgében benyült a kemencébe, és kirántotta a gyerkőcöt. A meggyfa pipaszárral jól elverte. Azután, mivel meg volt elégedve a gyerek munkájával, visszatuszkolta a kemencébe, hogy folytassa tovább a tapasztást.

Tormási Benjámin idejében a gyerekek uzsonnája, ebédje leginkább néhány sült krumpli meg egy darab kukoricakenyér volt. Egyedül a jegyző engedhette meg magának azt a fényűzést, hogy a gyermeket teljes lisztből készült búzakenyeret vihetett uzsonnára, de az meg inkább elcserélte sült krumpliért meg kukoricakenyérért.

A PAPLAKKAL SZEMBENI ISKOLA KARBANTARTÁSA

A letelepülés évében készült iskola a paplakkal szemben hatvanegy évi használat után oly romos állapotba került, hogy új iskolaépületről kellett gondoskodni.

Az épület tartóssága érdekében a padlózat magasságáig téglá alapokat raktak, a falak különben sárgaföldből döngölt, vert falúak voltak. Az utca felőli részen volt a kisebb fiúk iskolája négy ablakkal. A tanterem bútorzata tizenkét iskolapadból állt, melyek két sorban voltak elhelyezve hatvan tanuló számára. A további bútorzat: egy asztal, egy szék, egy szekrény, két fekete falitábla, számológép, fali olvasótáblák és a tanulók számától függően palatáblák. A tanterem után következett a rektor lakása, mely két szobából, konyhaból és éléskamrából állt. Mivel a rektor fizetését fél szesszió föld is képezte, a gazdálkodáshoz szükséges melléképület a főépülettel szemben épült. Ez egy istállóból, fészerből és pincéből állt.

A rektori lakás bútorzata: két asztal, két karosszék keményfából, két nyoszolya, ha vendég érkezik, legyen hol aludnia. Az ágyneműt csak egy madrássz (szalmazsák), egy paplan, két lepedő, egy almárium, egy szalmanyoszolya (priccs) képezte. (Ebben a lakásban látta vendégül a feketicsi rektor egy éjszakára Kőrösi Csoma Sándort, a világhírű utazót, a tibeti nyelvkutatót is, mielőtt még nagy keleti útjára indult volna, a magyarok őshazáját felkutatni.) A távoli ősök felkutatásának ötlete a XIX. század elején ismét felszínre került *Kőrösi Csoma Sándor*, az egykori nagyenyedi diák gondolatvilágában. 1819-ben indult el a nagy útra, melyhez 100 forint ösztöndíjat kapott. Magyarországtól Tibetig

az egész utat gyalog tette meg. Mielőtt távol-keleti útjára elindult volna, felkutatta a magyarság elterjedésének déli határát. Előtanulmányok végzése céljából bejárta Horvátországot és Bácskát. Ezalatt az előzetes kutatóút során tért be egy este a feketicsi rektor lakására, hogy éjjeli szállást kérjen, és kipihenje az út fáradalmait. A rektor lakása az ún. Barta-iskolában, a jelenlegi Antilop cipőkészítő üzem helyén volt. Az éjszakát az iskolaépület mögött levő konyhában töltötte. Egy feljegyzés is maradt arról, hogy a nagy utazó Feketehegyen tartózkodott: Kármán Pál torzsai lelkész 1904-ben a Vasárnapi Újságban mesélt az apja és Körösi Csoma Sándor feketehegyi találkozásáról. A faluban a szájhagyomány is megőrizte, hogy Körösi Csoma Sándor bizony egy éjszakát itt töltött.

Körösi Csoma Sándor örmény kereskedőnek öltözve járta Ázsia vidékeit, tudományos kútfőket keresve a magyarság ázsiai eredetéről. Iránon keresztül Nyugat-Indiába és Kasmírba jutott el. Ő volt az első európai, aki a tibeti kultúra ismeretlen világába bepillantott. A tibeti–angol szótárával világhírnévre tett szert, és megalapította a tibetológiát. 1842-ben, útban Tibet felé az a cél vezérelte, hogy a Lhászai könyvtában forrásmunkákat keressen az ösmagyarokról. A Himalája hágóin át Lhászába gyalogosan mocsaras vidékeken és meredek hegyi ösvényeken át hetekig vándorolt. Útközben megkapta a mocsaras vidékek betegségét, a maláriát, s a tibeti határon Dardzsilingben az életútja megszakadt. A 23 évig tartó vándorlása alatt a tibetologiával világhírnévre tett szert, és emléket állított a magyarság őstörténetének kutatásában. A Bengáli Ázsiai Társaság a Dardzsilingben elhunyt nagyenyedi diák sírja fölé két méter magas sárgára festett nyolcszögletű emlékművet állított. Az utókor nem feledkezik meg Körösi Csoma Sándor emberfeletti, kitartó kutatásáról.

A rektori porta mellett épült fel 1846-ban a nagyobb fiúk iskolája a tanítói lakással. A tanteremben tizennégy pad volt hetven tanuló számára, és egy tanítói asztal, egy szék és egy nagy szekrény. A harmadik és negyedik osztályos tanulók részére vásároltak egy földgömböt, Magyarország és Európa nagy térképét és Bács megye kis falitérképét. Ezenkívül a tanteremben voltak térképfüzetek, természetrajzi ábrák, valamint a tanulók számának megfelelő mennyiségű palatábla.

Az épület cseréptetővel volt fedve. Az akkori időben a falu összes háza, de még a községháza is nádtetős volt, így az iskolaépület a legkorszerűbb építménynek számított akkoriban.

NÉMET AJKÚ GYEREKEK SZÜLEINEK KÖVETELÉSEI

1846-ban Keresztesi József tanító választásakor a református németek őt támogatták, mivel jártas a német nyelvben. A ref. németek már időközben azt forgatták a fejükben, hogy önálló iskolát alapítanak, s így a tanítói állás betöltése nem okoz majd gondot.

Nem sokáig kellett várni a németek akciójára. 1847. október 31-én „némely előkelő németek” a presbitériumhoz folyamodva kérték a német református iskola megnyitását. A presbitérium meglepetésükre nem ellenkezett, viszont a németek tudták azt, ha külön német iskolát nyitnak, az sokkal nagyobb anyagi megterhelést jelent, mintha gyermekük magyar iskolába járnak továbbra is.

Tudomásul véve, hogy a presbitérium nem ragaszkodik a német gyermekek további iskoláztatásához, fordítottak egyet a kockán. Ekkor azt követelték, hogy a magyar tanítók közül valaki jártas legyen a német nyelvben, és gyermekük német oktatásban részesüljenek, valamint németül megtanuljanak írni és olvasni. Azt kérték, hogy a német ajkú gyermekük a rektor által vezetett tagozatot látogathassák. Vállalták, hogy továbbra is fizetik az oktatásukat. Ezeknek a követeléseknek könnyen eleget tett a presbitérium, hiszen követelés nélkül is ilyen oktatásban részesültek a német ajkú gyerekek immár 27 éve.

MÁRI-NAPI SZALADÁS

1849. január 23-án kezdetét vette a „Kossuth búcsú”. A németek elrabolták az összes ingóságukat, amiket az elmenekültek maguk után hagytak. A kifosztott házakat felgyűjtötték, nem kímélve az iskolákat sem, pedig azokba az épületekbe jártak az ő gyerekeik is. Felgyűjtötték az anyaegyházuk épületét is, a magyar parókiát, pedig a református németek leányegyházként a magyar református egyházhhoz tartoztak. Nemcsak az iskoláztatás szempontjából kötődtek a magyar egyházhhoz, hanem az egyházi szolgálatot is magyar református lelkész végezte.

A januárban elmenekült magyarok Kiskunhalason és Soltvadkerten ették a menekültek keserű kenyerét. A világosi fegyverletételt követően kezdtek csak szállingózni vissza elhagyatott, kifosztott, felgyűjtött otthonaikba.

1849. október 14-én ült össze a presbitérium a kirabolt és felgyűjtött parókián. A legsürgősebb elintéznivalókat 3 napirendi pontba foglalták, melyek így következtek egymás után:

1. az oskolázás ügye
2. az egyház költségeinek fedezése
3. az egyházi föld bevetése.

Az 1. napirendi ponttal kapcsolatban a következő döntés született: Idegen helyen való tartózkodás miatt, kivételesen a tanítók bérre ½ véka búza és ½ véka árpa legyen, melyet a tanítók megértéssel és örömmel el is fogadtak. A tanítást a régi tanítók folytatták. A leégett iskolaépületek falait, melyek vert falból készültek, ideiglenes megoldásként náddal borították.

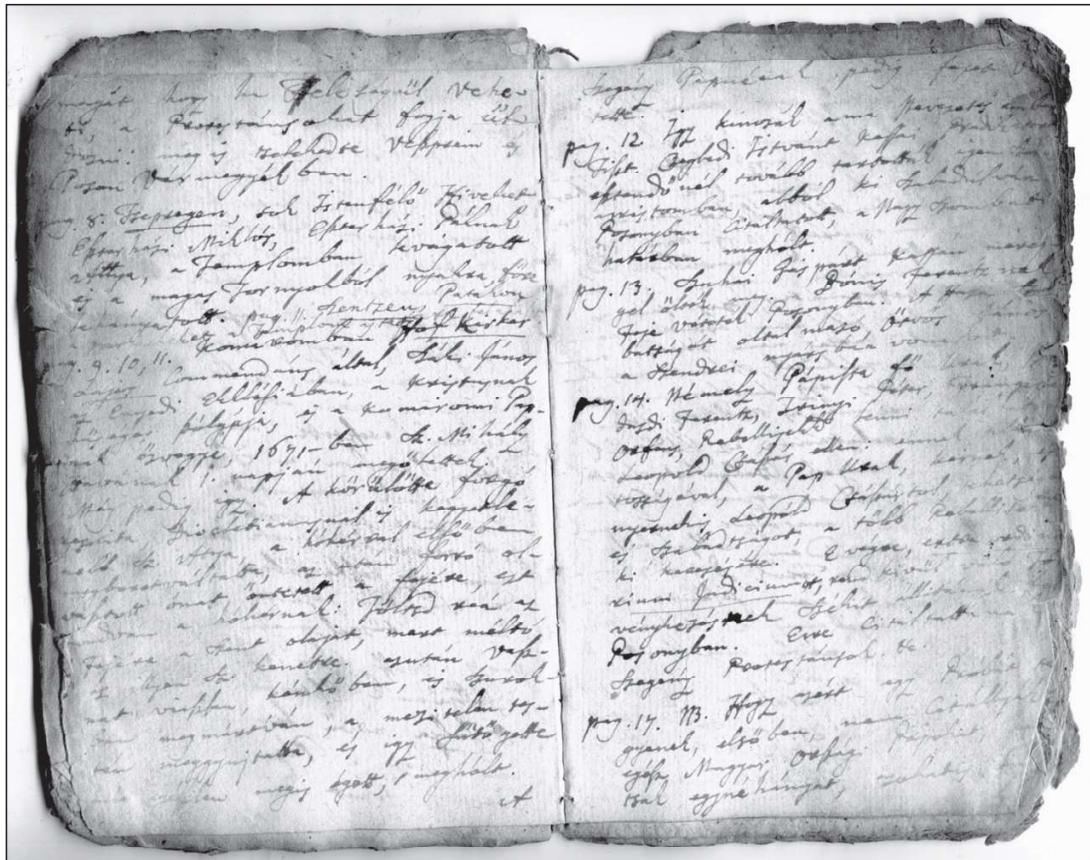
Majd hamarosan tetővel látták el, sőt 1852-ben új bútor került a tantermekbe. A szaladást követő évben a tanítók továbbra is fél stóláért tanítottak. Az egyház sem egészíthette ki a tanítók fizetését, mivel a kegyetlen helybeli és szeghegyi németek csak ingatlanok cseréjeként adtak gabonát a magyaroknak. A szorult helyzetbe került magyar református egyházat Boor Zsigmond torzsai és Kiss Adolf újsóvári lelkészek segítették ki kölcsöngabonával.

A szabadságharc bukását követő időben Ferenc József császár rendelete szerint a közigazgatásban a német nyelv lett a hivatalos. Keresztesi József ac. rectornak német nyelvtudása miatt alkalma nyílt, hogy megpályázza Feketehegyen a jegyzői állást. A 4 tanítóból álló tantestület így egy tanügyi munkást veszített. A presbitérium pályázatot jelentetett meg a megüresedett állás betöltésére. A csekély anyagi juttatás miatt egyetlen tanító sem jelentkezett az állás betöltésére.

Kényszerű megoldásként Zsengellér Lajos elvállalta a kisebb fiúk iskolája mellett a szomszédos iskolaépületbe járó nagyobb fiúk tanítását is. A dupla stóla kecsegétő volt számára, de a 150 tanulóval való foglalkozás felörölte a tanító idegeit. A viszonylagos nagy kereset könnyelmű életvitelhez vezetett. A sok gyerekkel való foglalkozás természetesen a tanítás színvonalának a kárára ment. A tanulók rendes időben jártak iskolába, délelőtti és délutáni oktatásra, s Zsengellér Lajos mit tehetett mászt, oda-vissza járkált a kisebb fiúk iskolája és a szomszédos nagyobb fiúk iskolája között. Az iskolába látogató presbiter szörnyűkönve állapította meg, hogy az első és második osztályos tanulók nem tudnak sem írni, sem olvasni. A presbiterek nemigen törödtek azzal, hogy objektív okok vezettek az ilyen állapothoz.

TANKÖNYVEK A SZABADSÁGHARCOT KÖVETŐ IDŐKBEN

A szabadságharcot követő első időkben nem voltak megfelelő tankönyvek. Zsengellér Lajos óra-előkészítői fennmaradtak, s ezekből következhetünk a tantárgyakra. A történelmet Erdélyország történetein keresztül tanította. Az erdélyi fejedelmek, Bátori Zsófia és a Zrínyiek történetét oly drámaian mutatta be, hogy az akkori idők szörnyűségein keresztül az elveszett szabadságharc eseményeit tükrözhette a tanulói előtt.

Zsengellér Lajos óraterve

Zsengellér Lajos óratervére nagy szükség volt, hiszen a tanulóknak a palatáblán és a palavesszőn kívül más segédeszközei nem voltak. A szabadságharc előtti időben használatos tankönyveket a császári felügyelő betiltotta. Csak 1854-ben jelentek meg ismét tankönyvek, a Népiskolai tankönyvek:

1. Heidelbergi Káté – rövid útmutató a kereszteny vallásról
2. Huber: Ó és Új testamentumi szent históriák

3. Énekeskönyv Dávid zsoltáraival
4. Varga János: Tankönyv
5. Losonci-féle Hármas kistükör
6. Bertók Károly: Rövid földleírás
7. Képes ABC

Zsengellér Lajost a kimerítő kettős tanítói munka és a presbitériummal vívott szélmalomharca odáig vezette, hogy a 10 éven át Feketehegyen betöltött tanügyi munkásságáról lemondott.

A tanítók alacsony fizetését 1852-ben még tetőzte, hogy a német leányegyház azzal állt elő, hogy kivonja gyermekeit a közös iskoláztatás alól. Követelték azt is, hogy a német iskola költségeinek fedezéséhez is járuljanak hozzá a magyarok, de ezt nem teljesítették, hiszen éppen annak a levét itták, hogy a németek nem is oly régen elhordták az összes gabonájukat. A presbitérium elvállalta viszont, hogy munkájával segíti az iskola felépítését. Erre 1869-ben került sor. Kocsikkal hordták a sárgaföldet, és segítettek a falak felverésében is. Őszre elkészült az új német iskola, mely egyben imaházként is szolgált. A nagy segítségnek és buzgóságnak az lett az eredménye, hogy az új iskola a tél folyamán összedőlt, mivel csak hevenyészve döngölték össze a földet. A segíteni akarás ezzel be is fejeződött: most már önállókká váltak, s „csináljatok magatoknak olyan iskolát, amilyent akartok” – mondták.

A szociális biztosítás az akkor időben ismeretlen fogalom volt. A kisebb fiúk új tanítója, aki Zsengellér Lajos helyére jött, megbetegett. Segédtanítót-preceptort kellett fogadnia, ő pedig az orvos ajánlatára fürdőbe ment. Amikor Juhász Pál, a nagykőrösi tanítóképző növendéke megérkezett, a presbitérium jóindulatúan arra ösztönözte a még nem diplomás növendéket, hogy jó munkát végezzen, mert a tanítási év végén kiadott minősítéstől függ sorsának további alakulása. A segédtanító a munkája végzése mellett készült a vizsgáakra, mert remélte, ha eredményesen elvégzi, akkor állandó állást nyerhet.

A tanterv szerint a tanulók számára egy újabb tantárgyat vezettek be: a természet históriáját. Ez nem jelentett problémát mindaddig, míg Kerkapoli István végezte a szolgálatot. A tantárgy tanítását 1864-ben ifj. Kozma Lajos vette át, aki mint ac. rector sokkal több figyelmet szentelt az újonnan bevezetett tantárgynak. A szülők panaszt emeltek a presbitériumnál, hogy túlterhelik az iskolában a gyerekeket. Azt követték, hogy a természet históriáját töröljék el.

Kozma Lajos erélyesen kitartott az új tantárgy tanítása mellett. Kompromisszumként az a döntés született, hogy a tantárgyat továbbra is tanítani kell, de a tudást nem kell mindenkitől egyformán megkövetelni. A gyengébb tanulókat e tárgyból nem is kell feleltetni.

AZ ISKOLA FENNTARTÁSI KÖLTSÉGEINEK MÓDOSÍTÁSA

1869-ben felvetődött a nagy kérdés, hogy az iskola a továbbiakban is felekezeti maradjon vagy népiskola legyen.

A gyenge termésű évek, a jégverés, a közterhek növekedése óriási teherként nehezedett a lakosságra. Számos bevándorolt zsellér úgy próbált segíteni a helyzeten, hogy vidéken vállalt munkát. Sokan mint szőlőmunkások vasárnap délben gyalogszerrel egy elemőzsiával és subával megpakolt talicskával indultak Kamenicára dolgozni, hogy szombat este az üres talicskával és a heti bérrel térjenek haza, így próbáltak kiutat keresni súlyos helyzetükön.

Azok, akik reménytelennek látták helyzetüket, elhagyták a falut. Évek múltán is hiába kérték a tanítók az elvándorolt szülők gyermekei után a tandíjat. Fél bérrel is beérték volna már, de a presbitérium nem tett eleget kéréseiknek. Végül feledésbe merült a kérdéses tandíj.

Azok, főként zsellierek, akik ragaszkodtak a lakóhelyükhez, de kötelezettségeiknek nem tudtak eleget tenni, egy új, nazarénus szekta megalapításától remélték az egyházi és iskolai kötelezettségektől való mentességet. A református egyház a meggyőződés eszközén kívül a polgári hatóságok szigorát is felhasználta a jelenség terjedése ellen. A nazarénusokat a polgári hatóságok (hadnagy-kisbíró) igénybevételével kényszerítették a vasárnapi istentiszteleten való részvételre.

Az új szekta megalakítói remélték, hogy mint egyházon kívüliek, mentesülnek majd az egyházi adó és a tandíj fizetése alól. A fenyítéseknek nem volt foganatja, így a presbitérium a templomban népgyűlést hívott össze. Az egyházi iskola vezetőségének az volt az ajánlata, hogy a gyermekek egyenkénti fizetségét el kell törölni. A tájékozatlanságból kifolyólag főleg azok voltak az újítás ellen, akik különben sem tudták fizetni a tandíjat. Azoknak a családoknak nyújtott volna kedvezményt a módosítás, akiknek több gyermekük volt. Az iskoláztatás költségei viszont teherként nehezedtek volna mindenkorra is, akiknek nem voltak gyermekei.

A presbitériumi ajánlata:

1. a földes gazdák fertályonként fizessék $\frac{1}{4}$ véka búzát és 1/7 véka árpát
2. a jobb módú házas zsellér kötelezettsége 60 krajcár
3. a gyengébb módú házas zsellér 20 krajcár fizetett volna.

Ezzel minden lakos, függetlenül attól, hogy gyermeke iskolába jár vagy nem, részt vállalt volna az iskola fenntartási költségeiből.

Ezt az ajánlatot a gyűlés résztvevői nem fogadták el, és természeten minden maradt a régiben.

AZ ÁLLAMI INSPEKTOR TEVÉKENYSÉGE

Az állami inspektorok hatása csak a múlt század második felében kezdett jobban kifejezésre jutni, amikor Dimitrijević került az inspektori tisztségre. Az iskolák tantermeiben szinte semmilyen szemléltető-eszköz nem volt. Az inspektor, hogy megnyerje az iskolaszéket, állami támogatásból szemléltetőeszközöket ajándékozott. Látogatása alkalmaival egy földgömböt, majd két Európa-mappát, Magyarország térképét, két természetrájzi ábrát ajándékozott. A következő alkalommal újabb két glóbuszt hozott.

Az inspektor az ajándékozást számításból tette. Cserébe azt kérte, hogy két újabb tanterem építéséről és két tanító felvételéről gondoskodjon a presbitérium. Anyagiak nélkülözésére hivatkozva, a presbitérium egy tanterem építését és egy tanító alkalmazását vállalta magára.

Az iskolák anyagi helyzetének javításán kívül az oktatásban is minőségi változások történtek. Az inspektor megkövetelte, hogy az ismétlőiskolában a gazdaságtanítás kötelezővé váljon. Tankönyvül dr. Enz Ferenc Gazdasági kistükörjét és Lukács Gazdaságtanát kellett használni. A presbitérium, hogy eleget tegyen Dimitrijević inspektor kérésének, Poják János és Vajányi Endre tanítókat bízta meg a gazdaságtan tanításával. Ez óriási lépést jelentett az oktatásban, hiszen az új tantárgy bevezetésével az iskoláztatás a minden nap élet követelményeihez idomult.

A gazdaságtan gyakorlati tanításához az egyház az iskola rendelkezésére bocsátotta a templom kertjét. Az ismétlőiskola 10-12 éves tanulói elméleti tudásukat gyakorlatival is párosították. Ennek az újításnak a szülők eleinte nemigen örültek, sőt panaszt is emeltek a presbitériumnál, mondván: „Gyermekeinket túlontúl dolgoztatják a faiskolában.

Nem napszámosok a gyerekek!" Ezekre az észrevételekre nemigen reagáltak sem a tanítók, sem a presbitérium. A gazdaságtan tanítása viszont idővel meghozta a gyümölcsét. Amikor a 80-as években a filoxéra az egykori „hazai” fajta szőlőket szinte teljes mértékben kiirtotta, Feketehegen a vad alanyra oltott nemes szőlő termesztése nem okozott problémát. Hetven éven keresztül Feketehegy láttá el a környező városok piacait csemegeszőlővel. Piaci napokon Verbászon, Kúlán, Topolyán 50–70 vesszőkosár szőlő bizonyította Bakai Károly, Vajányi Endre és Poják János tanítók eredményes munkáját.

Nem csoda, hogy amikor Dimitrijević inspektor 1870-ben ismét iskolalátogatásra érkezett, újabb tanszerekkel bővítette az iskola leltárát. Ő hozta Európa nagy földi abroszát, Magyarország kézi térképét, a Rasch-féle természetrajzi eszközöket, a Gönczi-féle fali természettani táblázatot, számológépet a fiúk iskolájába és ugyanezt a leányok iskolájába.

A vizitáció alkalmával az inspektor ismét az újabb tanítói állás betöltéséért szállt síakra. A gyűlésen Kozma Lajos lekipásztor, hogy segítsen a kínos helyzeten, azt ajánlotta, hogy az ő idejére (nem egyszer s mindenkorra) magára vállalja az egyházi földek utáni adó fizetését. Az így előállt többletjövedelemből az egyház egy újabb segédtanítói állást nyithatott. Ezzel az inspektor is meg a presbitérium is meg volt elégedve.

1872-ben az esperes által végzett canonica visitatio alkalmával az énektanítás színvonalasabbá tétele érdekében történtek újabb változások. Az esperes megkövetelte a kottaolvasás ismeretét is.

1873-ban teljesült Dimitrijević inspektornak az új iskola építésére vonatkozó óhaja. Igaz, a presbitérium nehezen hozhatta meg a döntést, hiszen olyan szűk esztendő volt, hogy a vetőmag is alig termett meg. De Poják János kántortanító, hogy lendületet adjon az iskolaépítésnek, felajánlotta, az ő tanítói működésének idejére vállalja a fél szesszió föld utáni adófizetést. Az adó összegének megfelelő juttatást a presbitérium a tanügy fejlesztésére fordította. Így a tanító áldozatkézsége lehetővé tette az új iskola építésének ügyét.

Tervezőmérnök helyett a tervrajzot Molnár Miklós jegyző készítette. Az új iskola a jegyzői lakás és a paplak között épült fel, a leányiskola helyén. Az egy évszázados tapasztalon okulva, hogy a völgyben épült, vert falú házak falát a salétrom ne rongálja, Molnár jegyző ajánlatára a falakat padlózat magaslatában fenyődeszka-szigeteléssel látták el. Az építkezéshez 17 000 téglát használtak fel. Az épület a kisebb lányok iskolájául és kántorlakásként szolgált.

*A letelepedés 150. évfordulóján az istentiszteletről hazafelé tartó hívők
a Kozma-iskola, azaz a kisebb lányok iskolája előtt haladnak*

Az iskolán négy nagy ablak volt és egy szárnyas ajtó. Két sorban, tizenöt padban 70–80 gyermek ülhetett. A bútorzathoz asztal és szék, egy szekrény, egy fekete tábla, számológép, fali olvasótáblák és pala-táblák tartoztak. Nyolcvan éven keresztül, amíg tanítás céljaira szolgált a tanterem, csupán annyi változás történt, hogy a tanítói asztal alá pódium került.

A kántorlakásban három szoba, konyha, éléskamra és pince volt, amely a nyitott folyosóról nyílt.

A főépülettől külön épült a nyári konyha, az istálló és a fészer.

A presbitérium erőlködése, valamint Poják János tanító és Kozma Lajos lelkész áldozatkézsége ellenére is az új iskola építésének terhe annyira nagy volt, hogy újabb tanító helyett csak segédtanító jöhetett számításba.

A presbitérium megküldte a pályázatot a nagykőrösi tanítóképző-be, amely szerint a növendékek közül segédtanítót alkalmaznának a feketehegyi elemi iskolában. Az évi bért kétszáz forintban és hat kocsi szalmában állapították meg. Bár a fizetésen felül lakás is járt volna, a növendékek közül senki sem jelentkezett.

Amikor Nagykőröséről megérkezett a jelentés, hogy senki sem hajlandó ilyen csekély fizetésért Feketehegyre jönni, a sértődött presbiterek egyike azt ajánlotta, hogy helyi erőkből oldják meg a kérdést. Sípos József csizmadiára esett a választás, mert szép kézírása mellett olvasott ember volt. A kisebb fiúk tanítójának bizonyosan megfelelt,

hiszen a 6-7 éveseket csak írni, olvasni kellett megtanítani, számtanból meg összeadásra és kivonásra.

A presbitérium örömmel vette az ajánlatot, s felkérte Sípos József csizmadiát, hogy hagyjon fel a csizmák készítésével, s legyen tanító. A kétszáz forintos fizetésnek és a hat kocsi szalmának az ajánlatára felcsillant a csizmadia szeme. Másnap már megint együtt ült a presbitérium, és örömmel állapította meg, hogy megoldódott a segédtanítói állás.

Az első nap még valahogy lecsitította a gyerekeket, de másnap már nem viháncolás, hanem láarma fogadta a mestert. Óra alatt is olyan hanúrozás volt, hogy zengett bele az iskola. Ha kéznél lett volna egy kaptafa, azt sem tudta volna, hogy kihez vágja. Úgy gondolta, kétszáz forint és hat kocsi szalma ellenében türtőztetnie kell magát az embernek.

A baj gyökere ott volt, hogy a fiúk iskolája a paplakkal szemben volt. Szegény Kozma Lajos lelkész, akinek áldozatkészségén múlott az iskola felépítése és az újabb segédtanítói állás betöltése, súlyos betegen feküdt az ágyban. Belülről a kór emészttette testét, a szomszédos iskolából pedig a csukott ablakon keresztül áthallatszó láarma háborgatta. Csupán egy héti ragyogott a csizmadia szerencsecsillaga. Október 5-én ismét együtt volt a presbitérium, és újabb pályázatot tettek közzé, mely szerint a hat kocsi szalma mellé háromszáz forintot ajánlottak fel, sőt a tanító költözöttet is Bajmoktól (akkor Bajmokon volt a legközelebbi vasútállomás Feketehegyhez). A nagykőrösi tanítóképzőből ekkor sem jelentkezett senki.

A feketehegyi presbitérium arra volt büszke, hogy soha senki tanácsát nem kérte ki, de most szorult helyzetében az espereshez fordult. Az esperes készséges volt magyarázattal szolgálni: a hat kocsi szalma elé legalább négyszáz forintot kell tenni.

Ha savanyú arccal is, de belátta a bölcs presbitérium, hogy növelni kell a segédtanítói fizetést. Az ilyen feltételeket biztosító pályázatra lett is jelentkező Molnár János személyében.

Az egész csizmadiaügyből a már itt levő tanítók is használ húztak. Fizetésemelési kérelemmel álltak elő, melyet meg is kaptak.

Egyébként a tanítók fő jövedelmi forrását a tanulóktól begyűjtött gabona képezte. Ha a tanítónak pénzre volt szüksége, akkor a búzát, árpát pénzzé tehette. Az idők folyamán az időjárástól függően a gabonatermés igen változó volt. Bő termés esetén a búza alig érte el az 1,20 forintos árat. Szűk termésű években pedig vékája 2, sőt 8 forintra is felemelkedett. Ebből kifolyólag a tanítók kereskedtek is a gabonával.

A presbitérium és a tanítók egyezsége állandó téma volt, de mindig megoldódott valahogy, különösen azután, hogy a terménybeli járulék

mellé állandó fizetést állapítottak meg. Terményben a tanítót a következők illették meg: 50 pesti mérő búza, 50 pesti mérő árpa, 2 öl tűzifa, 75 osztrák érc forint.

ISMÉTLŐISKOLA

A négyosztályos elemi oktatás kiegészítőjeként fenntartott ismétlőiskolát, mint az oktatás nem hivatalos formáját, a tanítók korábban ingyen végezték. A gazdaságtan bevezetésével már kötelező oktatási formának tartották. A tanítás hetenként három napot vett igénybe, és hat hónapig tartott. Az oktatásért a két tanítónak 25-25 forint volt a díja.

Az ismétlőiskola fennállása miatt a presbitérium által kinevezett iskolalátogatók hatásköre is kibővült. Ezért az iskolalátogatók megbízását 1 hónapra korrigálták a régebbi 1 éves időszakról. A presbitériumi tagoknak, ha megválasztották őket, akkor a megbízatásnak eleget kellett tenniük. Német Miklós 4 fertályos gazdára is rákerült a sor, és mikor más fontosabb elfoglaltsága miatt nem tett eleget a kötelezettségének, akkor 10 forinttal megbüntették.

Gazdasági ismétlőiskola 1906-ban

A NÉPISKOLA GONDOLATA

A felsőbb állami szervektől többször is érkeztek leiratok, hogy az egyházi iskolát népiskola váltsa fel. A nazarénizmus jelentkezésével továbbra is gyakran napirendre került a népiskola kérdése. A szekta hívei az iskola fenntartásával jelentkező kiadások miatt szerettek volna megszabadulni a terhektől. A presbitérium ragaszkodott az egyházi jellegű iskolához, a polgári szerveket képviselő bíró és esküdtek viszont vonakodtak attól, hogy nyakukba vegyék az iskoláztatás problémáit. A polgári hatóság nem zárkózott el attól a gondolattól, hogy anyagilag segítse az egyházi iskola működését.

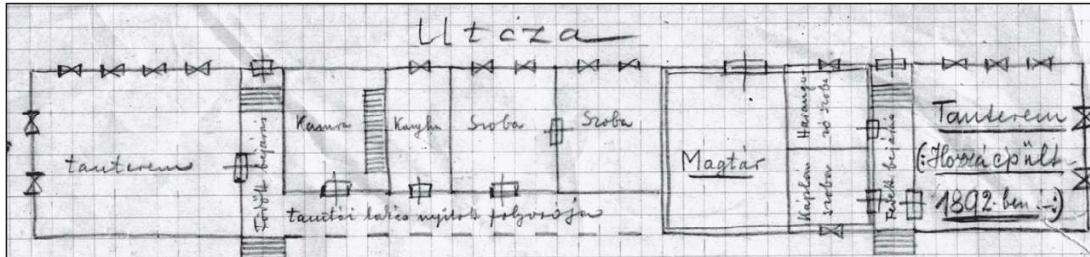
A tanítók szociális biztosítása és nyugdíjaztatása nem volt megoldva. Ha a tanító betegsége miatt nem taníthatott már, akkor saját költségén segédtanítót fogadott. Ha a tanító meghalt, özvegye is fogadhatott segédtanítót. Az özvegy a volt férj után járó rendes jövedelemből fizette a segédtanítót.

Amikor Vajányi Endre tanító 1884-ben meghalt, özvegye segédtanítót fogadott Kozma Béla személyében. Idővel az özvegy rendezte életkörülményeit, Kozma Béla pedig állandó alkalmazást nyert. Ő harminkét éven keresztül szolgálta a tanítás ügyét Feketehegyen.

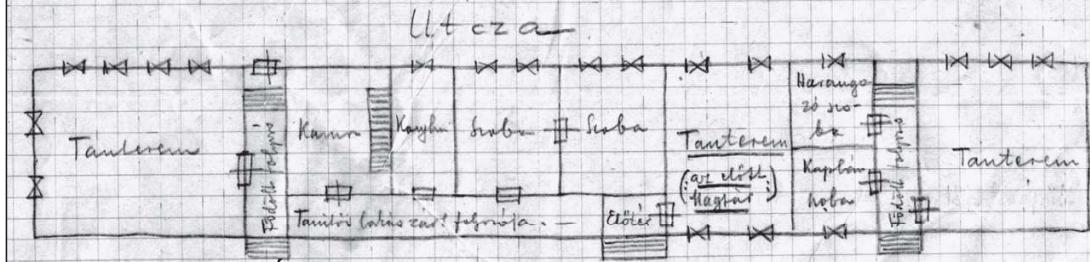
A tanítók nyugdíjlapjának rendezése újabb anyagi kiadásokat jellelt volna a presbitérium számára. Csak úgy fedezhették volna az újabb kiadásokat, ha növelik az egyházadót a híveik számára. Az áldatlan helyzet megoldását a polgári közösség magára vállalta, a korpótlék fizetését egyszer és mindenkorra elfogadta. 1876-tól a tanítók biztosítottakká váltak, s mikor megöregedtek, kérhették nyugdíjazásukat.

A TAKÁCS-FÉLE ISKOLA ÉPÍTÉSE

A leányok templom mögötti iskolája idővel alkalmatlanná vált funkciója betöltésére. Az állami inspektorok is valahányszor megjelentek, minden az ötödik tagozat és tanítói állás betöltését követelték. 1888-ban a Bácska és a Telecska napilapokban a presbitérium pályázatot hirdetett az új iskola építésére. A pályázatra jelentkező vállalkozók közül Germán Jakab cservenkai építész 2450 forint költségvetésével tette meg a legkedvezőbb ajánlatot. Az újonnan épült iskola két tanteremből és tanítói lakásból állt. Ugyanezen épületben volt a kurátor helyisége és az egyház gabonaraktára.

Épült 1889-ben, és 1909-ig így állt

Átalakított 1909-ben, és 1925-ig így állt

A lányok iskolája a templom mögött – Takács-iskola

Az építkezés kimerítette az egyház anyagi készletét, és három évig üresen állt a két tanterem, mivel az ötödik tanítói állás költségeire már nem volt fedezet. 1892-ben jelent meg a pályázat a tanítói állás be-töltésére. A káplántanító díjazására háromszáz forintot irányoztak elő, lakással és tűzifával kiegészítve.

Bár a káplántanítói fizetés igen csekélynek bizonyult, jelentkezőből nem volt hiány, a tanítók váltották egymást. Káplántanító volt Gulyás Kornél, Fábián Zoltán, Barkán Kálmán, de egyik sem tartott ki fél évnél hosszabb ideig.

A háromszáz forintos káplántanítói fizetéssel seholgyan sem lehetett az ötödik tanítói állást betölteni. Növelni kellett volna a fizetést, de arra nem volt lehetőség. A szorult helyzetben Tóth Sándor lelkész felesége, aki különben okleveles tanítónő volt, ingyen elvállalta az ötödik tanítói állás betöltését arra az időre, míg a presbitérium jövedelme majd megengedi a magasabb pénzbeli juttatást. Ez 1898-ig tartott. Ezután Balló Etelka tanítónő négy évig végezte ingyen a tanítást.

A tanulók létszáma 1895-ben:

1. Magyar református iskola	594 tanulóval
2. Német református iskola	150 tanulóval
3. Ág. evangélikus német iskola	288 tanulóval
4. Izraelita iskola	23 tanulóval
Összesen	1055 tanuló

A kimutatás azt tükrözi, hogy szükség volt az öt tanító mindegyikére.

A SZOCIALISTÁK KÉRELME ISKOLAÜGYBEN

A káplántanítói állás betöltése arra kényszerítette a presbitériumot, hogy az egyházi adót növelje függetlenül attól, hogy a korpótlékot a polgári közösség fedezze.

1897-ben Szarka Mihály és Sándor, Horvát Gábor és Kóris Sándor beadvánnyal fordult a presbitériumhoz, melyben kérték egyházi adójuk csökkentését, különben kilépnek a református egyház kötelékéből.

A presbitérium kérvényüket elutasította azzal az indoklással, hogy az egyház fenntartási költségei az adónak csak 1/4 részét képezik, viszont az adó 3/4 részét az iskola fenntartási költségei emésztik fel.

A kérvényezők különben is hátralékban voltak az egyházi adók fizetésével, s így névsorukat a presbitérium átadta a polgári hatóságoknak behajtás végett.

Az egyházi adó a régi tradícióként:

Párbér 1 véka búza –	1 for. 50 krajcár
1 véka árpa –	70 krajcár
Ház után	70 krajcár
Az állami adó 3% (átlag)	18 krajcár
Összesen	3 for. 0,8 krajcár

A következő évben (1898) a szocialisták nevében Ubornyi János harminchét aláírással, Őri Lajos pedig ötvenhét aláírással követelte a felekezeti iskola megszüntetését arra hivatkozva, hogy más községekben is népiskolák vannak.

A presbitérium adatokat gyűjtött az állami iskolák fenntartási költségeiről, mely szerint azok pénzelése még többe kerül mint Feketehegyen, ahol az egy tanulóra eső költség 2 forint 0,5 krajcár volt, Újsónkban pedig 2 forint 50 krajcár. Szerintük a kérvényben említett pacséri iskolát nem lehet alapul venni, mert annak az iskolaföldje háromszor akkora mint Feketehegyen.

A szocialisták kérelmétazzal utasították el, hogy ha kívánságuknak eleget tennének a polgári hatóságok, akkor az iskola fenntartási költségei még nagyobb megterhelést jelentenének a lakosok számára.

Ha a polgári hatóság mégis átvenné az iskolát, akkor az egyház csupán annyit kér, hogy az V–VI. osztályt a vallástanítás biztosítása végett hagyják meg továbbra is irányítása alatt.

A község vezetősége komolyabb lépéseket nem tett a szocialisták kérelmével kapcsolatban. Úgy látszik, nem akarták ezt a gondot is a nyakukba venni. Hogy az iskoláztatás kérdése megoldódjon, a polgári szervek iskolaalapot létesítettek. 1897-ben az iskolaalapból juttatott járandóság a község részéről:

	tanuló	juttatás
Ref. magyar elemi iskola	550	385 for. 95 kr.
Ref. német elemi iskola	146	95 for. 29 kr.
Ag. evang. német iskola	277	180 for. 78 kr.
Izrealita	26	16 for. 98 kr.
Összesen	999	679 for.

ISKOLAKÖTELES GYEREKEK CSERÉJE

Feketehegyen, a vegyes lakosságú vált környezetben a nyelvtanulást a magyarok úgy oldották meg, hogy a negyedik osztály elvégzésekor ausztriai családokkal vették fel a kapcsolatot, s gyermeküköt egy évre „kicserélték”. Így minden gyermeknek használhatott a német, illetve a magyar nyelv elsajátításából. Az Ausztriából érkezett gyermek magyar családonál helyezkedtek el, és magyar iskolába jártak. A vendéglátónak az osztrák gyerek után nem kellett tandíjat fizetnie. Ezen felbuzdulva, mivel a szomszédos német Szeghegy községen is a tanulók utáni járadék teherként nehezedett a szülőkre, szép számban

akadtak olyan németek, akik a Szeghegy–Feketehegy-relációt végeztek gyermekcserét. Ez leggyakrabban csak névleges cserének számított, de a német gyermek iskoláztatása után nem kellett fizetni. Amikor elharapódzott a szeghegyi német gyerekek névleges magyar iskolába járatása, a presbitérium bevezette a szomszédos községből járó gyermek utáni 5 forint 50 krajcárós díjazást. A szegényebbek 2 forint 50 krajcárát fizettek. A tandíj felét az osztálytanító kapta. Az ilyen megfizetés hamarosan véget is vetett a diákcserének.

A nazarénusok és azok a szocialisták, akik az egyház kötelékéből kiléptek, az egyházi adó kétharmadát fizették iskoláztatás címén a polgári hatóságoknál. Az iskoláztatás alapköltségeihez a község hozzászámította az iskola leltári értékének évi 6%-os kamatát is, ez még 3 korona 20 fillérrel növelte a gyermek iskoláztatási költségeit, így az egyházból kilépők még nagyobb terhet viseltek.

A TANULÓK LÉTSZÁMA A SZÁZADFORDULÓN

1898-ban a tanulók létszáma:

	gyermek	korpótlék
Kel. magyar elemi iskola	565	349 for.
Ref. német elemi iskola	144	88 for.
Ág. evang. német iskola	287	177 for.
Izraelita	32	19 for.
Összesen	1028	633 for.

A polgári közösség által juttatott összes korpótlék tulajdonképpen egy tanító évi fizetésének felelt meg.

A községen belül letelepedett izraeliták külön iskolát tartottak. A feltüntetett 32 tanuló nem mindegyike volt izraelita. Itt a tanítás színvonala magasabb volt, mint a nagy létszámú magyar tagozatokon, s ezért az „előkelőségnak” számító szülők gyermekei 1-2 osztályt a zsidó iskolában végeztek. A jegyző, de még a református lelkész is egy időre az izraelita iskolába járatta gyermekeit.

A hatosztályos elemi iskola tanulói öt tagozatra voltak osztva. 1895-ben Pál József az elsősök, Sarlai Gerzson a másodikosok, Szálai László a harmadikosok, Bakai Károly pedig a negyedikes, ötödikes és hatodikos fiúk, Kozma Béla viszont ugyanezen korosztály lányainak a tanítója.

Bakai Károly és Kozma Béla alaptevékenységét a IV. osztályos fiúk, illetve lányok tagozata képezte. Az V. és a VI. osztállyal a vasárnapi iskola keretében hetente háromszor külön díjazásért foglalkoztak.

A református német gyerekekkel egy tanító osztatlan tagozaton 140–150 gyerekkel foglalkozott.

*A régi német református templom után volt a paplak,
az iskola és a kántor lakása*

Az ág. evangélikus német gyerekekkel két tanító foglalkozott, tagozatonként 140–150 gyerekkel.

*A német evangélikus egyház kántorának lakása, az iskola,
a paplak és a templom*

A TANÍTÁSI ÓRÁKON KÍVÜLI TEVÉKENYSÉG

A tanítás az iskolában hivatalosan 8 órakor kezdődött, de már 6 órakor gyülekeztek a gyerekek. A tanítás kezdetéig a tanítók ügyeltek a gyermekek viselkedésére. A tanítás kezdete előtt a tanulók egyházi énekeket énekeltek, és imádkoztak. Ezt a presbitérium szigorúan megkövetelte. A tanítás 11 óráig tartott, majd délután 2-től 4 óráig folytatódott, szombat délután kivételével.

Vasárnap délelőtt istentisztelet előtt a nagyobb fiúk és lányok az iskolában gyülekeztek. 9-től fél 10-ig énekeket gyakoroltak, majd a templomban a kiskarzaton hallgatták végig az istentiszteletet.

A nagyobb fiúkból és lányokból (5–6. oszt.) Kozma Béla, majd Takács Ferenc énekkart szervezett. A probléma ott keletkezett, hogy a fiúk és a lányok együtt gyakoroltak. „A nemi különbségre való tekintettel” a presbitérium megtiltotta a közös gyakorlást. Az énekkar tagjai a kántor vezetésével régi tradíció szerint temetések alkalmával búcsúztatóénekeket énekeltek. Bakai Károly a századfordulón azon óhajának adott hangot, hogy az iskolaszék vásároljon egy harmóniumot az énekkar sikeresebb tétele érdekében. Kérelmét azzal utasították el, hogy a templom renoválása és az orgonavásárlás kimerítette az egyház pénztárát.

1909-ben került Takács Ferenc tanító Feketehegyre. Szívügyének tartotta az énektanítást. Megszervezte a felnőtt énekkart, és 2,5 évtizeden keresztül a kulturális élet fő szervezője volt. A felnőtt énekkarral hetente kétszer tartott próbát. A dalárda tagjaiból kerültek ki a színjátszó csoport tagjai. Távlati célja az volt, hogy az ifjúságnak egy olyan otthont biztosítson (építse), mely a felnövő nemzedéket elvonja a kocsmától. Kérelmére harmóniumalap létesült. Két év múlva összegyűlt az adományokból a szükséges pénz, és megvásárolhatták a hangszeret. Jó példát mutatott a kulturális tevékenység alapeszközeinek a biztosítása terén, minden évben tetemes összeget ajándékozott a kultúrház építésére.

Az állami inspektor nyomására 1909-ben megnyílt a hatodik tagozat is. Az újabb tanítói állás betöltésére megjelent pályázatra 29 kérvény érkezett. A legtöbb szavazatot (22) Barta Gábor tanító kapta. Ő Kozma Béla halála után (1913) kántortanítóként került ide, majd az elemi iskola államosítását követően az elemi iskola igazgatója lett és maradt 1945-ig. Nyugdíjaztatása után szinte haláláig végezte a kántori teendőket. Munkálkodása idején szép eredményeket ért el a méhészet terén is.

Ekkoriban Bakai Károly vezette az ismétlőiskolát, de gazdálkodott is. A gyümölcsészet, különösen a szőlő termesztése terén ért el kitűnő

eredményeket. Ő 1903-ban vonult nyugdíjba 29 évi szolgálat után. A tanításban Jeges Károly helyettesítette mint segédtanító. A segédtanító munkáját Bakai Károly irányította. Munkáját a presbitérium napi 2 koronával jutalmazta. Tanítói tevékenysége így élete utolsó napjáig, 1903. augusztus 23-áig tartott.

1910-ben vonult nyugdíjba Szálai László tanító, aki 38 évet szolgált Feketehegyen.

A megüresedett tanítói állásra Takács Ferenc tanító feleségét, Szűcs Máriát 21 szavazattal választották meg. Hálából, hogy férjével együtt, egyazon iskolában dolgozhatott, az egyháznál háromévi lekötésre évi 350 koronát (összesen 1050 kor.) adományozott egy nem meghatározott alapítvány céljára. Az általa létesített alapítvány jövőjéről később szándékozott dönteni. A tanítónak járó 600 négyszögölös (epreskert) konyhakerti termesztésre szánt földterületről is lemondott, illetve iskolai gyakorlati célokra bocsátotta.

A BARTA-FÉLE ISKOLA ÉPÍTÉSE

Az 1847-ben épült parókiával szembeni fiúk iskolája két tanteremmel, tanítói lakással igen megviselt állapotban volt. Oszlopos iskolának nevezték, mert hosszú időn keresztül minden tanterem mestergerendája a tanterem közepén oszloppal volt alátámasztva. 1909-ben született a döntés, hogy új iskolát kell építeni, de pénzhiány miatt a pályázat csak 1911-ben jelent meg. Mivel fél évszázadon keresztül Barta Gábor tanító lakott az iskolában, róla nevezték el.

A Barta-iskola és a KIE épülete a gyerekekkel

Pfejfer Fülöp tervezte az új, két tanermes, tanítói lakással ellátott iskolát. Az akkori időben, de még hosszú időn keresztül is a legkorábbi építménynek számított. Az építkezési munkálatok 1913-ban kezdődtek meg. Tekintettel az első világháború kitörésének előszelére, a vállalkozó Bulterer Antal építőmesterrel történt megállapodás szerint az építkezési költségeket négy részletben határozták meg. Kifizetésre került a negyedik részlet is, így a háború kitörését megelőzően elkészült az iskola. A két tanermes iskola felépítésével megnyílt a hetedik tagozat is. 1913-ban Kozma Lászlót vették fel tanítónak. A háború kitörésekor Kozma Lászlót bevonultatták hadiszolgálatra, a megüresedett tanítói helyre pedig segédtanítót vettek fel.

Kozma László és testvére, Böske

1916-ban Bánya Gyulát kérték fel a tanítói állás betöltésére, de ő sem foglalhatta el azonnal a munkahelyét, mert az orosz frontra vitték. A tősgyökeres feketehegyi lakosok közül Bánya Gyula volt az első olyan személy, aki már középiskolát végzett.

AZ EGYHÁZI ISKOLA MEGSZŰNÉSE

Az első világháború idején Kozma László, Bányai Gyula, Tóth László és Nadich Miklós tanítókat segédtanítók helyettesítették. A háborút követő országhatár-változás miatt új helyzet állt elő az elemi oktatásban. A harctéről visszatért Bányai Gyula, a fogsgából szabadult Kozma László és a helyben maradt tanítókkal Barta Gábor igazgató 8 tagozaton szervezte meg a tanítást. Tanított Barta Gábor, Takács Mária, Kozma László, Kozmáné Kaszás Erzsébet, Bányai Gyula és Takács Ferenc.

Az óvodát Barina Irén óvónő vezette.

A német református iskolát 1 tanító, míg az ág. evangélikus németek gyermekeit 2 tanító vezette.

A nazarénusok és szocialisták három évtizeden keresztül szinte állandóan a községi szervektől, a minisztériumtól az állami népiskola megszervezését követelték. Régi óhajuk 1921-ben beteljesült. Megszűnt az egyházi iskola.

Az iskolák államosításával hamarosan nem csak szervezeti változások történtek. A jegyző, az aljegyző, a községházán a hivatalnok, a községi orvos, természetesen a rendőrparancsnok (mellesleg, amint Feketicsen meghonosodott, magyar nőt vett el feleségül), a rendőr csakis szerb lehetett. Valamennyien fiatalok voltak, így hát gyermekeik is voltak, nekik szerb nyelvű oktatást kellett volna szervezni. Mivel ennek az 5-6 gyereknek egy tagozatot mégsem nyithattak, az akkor rendelet szerint minden olyan magyar gyermekeknek, akinek vezetéknév iics-vicsre végződött (pl. Jankovics), kötelezően szerb tagozatba kellett iratkoznia. Ezáltal biztosították a szerb tagozatok létszámát. Magyar nyelven a tanítás csak az 1–4. osztályig folyt. Az 5. és 6. osztályban szerbül tanított Serababski H. Hedviga és Basaraba Emilia. Ők magyarul nem tudtak, meg nem is kellett tudniuk, mivel minden tantárgy tanítása szerb nyelven folyt. Šabanović D. Draga osztatlan szerb tagozatot vezetett. Szerb ajkú gyermekek alig voltak a községben.

A régi Jugoszláviában Feketicsen is a magyar tanítók államnyelvből vizsgáztak. A vizsga oly alacsony szintű volt, hogy gyakorlatilag szerb tudásuk még csak a minden nap (piaci) nyelvismereteket sem elégítette ki. Az elemi iskoláztatás programja előírta, hogy az első négy osztályban kötelező a szerb nyelv tanítása, az V. és VI. osztályban pedig minden oktatói óra szerb nyelven történjen.

A magyar tanítók gyakorlatilag szerb órákat nem tartottak, s nem is tarthattak a gyér tudásuk miatt, így az V. osztályba került gyerekek minden bevezető nélkül csak szerb nyelven hallgatták az órákat.

Nekem [Sárközi Ferenc] ez nem jelentett nehézséget, mivel egy szerb inastól már korábban megtanultam szerbül. Nem úgy az osztálytársaimnak. Magyar szónak nem volt szabad elhangzania az iskolában. Szünetben is csak szerbül beszélhetünk, ami a gyerekek közt felháborodást, „lázadást” váltott ki.

Szervezkedtünk – felrobbantjuk a tanítónőt. Veszünk négy patron, s azokat szünetben a tanítónő széke alá tesszük. Ha ráül, a patronok felrobbannak. A gyereses terv végrehajtására nem került sor. Galambos Erzsike kihallgatta szervezkedésünket, és elárulta a tanítónőnek, milyen „rettenetes veszedelem”-nek van kitéve. Hárman voltunk a fő szervezők: Balog Sanyi, Fehér Sanyi és én. Az elkövetkező szünetben a tanítónő benntartott a tanteremben. Felháborodva kérdezte, hogy mit szervezkedtem, mert én beszéltem legtökéletesebben a szerb nyelvet. Hogy felháborodásának nyomatékot adjon, a katedra széléhez térdepeletetett, és elővére a nádpálcat, jó néhányat húzott a fenekemre, és ezzel leültetett a helyemre. A szünetnek vége lett, a többiek azt kérdezték, miért maradtam bent. A válaszom igen flegmán hangzott, erre a tanítónő ismét kihívott, és számolatlanul jó néhányat húzott a fenekemre.

Az iskolából hazamenet nem szóltam egy szót sem arról, mi történt az órán. Nem úgy Galambos Erzsike, aki az utcánkban lakott. Elmondta a szüleimnek az eseményeket. Erre aztán terepszemlére került sor, és felfedezték a véraláfutásos hurkákat a nadrág alatt. Délután az apám elment Ágoston Sándor püspökhöz, hogy panaszt emeljen a kegyetlen verés miatt. Ágoston püspök az ügyet azzal zárta le: majd elmúlik a hurka.

Különben Ágoston püspök úrnak voltak ilyen leegyszerűsített észrevételei. 1941-ben, amikor a feketicsiek ősi fészkét látogatta meg, az anyaországbeliiek megkérdezték tőle: „23 évi rabiga alatt hogyan sikerült megmaradniuk a magyaroknak és megtartaniuk anyanyelvüket?” Ágoston elmesélte a falunkban tanító két szerb tanítónő esetét. Az egyik a magyar V., a másik a VI. osztályt tanította szerbül. Az egyik nagyon kedves, behízelgő természetű, jólélkü volt. Ő jónak volt a magyarokkal. Némileg beszélt magyarul. Bejáratos volt még a püspöki család tagjaihoz is, de ez volt számunkra a rossz tanítónő.

A másik durva volt, mint a lópokróc.

Az Újfaluban 1926-ban épült fel a dobrovoljac gyerekek iskoláztatását biztosító iskola. A tanítást ott Hertelendi J. Vidosava vezette.

AZ EGYHÁZ SZEREPE AZ ELEMI ISKOLA ÁLLAMOSÍTÁSA UTÁNI IDŐBEN

A letelepülést követően 1921-ig a presbitérium istápolása mellett működött a református magyar elemi iskola. Tősgyökeres feketehégyiek számára ismeretlen fogalom volt az analfabetizmus. Szégyennek számított az, ha feketehégyi legény leszerelt a katonaságnál, és sarzsi nélkül jött haza. Az elemi iskola vagy a polgári egy-két éve után azonban általában nem jártak tovább iskolába.

A századfordulón Bányai Péter volt az első tősgyökeres feketehégyi, aki utánozva a jegyzőt és a papot, a polgári iskola elvégzése után idősebb fiát a gimnáziumba íratta, aki nagyérettséggel vasúti tisztként helyezkedett el. Gyula nevű kisebb fiát katonatisztnek szánta. A német vezényszó miatt azonban Gyula hamarosan otthagya az akadémiát, és átiratkozott a tanítóképzőbe. 1916-ban nevezték ki tanítónak Bácsfeketehegyen. Mint végzett értelmiségi, szülőfalujában oktatta a gyerekeket nyugdíjaztatásáig (1954).

Bányai Gyula tanító mezítlábas nebulókkal 1925-ben

Bányai Gyula 1940-ben a diákjáival
(x-szel megjelölve a szerző, előtte Bogár Rózsa)

Bányai Gyula első osztályos tanulóiival 1950-ben

A feketicsiek közül Bányai Gyula példáját követve Bányai János is elvégezte a tanítóképzőt. Egy életen át tanított falujában. Józsa Lajos a második világháború idején szerzett ügyvédi diplomát.

Ágoston Sándor püspök egész munkássága alatt szívügyének tartotta, hogy a bácsfeketehegyi gyerekek tovább tanuljanak. Korábban a vagyonosabb szülők a fiúgyerekeket leginkább Verbászra íratták, de többen jártak a cservenai négyosztályos polgári iskolába is. A gyerekek szinte szabályszerűen német családonál laktak, a német nyelv elsajátítása végett.

Amikor Szabadkán megnyílt a magyar gimnázium, Ágoston Sándor püspök rábeszélésére szinte minden jól tanuló gyerek oda került. Magyar gimnáziumnak nevezték, habár sok tantárgyat szerbül adtak elő. De tanultak magyar nyelvet és irodalmat is. Ágoston Sándor gondoskodott arról, hogy a gyermekek ösztöndíjat és kollégiumi elhelyezést kapjanak. Neki köszönhető, hogy a bácsfeketehegyi gyerekek Szabadkán kívül tanulhattak Csurgón, Kecskeméten és Kiskunhalason is.

Az egyház, mely egykor az elemi iskoláztatás szervezője, irányítója és fenntartója volt, az 1921 utáni időkben csupán a vallásoktatáson keresztül vehetett részt a gyermekek nevelésében. A vallásoktatást továbbra is a tanítók vezették, kivéve a hatodik osztályt, ahol a konfirmációs előkészületeket a lelkész végezte. A presbitérium továbbra is választott két inspektort, de szerepük csak a vallásoktatásra korlátozódott. Félévi és évi végi vizsgák alkalmával a két presbiter megjelent az osztályokban, és végighallgatta a vallásoktatás terén végzett munka eredményét.

Az államosítást követően az állami szervek nem követelték az iskola épületeinek telekkönyvi rendezését. Az iskolaépületek továbbra is a református egyház tulajdonát képezték, s ebből egyik félnek sem származott gondja. Az épületek jó állapotban voltak, s 25 éven keresztül szinte semmi adaptálást nem igényeltek. Volt, amikor a tanulók számának csökkenése miatt a templom mögötti iskolaépület 3 terme közül az elemi iskoláztatás céljaira csupán 1 volt használatban. Az épület egy részét továbbra is az egyház használta, a kurátorszobát és a magtárat. Amikor a tanítói lakás megüresedett, Takács Lajos elhalmozásával a református egyház 1939-ben használatra odaadta az épület északi szárnyát a „Magyar Olvasókör”-nek. Önkéntes munkával az egyesület tagjai a közfalak eltávolításával elkészítették a színháztermet és az egyesület más termeit. 1945 után az épület nevet változtatott, és Ifjúsági Otthon elnevezéssel szolgálta tovább az ifjú és felnőtt lakosok kultúrigényeit.

Kezdetben, a letelepedés évében a földterületek felosztásakor az egyház 1 szesszió (60 hold) föld birtokába jutott. A rektor-tanító (kántor)fizetésének kiegészítésére $\frac{1}{2}$ szesszió földterületet kapott. Az ál-

lamosítás után a kántor (Barta Gábor) továbbra is használta a földet 1945-ig, amikor a földreform kisajtította a rektori szántóföldet.

Barta Gábor, aki 1913-tól itt tanított, és 1916-tól a kántori teendőket is végezte, 1949-ben ment nyugdíjba. Kántorként 54 éven keresztül szolgálta az egyházat. Ekkor elhagyta a falut, és Pacséra költözött gyermekéhez.

Barta Gábor diákjaival

Az egyház gondozásában lehetőség nyílt arra, hogy 1941-ben Feke-tegyen polgári iskolai tagozat induljon, mint tanfolyam. Év végén a Topolyán működő polgári iskolában vizsgáztak a tanulók. Az 1942/43-as iskolaévben pedig már mint legális egyházi polgári iskola működött helyben. A kezdeti évben tanítók oktatták a gyerekeket, de az iskola lelke Kelecsényi Mária (Ágostonné) volt. Az iskola működésének második évében az anyaországból érkezett tanárok oktatták a gyerekeket, de továbbra is Kelecsényi Mária felügyelete alatt. 1944 őszén már negyedik osztályba iratkoztak a polgári iskola tanulói, de a háborús viszonyok miatt a tanítás nem kezdődhetett meg a 80-as létszámú polgári tanulói számára. A tanárok elhagyták a községet, de Mária néni és Ágoston püspök nem hagyta cserben a tanulmányait félbehagyni kényszerűlő gyerekeket.

1945 januárjában Ágoston a polgári közigazgatás képviselői előtt felvetette a polgári iskola folytatásának gondolatát. Szóbeli ígéretet

kapott az iskola megnyitására. Összegyűjtötte mindeneket, akik a háborús viszonyok miatt nem folytatták tanulmányaikat. Amikor a szóbeli ígéret alapján írásban kérte az iskola működéséhez az engedélyt, sem szükséges nyilatkozatot, sem támogatást az anyagi kiadások fedezésére nem kapott. Így legálisan nem nyílhatott meg az iskola, de mivel letiltás sem érkezett, a polgári iskola mint tanfolyam illegálisan az iskolaév végéig folytatódott, s a tanulók Topolyán tettek magánvizsgát.

A gimnáziumot látogató tanulókkal Póth Lajos német református lelkész foglalkozott, s a tanulók Szabadkán tettek magánvizsgát a gimnázium ötödik osztályának tananyagából. Kelecsényi Mária és Ágoston Sándor püspök gondoskodásának köszönhetően egyetlen tanuló sem vesztett évet a háború viharai miatt, kivéve azokat, akik katonai szolgálaton voltak.

Az ötvenes évek végére a modern idők szellemében újításokat végeztek az iskolákon: a Takács-iskola új nagy ablakokat kapott, a német evangélilus kántor lakását lebontották, és helyére irodákat és egy tantermet építettek

Tantestület 1953-ban

Állnak: Bátori Dávid, Szokup József, Bányai Gyula, Tóth István

Ülnek: Bogár Rózsa, Bányai Rózsa, Dávid bácsi felesége

Tantestület 1955-ben

Állnak: Glavaški Branislav, Bányai János, Bíró Imre, Szokup József, Kasza Bálint

Elöl: Rakočević Novo, Bányai Rózsa, Bogár Rózsa, Glavaški Milojka

1961. december 31-én öltözött fel először tanügyi munkás Télapónak, és a hóemberek kíséretében kiosztotta a csomagokat. Addig a nőszervezet tagjai szervezték meg a csomagosztást

A FEKETICSI ÓVODA TÖRTÉNETE

1828. június 1-jén Brunszvik Teréz grófnő Budán a Krisztinavárosban megnyitotta Magyarország első óvodáját. A kisgyermek számára létrehozott intézményt édesanya házában, saját költségén tartotta fenn. A kezdeményezés kedvező fogadtatásra talált, és hamarosan az egész ország területén mind több kisded-óvoda nyílt.

Az 1891-ben megjelent törvény 15. cikkelye mindenhol elrendelte az óvodák megnyitását. Óvodai korosztályba tartoztak a 3–6 éves gyermekek. Az óvoda elsődleges feladata a gyermekek ápolása, gondozása és megóvása volt a szülők távollétében, csak másodlagos feladatnak számított a gyermekek értelmének fejlesztése.

Feketesen az elemi iskolák fenntartása a református presbitérium irányítása és anyagi támogatása alatt működött. Az óvodákra vonatkozó törvény értelmében az iskola vezetősége a tanügyi inspektorok és megyei hatóságok nyomására mindenki abból arra kényszerült, hogy az óvoda megnyitásának gondolatát magáévá tegye. Az egyházi vezetőség nem vállalhatta magára az óvoda megnyitásának és fenntartásának költségeit, mivel az elemi iskola bővítése, az új tanterem (iskola) biztosítása és az egyházi épületek tatarozása kimerítette anyagi eszközeiket. A szorult helyzetben a polgári vezetőség (községi elöljáróság) vállalta magára az óvoda létesítésének és fenntartásának költségeit.

Az óvodákra vontkozó törvény megjelenését követő harmadik évben, 1894-ben megkezdődött az iskoláskor előtti gyermekekéről való gondoskodás Feketehegyen.

A már meglévő két iskolaépület tőszomszédságában eladásra került egy alacsony, nádfedeles ház. A kínálkozó alkalmat megragadva a község megvásárolta az épületet az óvoda céljaira. A közfalak eltávolításával az egykori szoba-konyhás épületben egy nagyobb terem létrehozásával „biztosítva” volt a gyermekintézmény megnyitása.

1895-ben pályázat jelent meg az óvónői állás betöltésére. A pályázatra szinte Magyarország egész területéről érkeztek kérvények (Hód-

mezővásárhelyről, Ómoravicáról, Torzsáról, Mezőhegyesről, Nagybecskerekről). A 16 jelentkező közül azonban csak 4 volt református, a többiek katolikus és izraelita vallásúak voltak.

A pályázatot Barina Irén okleveles óvónő nyerte el, aki ekkor 19 éves volt.

Barina Irén

Az óvoda megnyitásának gondolata kedvező fogadtatásra talált a szülők körében. A téli hónapokban 80–100, a nyáriakban pedig 150–200 gyermek látogatta rendszeresen az óvodát. Az egy teremből álló óvoda épülete szűknek bizonyult a neveltek számára, így egy sátor vásárlásával biztosított az óvoda vezetősége fedélt a gyermekek feje fölé.

Az óvónő díjazása:

1. A törvény által megszabott szabad lakás használata az óvoda épületében (két szoba, konyha, kamra)
2. Szükséges mennyiségű tüzelőfa
3. 280 négyzetméteres kerti föld
4. A községi pénztárból előre fizetendő negyedévenként évi 300 ércforint.

Az óvónő munkájában egy dada segédkezett, akinek havonta 10, vagyis évente 120 osztrák ércforint volt a fizetése.

Az intézmény élén az Óvoda Felügyelőbizottsága állt, melynek elnöke dr. Molnár Józsefné volt.

1901-ben az óvónő fizetésemelési kérelemmel fordult az Óvoda Felügyelőbizottságához. Kérelmét azval támasztotta alá, hogy 200 gyermek neveléséről gondoskodik, s fizetése a kisbírók fizetésével azonos 300 osztrák ércforint (600 korona). A bizottság elnöke az óvónő kérelmét továbbította az esküdtszékhez. A fizetésemelési kérelmen kívül az elnök azon óhaját is kifejezte, hogy új, a követelményeknek és szükségleteknek megfelelő óvodaépületről gondoskodjanak a polgári közösség vezetői. Indítványát arra alapozta, hogy az óvodaépület szükös a gyermekek ott-tartózkodásához, az óvoda-sátor rossz állapotban van.

Az esküdtszék az óvónő fizetési kérelmét pozitívan mérlegelte, s évi 400 osztrák ércforintra növelte. Az új óvodaépület építését elutasítva az óvodásátor megjavítását indítványozta, s a 4 évesnél fiatalabb gyermeket óvodába járásának elutasítását ajánlotta.

Az új óvoda építése azonban nem várhatott sokáig magára. 1907-ben a nádas épületet lebontották, s 13 400 korona biztosításával felépült a napjainkig is ezt a célt szolgáló épület. Fél évszázadon keresztül szinte semmi változás nem történt az akkor korszerűnek minősíthető épületen, mely egy nagy teremből, széles folyosóból és az óvónő számára két szobából, konyhaból és mellékhelyiségből állt.

Barina Irén óvónő édesanyjával

Barina Irén 1935-ben ment nyugdíjba, 40 évig ő volt Bácsfeketehegy egyetlen óvónője. A szűkös anyagi helyzetre való tekintettel a megüresedett óvónői állásra pályázat nem jelent meg. Hogy továbbra is rendszeres gondozásban részesüljenek a neveltek, a nyugdíjba vonuló óvónő magára vállalta, hogy egy évig segítségére lesz Bachman Ilonának, a helyettes óvónőnek.

Két kép a Barina Irén óvónő rendezésében készült évzáró rendezvényről (1935), ahol magyar, német és szerb ajkú neveltek léptek fel (a fekvő fiú Sárközi Ferenc)

Barina Irén 40 évi szolgálatának eredményességét támasztja alá a következő eset. A hetvenes években igen meglepett bennünket egy 75 éves néni, mikor megkérdeztük tőle, mit tanultak az óvodában. minden bevezetés nélkül felállt, meghajolt, és rákezdtett a hét évtizeddel korábban tanultakra:

*Menj az utcán szépen folyvást,
nem kullogva s nem folyást.
Magad ne görbítsd előre,
ne hánykolódj nyakra, före,
ne andalogj, ne kiabálj.
Ne oldalogj, ne hajigálj.
Ne ácsorogj a csapszéknél,
piacon vagy mészárszéknél.
Ne firkálj háznak falára
vagy kerítés oldalára.
Ruhádat félvállra ne vedd,
kezed s lábad ne hányd, ne vesd.
Derék ember előtt térij ki,
emberséggel köszönj neki.
Ha elöl van, ne előzd meg,
ha utóbb van, állj meg s várd meg.
Ne menj keresztül előtte,
jobb felől ne menj mellette.
Ha megszólít, frissen megállj,
szemébe nézz, s felelj, szolgálj.
Szép szóval meghajtsd magad,
szokott titulusát megadd.
Míg szavát elvégzi, megvárd,
beszédét keresztül ne vágd.
Szólj okosan, nem ühüümgetve,
ne suttogva, ne hebegve.
Amire int, azt megfogadd,
ha elbocsát, hajtsd meg magad.*

Barina Irén nyugdíjazását követően két évig szünetelt az óvoda. Amikor 1938-ban a községi vezetőség megjelentette az óvónői állás betöltésére vonatkozó pályázatát, Fehér Rózsa okleveles óvónő pályázta meg, aki Ljubljában végezte el az óvónőképzőt. Két évig Szenttamáson tanított fizetés nélkül.

*Az 1939/40. tanév óvodásai Bátori Julianna dadával
és Fehér Rózsa óvónővel*

Fél évszázadon keresztül az óvoda bútorzatát csupán a falak mentén körben elhelyezkedő kis támlás padok képezték. Az óvodába vallási felekezetre és nemzetiségi hovatartozásra való tekintet nélkül magyar, német és szerb ajkú gyermeket jártak. Fehér Rózsa óvónő 1963-ig, nyugdíjba vonulásáig végezte nevelési tevékenységét.

Az 1941–45-ös időszakban az óvoda napközi otthon jellegű volt. A nevelteket az egész napos ott-tartózkodásuk alatt az óvoda konyháján készült élelmemmel látták el.

A napközi otthonban 1941-ben Fehér Rózsa óvónővel

Az 1945-ös évet követően megváltozott az óvodai nevelés módszertana. Az újabb pedagógiai célkitűzések elérése miatt a nagy létszámú tagozat kezdetben két, majd három tagozatra lett felosztva. A lakosság nemzeti összetételének megváltozása következtében külön szerb nyelvű tagozat is nyílt. A négy óvodai tagozat működéséhez az iskolai tanács nem tudott kellő számú állandósult óvónőt alkalmazni, így időszakosan tanítónők foglalkoztak az óvodásokkal is.

*1955-ben a Mesevilág résztvevőivel Bátori Julianna
dada és Fehér Rózsa óvónő*

A mai napig négytagozatos óvoda két váltásban az 1907-ben emelt épületben működik, ami az idők folyamán végzett kisebb-nagyobb alakításoknak köszönhetően a korszerűbb oktatás igényeit is kielégíti.

Fonóka 1953/54

1960-ban az egykori hosszú, támlás padok helyett
az óvoda új bútorzatot kapott

Télapó-várás az óvodában (Télapó Sárközi Ferenc).
Az óvoda falát díszítő mesevilág képeit Glavaški Branislav (jobbról)
rajztanár készítette, természetesen teljesen ingyen

A MŰVELŐDÉSI ÉLET

Olvasókörök a XIX. században

A Feketehegyre leköltözött telepesek kezdettől fogva szívükön vi-selték a lakosok lelki és kulturális fejlődését. Ifj. Kozma Lajos volt az, aki kezdetben mint ac. rector, majd mint lelkész megszervezte és lefektette a kulturális élet alapjait.

Ifjú Kozma Lajos

Az irodalom megszállottja volt, és ő maga is irodalmi tevékenységet fejtett ki. 1866-ban mint ac. rector, teológiát végzett tanító megalakította az olvasókört. Kezdeményezése kedvező fogadtatásra talált mindenek között, akik az akkori időben a műveltséget szívgyüöknek tekintették. Igen tömegesen jelentkeztek az olvasókör táborába a helybeli és vidéki, szeghegyi, kishegyesi értelmiségek is, mellőzve mindenennemű sérelmet, mely a Kossuth-féle szabadságharc idején érte őket. Az alapító tagok között Kozma Lajos mellett volt Hammel Nándor német evangé-

likus lelkész, Levkovics zsidó sakter, továbbá Babics szeghegyi orvos, Cziráki kishegyesi postamester, Schaffer, Steinitz és Kohn kereskedők, Köröskényi birtokos, a magyar tanítókon kívül Schenkenberger német tanító, Weinrich szeghegyi és Dosztig kishegyesi jegyző.

Az olvasókör tagjai tagsági díjat fizettek. A begyűjtött pénzből egy helyiséget béröltek. Külön kiadásként szerepelt költségvetésükben egy petróleumlámpa is, melynek fénye előnyösebb volt mint a zsír- vagy olajmécses fénye.

A feketehegyi olvasókör létezésének híre eljutott Zomborig. Sütkei Manó zombori orvost igen fellekesítette a falusi olvasókör létezése. 1869-ben levelet küldött a feketehegyi református egyháznak. Felajánlotta a 400 kötetes könyvtárát közhasználatra az olvasókör számára. Ifj. Kozma Lajos hamarosan intézkedett, és egy kocsira való könyv már ott díszelgett az olvasókör szekrényeiben. Ezzel tulajdonképpen megalapította a falu könyvtárát.

Az olvasókör hivatalos formát 1881-ben nyert. Ekkor véglegesítették az alapszabályokat, s azt 3 példányban elküldték a Zomborban székelő alispáni hivatalba. Olvasó Egylet elnevezéssel így törvényes formát nyert a kulturális tevékenységgel foglalkozó társaság. Működési feladatához tartozott az újságok biztosítása, amiket a tagok az egyesület helyiségeiben olvashattak. Könyvek kölcsönzése, tudományos és szórakoztatás előadások szervezése volt a működésük alapja.

Bakai Károly kórusa

1880-ban megalakult a dalárda, a Református Magyar Ének és Dalgylet, melyet 1909-ig Bakai Károly kántor és tanító vezetett.

Az olvasókör tábora mindenkorább bővült, és hamarosan nagyobb helyiségről kellett gondoskodni. 1890-ben megalakult a községi Népkönyvtár. Könyvállományáról a polgári közösség elöljárósága gondoskodott.

A községen hamarosan megalakult a harmadik könyvtár Ifjúsági Könyvtár néven.

A jelesebb kocsmák sem akartak kimaradni a kulturális tevékenységből. A Bútor- és Bede-kocsma mint kaszinó működött. Állandósult tagsággal rendelkezett, és csak a tagokat szolgálták ki, vagy a taggal érkező vendéget. Voltak kocsmák, ahol külön helyiség volt italfügyesztásra, mulatozásra, és volt még egy különálló szoba asztallal és székekkel, ahol a tagok művelődhettek. Üvegezett szekrényben tartották a könyveket, az asztalon pedig megtalálhatók voltak az aznapi sajtótermékek.

A századfordulón az egykori olvasókör tevékenysége mindenkorább leszűkült, és tevékenységét különböző egyletek folytatták. 1900-ban alakult meg a Polgári Olvasókör, majd a Függetlenségi Kör, a Népkör, a Társaskör, a Földműves Egylet, valamint a Tűzoltó Egyesület.

Gyakorlaton a tűzoltók

Mindegyik egyesületnek megvolt a maga vezetősége. Amikor valamilyen aktív tevékenységre, színdarabok bemutatására került sor, akkor a kivitelezők a különböző egyesületek tagságából kerültek ki.

Az első világháború vihara a falu minden könyvtárát el sodorta, a háború után alig egy könyvtárra való könyvet gyűjthetett össze Takács Ferenc tanító.

TAKÁCS TANÍTÓ ÉS KORA

Takács Ferenc tanítót 1909-ben alkalmazták Bácsfeketehegyen. Ő szívügyének tartotta a Bakai Károly tanító által létesített dalárda újszervezését.

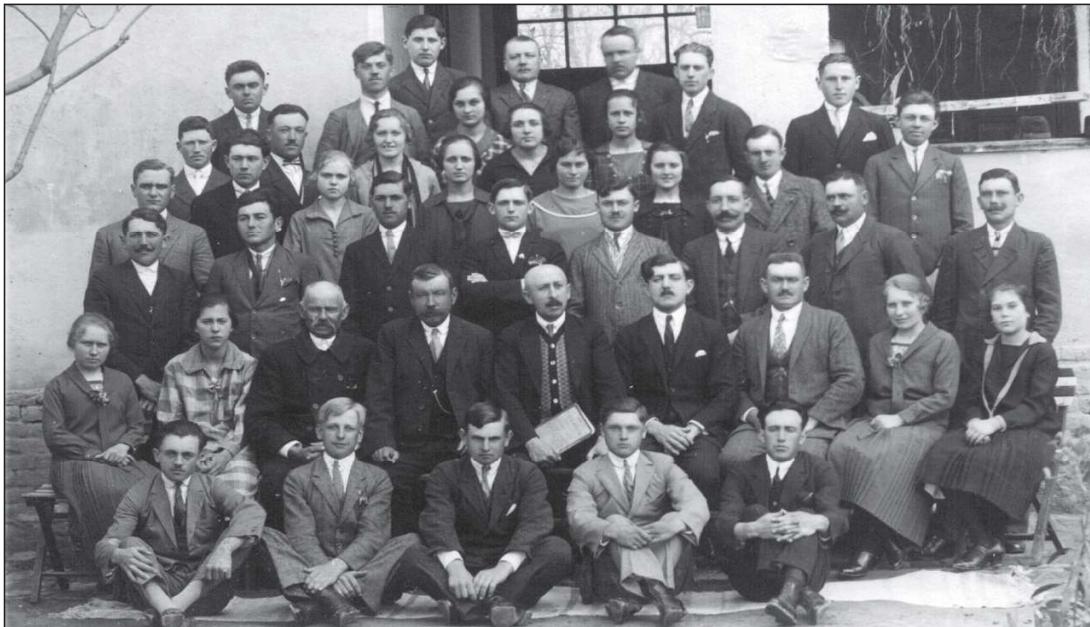
A Bakai Károly által megalakított egylet 1910-ben ünnepelte fennállásának 30. évfordulóját a Schmidt-kocsma nagytermében. A terem világítását még központilag ellátott petróleumlámpák biztosították – a villanyvilágítást Bácsfeketehegyen 1912-ben kezdték bevezetni

A dalárda eredményesebb munkájának érdekében egy harmónium vásárlását kérte a presbitériumtól. A templom renoválása és az orgona vásárlása miatt azonban nem tudtak eleget a karnagy kérésének. Ekkor Takács

Ferenc kezdeményezésére harmóniumalap létesült. Két év múlva, 1911-ben megvásárolták a harmóniumot. A tanító vezetésével működő dalárda ekkor még mint egylet nem volt nyilvántartva, mégis színdarabokat tanított be, ének- és zenés esteket szervezett a falu lakosságának.

1913. június 5-én alakuló közgyűlést tartottak a dalárda köré csoporthozosuló tagoknak. Az egyesület Magyar Református Ének és Daloskör néven alakult meg. Bizottságot alakítottak azzal a céllal, hogy kidolgozzák az alapszabályokat. Az elnök Bútor László lett, az alelnök Majlát Lajos, jegyző Tóth László, pénztárnok Varga Lajos. A választmányi tagok: Bácsi Sándor, Pál András, Józsa Gábor, Papp Imre, Kasza Bálint, Bányai János, Nagy Sándor, Lódi Sándor. Az alakuló gyűlésen ott volt még Ubornyi Mihály, Tóth István, Tóth Sándor, Szabó Lajos, Orosz Lajos, Szolga Sándor, Terebesi Sándor, Dudás József, Székely János, Németh András, Szolga János, Butor János, Borbényi Sándor és Tóth László.

Karnagyul természetesen Takács Ferencet választották, aki ezután még 3 évtizeden keresztül lelkén viselte a feketehegyi lakosok, főként az ifjúság sorsát. A dalárda tagjai 1930-ban: Sápi János, Fehér Lajos, Német András, Lódi Sándor, Hózsa Dezső, Fehér Lajos, Bácsi Eszti, Király Ju-lianna, Nagy János, Nyerges István, Szűcs Sándor, Szilágyi Dezső, Mol-nár Géza, Nyerges Juliánna, Jung Lizi, Juhász Zsófi, Fürsztner Etel, Őri Etel, Farkas Gábor, Krisztián Miklós, Konc István, Józsa Gábor, Majláth Lajos, Gál Mihály, Bányai György, Botlik János, Ubornyi János, Török Rózsa, Vajda Mária, Lódi Sándor, Bútor János, Német Mihály, Takács tanító úr, Török Zsuzsanna, Konc Mária, Margit Bálint, Szitás Sándor, Orosz Lajos, Szitás Ferenc, Harangozó Sándor, Pál László.

Takács tanító és dalárdája, a Magyar Református Ének és Daloskör

A dalárda kedden és csütörtökön tartotta próbáit. A dalárda tagjai közül kerültek ki a színielőadások szereplői is. Az egyesület semmilyen anyagi támogatást nem kapott a polgári vagy egyházi közösségektől. Fő jövedelmi forrását kezdetben a színdarabok jövedelmei képezték, de tartottak jótékonysági előadásokat az óvodaalap részére is. Feladatköréhez tartoztak a különféle felolvasások, de a közművelődés előmozdításáról sem feledkeztek meg.

A tagok évente 1 korona tagsági díjat fizettek. 1922-től újabb jövedelmi forrásként szerepelt az is, hogy temetések alkalmával a dalárda énekelt. Régebbi tradíció volt, hogy a temetéseken az V–VI. osztályos tanulókból szervezett énekkar a kántor vezetésével a temetőben egyházi énekekkel énekelt. A kántornak ezért külön díjazás járt. A gyermekénekkar szerepét a dalárda vette át az első világháború után temetkezések alkalmával, ha a gyászoló család azt igényelte. Egy temetés díja 100 dinár volt (1 kg hús 24 dinár volt), de leginkább túlfizetést nyugtázott a dalárda. Egyes esetekben a tarifa ötszörösét is elkönyvelhették maguknak.

Az „óvodaalap” számára rendezett Molnár Ferenc Doktor úr című 3 felvonásos színdarabjának érdekessége, hogy a szereplők zöme német reformátusok és evangélikusok köréből került ki.

Az egyesület csakis olyan színdarabokat szervezett, melyek telt házat biztosítottak legalább két előadás alkalmával. A jövedelem egy részét színpadi kellékek, jelmezek vásárlására fordították, de a tiszta jövedelmet egy kultúrothon építésére szánták. Takács Ferenc tanító, karnagy, rendező volt egy személyben. Úgy gondolta, fontos, hogy az ifjúság ne kocsmában, hanem kultúrált környezetben töltse szabad idejét. Ő maga is minden évben fizetésből tekintélyes összeget ajándékozott a dalárda számára, hogy ezzel gyarapítsa a dalárdaalapot. Sajnos, a nagy akaratnak és pénzgyűjtésnek nem lett meg a fogantja. Az első világháborút követően a koronát dinárra kellett átváltani, így a pénzüknek a reális értéke nagyban megcsorbult. A megmaradt pénz egy részét a tagoknak adták ki kamatra. Némelyektől 20 év múlva is csak 50%-os kiegyezés alapján lehetett behajtani a felvett kölcsönt.

A dalárda tagjai jogosultak az egyesület jelvényének viselésére. A jelvény fémjelzett ezüstből készült, egy lirát ábrázolt, szalagszerű átfűzéssel a következő felirattal volt ellátva: „Bácsfeketehegyi Ref. Dalárda”. A jelvény viselésére csupán egyévi éneklés után vált jogosulttá a tag. Ha az énekes 3 próbáról kimaradt, s távollétét nem tudta igazolni, akkor 3 hétre megvonták tőle a jelvény viselésének jogát.

I./... A F E K E T I C S I R E F. D A L E G Y L E T . jelvénye egy L I R A szallag szerű átfüzéssel, fémjelzett ezüstből készítve

R E F. P E V Á C S K O U D R. F E K E T I C S I 912 felirással.

2./... A fenti jelvényt csupán rendes éneklő tagok viselhetik.

3./... A viselésre egy éves rendes éneklő tagok jogosítatnak fel.

4./... Ajelvények a R E F. P E V Á C S K O U D R Z S E N Y E : kizárolagos tulajdonát képezik, s a jelvány elvésztséért vagy bármi modon való elkallódásáért, az illető jelvény viselő, személyileg és anyagilag F E L E L Ő S .

5./... Aki önként kilép a dal egylet kötelékéből, avagy valami ok miatt kizáratik az személyi és anyagi felelőség terhe mellett köteles a jelvényt az egyletnak 8 napon belül visszaszolgáltatni.

6./... Ha valaki 50 éves koráig rendes éneklő tagja volt a dalegyletnek s e kort betöltése után mint pártolotag, tagja ohajt maradni u ugy mint nem éneklő tagis jogosult marad a jelvénnyiselésre végleges kilépésig.

7./... Tizenöt, /15/ évi rendes éneklő tagság után nem éneklő ,ugynevezett P Á R T O L O tagok is jogosultak a jelvénnyiselésre ,az egyesületből való végleges kilépésükig.

8./... A REF. P E V . U D R . jelvényét csak FEKETICSEN lako s idevalosi ille-

9./... tősségi dalegyleti tagok viselhetik.

9./... A REF. PEV. UDR. alapszabályai és házsabályaival ellenkező viselkedés avagy egyébb kihágás esetén az illető tagtól a jelvény viselése rövidebb vagy hosszabb időre megvonható

10./... Aki rendes éneklő tagbol pártolo taggá lessz a dalegylet jelvényét 8 napon belül köteles beszolgáltatni, természetesen a szabályzat 6. és 7. pontjai kivételével.

II./... Tizenöt 15 /évre rendes éneklő tagság után vagy 50/ötvenedik/életév betöltése után,ha valaki végleg kilép vagy vissza vonul a dal egylet kötelékéből,minden további ellenérték nélkül, kaphat ajándékul egy jevényt, és azt viselheti is állandón.

12./... A REF. PEV. UDR. jelvényének jogtalan viselése ellen a dalegylet az illetékes hatóságoknál keres jogorvoslatot.

Az első világháború alatt a dalárda megszakítás nélkül működött. Ez idő alatt azonban tevékenységi köre főként jótékonysági előadásokra korlátozódott. A háború után sem kellett újraszervezni. Csupán anyagi változás állt be az alapszabályzatban, hogy Bácsfeketehegy helyett Feketicset írtak, az 1 korona tagságdíj pedig 1 dinár lett.

Takács Ferenc halálát követően Kozma László tanító vette át a dalárda vezetését. 1936-ban a falu letelepedésének 150 éves jubileuma egybeesett a dalárda hivatalos fennállásának 25 éves évfordulójával. Ez alkalommal a dalárda Csoma Mihály asztalossal készítetett egy csillárt, s ezt az egyháznak ajándékozta.

1937-ben pár hónapi pangás után a dalárda újjászerveződött, s ekkor Kántor László vette át a vezetését. Ugyan ebben az évben alakult meg a Magyar Olvasókör, és ennek keretében működött tovább a dalárda 1944-ig. A dalárda 1938-ban részt vett a vajdasági kórusok versenyén. A díjnyertes férfikórus tagjai: Harangozó Sándor, Kovács János, Orosz Lajos, Szilágyi Dezső, Kántor László, Csoma Mihály, Ubornyi József, Margit János, Végső István, Fekete István, Bútor Gábor, Juhász Bálint, Őri László, Dorkó Lajos, Borbély András, Szilágyi Sándor, Perlaki Ferenc, Bánya Lajos, Papp Mihály, Őri István, Bordás József.

Kántor László énekkara 1938-ban

AZ OLVASÓKÖR

Az olvasókör működését hathatósan elősegítette a ref. presbitérium. Az egykori leányiskolát, a templom mögöttit az olvasókör rendelkezésére bocsátotta. Kezdetben csak egy tanteremben folyt a munka, majd

1937-ben a volt Takács-féle lakást is elkapta az olvasókör. A közfalak elbontásával egy 234 ülőhelyes színházi, ún. „nagytermet” hoztak létre önkéntes munkával az olvasókör tagjai. A nagyterem folytatásában volt egy üvegfallal elválasztott kisterem is, ahol színielőadások alkalmával még 90 néző kísérhette az előadást. A belső terem szolgált a vezetőségi tagok gyűléseinek megtartására. Itt helyezték el a szekrényekben azokat a könyveket, melyek megmaradtak Sütkei Manó adományából és az egykor községi könyvtárból. A könyvtár bővítését önkéntes könyvadományokkal gazdagították.

A belső szobában rádió és társasjátékok álltak a fiatalok rendelkezésére. A nagyteremben pingpongasztal biztosította e sport kedvelőinek szórakoztatását.

Takács tanító álma az iskolájában végre megvalósult. Az ifjúság számára biztosítva volt a kulturális környezetben való szórakozás, de ő ezt már nem érte meg. Az általa gyűjtött pénz egy része, ha idővel meg is csappant, 1936. január 1-jén, amikor a dalárda egyesült az olvasókörrel, 16 776 dinárral járult hozzá az olvasókör adaptálásához.

Az otthon felavatása 1937. május 6-án volt, amikor nagy sikерrel bemutatásra került a Mit susog a fehér akác című színdarab.

Nem kellett most már fosznideszkákat hordani a Bútor- vagy Schmidt-féle kocsmákba, s söröshordókon kiépíteni a színpadot, mint egykor Takács Ferenc idejében.

Jelesebb színpadi rendezvényeik:

Sárga csikó, 1913

Doktor úr,

Bor, 1919

Szaharai konzul

Szegény lányt nem lehet elvenni

Göre Gábor, 1920

A tót leány, 1921

Falu rossza, 1924, rendezte Német Mihály

Piros bugyelláris,

A betyár kendője 1927

Rigó újságíró

Süt a nap 1928

Vadgalamb

A betyár kendője 1927

Rigó újságíró

Süt a nap 1928

Tartalékos férj

A tolonc, 1930
A vén gazember, rendezte Szilágyi Imre
Marcsa Amerikában (Nyúl a bokorban) 1934
Te csak pipálj, Ladányi 1935
Csókos regiment 1936
Buta ember
Mézeskalács 1936
Gyimesi vadvirág
Zsindelyezik a kaszárnya tetejét
Cigány
Kidőlt a májusfa, rendezte Kasza Bálint
Nem élhetek muzsikaszó nélkül, rendezte Zoltán bácsi
Liliomfi, rendezte Gidai Mihály orvos
Peti
Nagymama

Csárdáskirálynő

A Noszti fiú esete Tóth Marival
Gyurkovics lányok
Légy jó mindhalálig
Baracs Matyi
Iglói diákok
Három testőr
Mágnás Miska, rendezte Kántor László és Bútor Eta
Fehő Klári
Vereshajú

A színdarabokat rendezték: Takács Ferenc tanító, Német Mihály hivatalnok, Kántor László zenész, Gidai Mihály orvos, Dorogi László hivatalnok, Német József gazdálkodó és Szilágyi Imre fogorvos. Amikor elkészült egy színdarab, akkor szombaton és vasárnap este került bemutatásra hazai vendégek számára. Ezt követte a szomszédos községekben a vendégszereplés. Miután befejeződött a vendégszereplések sora, akkor még egyszer bemutatásra került idehaza is a darab. A szezon alatt a környező községek színjátszó csoportjai által készült előadásokat fogadta az olvasókör vezetősége. A két világháború közötti időben a kultúregyesületek munkájának eredményességét hathatósan segítette a Reggeli Újság szerkesztősége is. Tanácsokkal szolgált a műkedvelő színjátszás megszervezéséhez, segített a színművek kiválasztásában és beszerzésükben, biztosította a népművelő felolvasások anyagát, ösztökélte a dalárdák munkásságát. A régebbi időben az volt a szokás, hogy amikor a színdarab befejeződött, akkor a székek a falak mellé kerültek, és táncmulatsággal fejeződött be a résztervezők szórakozása.

1941 és 1944 között a téli és a tavaszi szezonban tartott előadásokon kívül jelentős nyári megmozdulásnak számítottak a középiskolás diákok előadásai. Aratás végeztével Gidai Mihály orvos összetoborozta a diákokat, és egy darab színrevitelére mindig futotta az időből a tanítás kezdetéig.

Főként a tanítók bevonásával a téli időszakban ismeretterjesztő előadások, irodalmi estek töltötték ki az estek csendjét.

A ZENEI ÉLET MAGVAI

A keleti fronton az első világháborúban egy alkalommal a feketicsi katonák kerítettek egy tamburát. Körbeültek, és az egyik, kezébe véve a tamburát, eljátszotta kedvenc nótáját, a földiek pedig énekelték vele. Amikor a nótá végére értek, átadta a hangszert a mellette ülőnek, s az is elpengette a saját nótáját. Amikor már az ötödik bácsfeketehegyi vette kezébe a tamburát, az őrmester, aki eddig csendes szemlélője volt katonái szórakozásának, felháborodva kikelt magából: „Azt az istenit maguknak! Otthon mást se csinálnak, csak tamburálnak?”

Ha nem is fedi teljes egészében a valóságot az őrmester megjegyzése, de valami azért volt benne. Egy valamirevaló feketicsi legénynek illett jártasságot szereznie a tamburálásban, a tandíj 1 zsák búza volt. A zenei képzettségük azonban csak a saját szórakozásukat szolgálta.

Egy tamburás: Vajda László 1906-ban katonai szolgálaton

A lányok, asszonyok citerán fejezték ki zenei érzelmeiket. Volt is majd minden nagylányos háznál citera.

Véilityi tamburások: Német Péter és Sándor

A Vélityen (tanyacsoparton) egy fokkal magasabb színvonalon folytatták zenei tevékenységüket. Saját készítésű meggyfa, szilvafa tamburáikon már a zenélést olyan fokra emelték, hogy a tanyavilágban összejött vendégeket is elszórakoztatták. Eleinte az ütemet kantabögővel adták meg, de készítettek maguknak nagybögöt is. Búzavetés után Bálint-napig, a dolguk felől, ráértek gyakorolni. Aztán disznótor, névnap, keresztelő, de a vasárnap is ok volt az összejövetelre. Kivitték a szobából az ágyat meg a priccset, s a marhatrágyával felmázolt szobában olyan dáridót csaptak, hogy alig látták egymást a felkavart portól.

Csendes nyári estéken tárogató hangja búgott fel a Vélityről. Nagy Kálmán néha még a szalmakazal tetejéről is küldözgette nótáit a falu felé.

Nagy Kálmán a tárogatóval – 1939

Ilyenkor Szitás László (Kis Maxi) is elővette a tárogatóját, és kiült a Finta hegyre, hogy válaszolgasson nótáival a Vélityen tárogatózónak.

A KIE (Keresztyén Ifjúsági Egyesület) keretében Józsa Gábor gyűjtötte össze a tamburázni óhajtó fiatalokat. Az volt a célja, hogy a kötőből való játékot sajátíttassa el a szakosztály tagjaival. Nótáesteken, irodalmi esteken a KIE zenekara szórakoztatta a közönséget.

A fúvószenekarnak régi hagyománya volt Bácsfeketehegyen. Vasárnap délután a fiataloknak táncmulatságokat rendeztek a jelesebb kocsmákban. A zenészek délután kiálltak a kocsma elé, és trombitáikkal hívogatták a fiúkat, lányokat. Lakodalmak alkalmával, amikor az utcán kísérték a násznépet, trombitaszó kíséretével vonultak fel. Ami-

kor megérkeztek a lakodalmas házhoz, kocsmához akkor letették trombitáikat, mert zárt helyiségen csak tamburazenét illett szolgáltatni.

Régen az aktív zenészek, szinte kivétel nélkül, családi hagyományként örökölték a kocsmai zenével való foglalkozást. Kocsmai zenésznek lenni foglalkozásnak számított, s a karnagy pecséttel rendelkező zenész volt. A munkaidejük délután vette kezdetét. Amikor összejött a zenekar, akkor megkezdődött a próba. Estig aztán kialakult a mulatni vágyók közönsége. Tehetősebb gazdák kommenciót fizettek a zenészeknek. Ha aztán az illető még mulatozásra is gerjedt, akkor természetesen fizetett a zenészeinek.

Egy zenekar az 1940-es években, primás Őri Sándor (Bürek), a bal oldali nagybőgős Fekete Kálmán, hegedűs Jankovics Pista

Manapság szinte nehéz elképzelni, hogy miként is lehetett kedve valakinek mulatni, dalolni, vagy csak saját szórakoztatására zenálni. A valóság az, hogy aratáskor, kapáláskor, szüretkor hangos volt a határ a nótaszótól. Gyerekded módon örömet találtak a munkában?... Örömöt találtak. Péter-Pálkor, amikor bejött a szenttamási szerb nagygazda 9 sukkos kocsival, hogy kivigye őket egy hétre aratni, egy heti élelemmel megrakodva felültek 12-en a kocsiderékba, s olyan nótaszót csaptak, mintha lakodalomba mentek volna. Szombat este hazajöttek tisztálkodni, s vasárnap megint nótaszóval vettek búcsút, mert tudták, most már meglesz a télirevaló.

A fúvószenekar

1945 után az olvasókör fúvószenekarát a Tűzoltó Egyesület vette át. Karnagyuk Jankovics István aktív zenész volt.

A második világháború befejeztével Feketics lakosságának megváltozott politikai és gazdasági körülmények miatt új életformát kellett kialakítania.

1945–46-ban Kántor László és Jankovics István napszámban tanította a szövetkezeti tagok gyermekeit. A két zenésznek a szövetkezet brigadérosa másfél normát írt be, mivel szakmunkának nyilvánította a zene tanítását. Kifizetődőbbnek (és hasznosabbnak) tartotta a két zenész naponta 6-8 gyerek tanításával eltölteni az időt, mint egész nap egy normáért kapálni.

A zenét tanulók száma az ötvenes években különösen felszaporodott. A háborút követő nyomorúságos évek miatt a szülők azt gondolták, ha gyermekük elsajátítja a zenelést, azzal már egy darab kenyeret adtak a kezébe. Volt olyan év, amikor Kántor Lászlónak 30, Jankovics Istvánnak meg 25 tanítványa volt. A zenét tanulók népes táborából csak 5 tanítvány választotta életpályául a zenét. A többiek csak annyira foglalkoztak zenéléssel, hogy zeneesteken vagy operetteken kísérőzenésként, amatőrként vehettek részt.

Kántor László tanítványaival

Jankovics István tanítványaival

Az olvasókör tábora a háború befejezésével széthullott. A könyvtára is jócskán megcsappant. A könyvtár újraszervezésekor (1946) társadalomi létjogosultságot nyert. Fizetett könyvtárost alkalmaztak. Kezdetben a könyvtárosi teendőket Kántor László, majd Papp Imre látta el. 1950-ben csupán 367 könyvvel rendelkeztek.

Papp Imre, a kultúrélet mindenese a könyvtárban

Az olvasókör helyiségeit az Ifjúsági Szövetség vette át. Neve Ifjúsági Otthonra változott. Többnyire táncmulatságok és különböző ülések megtartására korlátozódott a benne folyó élet.

A háborút követően két kultúregyesület tevékenykedett, a Nikola Đurković szerb nyelvű egyesület az ifjúsági otthonban működött, a magyar nyelvű kultúregyesület Petőfi Sándor Kultúregyesület néven szerepelt. Egy ideig a két egyesület közös célkitűzésekkel próbált működni, de hamarosan lehetőség nyílt a különválásra.

A jelenlegi piactér helyén állt egykor a posta. Az átszervezés alkalmával a posta a főutcára költözött, a felszabadult épületet a Petőfi kultúregyesületnek adták 1953-ban. Nagy lelkesedéssel láttak neki, hogy önkéntes munkával létrehozzanak egy nagyobb termet, ahol összejöveteleket, népművelő előadásokat, egyfelvonásos színdarabokat mutathattak be, vasárnap délutánonként táncmulatságokat rendeztek. A színdarabok próbáit is itt tartották, hogy aztán a Szövetkezeti Otthon nagytermében bemutassák a közönségnek.

A Petőfi kultúregyesület tevékenysége 1957-ben megrekedt. Az önkéntes munkával rendbe hozott épületet át kellett adni az Antilop cipészszövetkezetnek.

A testvéri együttélés jegyében 1958-ban a szerb és a magyar kultúregyesület fuzionált Testvériség-Bratstvo elnevezéssel, de a tevékenysége csökkent, habár a korábbi időben mind a magyar, mind a szerb kultúregyesület eredményes munkát fejtett ki.

Idővel a kulturális élet szervezése áttevődött a fizetett könyvtáros hatáskörébe. minden munkaszervezetnek feladata volt, hogy gondoskodjon munkásai művelődési igényeinek kielégítéséről.

A színházi előadásokat legegyszerűbben a szabadkai Népszínház és a Topolyán tevékenykedő színház biztosította. Időnként a környező települések amatőr csoportjai vendégszereplések keretében mutatták be az általuk készített operetteket és népszínműveket.

Ritkán, de összeverbuváltak a volt helybeli amatőrök, hogy közönség elé lépjenek. A szereplők mindig ugyanazok voltak, de hol a Tűzoltók, hol a Jövő szövetkezet vagy a Jadran szövetkezet színeiben léptek fel.

A színpadi tevékenység ápolását, amikor a Petőfi kultúrkör megszűnt, a Tűzoltók vették át Papp Imre és Szeles József vezetésével. A főszereplők többnyire azok voltak, akik még Takács Ferenc tanító idejében kezdték az amatőrködést. Vajda Pista, Halasi Mária, Ubornyi Jóska bácsi, Tarkó Pista

Leginkább felújított darabokat mutattak be, amelyeket már a háború előtt is játszottak. Egyedüli új darabnak számított a Mágnás Miska, melyet Kántor László tanító rendezett. Nagy sikeres előadások voltak: Zsindelyezik a kaszárnya tetejét, Mit susog a fehér akác, Mézeskalács. Ezekkel az operettekkel bezárták nemcsak a környező települések, de bemutatták Újvidék, Becse, Temerin, Kúla, Topolya, Pacsér, Moravica, sőt Bezdán és Baranya (Vörösmart) közönségének is.

Jankovics István zenekara a Zsindelyezik a kaszárnya tetejét előadásán

A hatvanas évek végén az amatőr tevékenység teljes hanyatlásnak indul.

A könyvtár szervezésében irodalmi esteket rendeztek, és neves magyarországi színészek léptek fel (Honti Hanna, Sárdi János, Kabos Gyula...).

Ebben az időben a könyvtár és a Tűzoltó Egyesület rendelkezésére bocsátották az egykori községi egészségügyi épületet. Önkéntes munkával adaptálták. A kulturális élet szervezője a könyvtár és a Tűzoltók Egyesülete lett. Az épület nagytermében vendéglátó-ipari létesítményt nyitottak, és ez képezte az egyesület fő jövedelmi forrását. Időnként a könyvtár irodalmi esteket szervezett, a klubhelyiségen nagy ritkán táncmulatságot vagy nótaestet tartottak.

A TESTVÉRISÉG MŰVELŐDÉSI EGYESÜLET

A hetvenes évek kezdetén a művelődési egyesület munkája a klub tevékenysége révén kiegyenlítődött az egykor kocsmák működési szintjével.

1971 telén néhány lelkes tag kezdeményezésére a Tűzoltó Egyesület keretében megalakult a dalárda, az éneket kedvelők egyesülete. A tagok a legkülönbözőbb korosztályokból kerültek ki: a legfiatalabb 15 éves volt, Pál László volt a legidősebb tag, 68 éves. Ő már 1931-től a

A Testvériség ME dalárdája, 1974-ben

Hátsó sor: Kis Sándor, Bácsi András, Szabó Lajos, Szabó Mihály,
Józsa Sándor, Perlaki János, Pál László, Szabó László.

Középső sor: Szabó János, Budai Péter, Konc Mária, Sárándi Sára, Perlaki Erzsébet, Kiss Rozália, Sárközi Ferenc, Brezovszki Boldizsár, Sárközi Erzsébet.

Ülnék: Józsa Mária, Brezovszki Eszter, Tarkó Valéria, Perlaki Erzsébet,
Sárándi Sárika, Kis Irén, Budai Júlia

Takács Ferenc által szervezett dalárdában is énekelt. A dalárda 1977-ig maradt fenn.

A régi tradícióhoz híven, kedden és csütörtökön tartottak próbákat Krstić Júlia vezetésével. Pár hónapi próbálás után az itthoni fellépésekben kívül részt vettek a Kúlán megtartott vajdasági kórusok szemléjén. 1973-ban a dalárda vezetését Sárközi Ferenc vette át.

A dalárda működésével megindult egy folyamat, mely egy kultúr-egyesület tevékenységét rajzolta meg. Az I. alapszabályzatot 1972 áprilisában fektették le, majd 1974. június 14-én meghozták a II. alapszabályzatot.

A dalárda köré csoportosulók hamarosan megalakították a tamburazenekart, részt vettek a színdarabok, műsoros estek és bálok szervezésében és lebonyolításában. minden közös fellépésükkel igazolták az önzetlen amatörizmus jelenlétét.

A tamburazenekar

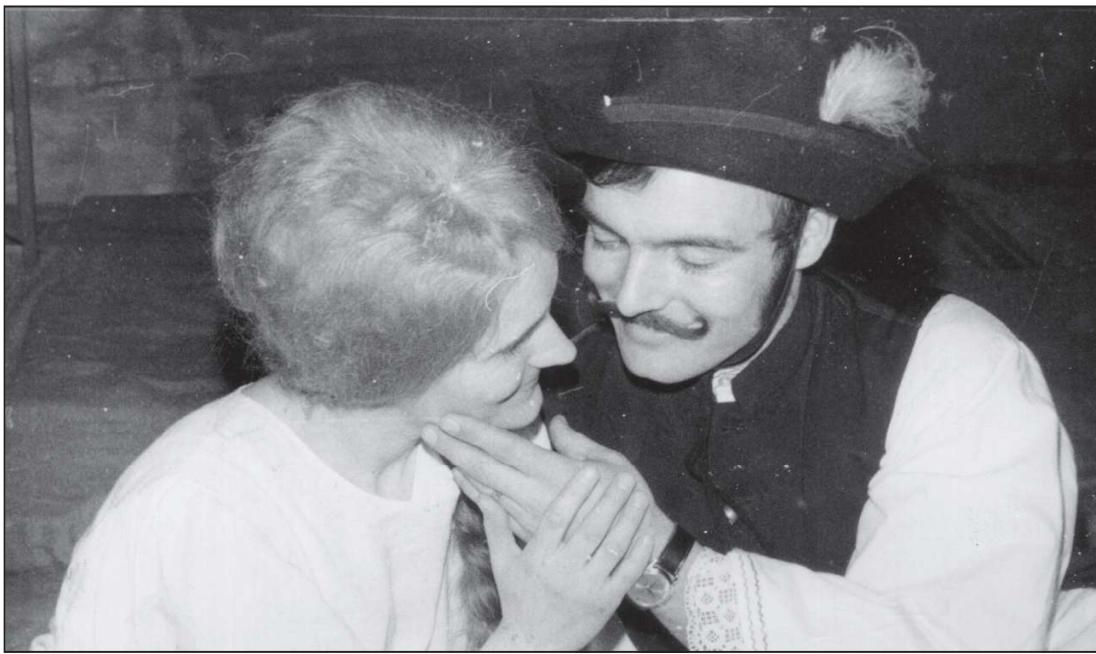
A dalárda tevékenységi körének bővítésével alakult meg a színjátszó csoport. A Párizsi vendég című színművet adták elő az amatörizmust támogató tagok. Helyben háromszor került bemutatásra, majd vendégszereplések alkalmával Topolya, Kishegyes, Moravica, Pacsér, Becse közönségének is bemutatták.

Bár számos szakosztály (tamburazenekar, citerazene kar, népi tánccsoport, színjátszók) működött a Testvérисég ME keretén belül, mégis minden a dalárda vonta egybe a szakosztályok tevékenységét. A János

vitéz című dalmű előkészületei a szakosztályok majd minden tagját bevonták az előadásba. A dalmű kivitelezésében 94-en vettek részt, akik többségükben a dalárda tagjai is voltak.

A Párizsi vendég szereplőgárdája

A főszereplők: Brezovszki Eszter és Boldizsár

A János vitéz helyben 4 előadást ért meg, de az előadások bevétele alig fedezte a kiadásokat. A legnagyobb tételt a hivatásos zenészek honoráriumára képezte. Valószínűbb volt, hogy ezek után feloszlík a tár-

sulat. Mentőötletként merült fel a gondolat, hogy a zenei kíséretet az amatőr tamburazene kar váltsa fel. Lehet, hogy tamburazene kar kíséré tében még nem adtak elő dalművet. Attól tartottak, hogy az amatőrizmusra alapozott előadás meg fog bukni.

Az első bemutatkozás a tamburazene karral Bajsán történt. A közönség lelkes tapsa arra ösztökélte a vezetőséget, hogy további vendégszerepléseket beszéljen meg. Így került bemutatásra Topolyán háromszor, Adán kétszer, majd Moravica, Pacsér, Temerin, Csantavér következett.

1976. IV. 24-én az adai fellépésről való hazatérés tragikus véget ért. Aznap 2 vendégszereplésük volt. Az esti előadásról hazatérőben a túlzsúfolt autóbusz Kishegyes előtt letért a nemzetközi útról, és az árokba fordult. Egyesek a szélvédőüvegen keresztül zuhantak az árokpartra. Sárándi Sárának könyékben leszakadt fél karja. A szereplők legnagyobb része megsérült: bordatörés, zúzódás, orrsövényferdülés...

Az elkövetkező napon Kanizsán, az Amatőr Színházak Fesztiválján kellett volna fellépniük. A szerencsétlenül járt asszonynak a verbászi kórházban amputálták a kezét, de gyermekei úgy döntötték, részt kell venni a szemlén.

A dalárda tagjai voltak a falu népe

Másnap este Sárárdi Sárán kívül minden a 93 szereplő kiállt a színpadra sántán, bekötött karral, és a tamburazene kar kíséretében telt ház előtt igyekeztek elnyerni a közönség tetszését. A közönség a 150 perc alatt tapsolt is, sírt is, a társulat óriási sikert aratott.

A közönséget nem érdekelte a bírálóbizottság értékelése.

»TESTVÉRISÉG«
MŰVELŐDÉSI EGYESÜLET
Feketics

Április 25. vasárnap
este 8 órakor

JÁNOS VITÉZ
daljáték 3 felvonásban
Petőfi Sándor verses elbeszélése nyomán

A verseket írta:
HELTAI JENŐ

BAKONYI KÁROLY
szövegét átdolgozta:
KARINTHY FERENC

Zenéjét szerezte:
KACSÓGH PONGRÁC

Rendezte:
SARKÖZI FERENC

S z e m é l y e k:

Kukorica Jancsi	Brezovszki Boldizsár
Iluska	Brezovszki Eszter
Bagó	Tarkó Bálint
Francia királykisasszony	Sárárdi Sára
Francia király	Szabó László
Gonosz mostoha	Szakács Aranka
Strázsamester	Fehér István
A falu csősze	Szakács Lajos
Bartoló udvari tudós	Ifj. Szabó Lajos
udvarhölgyek, lányok, franciák, huszárok, tüdérek,	
korus az egyesület tagjai.	

Technikai rendező:
Papp Imre

Táncokat betanította:
Szolga Katalin

Díszletek:
Kelemen István és Sárközi Ottília

A szemle részvevői

A szereplők és a közönség is teljes megelégedéssel hagyta el a színháztermet abban a meggyőződésben, hogy az amatörizmus útja igen göröngös, és mégis milyen csodálatosan szép!

A Testvériség Művelődési Egyesület egyik legfontosabb feladataul azt tűzte ki, hogy megírja a falu történetét. A monográfia anyagát felosztotta tárgykörökre, s önkéntesekkel megbeszéltek, hogy kutatásaik alapján beszámolóikból áll majd össze a falu története. Hiteles iratok megszerzése céljából a Karlócára került zombori levéltárból kikutatták a falura vonatkozó anyagot, felkeresték azokat az idős feketegyházi lakosokat, akik ismerték a régi idők szokásait és táncait, eseményeit, jeles személyeit. A monográfia csoport tagjai jelen voltak minden olyan munkálatnál, melyek az utókor számára hamarosan ismeretlenek lesznek (pl. nádaszás), a Kunságban felkutatták, milyen is lehetett az ősi népviselet. Igyekeztek minden szót, emléket lejegyezni, mert mindenki számára nyilvánvaló volt, ez az utolsó pillanat. A televízió kiszorította az emberek életéből a tanyázást, a múlt dolgaival már alig törődik valaki...

A jelenlegi településtől délre állt egykor Feketeegyháza középkori település. A csoport tagjai ásatásokat végeztek az egykori dögtemető feletti dombon. 1725 munkaórát vett igénybe a munka. Kutatásuk eredményeként feltárták Feketeegyháza templomának (monostor) alapjait.

Pihenő Simonyi meggyesében

A munka előrehaladásáról a szakcsoportok vezetői péntek esténként számoltak be az egyesület tagságának. minden munkát, így a monográfia csoport tevékenységét is az amatörizmus jellemezte. A kultúregyesület vezetősége igyekezett a munkálatokba bevonni a Feketicsről elszármazottakat is, de mivel anyagi juttatás a munkálatokért nem járt, így az áldozatkészség hiánya miatt a segítség igen hamar elmaradt.

A múlt emlékeinek felidézését serkentette 1972-ben az iskola termeiben bemutatásra kerülő néprajzi kiállítás. Gazdag gyűjteménye 1500 látogatót vonzott, és azt sugallta, hogy csak egy helyi néprajzi múzeum létesítésével válna lehetséges az emléktárgyak megőrzése.

A monográfia csoport évente legalább egy alkalommal kiállítást szervezett olyan témakörrel, amely kapcsolatban állt a falu fejlődésével:

- Néprajzi gyűjtemény 1972-ben
- Kézimunka-kiállítás (1973)
- Feketicsi betyárok emléktárgyai (1974)
- Feketics szocialista átalakulása (1974)
- Feketics 190 év távlatában (1975)
- Aratók használati tárgyai (1976)
- Feketics dokumentumok tükrében (1977)
- Kerámiakiállítás (1977)

A kultúregyesület működési köréhez tartoztak az ismeretterjesztő előadások is. Az időnkénti előadások 1974-től rendszeressé váltak, a téli időszakban minden második péntek este magyar nyelven tartották őket. Mivel a kultúregyesület minden szakosztálya párhuzamos, magyar–szerb alosztályok működését biztosította, így a közbeeső péntek szerb nyelvű előadásnak volt fenntartva.

A Feketicsi péntek esték témakörei igen változatosak voltak: archeológiai, politikai, mezőgazdasági, sport-, tudományos, történelmi témaik szerepeltek. Az irodalmi csoport is péntek esténként találkozott.

Jelesebb előadások:

Feketics kultúrtörténeti múltja (Sárközi Ferenc)

A feketicsi vízimalomtól a gózmalomig (Szabó József)

A feketicsi sportegyesületek múltja (Molnár Lajos)

Archeológiai leletek Feketicsen (Sárközi Ferenc)

Feketics falu a török hódoltság alatt (Sárközi Ferenc)

Feketics puszta betelepítése (Sárközi Ferenc)

Feketeegyháza pusztulása (Sárközi Ferenc)

Betyárvilág Feketicsen (Sárközi Ferenc)

Vak Bottyán (Szabó József)

Fiatal írók találkozója (házigazda: Gion Nándor)

A tanulás pszichológiája (Dangubić Vujo)

Közel-keleti háború (Puzity József)

A hidegháború hatása Jugoszláviára (Puzity József)

Méhek élete (Tölgyesi Félix, Szakál Mihály)

Író-olvasó találkozók (Vajda Gábor, Fehér Ferenc, Németh István)

Földön kívüli lények (Őri János)

A növényvilág csodái (Fekete Géza)

Topolyai ásatások (Szekeres László)

Csokonai Vitéz Mihály

Petőfi-est

Fehérjedús kukorica (Palusek István)

József Attila-est (Kiss Júlia)

A modern olimpia (Molnár Lajos)

A takarmányozás hatása a tejhozamra (Perlaki Lajos)

Villámcsapás (Tóth János)

A jazz fejlődése (Végső József)

Kedvenc verseim (Szabó Erzsébet)

Párizsi vendégtől a János vitézig – Az amatőr tevékenység története
– filmvetítés (Sárközi Ferenc)
Jathro Tull (Dongó József)
Mézelő díszbokrok (Pataki)

A húszas évektől kezdődően minden télen, amikorra megszűnt a mezei munka, megszervezték a tánciskolát. Kezdetben a Budai-féle vendéglőben tartották. 1945-ben Kucsera Lászlóné az iskolában felhúzós gramofon mellett tanította a diákokat. Amikor a tűzoltóotthon kibővítették, ebben az épületben a nyári szünetben tartották a tánciskolát. A művelődési egyesület tevékenységéhez szinte hozzáartozott, hogy 70–80 fiatal 6 héten keresztül kedden, csütörtökön tanulja a tánclépéseket. A negyedik hét végén kiszövetségi vizsgát, a tanfolyam befejezésekor pedig nagyvizsgát tartottak. Ekkor választották meg a bálkirályt és a bálkirálynőt, valamint kísérőit, akik ajándékot kaptak a tanfolyam szervezőitől.

Tánciskolások 1972-ben

A Testvériség egyesület munkásságának bővülésével mindenkorábban szűknek bizonyultak az egykori tűzoltóotthon helyiségei, a népes dalládatagok a próbáikon nem fértek el. Önkéntes munkával, egy terem közfalának eltávolításával, 1973-ban kialakították az ún. kistermet, amelyet a dalárdán kívül a színjátszó csoport és amatőrzenekar is próbateremnek használhatott. Természetesen a néptánccsoport is itt készítette saját előadásait.

szült a fellépésekre. A hely szűkös volt, ezért egyeztetni kellett a próbaidőt, a csoportok munkáját.

Az időjárás szeszélye sokszor megnehezítette az egykor tánciskolák és a már feledésbe merült szüreti ünnepségek hagyományát. A nyári–őszi időszak rendezvényeihez is megfelelő helyiséget kellett biztosítani. Az egyesület tagjai összejártak a faluban minden házat, hogy önkéntes adományaikkal segítsék és tegyék lehetővé az anyagiak biztosítását. Az adományozók mindegyike köszönő levelet kapott. Önkéntes munkával 1975. október 14-én elkezdődött az üvegfallal határolt, csukott 120 m²-es terasz építése. 1976 nyarán cementlapokkal borították be, ugyanezen az őszön 20 asztalt állítottak össze a tagok.

Teraszépítéskor

A kultúregyesület munkájához szükséges pénzeszközöket a kishegyesi község kultúralapjából, a költségvetésben előlátott összegből kellett volna biztosítani. Mivel a Feketicsen tevékenykedő egyesület igen szerteágazó munkát fejtett ki, a költségvetésből juttatott donáció igen szerény összegnek számított.

A kultúregyesület mellett működő klub, mely alkoholmentes italokat, kávét árusított és biliárdasztalt adott ki bérbe, diszkót tartott élő zenével, maszkabálokat rendezett, oly jóvedelmet tudott biztosítani, hogy az egyesület nem küszködött különösebb anyagi gondokkal.

Az előadások és a klub bevételei lehetővé tették, hogy a vezetőség az aktív tagok számára évente még egy nagyobb lélegzetű feledhetetlen autóbusz-kirándulást is szervezzen. Ilyen jutalomként jutottak el az egyesület tagjai a Fruška gorára szervezett kirándulásra, majd Kumrovecre és a Plitvicei-tavakhoz, valamint Budapestre.

Még egy rövid visszatekintés. 1946-ban a május 1-jei központi ünnepséget Kishegyesen, a Welker-kastélynál szervezték meg. Feketicsről a „kirándulókat” lovas kocsikkal vitték az ünnepségre. A kocsioldalhoz kötött lovak délben ingyen abrakot és szénát kaptak. Harminc év elteltével az egyesület vezetőségének az az ötlete támadt, hogy a szocializmus három évtizedes építése után május elsején már megengedhető, hogy az ünnepség résztvevőit ingyen vendégeljék meg. A munkaszervezetek vezetői az ötletet magukévé tették, és vállalták a kolbász és a kenyér költségeinek fedezését.

Kolbászsütés 1976-ban

Hatalmas üstökben süttötték az egyesület tagjai a kolbászt, melyet ingyen osztottak szét a mintegy 1500 résztvevőnek. Az ünnepséget a fürdőmedence körül tartották meg. Délelőtt népviseletekbe öltözött fiatalok zeneszó kíséretével járták be traktorokkal a falut. A településen 4 helyen májusfát állítottak, s 11 órára érkeztek a felvonulók a fürdőmedencéhez. A szórakoztató jellegű ünnepségen fellépett a dalárda, a néptánccsoport és a tamburazenekar.

Az ünnep előestjén tábortüzet gyújtottak.

A tánccsoporthoz viseletben

Évtizedeken keresztül hagyománnyá vált a május 1-je megünneplése, hagyománnyá vált a tábori tűz, a felvonulás traktorokkal és a zenés ébresztő is.

A Testvériség-Bratstvo kultúregyesület évenként ismétlődő, hagyományossá váló rendezvényei a következők voltak:

Maszkabál
Batyubál
Nők napja
Tábori tűz
Május 1. (felvonulás és ünnepség a strandnál)
Stafétavárás
Aratóünnepség
Kisvizsga
Nagyvizsga
Szüreti felvonulás és bál
Kukoricabál
Köztársaság napja (november 29.)
Piros alma bál
Szilveszter

Minden egyes rendezvényen szinte kötelező érvényteljes fellépett a tánccsoport, a dalárda és a tamburazenekar, valamint ott voltak a szólóénekesek is.

1978-ban fordulat állt be: a közgyűlés jelölőlistájáról kamaradtak az egyesület addigi legaktívabb tagjai. Az új vezetőséggel viszont hanyatlásnak indult a kulturális élet.

EGÉSZSÉGÜGY

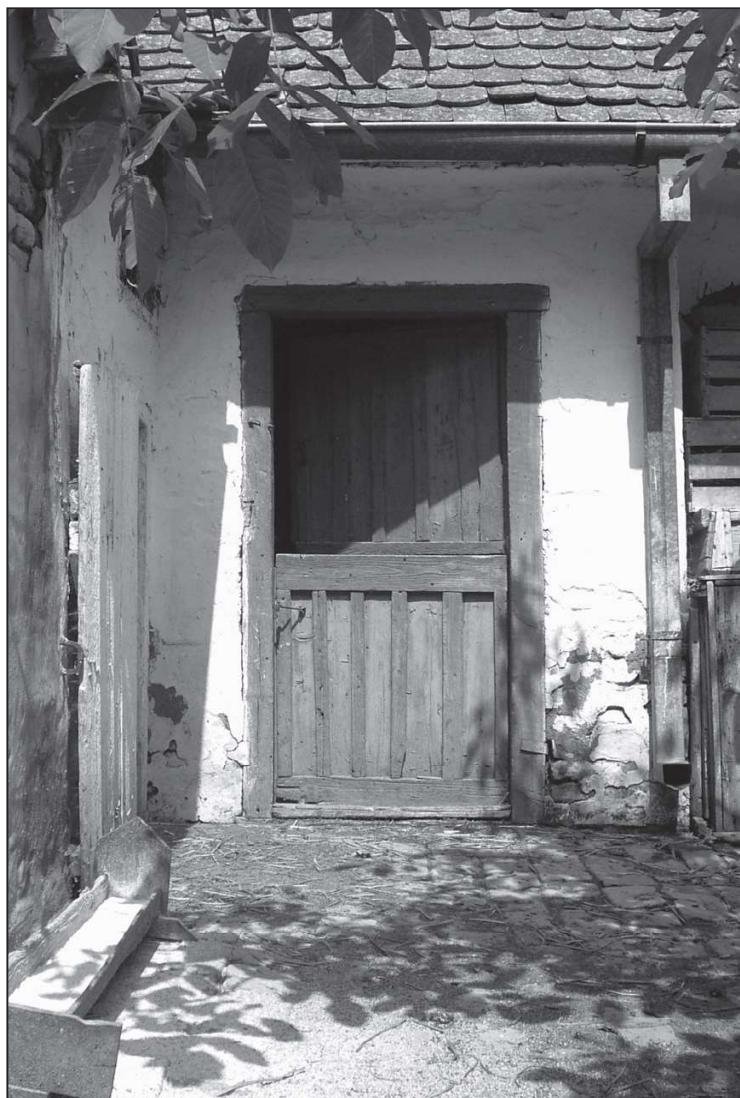
Már amikor Mária Terézia kezdeményezésére elkezdődött a betelepítés, de később fiának, II. Józsefnek az idejében (a XVIII. század második felében) sem volt egészségügyi szempontból vonzónak mondható Bácska a telepesek számára. A Telecskai-dombokat kivéve, a térség mocsaras vidékét nemhiába neveztek az idetelepült német ajkúak a „svábok temetőjének”. A Duna és a Tisza még nem volt szabályozva, Közép-Bácskában pedig vad, mocsaras területek voltak. A sok szúnyog a maláriát terjesztette, sőt időnként a sáskajáras is pusztította a növényzetet.

Az akkori időben az orvosi ellátás igen hiányos volt. A telepítést követő időben a legközelebbi orvos Bajsán élt. Ő láttá el szimboli-kusan a környező településeket, így többek között a feketehegyieket is. Ilyen körülmények között orvosi segítségre a lakosok gyakorlatilag nem is igen számíthattak. Az uralkodó mérlegelve az orvosi ellátás hiányosságát, a betegségek megelőzésére fektetett hangsúlyt, így próbálta megvédeni a telepesek egészségét. 1874-ben rendeletben írta elő a temetkezés módját: a koporsó fenékdeszkája nádréteg volt. Az elhunyt koporsóját mésztejjel kellett leonteni. Az oltott mész végezte el a fertőtlenítést. Ezt a temetkezési szokást sokáig, egészen 1836-ig alkalmazták.

A pestis és kolera terjedését úgy szándékozta II. József lokalizálni, hogy határzárat rendelt le a veszélyes területeken. 1804-ben Verbászon felütötte fejét a pestis, 1830-ban pedig a kolera. Mind a két esetben határzárat rendelt el. A településeket összekötő útvonalaknál a katonaság őrködött, s mindenennemű közlekedés a fertőzött területről és a területre tilos volt. Ezekben az esetekben sikeresnek bizonyult a határzár, a betegség nem terjedt.

LAKÁSVISZONYOK A KEZDETBEN

A Feketehegyre telepedettek szigorúan betartották mindeneket a rendeleteket, melyek a település kiépítésére vonatkoztak. A letelepedettek már az első évben lakhatóvá tették házaikat. 200 ház bekötözhetővé vált, s csupán 11 házra nem került tető, mivel a környéken körülözött volt elegendő nádat biztosítani. minden ház a kincstár által előírt szabvány szerint épült fel: a lakószobákba az utcáról és az udvarról is jutott napfény. A nyitott kéményes konyha, mely haránt irányúan vágott kétrészes ajtóval volt ellátva, szellőssége folytán eleget tett az egészségügyi követelményeknek. Ha a háziasszonyság nem akarta teljes sötétségben elkészíteni az ételt, akkor télen is legalább az ajtó felső részét ki kellett nyitnia.

A régi konyhaajtókat később leginkább az istállók bejáratába építették be

A konyha belső részén volt a „tűz helye”, ahol a háziasszony lábasban (3 lábbal ellátott vasedény) elkészítette az ételt. Feje felett tátongott a boltíves, nyitott kémény. Ha feltekintett, láthatta a tágas kéményen keresztül az eget. A konyha ezek szerint igen szellős volt, de ez nem okozott problémát, mert ott csak az ételt készítették el, és onnan fűtötték a lakószobában álló banyakemencét. A konyha és a kemence füstje a szabadkéményen áramlott ki a szabadba. Az odaakaszott sonka, kolbász, oldalas így állandóan füstben úszott. Nem kellett félniük, hogy megromlik, vagy a légy beköpi.

Mind a lakószoba, mind a konyha építési módjának köszönhető, hogy az idők folyamán a népbetegségek (tüdőbaj, trachoma) nem pusztítottak a lakosság körében.

HIGIÉNIA A KEZDETBEN

A letelepülésüket követő évben a telepesek azzal a kérelemmel fordultak a zombori adminisztrációhoz, hogy engedélyezze számukra szőlő telepítését. Kérelmüket azzal indokolták, hogy Bácska egészség-telen viszonyai miatt mindenféle fertőzéseknek vannak kitéve, s egyedüli reményük az egészségük megőrzésében az alkoholos ital mértékletes fogyasztásában van. A megyei elöljáróság elutasította kérelmüket, de megengedte, hogy minden telepes számára, szessziós egységeként, dinnyeföldet mérjenek ki. A telepesek viszont a kimért dinnyeföldeket mind egy szálig szőlővel ültették be.

Gyerekek nyári időben mezítláb rúgták a rongy- vagy tehénször labdát. Igen gyakori volt, hogy a labda helyett valahogy a körmük repült le a lábuk ujjáról. Általános szokás volt akkoriban a körömház vérzését úgy állítani el, hogy az utca porát szorták a sebre. Hihetetlen, hogy vérmérgezést (farkasgórcsöt) az első ötven évben csupán hét esetben állapítottak meg.

Mezei munkák végzésekor, ha őseink leültek enni, sohasem mostak kezet, hiszen örültek, ha volt annyi vizük a kantában, hogy nem szomjaztak a hazamenetelig.

Szállásokon a gémeskút sok helyen gyakorlati okokból a marhaakol közvetlen közelében volt, mivel a nyári időben igen sok vizet kellett felhúzni az itatóvályúba. Természetesen a háziak ugyanennek a kútnak a vizét használták főzéshez, ivásra is. Lehetetlen, hogy az akol trágájából ne szivárgott volna a kút vizébe is. Mégis a telepítés első 50 évében csupán 5 esetben fordult elő vérhas.

A nyakas kálvinisták kuruzslók, vajákos asszonyok tudományában nem hittek. Ha imitt-amott jelentkeztek is az effajta beavatkozások, mosolyogva állapították meg a sikertelenségüket. Babonákban nem-igen hittek. A házi gyógymódok közül reményüket a liliomos pálinkába vetették. minden házban ott volt kéznél a literes üveg, mely tele volt tömködve fehér liliom szíromlevelével, s azt leöntötték pálinkával. Ha belső szervi baj jelentkezett, akkor a pálinkából hörpintettek, ha pedig seb keletkezett, akkor a pálinkában áztatott fehér liliomot helyezték a sebre. Fekélyes sebeiket kovászos uborkával, hagymával vagy paradi- csommal fedték le.

A gyógynövények közül szinte egyedül az útifüvet használták a ne-hezen gyógyuló sebek kezelésére.

Az újszülöttek között igen nagy volt az elhalálozási arány (19,7%). A súlyos betegségen szenvedő gyermeknek, ha nem segített a bölcsőben való ringatás, mákhéjeát főztek. Ugyanis szokás volt a mák kifejtését követően a mákhéjat a padláson tárolni. Az éjszakáról éjszakára síró gyermek megnyugtatása céljából a mákhéjat vízben megfőzték. E téaval itatták a gyermeket, hogy a bódító italtól mély álomba merüljön. Nem volt ritka eset, hogy olyan mély álom nyomta el a gyermeket, hogy pofozni kellett ébredéséhez. A gyakorlatban az is előfordult, hogy a túladagolt gyermek öröök álomba merült.

Kuruzslásra utaló próbálkozásokról az eredménytelenségek maradtak meg az emlékezetben.

Szemölcsöt kis galamb májával kell bedörzsölni – tanácsolták. A megmaradt májdarabkát bal kézzel kell a szomszéd ereszcsurgásában elásni. Az eredmény az lett, hogy szomorúan megállapították, a szemölcs megmaradt.

Ficamodás, csonttörés, kutyaharapás esetében a *gyógykovácshoz* fordultak. Némely családban öröklődött a gyógyítás tudománya. Az orvosi tudomány jártasságában a Kis vezetéknévű egyént ragadvány-névként a huszadik században is hol Orvos Kis Jánosnak, máskor meg Kis Orvos Jánosnak nevezték.

HALOTTLÁTOGATÓK

A letelepedést követő 35 éven keresztül a közállapotok irányítását a presbitérium végezte a faluban. A kezdeti évben a 21 utca mindegyike egy-egy képviselőt delegált a ref. egyház presbitériumába. A további-

akban a presbitérium tagságából kinevezték a községi közigazgatást intéző képviselő-testületet és a falu bíráját.

A presbitérium tagságából 2 személyt halottlátónak (halott visitator) nevezett ki. Az akkori időben a lakosok számára nem volt biztosítva az orvos általi gyógykezelés, hiszen mikor is juthatott el egy beteg Bajsára, ahol a legközelebbi orvos lakott. Halál esetén pedig az orvos nem jött ki a számára messzi eső községbe konstatálni a halál bekövetkeztét.

A halott visitator szerepe az volt, hogy halálesetek alkalmával megállapításak a halál bekövetkeztét, és megadják a terminust, hogy mikor temethető el az elhunyt. A két halottlátogató a lelkészről jelentést tett, hogy az az anyakönyvbe elvégezhesse a bejegyzést.

Mivel igen gyakori volt a gyermekhalandóság, az újszülötteket még születésük napján vagy másnap megkeresztelték, nehogy pogányként kelljen eltemetni. A lelkész egyházi szertartással csak a megkeresztelteket temette el.

Süle Jánosné 1830. április 18-án leánygyermeket szült. Még aznap megkeresztelték. A csecsemő 2 nap múlva meghalt. A lelkész egyházi szertartás szerint eltemette. Valami azonban mégsem volt rendben. Lehetséges, hogy félig halott vagy halott gyermeket kereszteltek meg, mivel a lelkész az anyakönyvben széljegyzetként ezt írta: Süle János lánya halva lett, de mivel ember által asszonyi állattól született, eltemetődött annak módja szerint énekszóval.

1790-ig a halottlátók feladata csupán a halál beálltának megállapítása volt. Ezt követően a halálozás okát is meg kellett állapítaniuk. A diagnózis megállapításakor az elhunyt családtagjainak információit vették alapul. A letelepedést követő 50 évben 35 féle diagnózist állapítottak meg, s a legelterjedtebb bejegyzés: a halál oka ismeretlen. Az 1830-as években dr. Szilágyi Gábor orvos állt a feketehegyi egésszségügy szolgálatában. A diagnózisok meghatározásában az orvos véleményezése csak a negyvenes években jut kifejezésre, de továbbra is magas számarányban szerepel: a halál oka ismeretlen. Ez a meghatározás utal arra, hogy a laikus halottlátók továbbra is tevékenykedtek az orvos mellett.

Gyermekekálás szempontjából az ezer lakosra jutó szülések száma igen magas volt. Viszont a gyermekhalandóság gyakorisága is. A halottlátók esetenként leggyakrabban a himlőt regisztrálták, holott bizonyosan a kanyaró, a vörheny, a torokgyík is nagymértékben pusztított. Az orvoslás és a megelőző intézkedések hiányossága folytán a természet törvényei uralkodtak a lakosok felett.

Az első 50 évben 6127 gyermek született. Az elhunytak száma ez idő alatt 3914 volt. Míg a lakosok száma 1785-ben 963 fő, a magyar ajkú lakosok száma 1835-ben már kb. 3158. (A természetes szaporulat +2195.)

A BÁBÁK

A telepítés első évtizedeiben, ha már a liliomos pálinka sem segített, egyedüli mentsvárként a *bábaasszony* hiányos tudásában reménykedhetett a beteg. A bába csak olyan asszony lehetett, aki már legalább egyszer szült. Kezdetben nem hivatalosan kinevezett bábák vezették le a szülést. Díjazásuk az első gyermeknél 2 forint és egy kenyér volt. A második és következő szülések levezetéséért 1 forint és egy kenyér járt.

A községi elöljáróság először 1811-ben Perlaki Jánosnét és Szabó Sándornét nevezte ki hivatalosan bábának. Hat évvel később harmadik bábának Janó Andrásnét is felvették. A kinevezés értelmében a bábának joga volt a házára kitenni a cégtáblát is. A cégtábla egy gólyát ábrázolt. Némelyek, hogy díszesebb legyen, a gólya szájához még egy kisbabát is oda festettek.

A bábáknak már a kezdetektől eleget kellett tenniük bizonyos formásgoknak, majd később már a kellő tudással is rendelkezniük kellett. Rendeletileg kötelezték a községi elöljáróságot, hogy a bábai teendők végzése csak a törvény által megszabott keretek között történjen. Ennek értelmében a község költségén Józsa Gergelyné Csapó Erzsébetet 1827-ben elküldték a körzeti orvoshoz, hogy felesküdjék bábának.

Hamarosan még szigorúbb követelmények szabályozták a bábaságot. 1835-ben meghalt az első kinevezet bába, Perlaki Jánosné, s ekkor a lányát, Perlaki Máriát küldte el a községi elöljáróság, hogy tanuljon ki bábának. A tanulási idő 6 hónapig tartott. Vizsgát kellett tennie az elsajátítottakról, és hivatására felesküdött a bizottság előtt.

A gyakori gyermekáldás lehetővé tette, hogy 3-4 bába is végezhette a szülő anyáknál az újszülöttek világra segítését.

Kiss Julianna az egyik betegeskedő bába mellett tanulta a mesterséget, és az elöljáróság csupán azt követelte, hogy ha kiállja a próbát, akkor felszabaduljon.

Soós Istvánnét Tóth István helybeli orvos a többi bába jelenlétében felszabadította. Pacal Julianna szintén bába szeretett volna lenni, és mint gyakornok készült a bábaságra.

Oláh Julianna 6 hónapig tanulta a bábaságot, amikor hazatért, a Vármegyéhez küldött folyamodványában arra kérte az illetékes szerveket, hogy a tanulatlan bábákat (4) tiltsák el a munkától. A bábák ezen összevesztek.

1831. június 5-én érkezett meg a válasz Oláh Julianna és a községi előjáróság részére. A zombori adminisztráció szerint a tanulatlan bábák továbbra is folytathatták tevékenységüket, habár azt hivatalosan nem tanulták, de mert a megyei főorvos előtt vizsgáztak, így jogos a működésük. A továbbiakban azonban csak a tanult bábák kaphattak működési engedélyt.

KÖPÜLYÖZÉS

A múltban elfogadott nézet volt, hogy a súlyos betegségen szenvedők rossz véréből egy mennyiséget lecsapoljanak, figyeten attól, hogy szélütés vagy tüdőbaj gyötörte a beteget. Nyáridőben volt elég pióca a mocsaras Bara patak mentén. Akit krónikus fejfájás gyötört, az egy befőttesüvegben tartott is bizonyosan néhány piócát, hogy kellő esetben kéznél legyen a vért szívó állatka. Két-három piócát a nyakára tett, s azok teleszívták magukat vérrel. Ha a fejfájás magas vérnyomás miatt állt be, a piócák jótékony hatását hamarosan tapasztalhatta is az illető. A jóllakott piócák lefordultak a szívás helyéről, s azután „megfejték” őket, s úgy helyezték vissza a befőttesüveg vizébe. Még a XX. század elején is Medvecki gyógyszerész a gyerekektől vásárolta a piócákat, hogy a rászorulókat minden pillanatban kielégíthesse.

A *borbélyok* között mindig akadt két-három *felcser*, akik elvégezték a köpülyözést, vagyis az érvágást. Ha szélütés ért valakit, akkor a borbélyhoz szaladtak, aki köpülyözökészülékével 5-6 enyhe sebet ejtett az illető hátán. A vérző sebre félliteres üvegedényt helyezett. Először az üvegburát felmelegítették, és a benne levő levegő, amint hült, szívó hatást gyakorolt a sebre. A felcser az üvegbura többszöri felmelegítésével meghatározott mennyiséggű vért vont el a betegtől.

Ha valakit „szél ért, vagy gutaütést kapott”, akkor a borbély az illető csuklóján eret vágott.

Id. Maráz József érvágója különböző nézetből

A felcser segítségére szorult az is, akit fogfájás gyötört. A jó felcser foghúzó fogójával egykettő kirántotta az odvas fogat, de előtte a fogót pálinkában fertőtlenítette. Ment ez mindenkor, míg 1930-ban Szilágyi Imre dentista megnyitotta *fogászati rendelőjét*. Még a század közepén is a felcser több fogat húzott ki, mint a fogorvos. Az utolsó felcserek Fritz György és Maráz József (1899–1965) voltak, akik az ötvenes évekig végezték tevékenységüket, de ekkor már nem nyilvánosan.

Munkába menet: id. Maráz Józseffelcser

Szerszámai nyíráshoz

borotválkozáshoz

foghúzáshoz

Nem sorolhatók az egészségügy területére azok az *angyalcsinálók*, akik azokon „segítettek”, akik nem óhajtottak gyermekáldást. Egy szakájtó liszt volt annak az ára, hogy a nemkívánatos magzattól megszabadítsák a bajbakerültet. Azt tartották, hogy a meg nem született gyermek angyalként kerül a mennyországba. Innen származott a vajákos asszonyoknak az elnevezése, akiknek tevékenységét a törvény régen is igen szigorúan tiltotta. Cifra Kovács Jánosné „kezeltje” kórházba került, s míg meg nem mondta a vajákos asszony nevét, nem voltak hajlandóak az orvosok segíteni rajta. Tehetetlenségében kénytelen volt elárulni. Az „angyalcsináló” 1950-ben szabadult a börtönből, s esze ágában sem volt folytatni a tevékenységét.

SZÜLNI ÉS TEMETNI

Józsa Ferenc 21 éves korában nősült, 1842-ben. Felesége Varga Sára a 18 évig tartó házasságuk alatt 10 gyermeket szült. A gyakori gyermekáldásnak azonban 9 temetkezés volt a szomorú következménye. Első gyermekük halva született. Az utána következő csupán 2 napot ért meg. Egyedül Judit, aki 1855-ben született, érte meg a felnöttkort. 18 éves korában ment férjhez. A többi gyerek meghalt pár hónapos korában.

Józsa Ferenc felesége 1860-ban Ferenc nevű gyermeke szülését követően 10 nap múlva meghalt. Fél év sem telt el, s az özvegyen maradt férj újranősült. A 32 éves, második felesége még négy gyermeket hozott a világra. Első gyermeke, Mária 16 évesen ment férjhez. Két gyermeke alig érte meg a féléves kort. Ferenc nevű fiuk, amikor felnőtt, 19 évesen, kérte a katonaságtól való felmentését, mivel édesanya munkaképtelen beteg volt. A községi előljáróság is bizonyította, hogy az apai gazdaságnál előforduló női teendőket anyja nem képes ellátni, a két lány meg már férjhez ment. Ferenc számára engedélyezte a megye közigazgatási bizottsága a katonaságtól való felmentést, és kiadta a házassági engedélyt.

Nem egyedi eset Józsa Ferenc házasélete. Harmincöt év alatt 11 gyermeket temetett el és egy feleséget.

Kiskorúak házasságkötése a presbitérium számára, mely az erkölcsi normák felett őrködött, külön problémát jelentett még akkor is, ha a szülők engedélyével történt. Nem ritka esetnek számított, hogy a 12–14 éves lányt férjhez adták 14–16 éves ifjúhoz. Vadházasságban éltek az egybekeltek, mivel a lelkész nem eskethette meg őket. A me-

gye közigazgatási bizottsága esetleg a 18–19 éves ifjúnak adta meg a nősülési engedélyt.

A kiskorúak egybekelését a szülők sokszor nem akadályozták, annak rendje-módja szerint megtartották a lakodalmat is. A jobb belátású szülők azonban a túlságosan fiatalok esetében megakadályozták a házastársi együttélést. Nem számított egyedi esetnek hogy B. M. 16 éves juhászbojtár elvette K. M. leányt. A lakodalmat követő nászájszakát a menyasszony már az anyósa ágyában töltötte. Ezt követően még két évig minden éjjel a fiatalasszony az anyósával aludt, aki úgy bánt vele, mint a lányával. Nem okozott problémát, hogy a fiatalokat távol tart-sák egymástól, hiszen a juhászbojtárnak télen-nyáron a határban volt a szálláshelye.

Józsa Ferenc és sokan mások azért kérték a fiuknak a nősülési engedélyt, mert munkaerőre volt szükség a háznál. Az alig tizenéves fiatalasszonyra várt az összes házi munka, mivel a férfiak szinte minden idejüköt a szérűskertben vagy a mezőn töltötték. Aratás, nyomtatás, kapálás idején nem volt kímélet akkor sem, ha terhes volt az asszonynépség. Nem volt ritka, hogy a szülés a mezei munkák végzése közben, az eperfa tövében történt.

A bábaszolgálat kezdettől fogva rendezve volt, így a szülés leveztése vagy az akkori időben félelmetes gyermekágyi láz, mely a szülés után veszélyeztette az anya életét, nem képezett problémát. Az első 50 évben 6127 szülés közben csupán 102 gyermek született halva, mely elenyésző, 1,6%-os arányszámot mutat. Annál nagyobb veszedelmet jelentettek a csecsemők számára az elkövetkező hónapok, sokan már az első hónapot sem érték meg: 768, vagyis a megszülettek 12,5%-a.

Mire elmúltak volna a csecsemők egyévesek, addigra elhalt közülük 1592, vagyis 26%.

A ragályos gyermekbetegségek szedték az áldozataikat, s mire elértek volna a 20 éves kort, még 1263 lány és ifjú halt meg. Himlő, vörheny, kanyaró, toroklob, diftéria, tüdőbaj következtében a gyermekkek 46%-a meghalt, mielőtt elértek volna a felnőttkort.

A gyermekbetegségek között legnagyobb mértékben a himlő szedte az áldozatait. minden 3-4 évben tömegesen haltak meg a gyerekek. Akik születésüktől fogva érzékenyek voltak e betegségre, leginkább meghaltak. De a himlőjárványt követő 2-3 évben egyetlen megbetegeést sem észleltek. A járvány éveiben az elhunytak száma megközelítette vagy meg is haladta a születések számát.

Az 1785–1835 közötti időszakban elhunytak száma és a diagnózisok:

ismeretlen	1735
sinlődött	805
himlő	345
kelevény	318
nehéz nyavalya	273
száraz betegség	206
dagadozás	152
hideglelés	71
vízi betegség	63
nehézség	57
száraz nyavaja	51
hurut	41
nyavalya	34
fulladás	34
szélütötte	33
fekély	19
súlykór	18
pokolvar	17
köhögés	17
gyermekágy	17
torokfájás	16
patécs	15
hektika	14
vereshimlő	12
kólika	12
nyilalás	8
fene	8
torok dagadozása	7
köszvény	7
farkasgörcs	7
égés	7
hirtelen	6
vérhas	5
sárgaság	4
guya	4
súlyos betegség	3

A himlő mint járványos betegség utoljára 1835-ben jelentkezett. Ekkor már a helység orvosa elvégezte a gyermekek kötelező oltását. A telepítés fél évszázada alatt 10 alkalommal pusztított járványszerűen a himlő:

1790-ben meghalt	6 gyermek
1795	49
1798	60
1803	40
1807	32
1811	45
1817	74
1825	44
1829	20
1835	36

1836 táján gyenge termésű évek voltak. A rászorulóknak ínséggölcson formájában gabonát osztottak. Ebben az időben kezdte Szilágyi Gábor orvos a himlő elleni oltást alkalmazni. A szájhagyomány szerint, amikor az utcásarkon a kisbíró közhírré tette, hogy kötelező a gyermekek himlő elleni oltása. A lakosok pedig így vélekedtek: nem injekció, hanem kenyér kell a gyereknek. Mindettől függetlenül a felszólításnak eleget tettek, s az elkövetkezőkben járványszerűen már nem pusztított a gyermekek között ez a betegség.

Két fertőzéses hullám között megbetegedés nem volt, vagy csak ritkán fordult elő. A halottlátogatók a gyermekbetegségek közül egyedül a himlöt regisztrálták, pedig az 1–5 éves korú gyermekek közötti más fertőző betegségeknek a jelenlétét bizonyítja az állandóan magas halállozási arányszám. Ha az ismeretlennek számító betegségek párosultak a himlővel, akkor az elhalálozási számadat (1795, 1798, 1803, 1828, 1830, 1931) meghaladta a születések számát.

A serdülő gyermekek között bizonyosan kóros volt a *diftéria* is, de annak diagnózisa az anyakönyvben nem nyert meghatározást. A tudálékos asszonyok próbálkozásai, akik meggyűjtött rongyok füstjével kíséreltek meg a torok megnyitását, nem bizonyultak eredményesnek. Ezzel szemben még a XIX. század végén is, ha a családban valamely gyermeknek megfájdulta torka, s az torokgyíkra utalt, a gyengélkedő gyermeket azonnal elküldték a nagyszülőkhöz, hogy megvédjék a többi testvérét.

1836-ban felütötte fejét a *kolera*. Hiábavaló volt a határzárlat. Tehetetlen volt Szilágyi Gábor orvos is a községben. A gyenge termés bizo-

nyosan kihatott az előző években jelentkező himlőjárványra, majd azt követően a kolera pusztítására. A lakosok sorsukra voltak bízva, mivel gyógyszer sem segített. Hiába volt az alkoholos bedörzsölés, meleg fürdő, érvágás, köpülyözés, ha nem voltak tudatában annak, hogy a betegség az ürülékkel jut ki a beteg szervezetéből, s a fertőzés csíráját a legyek viszik szét. Az ivóvizet kellett volna forralniuk, és az ürüléket kellett volna mésztejjel leönteni.

A kolerában elhunytak 1836-ban:

Július	22.	1
	24	4
	25	3
	26	3
	27	6
	28	11
	29	14
	30	22
	31	20

Augusztus	1.	17
	2	15
	3	20
	4	9
	5	9
	6	9
	7	7
	8	6
	9	5
	10	5
	11	2
	12	1
	13	4
	14	2
	15	2
	16	2
	17	1
	18	
	19	2
	20	1
	21	4
	22	2
	23	1
	27	1
	28	1
	29	1
	30	1

Szeptember	1.	1
	3	1
	5	1
	8	3
	9	1
	13	2
	23	1

A kolerajárványra így emlékeztek a megmaradottak tanyázások alkalmával: Volt egyszer egy olyan pusztulás, hogy ha valaki reggel kiment szántani, este, mikor hazahajtott, 4-5 utcabelije is hiányzott a szomszédok közül.

Ha meghalt valaki, nem harangoztak rá, csak csendben, virrasztás nélkül temették el.

A pap és a kátor reggel kimentek a temetőbe, és estig haza sem értek.

A sírba elhelyezett koporsót mésztejjel öntötték le. 1836. szeptember 23-át követően, amikor már több kolerás megbetegedés nem jelentkezett, lezárták a temetőt, hogy oda senki ne menjen ki. Új temetőt jelöltek ki a település északnyugati peremén. Ezt „Nagy temető”-nek, a lezárt, elhagyatott temetkezési helyet pedig „Ócska temető”-nek nevezték a továbbiakban.

A kolera 1850-ben jelentkezett ismét, de csupán egy halálos áldozata volt.

TERMÉSZETES SZAPORULAT

Halálesetek alkalmával a két halottlátogató nem sokat töprengett a diagnózis meghatározásán. A legtöbb esetben megelégedéssel nyugtázták:

a halál oka ismeretlen	1737
sínlődött	805
<u>nehéz nyavaja</u>	273
összesen	2815

Az első 50 évben a 3914 halálesetből 2815 esetben a diagnózis ismeretlen volt (71%).

A letelepedést követő 50 évben átlagosan évente 123 születés volt, ugyanakkor 78 haláleset. A természetes szaporulat 45 fő.

Az elhunytak életkora 1785–1835 között évente átlagban

halva született	2
0–1 hónapig élt	15
1–6 hónapig élt	7
6–12 hónapig élt	7
1–5 évig élt	17
6–15 évig élt	6
15–20 évig élt	2

21–31 évig élt	3
30–50 évig élt	7
50–70 évig élt	8
70 évig és tovább	4

A megszületett gyermekek 37,7%-a nem érte meg az egyéves kort. Közülük a legnagyobb mértékű elhalálozás az 1 hónapos csecsemőket sújtotta. A korai férjhezmenetel, a szülés előtti majd utáni nehéz fizikai munka, az egyoldalú táplálkozás, mind hozzájárult ahhoz, hogy a gyenge és gyengén táplált csecsemő nehezen vehette fel a harcot a betegségekkel szemben. A csecsemő számára az anyatejen kívüli kiegészítő táplálékot „megnyámmogott” étel jelentette. Ami a felnőttek asztalára került (kenyér, szalonna, hús), abból az anya bevett a szájába egy keveset, megrágva összekeverte nyállal, vagyis megnyámmogta. A pépszerű összerágott táplálékot gyömöszölte ujjával a csecsemő szájába. Ismeretlen volt a főzelékfélék és gyümölcsök jótékony hatása a gyermekek fejlődésére.

A csecsemőt kora ősztől késő tavaszig szabad levegő, napsugár nem érte. Befűtötték a banyakemencébe, s a kicsik legtöbb idejüket a kemence mögötti kuckóban töltötték. A napsugár jótékony hatását nélkülöző gyermekek, amikor járni kezdett, a testsúlya alatt meggörbült. Ha fiú gyerekről volt szó és lábai befelé hajlottak, még dicsekedtek is a szülők, jó huszár lesz belőle, mert megkapaszkodhat a nyereg nélküli lovón.

Az angolkórra nem nagy figyelmet fordítottak a szülők. A gyermekeknek, a téli szobafogságból kiszabadulva, a napsugarak hatásának köszönhetően, részben vagy teljesen kiegyenesedett a lába. Ösztönösen gondoskodott a gyermek szervezete a számára szükséges ásványi sókról. Játszadozva az udvaron vagy az utcán némely gyermek marék-számra ette a földet. Mészszókból sem szenvedett hiányt, hiszen gyakori látvány volt, hogy a „haszontalan” gyerek körmével kaparta a meszet a falról, s azt nyelte.

A halálozási arányszám 1-5 éves gyermekeknél 22%-ot tett ki. Az ilyen korú gyermekeknél pusztított a kanyaró. A fertőző betegség a halottlátogatóknak ismeretlen fogalom volt. Az elhalálozási grafikon viszont állandó jelenlétérről tanúskodik. Csak amikor a gyermek betölötte a tizenötödik életévét, akkor lehetett reménykedni, hogy talán megéri a felnőtt-, sőt öregkort.

Az egészségügyi szolgálat hiányossága, az egyoldalú táplálkozás, a fertőző betegségek s terjedésük ismeretlen módja mind hozzájárult a magas halálozási arányszámhoz. A családok mégsem haltak ki, sőt

a gyermekáldásnak köszönhetően a lakosság számbelileg növekedett. A 10–12 gyerekes család pótolta a veszteséget. A természet törvényein felülkerekedtek az emberi ösztönök.

KÓRHÁZ

A településtől északkeletre, a Szeghegy felé eső libalegelőn a telepítést követő időben felépült a *kór háza*. Rendeltetése az volt, hogy azokat az embereket, akik fertőző betegségen szenvedtek, a kór házába helyezzék el. A beteget a hozzátartozóik látták el élelemmel, s onnan csak akkor juthattak ki, ha a gondozott meggyógyult. Az egészségessé nyilvánított visszatérhetett a családja körébe, az ellenkező esetben útja koporsóban a temetőbe vezetett.

1820-ban a környező településekről beszivárgó németek a házaikat a libalegelőn építették fel. A kór házának közelsége miatt Détsi Dániel jegyző elrendelte a lebontását. A következő évben a falu ellenkező részén, az óverbászi út mentén épült fel a kór háza. Az újonnan épült létesítmény bútorzatát 4 ágy, 2 asztal és egy szekrény képezte. Az idők folyamán az épülettől pár méternyire épült fel az egy helyiségből álló boncház. Berendezését egy boncasztal és a boncoláshoz szükséges orvosi műszerek képezték.

A feketehegyi kór háza és a boncház

A XIX. század végén, amikor már 2–3 orvos is tevékenykedett a faluban, a feketehegyi kórháznak már nem volt fontos szerepe a fertőző betegségek megállításában, mivel azt a környéken létesült kórházak vették át. A boncház használaton kívül egészen 1918-ig állt, akkor a vásártéri gyerekek feltörték az ajtaját, és a boncoláshoz használatos orvosi műszerekkel még egy ideig eljátszadoztak a nagypart alatt.

AZ ORVOSOK

A XIX. század húszas éveiben vált lehetséges, hogy a lakosok orvosi ellátása némileg javuljon. 1826-ban Hegyes, Szeghegy, Feketehegy és Bajsa közösen szerződtetett orvost, akinek Hegyesen kellett laknia. Nemsokára Eberhard Birsinger, a szomszédos Szeghegy orvossának segítségét vehették igénybe. Ő töltötte be a két szomszédos faluban a községi orvosi tisztséget.

Önálló orvost Feketehegy Szilágyi Gábor személyében nyert. Alig foglalta el szolgálati helyét, 1835-ben járványszerűen jelentkezett a skorbut, és sokan meghaltak a községen, a következő évben a kolerának még tragikusabb következményei voltak. A lakosok 10%-a meghalt.

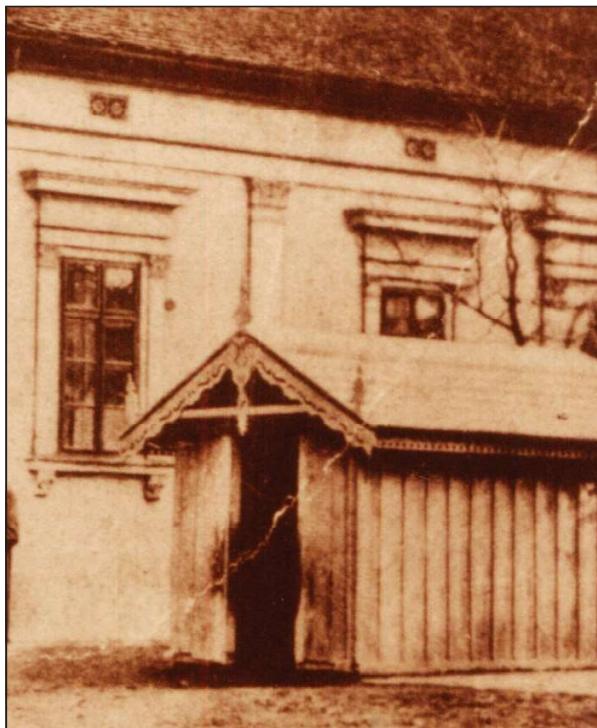
Az elkövetkező években állandósult az orvos jelenléte, a negyvenes években Weber Károly, majd Jeddi György végezte az orvosi teendőket.

1863-ban a községi elöljáróság Goldstein szeghegyi orvost alkalmazta községi orvosnak. Fizetsége 105 forintban volt meghatározva, (a lelkész fizetsége ekkor 100 forint volt), ezenfelül 8 pesti mérő búza, 2 köbméter fa és 28 forint mint lakkértérmény.

Azután Grúbi doktor 1880-tól 1895-ig, majd őt követte 1895-től 1900-ig Molnár József, aki gőzfertőtenítő gépet vásároltatott a közéggel a közegészségügyi állapotok javítása céljából.

1903-tól 1925-ig Scherer János volt a községi orvos. Hadzsi János topolyai orvos sugallatára a községi orvos az egészséges ivóvíz biztosítása érdekében elérte, hogy a községi elöljáróság artézi kutat fúrasson.

Scheild Gyula kútfúró jóvoltából 1904. szeptember 1-jén kezdett folyni az egészséges ivóvíz. A kút a községháza mellett volt, és hogy a gyermekek ne piszkítsák a kút környékét, deszkából építményt emeltek a kút fölé.

Artézi kút a községháza mellett

Scherer János azzal a feltétellel fogadta el a községi orvosi kinevezését, hogy megfelelő épületet biztosítanak számára, ahol orvosi hivatását végzi. Kívánalmának a község eleget tett. Megvették a Butscher-féle házat a „kórház céljaira”.

Scherer orvos mellett Igl Ede mint magánorvos végezte szolgáltatásait a községen. Akkortájt Bácskában veszélyes népbetegségek számított a szem trachomás megbetegedése. A megyei körorvos számára állandóan jelentést kellett küldeni a himlő, kanyaró, toroklob, trachomás és más betegségekről, a betegek kezeléséről minden községen. Feketehegyen Igl Ede vállalta el a trachomás betegekről a gondoskodást. Szolgálataiért 50 korona volt a fizetsége. Az orvos három éven keresztül vette fel a gyógykezelésre a meghatározott összeget, habár nem végezhetett szolgáltatást, mivel egyetlen trachomás sem volt. Végül is az elöljáróság megszüntette a kifizetést.

A huszadik század kezdetén gyakran váltották egymást a magánorvosok: 1905-től 1908-ig Steinitz, 1920-tól 1923-ig Haas Miklós, 1924-től 1926-ig Steinmetz Károly, aki az orvosi rendelője részére még egy röntgengépet is vásárolt. Korai halála és a falusi környezet akadályozta meg, hogy nem vált messze földön ismert röntgenológussá.

1927-től 1934-ig dr. Nárai végzett magánpraxist. Házában néhány személyes kórházat rendezett be, s a sürgős operációkat is elvégezte.

Dr. Nárai és fiai

1926-ban érkezett Dujmović Antun, akit községi orvosnak neveztek ki. Az ő idejében épült fel az orvos számára az akkori időben reprezentatív épületnek számító rendelő és orvosi lakás. Szerb ajkú létre köztiszteletben álló személynek számított, megtanult magyarul, és mint több előde is (Scherer, Pratscher) földet, szállást vásárolt. Életcélját a II. világháború szele változtatta meg. 1941-ben elköltözött a dalmát tengerpartra.

Magánorvosként a helybeli dr. Pratscher Vilmos orvos Szekicsről tevékenykedett 1944-ig, amikor mint német nemzetiségű elhagyta a községet.

A XIX. században *gyógyszertár* a legközelebb Kúlán volt. Leginkább az orvosok látták el gyógyszerekkel a betegeket. Az orvos egyetlen táskájában elfértek mindenek a gyógyszerek, melyek gyógyításkor szükségesek voltak.

Először 1874-ben nyílt gyógyszertár Szeghegyen. Majd negyed évszázadnak kellett eltöltenie, hogy a feketehegyiek is gyógyszertár-nyitási kérelemmel forduljanak (1898-ban) a megyei szervekhez. Az engedélyt kérelmükre csak 1901-ben nyerték el, amikor Medvecky megnyitotta a gyógyszertárát.

A gyógyszertár

A későbbiekben a feketehegyi származású Hauser Jakab 1904-ben átvette a gyógyszertárat, és 1944-ig vezette tovább, amikor ő is elhagyta a községet. Akkor a patika bezárt, és a falu lakossága 13 évig gyógyszerek beszerzése végett a környező településekre utazott.

Amikor Dujmović Anton elhagyta a községet, a Magyarországról érkezett dr. Gidai Mihályt nevezte ki a képviselő-testület községi orvosnak. Orvosi tevékenysége 1945-ig tartott, amikor mint magyar állampolgárnak el kellett hagynia Jugoszlávia területét. Ezzel Feketics község visszasüllyedt egészségügyi ellátottság szempontjából arra a szintre, mely a XIX. század elején uralkodott.

Sürgős orvosi segítségnyújtás esetén dr. Hartmann Miklós szeghegyi orvoshoz fordultak. Sajnos ez a segítségnyújtási lehetőség is hamar megszűnt, mert az orvos 1958-ban kivándorolt Németországba.

Hetente egyszer dr. Márton Sándor kishegyesi orvos is kijött Feketicsre. Csütörtökön du. 3-tól 4 óráig a szoptatós anyákat, 4-től 5 óráig pedig a terhes anyákat látta el egészségügyi tanácsokkal. Azon anyáknak, akik az orvosi tanácsadáson részt vettek, az orvos havi 400 grammos cukorutalványt osztott szét. Később (1946) már annyival javult a helyzet, hogy dr. Márton Sándor hetente kétszer rendelt a községházán (1949), szerdán és pénteken de. 8-tól 10 óráig.

Dr. Hartmann Miklós és Roland a családdal

Az egészségügyi ellátottság 1955-ben rendeződött, amikor állandó orvosok és gyógyszertár állt a lakosok szolgálatában.

1963 májusáig működött a szülőotthon.

Az új egészségház és gyógyszertár 1957-ben épült, mellette az artézi kút

KÖZEGÉSZSÉG

A település kiépítésekor a kincstár által előírtak szerint minden 10 házra kötelezően kutat kellett ásni. Eredetileg a település a Telecskai-dombok között húzódó völgyben nyert elhelyezést. A kutak sekélyek

voltak. Volt olyan vizenyős év, amikor a kútból kézzel lehetett a vödörbe vizet meríteni. A sekély vizű kutakban kemény víz volt, és a vékony talajrétegen keresztül leszivárgó víz nem felelt meg az egészségügyi követelményeknek. Amikor 1904-ben elkészült az első *artézi kút*, azt hamarosan követte még 10 fúrása. Az ásott kutak vizét a továbbiakban egyedül jószágok itatására használták. A lakosok, szinte kivétel nélkül, az artézi kút vizét használták ivásra, főzésre. Kannákban hordták a vizet, mely 45–50 méter mélységből tört fel.

Papp Mihály 1904-ben *kádfürdőt* rendezett be a házánál, melyet a lakosok megfelelő díjazás mellett vettek igénybe.

A nagymalom tulajdonosa, Welker Keresztély 1926-ban a gózmalomnál felszabaduló meleg vizet hasznosította, szintén kádfürdőt létesített. Az akkor időben a kádak váza téglából készült, s azt cementmalterrál vonták be.

Gutwein Jakab Feketics és Szekics között 1930-ban olimpiai méretű *strandmedencét* ásatott. A nagymedence mellett az úszni nem tudó gyermekek számára egy kismedence is volt. A strandfürdőhöz 50 kabin és fedett terasz tartozott. A medence vízzel való megtöltése két artézi kútból történt. A 3 colos artézi kútból oly erővel tört fel a víz, hogy még a kétméternyi magasságú zuhanyozó is üzemelhetett vele, külön pumpa nélkül. A medence közepén hinta, a legmélyebb résznél trambulin volt felállítva. Hogy fejüköt be ne verjék a vízbe ugrálók (2,5 m mélységen), a medence feneke egy réteg homokkal volt lefedve.

A strand látogatottsága annyira népszerű volt, hogy három évvel később még 50 kabint kellett építeni, és ekkor is egy kabinba 4-5 gyerek ruhája került

*Nyár 1943-ban: Lódi Bandi, Szíjártó Olivér, Szokup József,
Lódi Gabi, Sárossy István, dr. Gidainé Szíjártó Klári, dr. Gidai Mihály,
D. Ans Póli meg egy kisfiú*

Vasárnap délután trombitazene szórakoztatta a vendégeket. A teraszon szombat és vasárnap este a nyári idényben táncmulatságot rendeztek.

SPORT

Az első labdarúgócsapat 1919-ben alakult meg Háromhegy néven a három falu: Bácsfeketehegy, Kishegyes és Szeghegy lelkes sportkedvelőiből. Bácsfeketehegyről Német Mihály, Göttel Jakab, Molnár Károly, Molnár Géza, Bellmann Fülöp és Taus László alapította. A csapat a közép-bácskai ligában szerepelt. Itt játszott még Topolya, a kúlai KSC, Csantavér, a temerini TSK, a verbászi VSC csapata. Ez a csapat minden össze pár évig állt fenn, 1924-ben megszűnt létezni.

Ugyanabban az évben, tehát 1924-ben megalakult egy új helybeli csapat Feketicsi Sport Club néven, vagyis az FSC. Régi, tapasztalt játékosaihoz újabbak is csatlakoznak: Marecskó Márton, Bellmann Fülöp, Göttel Jakab, Schwepler Jakab, Német Mihály, Német János, Balog Mihály, Kovács János, Szabó Imre, Szabó Sándor, Kollár János, Sípos Lajos. Ez a csapat ebben a felállításban 1927-ig játszott. Ekkor csatlakoz-

Drukkerek a vásártéri pálya mellett

tak hozzájuk újabb fiatal játékosok: Spangus Henrik, Fetzer Fülöp, Eng Károly, Bellmann Ádám, Hoffman Fülöp, Vajda Imre, Egyedi János, Kern Péter, Kern Károly, Scheer Péter, Szilágyi József, Szilágyi Imre, Őri Imre. Ezzel a fiatal, friss gárdával a csapat 1930-ban eléri a csúcsot. Az akkori sportlapokban megjelenő cikkekben nemegyszer az FSC-t közép-bácskai mumusnak nevezték. A legjobb felállítása a következő volt: 1. Egyedi János, 2. Kollár András, 3. Ács Ferenc, 4. Eng Károly, 5. Bellmann Fülöp, 6. Vajda Imre, 7. Hoffmann Fülöp, 8. Scheer Péter, 9. Kurin János, 10. Babin János, 11. Szőke Rudolf.

A mérkőzéseket az igazi pálya helyett csak a vásártéren játszották, öltözök a vásári ládák voltak. A vendégjátékosoknak külön megtiszteltetés járt: a sarki kocsmában öltözhettek át. Amikor 1927-ben leégett a közelí Sárosi-malom, az új malomban öltözhettek a labdarúgók.

1928-ban készült el az új labdarúgópálya Feketics északi részén, de az öltözök megint csak hiányoztak... Most átmenetileg a Schmidt kocsmáját használták erre a célra. Idők folyamán az egész falu számára igen kedves vasárnap délutáni időtöltés lett a szurkolás, teljesen természetes volt, hogy egy-egy mérkőzést 1000–1500 ember szurkolt végig. A vérmes drukkerek egymás között fogadásokat kötöttek, a vidéki találkozóra pedig szekéren követték a kedvenc csapatukat.

Hetente kétszer volt edzés. Ezen nem annyira a fizikai erőnlét növelése volt az elsődleges cél, inkább a technikás játékra fektették a hangsúlyt. A csatársorban voltak a jobban cselező játékosok, míg a gyengébbeket a hátvéd soraiba állították. Inkább támadó volt a játékuk mint védekező. A csapat kezdetben sárga mezben és fekete nadrágban, később pedig kék-fehér csíkos mezben és fehér nadrágban játszott.

A FSC Feketić 1931-ben

1937-től névváltoztatásra került sor. A Spartak nevet vették fel. Sajnos, az eredményekben hanyatlás állt be.

A magyarok ideje alatt újból nevet cserél a csapat – Levente lesz az új nevük. Az 1942. évi vezetőségi tagok: Péteterfia János (Gutwein) vezető jegyző a díszelnök, dr. Gidai Mihály községi orvos az elnök, ifj. Barta Gábor községi tiszttisztviselő az ügyviteli elnök, Kucsra László tanító a titkár, Nyíri József ref. lelkész a II. titkár, Harangozó Mihály földműves az alelnök, Szilágyi József földműves az intéző, Szilágyi Imre fogász szintén intéző, Botlik László szabómester a pénztáros, Marecskó Márton kereskedő is pénztáros, Harangozó János földműves az ellenőr, Lódi Lajos hentes is ellenőr, a fegyelmi biztosok viszont Egyedi János cipész, Szabacsi János és Kovács Károly szabómesterek.

A következő években újból felfelé tör a csapat, fölső bajnoki ligában játszik. Bácsföldvár és Zenta csapata mellett áll az élen. Ebben az időben éri el karriere tetőfokát Tarkó Bálint, akit oly jónak tartottak, hogy bármely első ligás csapat is befogadhatta volna. A mez színe megint megváltozik: piros mez, fehér nadrág és zöld lábszárvédő lesz.

A csapat legjobb játékosai: Dobi István, Ilics Mojszije, Ács Ferenc, Fekete Mihály, Fekete János, Őri Imre, Pál Lajos, Tarkó Bálint, Kasza Bálint, Juhász Géza, Budai János, Budai József. Ez a csapat 1944-ig létezett.

1945-ben Sloga néven új csapat alakul, de már 1945 őszén Napred a neve. Az edző Kollár András. Kezdetben csak barátságos mérkőzé-

seket játszanak. 1947-ben kezdődnek a bajnoki meccsek, és a járási bajnokságban Kishegyes, Csantavér, Moravica csapatával mérkőznek.

Mivel bajnokságot nyernek, 1948-tól a szabadkai kerületi bajnokságban játszanak. Ekkor tér haza Török Károly, aki előzőleg Újvidéken jeleskedett. A csapatba belép az első telepes is, Ćetković Vidosav. Kék mezben, fehér nadrágban és piros zokniban játszanak.

1950-ben Szilágyi József lett az edző. A labdarúgás igen nagy népszerűségnek örvendett, így nem volt meglepő, hogy igény lett egy második, ifjúsági csapatra. Igen jól bizonyítottak, amikor az első ligás szabadkai Spartakkal 2:2-es döntetlent játszottak, a feketicsi pályán 3000 néző szorongott.

Számos jó játékos fordult meg a csapatban: Kollár János, Petrik János, Szilágyi Imre, Szabó Mihály, Bíró Imre, Pál József, Szabó István, Obradović Rajko, Harangozó János, Harangozó Bálint, Bordás János, Bede Bálint, Kovács Mihály, Batuta Milan.

1951-ben átmenetileg kiesnek a Szabadkai Ligából, de újabb játékosok túnnek fel: Krisztián József, Dalik László, Dalik Mihály, Nováković Nikola, Radulović Gojko, Radulović Dušan, Balog Ferenc, Sápi József, Milošević Bato, Milošević Žarko. Ekkor már nem szekérrel, hanem busszal szállítják a játékosokat. 1952-ben páratlan sikkerrel rúgják a bört a Jugoszláv Kupában. 1953-ban bajnokságot nyernek a szabadkai kerületi bajnokságban. Egy-egy meccsre 5000 ember is kívánta, főleg ha valamelyik régi rivális jelenik meg a feketicsi pályán. A legjobb 11 felállítása ebben az időben: 1. Dobai István, 2. Ćetković Vido, 3. Fekete János, 4. Petrik János, 5. Fehér Mihály, 6. Fekete Mihály, 7. Kerekes Lajos, 8. Kasza Bálint, 9. Lódi András, 10. Tarkó Bálint, 11. Budai József.

A következő évben sokan elhagyják a csapatot, városba mennek. 1955-re megszűnik a labdarúgás Feketicsen, egy évre rá azonban ismét bajnoki mérkőzésre lehetne ki a nézők. 1957-ben megint a szabadkai zónában vannak, bár gyengén szerepelnek. A csalódott nézők elpártolnak. Kis remény 1968 őszén lángol fel, ekkor már az első helyen állnak, mind a kilenc mérkőzést megnyerik. Tavasszal folytatták, 18 fordulóig veretlenek voltak, az utolsó meccs Moravicán volt. A magyar rádió világhírű sportriportere, Szepesi György is jelen volt. Érthetetlen, de csodák csodájára az addig veretlen feketicsi csapat kikapott 5:0-ra. Ez a gyászos eredmény már nem befolyásolta az ekkor már Jadran néven játszó csapat bajnoki címét.

1969-ben drótkerítést húztak a pálya köré, az öltözöket megjavították, tusolókat szereltek be.

Bár az 1940-es években a KIE igen nagy figyelmet fordított az ifjúság testnevelésére is, itt mutatták be Európában először az amerikai vendégek a röplabdajátékot. A labdarúgáson kívül egyetlen sportág sem vetette meg lábat hosszú időn keresztül Feketicsen.

A röplabdázó lányok csapata

A II. világháború után a valamikori Kulturbundot átalakították az iskola tornatermévé. A sportaktivitások főleg ennek az épületnek a környékén bonyolódtek le a Partizan sportklub berkein belül. A több mint 300 tagot számláló tornászok különböző csoportokban működtek. Rendezvényeken, tornabemutatókon, ünnepi akadémiák alkalmával csillogtatták ügyességüket. Legjobbak a felnőtt férficsapat tagjai voltak, többek között Balog István, Balog Ferenc, Ali István és Hadadi András.

A tornászok 1957-ben vezetőjükkel, Glavaški Branislavval

A felnőttek igen kedvelt játéka volt a kuglizás. Vasárnap délutánonként a falu néhány pontján előre elkészített deszkapályákon igazi nagy csatákat bonyolítottak le.

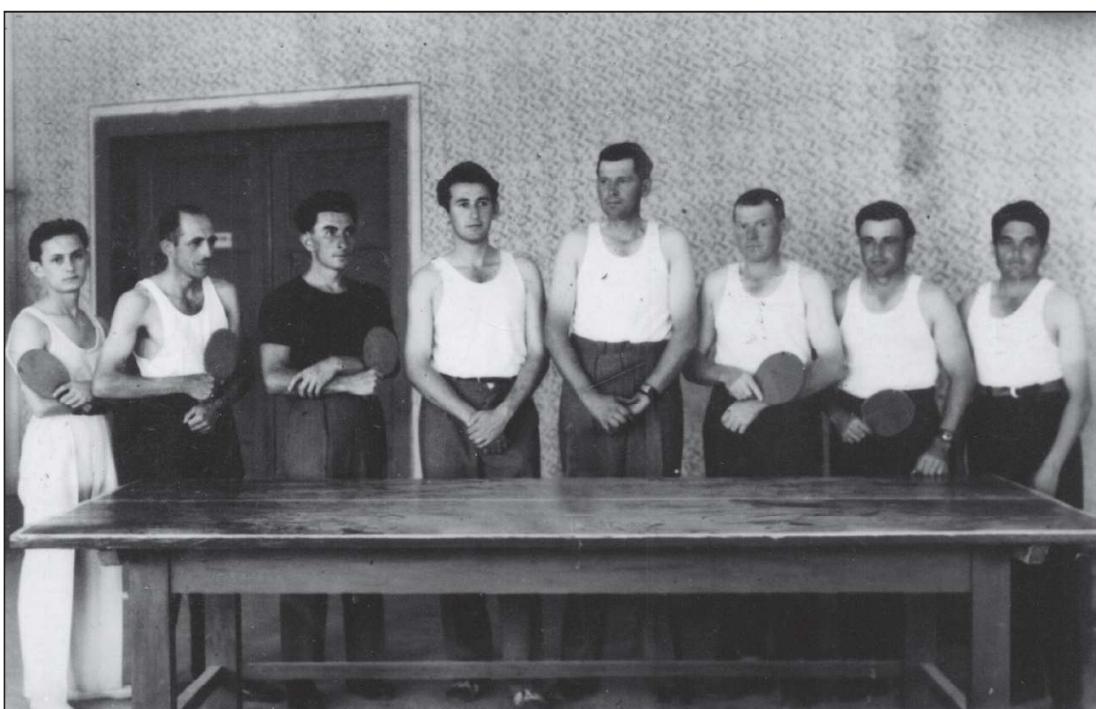

A tekepályán

A nagy népszerűségre való tekintettel a szövetkezeti otthon udvarában 1952-ben felépült a tekepálya, ahol egy időben komoly edzések folytak.

A tekézők

*Az asztaliteniszsezők: Őri János, Braskó Ferenc, Szabó József,
Fehér György, Borbély István, Német Lajos, Józsa Lajos, Kelemen Jani*

A pingpong, mint a szegényebb gyerekek sportja, a KIE keretein belül kezdődött. Újvidék és Szabadka között számos tornán vettek részt. A győzelem csak akkor volt kérdéses, ha az Európa-szerte híres Harangozó testvérek voltak az ellenfelek.

A verseny jellegű sportokon kívül is állandó mozgásban volt az ifjúság. Nyáron a Szeghegy és Feketics közötti strandon volt állandó jellel telt ház a fürdőben, télen simókáztak vagy korcsolyáztak, kinek mire tellett.

Telente korcsolyázásra igen kedvelt hely volt a kenderáztató

A GYERMEKEK JÁTÉKAI

A kedvenc paprikajancsival

Még a XX. század első felében is a gyerekek kedvenc játékának számított, hogy egy vesszőt (vesszőlovat), méternyi hosszúságú botot a lábuk közé fogtak, s úgy szaladgáltak huszárt játszva.

A gyerekek a vesszőlovat így biztatták:

*Gyi te fakó, gyi te ráró,
Nem vagyok én gyalogjáró.*

Halasi Lajcsika és Józsika egy igazi hintalóval (1916)

Ha esett az eső, akkor is verseltek, kórusban mondogatták a gyerekek:

*Esik az eső, hajlik a vessző,
Haragszik a katona,
Mert megázik a lova.
Nincsen neki pokróca,
Csak egy árva bogara.*

Vagy:

*Ess eső, ess, hónap délig ess,
Zab szaporodjék, búza bokrosodjék,
Az én hajam olyan legyen,
Mint a csikó farka,
Még annál is hosszabb,
Mint a Duna hossza.*

A játékok, ha egyedül művelték, ha társasjáték volt, leginkább ügyességük fejlesztést szolgálta. Fiúk, lányok szívesen hajtották a karikát.

Szakál Ilonka és Lidike az abronccsal

SULIZÁS

A játék kezdetére az utcán gyülekező gyerekek 60–70 cm hosszú botokkal szerelkeztek fel. Az előkészületekhez tartozott egy 20–25 cm hosszú és 10 cm-nyi baba felállítása, melyet a játszótér kijelölt helyén egy bottal kirajzolt, egyméternyi átmérőjű kör közepére állítottak.

A babától 10–15 méterre eltávolodtak, egy egyenes vonalat húztak, s amögött sorba felálltak, kezükben a botokkal.

„Volt egy úgynevezett kanász, aki ha elütötte valamelyik babát, akkor az felállította, és akik már kidobták a botot, és nem ütötték el a babát, azok lesték, mikor bírják a botot behozni, mert a kanász vigyázott, hogy be ne bírják vinni, és ha valamék elütötte, akkor a kanász gyorsan felállította a babát, és iparkodott az ő botjával megszűrni valaméket. Ha sikerült neki, akkor ő lett az új kanász. Ez így ment a

játék abbahagyásig – írta az emlékirataiban Bácsi Lajos. – Én is nagy buzgalommal játszottam, és arról megfeledkeztem, hogy nékem menni kell a vadat pucolní. Éppen nekilátok, hogy most én ütök, de akkorra az apám csendesen odaért, és a fonyadt vad vesszővel végigvágott rajtam. Persze, csak ingben voltam, és igen érzékeny volt az ütés. Csak annyit mondott, nem tudod, mikor kell menni kifelé a vadat pucolní. Én eldobtam a karót a kezemből, és meg sem álltam, még ki nem értem a szőlőbe. Ezután nem volt szó róla többet kint, csak pucolní kellett a vadat. Mikor nem volt dolgom, játszhattam kedvemre, mert volt még másféle játék is... ”

LABDÁZÁS – MÉTÁZÁS

Amikor 8-10 gyerek összejött, akkor két csoportra szakadtak. Az egyik csapat volt a kanász, a másik az ütő. A játék az utca közepén folyt.

Egy krajcár feldobásával sorsolták ki, melyik csoport lesz a kanász, melyik az ütő. Felszereléshez csupán egy 60–70 cm léc és egy labda szükségeltetett. Gumilabda helyett gyakran tehén szöréből készített labda szolgált, de néha a durvább játék üzéséhez szőlőtőke fejéből készült gömb is megfelelt. Az ütők előtt húztak egy vonalat, majd a kanászok, egy kivételével 50–80–100 lépésnnyire eltávolodtak, és itt szintén határvonalként húztak egy egyenes vonalat. A vonal mentén sorba felálltak öt-hat lépésre egymástól.

A kanászok közül az egyik lemaradt társuk az ütők előtt 3-4 lépéshellyre felállt, ő volt az adogató.

Az ütők egyike kezébe vette a lécet, és az adogató, amint feldobta a labdát, a kanászok felé ütötte. A labdát a kanászok elkapták, és viszszadobták társuknak, az adogatónak. Az ütők mindegyike háromszor üthetett, ha eltalálta a labdát, ha nem.

Amikor az utolsó ütés is megvolt, akkor a közelükben kijelölt fához szaladtak, ez volt az egyik méta. A másik méta a kanászok közelében volt megjelölve. Míg a kanászok a kiütött labdát igyekeztek felkapni, addig az ütők az egyik métától a másikhoz szaladtak. Ha útközben a kanászok a labdával eltaláltak valakit, akkor helycsere történt.

„... Mi az úgynévezett Vályos utcába játszottunk – írta a továbbiakban Bácsi Lajos –, az egy lejtős utca máma is, és a gyalogjárón volt a futás, és megtörtént, hogy a kanász, akinél a labda volt, nem nézte, hogy hol fut a métázó, csak úgy vaktából vágta oda a labdát, és volt,

hogy célt tévesztett a labda, és valamék házon az ablakon ment be, nagy csörömpöléssel. Persze volt egy kis riadalom és egy kis pirongatás és szidás, a vége mindig az lett, hogy aki a labdát dobta, annak a szüleinek kellett az ablakot becsináltatni. A játék azért folyt tovább... ”

ITT FŐZI ÖREGANYÁD A KÁSÁT

Fiúk-lányok játszották párosan.

A játék úgy ment, hogy párban felálltak egymás mögé (mindig egy fiú és lány), a kásafőző pedig mintegy 50 lépésnyire előttük állt.

Amikor a kásafőző pár elkiáltotta magát: „Itt főzi öreganyád a kását!”, az első pár kiszaladt, hogy a kásafőzőket megkerülve ismét megfogják egymás kezét. Ha ez sikerült, akkor a sor végére állhattak. Míg a pár igyekezett egymás kezét megfogni, addig a kásafőző meg legalább egyikőjüket igyekezett lecsípni. Ha igyekezetük sikeresen járt, akkor ők lettek az újabb kásafőzők, az előbbi kásafőzők meg a sor végére álltak.

Játszás az udvarban

PILICKÉZÉS

Fából faragták a kettős kúp alakú pilickét, amely 3-4 cm vastag és 10 cm-nyi hosszú henger volt. A két vége ki volt hegyezve. A játékosok mindegyikének volt egy ujjnyi vastagságú botja.

A földön egy kört rajzoltak, s közepére helyezték a pilickét. A kör-től 20–30 lépésnyire húztak egy egyenes vonalat minden két irányba. A játékosok két bandára szakadtak, hogy melyik csoport kezd, azt soros-lással döntötték el.

A kezdő csapat a pilickéhez ment, amely a földön feküdt. Ha a hegyére ráütöttek a bottal, az peregve elrepült egy bizonyos távolság-ra. Lehetőleg úgy ütötték meg, hogy az ellenség vonala felé szálljon a pilicke. A következő ütést az ellentábor egyik tagja végezte el. Így igyekeztek egyik vagy másik vonal mögé juttatni a pilickét. Az ellen-séges csoport, ha elég ügyes volt, akkor a repülő pilickét botjával elta-lálva terelte el a saját vonalától. Az a csoport győzött, amelyik többször juttatta át az ellenfél vonalán a pilickét.

PÉNZEZÉS

Az első világháborút követően a lakosok java része nem cserélte be dinárra az Osztrák–Magyar Monarchia pénznemét, a koronát és a krajcárt.

A krajcárt az egyik gyerek a falhoz dobta, amely egy bizonyos tá-volságra visszaütődött a faltól. A következő gyerek úgy igyekezett a krajcárját a falhoz ütni, hogy az visszpattanva csak egy arasznyi távol-ságra jusson az előző krajcártól. Ez esetben felvette a saját és társának a forgalomból kivont krajcárját. Ha a dobás sikertelen volt, akkor a következő gyerek dobott.

SUKÁZÁS

Nagyobb fiúk vagy még felnőttek is játszották. Féltenyérnyi nagyságú kerekded cserepet vagy öntött vaslemezt formáltak. A küzdők egye-nes vonalat húztak, s mögé álltak. Az első játékos eldobta a sukát egy bizonyos távolságra. A következő dobva vagy csúsztatva úgy célozta meg a már előtte megfelelő távolságon fekvő sukát, hogy legalább egy arasznyira vagy közelebb álljon meg. Ekkor nyert. Az előzőleg eldo-bott suka tulajdonosa ekkor egy krajcárt átadott a győztes társának. Ha nem volt találata, akkor a harmadik játékos egyszerre két krajcárt is nyerhetett.

BODZAPUSKA

Ujjnyi, esetleg másfél ujjnyi vastagságú fiatal bodzafa hajtásából 15–20 cm hosszú részt vágtak le. Egy vaspálcával a bodzabelet kinyomták a fás részből. Ezt követően nyéllel ellátott, a bodzabél vastagságának megfelelő dugattyút készítettek. Hossza kb. 1 cm volt, rövidebb a bodzafahüvelynél. Az ujjperecnyi kócot bevette a gyerek a szájába, és jól összerágta. A nyálas sűrűre rágott kócot dugóként bedugta a hüvely egyik végébe. Amikor ez megvolt, ismét rágott egy csomó kócot, azt pedig dugóként bedugta a hüvely másik felébe.

Ha a fából készült dugattyúval elkezdte tolva közelíteni egyik kótomeget a másikhoz, a sűrített levegő a hüvely végén levő kóccsomót kilötte. Ugyanakkor az előretolt kóc a cső végére került. Az elrepült kócot ismét töltésre használták. Ha a kilövöldözött kóccsomó már időközben megszikkadt, akkor újra megrágták. Hogy közben piszkos lett, az nem számított.

Közlekedünk ám!

SZOKÁSOK

NÉPVISELET

Ágoston Sándor püspök volt 1935-ben a letelepedés 150 éves évfordulójának főszervezője. A felvonulókat (lovasokat) és az ünnepi műsor résztvevőit korhű viseletbe szerette volna öltöztetni.

A XX. század közepére az egykori kun öltözet teljes mértékben a feledés homályába veszett Feketicsen. Hogy célkitűzéseit megvalósít-hassa, a kunhegyesiekhez fordult segítségért, kérdőíven kért tájékoztatást a kunok ősi viseletéről. A válaszadó kunhegyesiek neve ismeretlen, az első válaszadó írógéppel, a második kézzel töltötte ki az űrlapot.

Kérdések és feleletek:

Kunhegyesen és a körülötte levő nagy-kun vidéken elterjedt régi szokásokról:

1. A múlt század elején s az előtt milyen volt a férfiak viselete?

- Hosszu gombáros. Hátul fésüvel.
- hosszú, vállig érő, nyiratlan

2. Milyen kalapjuk volt a férfiaknak nyáron, és milyen sipkát viseltek télen?

- Fekete nagy felfelé álló karimáju kissé mélyített tetejü. Fekete báránybőr sipka.

- fekete egyeneszélű kalap, fehér báránybőr süveg

3. Milyen volt a bajuszviseletük, viseltek-e szakállat?

- Szakállt nem viseltek. Bajuszuk egyenesre kihúzott volt, de viseltek selfele kunkorítva is.

- seprü bajusz, hosszú szakáll, amilyenre nőtt

4. Milyen volt az ingük? – a nyakat gombolták-e, vagy madzaggal bekötötték?

- Magaszütte vászon, legtöbb madzaggal kötötte. 1 cm nyaka volt s ha gombolta egy kék kis pityke volt rajta. Ez az utóbbi ma is szokásos.

– nyakát madzaggak kötötték, fehér vászon, a mellük kint volt, gomb nem volt rajta

5. Milyen volt az ingük ujja, bő szájú-e vagy kézelős, s ezt gombolták-e, vagy madzaggal kötötték össze?

– Az ünneplő bőszájú. A minden nap a kéz tőnél kibővült s madzagra járt.

– bőszájú

6. Az ingük milyen hosszú volt, bekötötték-e a gatyába, vagy rövidebb volt s a hasuk kilátszott?

– Köldökig érő. Hasuk kilátszott. Csak a téli ing volt hosszabb és gatyába köthető.

– gatyáig ért, nem kötötték be, a hasuk kilátszott

7. A mellényük milyen volt, s milyen gombok voltak rajta?

– Testhez álló kék vagy sötétszürke aszerint, hogy milyen anyagi viszonyok között élt. A szegényebbek paffon gombbal, a vagyonosabbak ezüsttel gombolódott.

– a mellényük nem volt télen, ködmönt hordtak

8. A mellény felett mit viseltek, s hogy hívták ezt a ruhadarabot, pl. kabát? ujas?

– Ugyanolyan színű ujast, mint a mellény. Nyáron semmilyent.

– az ingre vették fel az újast

9. Nyáron milyen gatyát viseltek, bővet, félbővet, hosszút, rövidet, fehéret, kéket stb.?

– Hosszut, térdön alul érőt, bővet és fehéret s nem volt ráncba szedve csak az ünneplő. Hogy a munkába ne akadályozza őket térdön alul gatyakötő szíjjal bekötötték.

– lábszárig érő fehér bő gatyát

10. Télen viseltek-e nadrágot, szűket, bővet s milyen díszítéssel és milyen szabású volt?

– Csak a vagyonosak igensűk kék ellenzős csizmanadrágot. Sima volt. Szegényebb kettős bő gatyát hordott bekötve.

– szűk bőrnadrágot, de némely része télen két gatyát hordott szíjjal bekötve a lászárán. Díszítés nem volt rajta (fehér birkabőr)

11. Milyen volt a lábbelijük nyáron és télen ? – bocskor, csizma stb.?

– Csizma. Puha, félkemény a minden nap, míg az ünneplő keményszáru volt.

– télen kinek bocskor, kinek csizma, nyáron mezítláb

12. Viseltek-e szürt, s milyen volt?

– Szürt viseltek. Cifra. Helyben készültek. Igen fejlett ipara volt ez a kunságnak. Fekete vagy kék himzéssel. Külön volt minden házasulandó fiatal embernek, igen díszes.

– fehér szürt mindig

13. Viseltek-e subát s milyen volt az? – hosszú? – rövid?

– A férfiak inkább hosszú bundát viseltek, melyet rövidke bárányprémmel díszített, volt rövid is a ködmön, melyet leginkább asszonyok, nők viselték. A vagyonos nők kaptak atyjuktól rókás vagy görény bundát.

– nem viseltek

14. Viseltek-e nyakravalót, s milyen volt az?

– A férfiak viseltek nyakravalót. Ez fekete és selyem volt.

– télen lenyűlő hosszút a ködmön alatt, de ez inkább kendő volt

15. Milyen volt a nők hajviselete? Lányok? – Anyák? – Öregek?

– Egyszerszerű simára fésült. Anyák és öregek kontyba hordták. A lányok két fonatban, hátul leeresztve pántlikával befonva és átalkötve.

– hosszú befont. A lányoknál lefele lógott, az asszonyok tornyoskontyot viseltek

16. Mivel és hogyan kötötték be a fejüket leányok, menyecskék, asszonyok, öregek?

– Fejüket a legegyszerűbben nagy sarkával kötötték be áll alatt csokorral egyformán lányok, menyecskék, asszonyok, öregek. A lányok csak ünnepéken alkalmával és hűvös időben viseltek kendőt. A lányok és menyecskék világos, az öregek sötét kendőt viseltek.

– kendővel

17. Milyen volt a ruhájuk télen, nyáron?

– Egyszerü szabású. Külön bluz, melynek nyaka és hosszu uja volt. A szoknya korczos volt. Nyáron könnyebb, télen nehezebb. Színre mint a kendő.

– egy szoknya, rekli, kis újjas, télen ködmön

18. Milyen hosszú volt a szoknyájuk?

– Teljesen elfedte a bokát. Csak a lányoké volt csaknem egy tenyérnyivel rövidebb.

– fél lábszárig éró

19. Milyen anyagból volt a ruhájuk?

– Festőipar, mely e vidéken ki volt fejlődve, kárton.

– karton és szövet

20. Mit viseltek a lábukon nyáron? télen? – csizmát? – cipőt?

– Cipőt vagy semmit. Tarlón maguk készítette könnyű bocskort, télen csizmát, kevesen és inkább csak a vagyonosak cipőt.

– csizmát

21. Volt-e télikabátjuk? – Bundájuk? S milyen volt?

- *Volt téli kabátjuk. Rövid posztó és kék. Bundát is viseltek. Báránybőr hosszu, bokáig érő. Szőrével befele fordítva viselték. A magyar racka bőrből készítették.*
- *kis bunda pirosra befestve*

FÉRFIAK VISELETE FEKETEHEGYEN

A férfiak külső jellegét a haj és az arc szőrzete adta meg. Hajukat nyíratlanul hosszúra hagyták, leginkább a vállukig ért. A tehetsébb redemptusok, de az irredemptusok is hajukat hátul fésűvel fogták össze. Gáspár Gergely még a XIX. század végén is (1892) két ágra befont hajviseletet hordott.

A feketehegyiek leköltözésük idején többnyire hosszú szakállat hordtak. A XIX. században szakállukat borotválták, de hajzatukat továbbra is meghagyták. Viselőjüktől függően a bajusz egyenesre kihúzott volt, de egyesek felfelé kunkorítva viselték.

Vasárnap templombamenetel előtt a nedves bajuszt jól kipederték, és bajuszkötővel rögzítették. 1916-ban a presbiterekről készült fényképen egy kivételel mindenkinek bajusza volt. Az 1965-ben készült presbiteri fényképen viszont csak 1 presbiternek van bajusza és rövid szakálla.

Fejüket nyáron kalap, télen fekete süveg (sipka) védte. Fekete, egyenes szélű kalap volt az elterjedt, de csikósok, gulyások inkább felfelé álló karimájú kalapban jártak, melynek teteje kissé mélyített volt.

A juhászok kalapjukat külön csináltatták fiatal bárány gyapjújából. Ez a kalap olyan kemény volt, hogy ha kisszék helyett ráült a viselője, akkor sem roggyant össze. Ilyen kalapja volt a hagyomány szerint Balog Miska és Kónya Jábes juhásznak, számadójuhásznak, határörnek mindaddig, amíg ki nem öregedtek a megnevezett foglalkozásból.

Hétköznapi ruházatuk alapanyaga az asszonyok által szőtt kendervászon volt. Télen az asszonyok házilag megfonták a dörzsölőn lágyított szöszkendert, vagy a takácsok szőtték meg. Az egykori házi szövőszékek a XX. század elejére már elvesztették jelentőségüket. A szövőszékek bordáját 10 cm darabokra elvagdosták, és a csigatészta-készítésnél használták. Manapság is a kockára vágott téiszta megsodrárára az egykori bordákat használják.

A megszöjt vásznat télen a havon, nyáron a Bara-patak mentén vízzel locsolgatva fehérítették ki.

A férfiak nyári öltözete az ing, a lajbi és a gatya volt. Vállfős inget hordtak. Hétköznapi ing: nyakát madzaggal kötötték össze, de így is a mellük eléggyé kilátszott. Az ing ujja bő volt, de kéztőnél madzaggal összehúzták, hogy ne akadályozza a minden nap munkájukban. Az ing csak deréig ért. Kívánatos volt, hogy a hasuk kilátsson. Alul az inget madzaggal húzták össze. A rövid derekú ing és a gatya korca között 2-3 ujjnyira kilátszott viselőjének cserzett bőre. A gatyamadzagot jól meghúzták, ami miatt a durva vászon kisúrolta deréktáját az illető bőrét. A cserzett bőr jelentette a szilaj férfiasságot.

Az ünneplő ingnek 1 cm széles nyaka volt, s madzag helyett egy kis pityke gomb fogta össze. A vápat virágmintákkal díszítették, de soha sem annyira, hogy az feltűnően dús mintázatú legyen. A télen hordott ing hosszabb volt, így a gatyába kötötték. Az ünneplő ing ujja bő volt. Kéztőnél nem rojtozták.

Nyáron ha hűvösebbre fordult az idő, akkor lajbit öltöttek magukra. Mivel a mellük elég szabadon volt, így szinte minden maguknál hordták a díszesebb anyagból készült (vásárolt) kendőjüket. Ha a lajbikra nem volt szükség, akkor kendőjüket a derekukon hordták. A férfiak leginkább a fekete selyem nyakravalót kedvelték.

Télen nem hordtak lajbit, hanem ujjatlan presnyákat viseltek. A báránybőrből készült presnyák egész testüket védte. Két darab bőrből készült, melyek közül egyik elől, a másik hátulról melegítette őket. Jobb váll fölött össze volt varrva, bal felől a vállrészénél és a deréktáján bőrből készült gombbal rögzítették. Gombolás nélkül nem is lehetett hordani. A presnyák alja elől és hátul is kerek volt. A lajbi színe a fiataloknál kék vagy sötétszürke volt, az idősek viszont feketét viseltek. A tehetsébbek és a juhászok ezüst pikkelyes gombokkal, a szegényebbek pedig közönséges gombokkal kapcsolták össze.

Alsó testükre fehér, lábszárig érő bő gatyát öltöttek. A hétköznapi bő volt, de nem volt ráncba szedve, hogy munkavégzéskor ne akadályozza lebegő szára, ezért térdön alul gatyakötő szíjjal lekötötték. Ha hidegebbre fordult az idő, akkor a gatyakötővel térdön alul úgy kötötték össze a gatya bő szárát, hogy rétegesen boruljanak egymásra a ránkok. A többrétegű vászon így védte lábukat a hidegtől. Csikorgó téli hidegen fanyaladtak csak arra, hogy két gatyát húzzanak magukra. Fázósabb természetűek bőrnadrágot is hordtak. Tekintettel arra, hogy ez nem vált dicsőségükre, így a bőrnadrág fölé bő gatyát húztak. A juhászok a vászongatyájukat birkatejbe áztatták. Ettől úgy megkeményedett a vászon, hogy ha letették, „megállt a saját lábán”.

Az ünneplő gatya bőven ráncba volt szedve.

A tehetősebbek télen kék, ellenzős, igen szűk csizmanadrágban jártak.

A fehér vászonöltözéket, ha kímosták, az öblítővízbe kevés „kékítőt” öntöttek, s tőle a fehér kelme csillogó, halványkék színt kapott.

Előfordult, hogy egyesek a fehér vásznat befestették leginkább kékre, de ez nem vált becsületére hordozójának. Úgy vélekedtek róla, hogy pocsék felesége van, aki nem szeret mosni.

Az idő műlásával a férfiak áttértek a pantalló viselésére, de még a XX. század közepén is az idősek megtartották az ellenzős csizmanadrágot és a kemény szárú csizmát.

Télen a gyerekek „déncikát” hordtak. Ez házilag kikészített birkabőr volt, melyen meghagyta a lábbörököt. A birkabőrt a gyerek magára terítette s a lábbörökkel elől összehúzta, hogy ne csak a hátát védje a hidegtől.

A kisbabáknak szoknya járt – Hallgató Zsófia kisfiával

Lábeliként minden nap munkájuk végzésekor a két darab bőrből készült ún. fedelbőr bocskort viselték. Nyáron mezítláb, télen pedig lábra csavart kapcára húzták. A használatabb bocskorok kitágultak, s ilyenkor szalma is került a talpukba. Könnyű lábbeli volt, s így csak a XX. század második felében maradt el a bocskor használata.

A tehetősebbek, amikor nem végeztek munkát a szántóföldeken, akkor puha vagy félkemény szárú csizmát viseltek. Az ünneplő „va-

sárnapi" lábbeli mindenkinék a kemény szárú, kissé magasított sarkú csizma volt.

Ünnepnapon nem lehetett megkülönböztetni a más-más társadalmi rétegekhez tartozó embereket. Azok a ruházati kellékek, melyekért pénzt kellett kiadni, még a béréseknek is biztosítva voltak. A bér évi bérben ott szerepelt a kalap, a kendő, a lajbi és a csizma, s azt a gazda adta. A bér díjazásában jelentős tételek képeztek a ruházati kellékek. 1831-ben egy bér évi illetéke 67 forint 15 krajcár volt. Ekkor egy ló ára 20–30 forintra, 1 tehén 35 forintra volt értékelve. Egy bér évi bérhez tartozott még: suba 15 forint, ködmön 4 forint, szűrnadrág 2 forint, lajbi 2 forint, nyakravaló 30 krajcár, kalap 3 forint, 1 pár új csizma 5 forint 15 krajcár, 1 pár csizma fejelése 3 forint, 2 pár fehér ruha 6 forint, ezenfelül 10 forint készpénz, valamint 1 lánc árpavetés értéke 12 forint, őrlés 1 forint 30 krajcár.

Pásztoremberek fontos ruhadarabja volt a szűr, amely a magyar raca birka durva fehér vagy kevert szürke gyapjújából készült. Legjellegzetesebb része a rövid, bevarrt ujj volt. A viselője ebben tartotta kézi szerszámai, pénzét, valamennyi élelmét. Gallérját ha felhajtotta, akkor tökéletes védelmet nyújtott az időjárás viszontagságai ellen.

Télen-nyáron pásztorembernek, földművesnek, vidéken munkát vállalónak fontos ruhadarabja volt a suba. Az ünneplő subát báránybőrből készítették, de ez nem volt elterjedt Feketehegyen. Leginkább a parasztsubát vásárolták, mely nem volt annyira díszes, hiszen minden-napi használatra készült. A „szeles” suba 12-14 birkabőrből készült, s ha leterítették a földre, akkor egy egész kört zárt be. Ez kocsin ülve két személynek nyújtott védelmet. Az egyszemélyes suba 8-9 birkabőrből készült. Esős időben, vagy télen ha havazott, szörét kifelé fordítva használták. Pásztorember a subát addig tartotta jónak, amíg érződött rajta a birkaszag. 5-6 év elmúltával elvesztette a szagát, s ekkor a juhász túladott subáján, mert elvesztette szőrzete az alaptulajdonságát is. A földműves nyáron a subát a priccsen tartotta, és rajta feküdt. Erre azért volt szükség, hogy a suba állandó használatban legyen, hiszen máskülönben széträgták volna a molyok. A jó gazda a tél beálltáig a gargon aludt, így éjszaka is figyelemmel tarthatta jószágait. A subán aludt, és azzal is takarázott. Ha vidékre ment robotra vagy más munkára, a suba biztosította számára a kellemes fekvőhelyet.

A mesterek és a gazdák kötőt viseltek. A kőművesmester minden reggel fehér kötőben indul az építkezés helyére. A kovácsok bőrből készült kötővel védték ruhájukat a pattogó szikrától. Fafeldolgozással dolgozó mesterek kék kötőt viseltek.

Az I. világháborút követően az egykori viseletből egyedül az egyenes szélű kalap, a „sonka” nélküli csizmanadrág és az ünnepi kemény szárú csizma maradt meg.

A 60-as években már nem volt kelendő a vásárokon sem a suba, sem a presnyák, de még a báránybőr „sipka” sem.

NŐK VISELETE

A lányok simára viselt hajukat hátul befonták két fonatba, pántlikával átkötötték. A pántlikák vége a farukig ért. Asszonyok és öregek tornyos kontyban hordták hajukat. Fejüket kendővel védték, melyet az álluk alatt kötöttek meg csokorba.

Szoknyájuk fél lábszárig ért. Korcos szoknyájuk nyáron kartonból, télen szövetből készült. A blúz egyszerű szabású volt, melynek nyaka és hosszú ujja volt. Nyáron rövid ujjú „réklit” viseltek.

Ünnepnapokon a lányok tiszta fehér ruhát hordtak, s azt népviseletnek nevezték.

A nők ha a mezőre mentek dolgozni, lábukra maguk készítette könyű bocskort húztak. Ünnepeken csizmájuk volt félmagas sarokkal. A XIX. században csak fokozatosan terjedt el a cipő, mivel azt kezdetben csak a vagyonosabbak hordták.

Télen divatos volt a ködmön, amely derékban szabott, széle és pereme viszont prémezett. A ködmön hosszú ujjú és leggyakrabban piros színű volt.

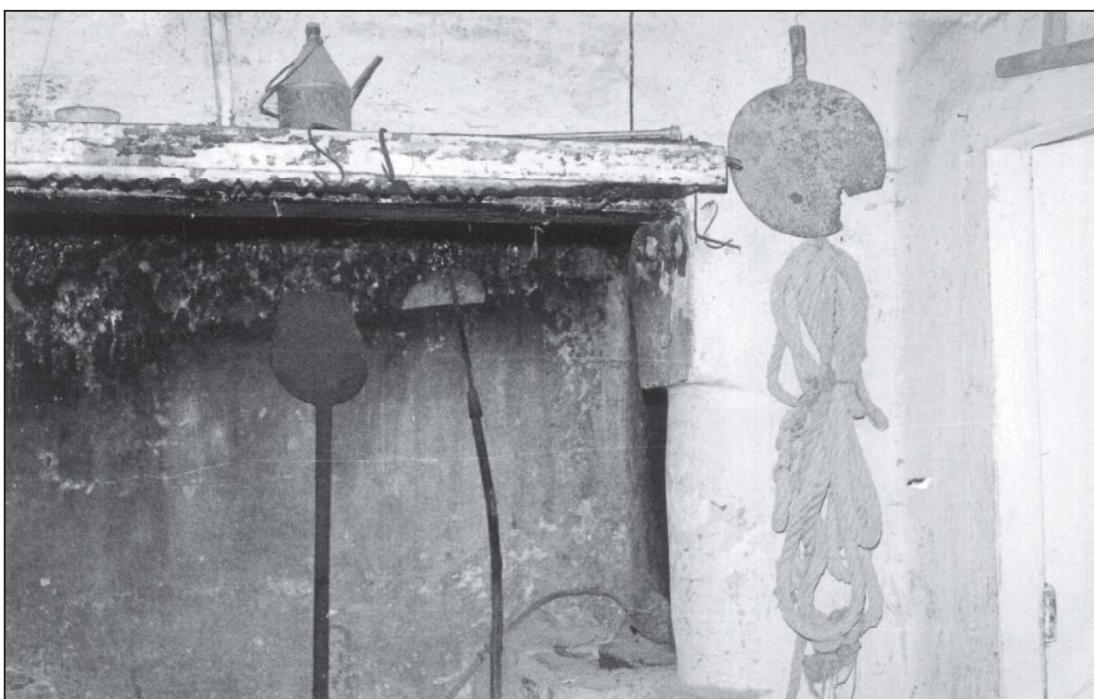
Az asszonyok hamar áttértek a kendervászonruhák használatáról a karton- és szövetruhák viselésére.

A XX. század kezdetéig a ruházkodás legalapvetőbb nyersanyagát a kenderből készült kelmék képezték. A learatott kendert a Bara patak árterületén létrejött kopolyóban áztatták. Deréig érő pocsolyás vízbe helyezték, és sarat hánnytak rá, hogy a roston kívüli anyagok korhadásnak induljanak. Az időjárástól függően egyheti áztatás után a sárral átitatott bűzlő kenderkévéket megszárították, ezután megtörtek, tilolták, gerezenezték, s az előállított szálkender került télen rokkán, majd szövőszéken feldolgozásra.

A századfordulón a Bara patak vizét szabályozták. A medrébe szorított patak árterülete megszűnt, kenderáztatásra alkalmatlanná vált. Ezért a településtől délre kenderáztató gödröt létesítettek. minden kendertermelő meghatározott időben ide helyezte el a kevéit. A Bara patakot az áztató közelében téglából épített fogóval látták el. Amikor a kenderáztató megtelt, akkor a „fogónál” deszkákkal elzárták a folyóvíz útját. A megduzzadt patak vize beáramlott a kenderáztatóba. Amikor az erjedési folyamat befejeződött, akkor leeresztették a bűzlő vizet. Hiába történt a kenderáztatásnak ez a korszerűsítése, az I. világháborút követő évek gyökeres változást hoztak a minden nap öltözék anyagát illetően. Rövid idő alatt a lakosok áttértek a gyári készítésű kelmék viselésére, s így a kenderáztató elvesztette jelentőségét. 1958-ban, amikor a patak medrét bágerokkal kotorták végig, megsemmisítették a téglából épült fogót is. Manapság egyedül a kenderáztató gödre emlékeztet az egykor házi készítésű kelmék előállításának módjára.

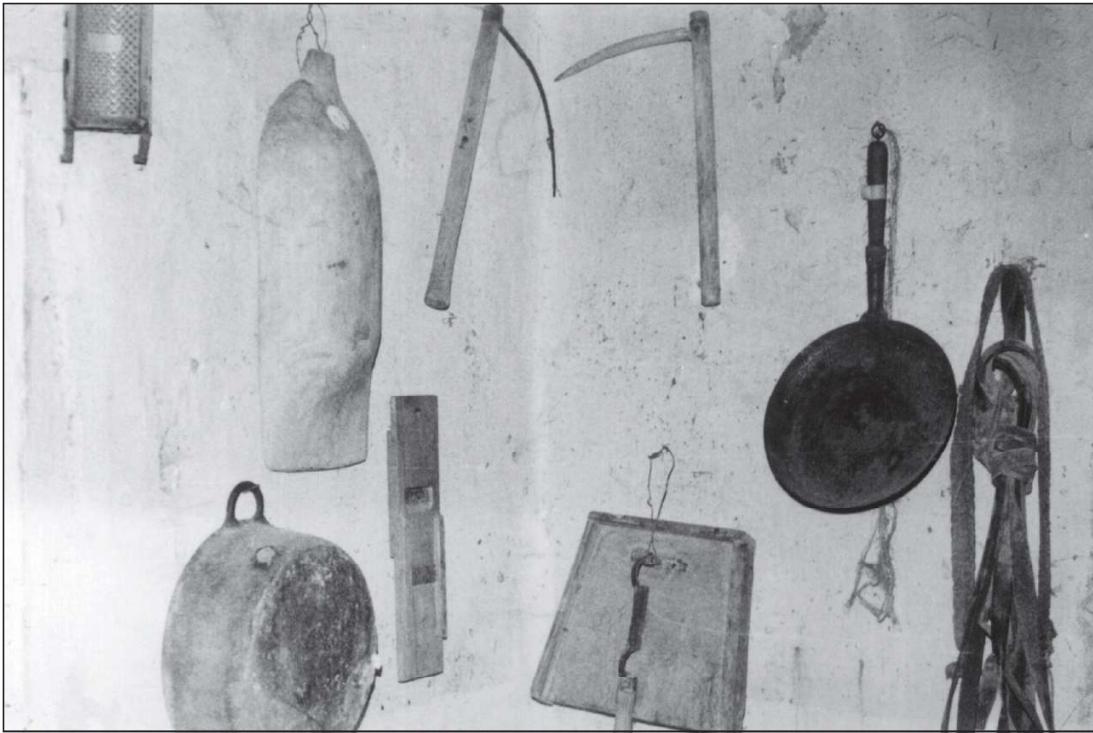
KONYHA

A telepítés évében (1785) a házak mindegyike azonos típusra épült. A lakórész az utcáról nézve egy kétablakos szobából állt, majd azt követte a konyha, mely kizárolag az étel elkészítésére szolgált. A konyhát követte a kamra, illetve a belső szoba. A konyhaba az udvarról kétrézes haránt irányba nyitható ajtón át lehetett bejutni. Az ajtóval szemben volt a szabadkéményes tűzhely (padka). A szabadkémény a menynezet 1/3 részét képezte. A boltozatot vályogból építették, s a közepén öblös kéménybe folytatódott.

A faluban utoljára Borbély Andrásnál lehetett szabadkéményes konyhát látni

A szabadkémény alatt helyezkedett el az üstház és a főzőpadka is. Az első szobában levő banyakemence fűtését is a konyhából végezték. A kemence kürtőnyílása a szabadkéménybe vezetett. A boltíves szabadkéménybe vezetett a kemence és az üstház füstje.

A konyha kellékeihez tartozott a dohányvágó is

A gazda katonaládája konyhai bútorként szolgált

A háziasszonyság a főzőpadkán készítette el az ételt. Főzőedényként öntöttvasból készült lábast használt. A lábasnak szintén öntöttvasból volt a 3 lába. Tüzelőként száríziket, kukoricacsutkát, marhatrágyát, ritkábban gallékat használt. A lábasnak fedője volt. Mivel az öntött-

vas fedő is 3 lábbal volt ellátva, így kettős célt szolgált. Lefedhették a lábasban rotyogó ételt, de lábaira állítva sütésre (hús, palacsinta) is használható volt.

A lábas és a fedele valamikor nem volt rozsdás

A XIX. század közepén, amikor a zománcos edények kezdtek megjelenni, a kovácsok által készített „háromlábra” helyezték a főzőedényt

A tüzelőanyag és a tüzelési mód a századfordulóig nem változott. A konyhai tűzhelyek (sparhelt) a XX. század kezdetén terjedtek el. Elbontásra kerültek a szabadkémények, és a főzőpadka helyén téglából rakott tűzhely készült. Ettől kezdve a konyha nemcsak az étel elkészítésére szolgált, hanem annak elfogyasztására is. Lekerültek az ajtófél-fáról a kétrészes harántirányú ajtók, helyüket az üveges ajtók váltották fel. Leginkább kettős ajtó került a konyhára. A külső ajtó (deszkaajtó) biztonsági célt szolgált, melyet csak éjszaka vagy ha távol voltak a házbeliek, akkor használták. A belső üvegezett ajtó viszont a konyhába való fény beáramlását biztosította.

ÉTELEK

Tarhonya

A XIX. század folyamán a Bara pataknak a szabályozása előtt széles árterülete volt. A sekély víz nagy kiterjedésű nádas kialakulását idézte elő, melyben se szeri, se száma nem volt az ott fészkelő madaraknak. Fészkelés idején vesszőkosárszámra gyűjtötték a lakosok a szárcsák, bíbicek, vadlibák tojásait. Az összegyűjtött tojásokból főként tarhonyát készítettek. A szárított téeszta egész éven át fontos táplálék volt, kiváltképpen aratáskor, szinte nélkülözhettetlen alaptáplálékként szolgált. Felhasználták levesnek, tarhonyapaprikás készítésére, de pirított tarhonyát is fogyasztottak.

A tarhonya ízletesebb és táplálóbb volt, ha kurcinával gazzdagították. A kurcina készítésére főleg avas szalonnát használtak. A szalonnát apró kockára vágták, és kevés zsírban megpirították. A vízben megfőtt tarhonyához hozzáadták a kurcinát.

Rongyos kapca

Banyakemencében sült krumplis téeszta. A főtt krumplit összegyűrták liszttel, 1 tojással és enyhén megsózták, a téstát nyújtófával elnyújtották, és a már nem túl meleg kemencében kisütötték. Annyira kiszáritották, hogy kézzel össze lehetett tördelni. Felhasználáskor zsíron vöröshagymát pirítottak, a száraz téstát téstaszűrőbe tették, és forró vízzel leöntötték. A megduzzadt téstához hozzáadták a pirított hagymát. A frissen kisütött bodagot a gyerekek szívesen rágcsálták.

Parázs görhe

Szélmalomban finomra őrölt kukoricalisztből készült. A kukoricalisztet forró vízzel leöntötték és enyhén megsózták, a meleg sűrű téstát langyos helyen letakarva érni hagyták, hogy megédesedjen. Néhány órai érlelés után megzsírozott teplsiben kisütötték.

Tejes görhe

A kukoricalisztet meleg tejjal öntötték le és cukorral, sóval ízesítették. Letakarva meleg helyen érni hagyták. Megzsírozott teplsiben maréknyi csomókat tettek oly távolságra, hogy sütés alkalmával ne folyjanak össze. Banyakemencében kisütötték.

Málé

A kukoricakészítmény hasonló összetételű volt, mint a tejes görhe, csak hígabb. Zsírozott tepsiben sütötték ki. Amikor kisült, késsel felszeletelték.

A kukoricakészítményekhez, hogy ne legyenek érdesek, így a görhe, málé téstájához sütni való tököt reszeltek.

Árpa bodag

Szűk termésű években kényszerültek az árpakészítmények fogyasztására. Az árpa kereskedelmi értéke a XVIII–XIX. században mindig feleannyi volt, mint a búza ára. Az árpalisztet búzaliszttel is keverték, de gyakran a tiszta árpalisztre kényszerültek. Az árpalisztból készült ételek igen érdesek voltak. Az árpát nagy famozsarakban lisztfinoságúra törték. Az árpalisztet meleg sós vízzel leöntötték és téstává gyúrták, banyakemencében sütötték ki. Az árpából készült „teljes” lisztkészítmény valóban érdes volt, s így ezt az ételt csak kényszerből fogyasztották.

A famozsár

Latyaleves

A vékonyra nyújtott téstát a banyakemencében kiszárították. Összetördeálták, és vászonzacskóban felfüggesztve mint tartaléket a kamrában tárolták. Leves készítésekor apróra tördeálták a latyatésztát. Ha nem takarékoskodtak a téstával, jó laktató leves lett.

Vereshagyma- és kaporszósz

Míg az arató férfi délben a kaszáját kalapálta, addig a marokszedő asszony elkészítette az ebédet. A vas háromlábú alá gyűjtött néhány csutkatövet (előző évi kukorica gyökérzete némi szárrésszel), s hamarosan rotyogott a lábasban a tarhonya vagy latyaleves. Az arató lánchában minden volt vereshagyma és szárított kapor. Mire az arató végigkalapálta kaszáját, a háromláb alatt parázsló csutkatövön márás elkezdült a kapor-, illetve hagymaszósz. Nem volt valami tápláló étel, de nem is volt tanácsos túl kalóriás ételt fogyasztani aratás közben a nagy hőség miatt (napszúrás, hőguta).

Gólyaláb – bába fog – szarkaláb

Hétköznapi sült téSZTaféleségnek számított a gólyaláb – bába fog – szarkaláb, attól függően, hogyan formálták a krumplis téSZTát. Ha kerek szaggatóval formálták, akkor krumplis pogácsa volt a neve. A főt krumplihoz adagolt liszttel és tojással összegyűrt téSZTát, ha késsel négyzetesre szabdalták, és a szemközti széleket bevágták, akkor bába fognak neveztek. Ha hüvelykujjnyi vastagságú és hosszúságú hengerekre formálták és két végét bevágták, akkor gólyalábnak hívták. A felszabdalt téSZTát bő zsírban kisütötték.

Csöröge

Ünnepi édességnek számított. A múlt században (XIX.) a lakodalmaik egyedi édestésztája volt. Alapanyaga liszt, cukor, só, víz és tojás. A téSZTát nyújtófával közepes vékonyságúra elnyújtották, és csöröge-szaggatóval csipkézett szélű és féltenyérnyi nagyságúra felszabdalták. Forró zsírban kisütötték. A sütés alkalmával a „vargát rántott” téSZTát porcukorral jól behintették.

Gurászta – zsendicetej

A tehén ellését követően a frissen kifejt tejet nem a borjúnak, hanem inkább a serdülő gyerekeknek adták. A felforralt tejhez kevés cukrot adtak, és így igen tápláló és vitamindús ételt nyertek.

Tejleves

A felforralt tejhez és vízhez cukrot adtak és némi disznózsírt, a forró tejbe részelt téSZTát vagy tarhonyát tettek. Nagyon kedvelt étel volt, de ritkán került az asztalra.

Kenyér

A család létszámától függően minden annyi kenyeret süttöttek, hogy az egy hétre kielégítette a szükségleteket. A friss kenyeret nem volt ildomos megvágni mondván, hogy a kés összehúzza a kenyér bélét. Az igazi ok azonban egészen más volt. A friss kenyérből sok fogyott volna el már az első napon, de gondolni kellett a hét többi napjára is.

Kenyérsütéshez párt használtak. „Szegény” családnak számított az, ha valaki az „élesztőt” a boltban vásárolta. A szegény jelző alatt nem a család anyagi helyzetét értették, hanem a hanyagságot, hiszen összel mindenki gondoskodhatott az évi „pár” szükségletéről.

A telepítés évében mindenkinet osztottak 1, 1/2 vagy 1/4 holdnyi dinnyeföldet, amiben soha nem termeltek dinnyét, hanem mint már utaltunk rá, szőlővel ültették be. Ha a továbbiakban a zsellérnek nem is volt szőlője, volt a szomszédban annyi hab a must tetején, hogy juthatott mindenkinet. Összel, a szüretelést követően, amikor a must forrásnak indult, az erjesztő (élesztő)gombák a must felszínén hab formájában gyűlték össze. A habot leszedték a mustról, és bodorkorpával összekeverték anynyira, hogy a tömény pár morzsálódott. Napon párszárítón szétmorzsolták és megszárították. Az élesztőgombák a napon betokozódtak.

A párszárító 1,5–2 m átmérőjű gyékényből, ritkábban vesszőből készült, melynek egyarasznyi pereme volt. A megszáradt párt vászon-zacskóba tették, és száraz helyen a kamrában tárolták. Kenyérsütés előtti napon félmaréknyi párt porceláncsészébe tettek, cukros vízzel meghintették, és langyos helyen tartották (télen a banyakemence tor-kán). A betokosodott gombák életre keltek. Este a család szükségleteit mérlegelve a dagasztótechnőbe megfelelő mennyiségű liszt, só, víz keverésével kovászt készítettek a párral. A kovász erjedésnek indult. Hajnalban (kb. 4 órakor) a háziasszony felkelt, s a kovászt a meghatáro-

A dagasztótechnő

zott mennyiségű liszttel bedagasztotta. Reggelre az egész kenyértészta megkelt. A házigazda befűtött a kemencébe, a háziasszony pedig „*ki-szaggatta*”, megformálta a kenyeret, és a felfűtött banyakemencében kisült a ropogós 4–5 kilós (cipő) kenyér vagy kenyerek (veknit nem készítettek). A XX. század első felében annyit változott a kenyérsütés, hogy a bedagasztott tésztát reggel vászonabroszban elvitték a pékhez, aki megformálta, kiszaggatta, és a kemencéjében kisütötte. Ez a változás azzal magyarázható, hogy a századfordulón mindenki eltűntek a banyakemencék, és a kenyeret a pék süttötte.

Pocsékoló családnak számított az, aki a lisztet vitte el a pékhez, hogy cserébe kenyeret kapjon.

*A kenyeret használatig ilyen lábas kosarakban tartották,
védve az egerektől, penészedéstől*

A pék tevékenysége inkább arra korlátozódott, hogy kiflit, zsemlét, esetleg rozskenyeret süссön. A pék készítményeit az inas háton hordozható vesszőkosárban vitte szét a faluban. A pékinas figyelemkeltés végett pékdudával jelezte az utcákon a készítmények érkezését.

A múlt században a gyerekeket nemigen vitték borbélyhoz nyiratkozni, a pék ezt a feladatot is vállalta. *Ha egy gyereknek túlságosan megnőtt a haja, akkor Kasza pék ráborított a gyerek fejére egy kisebb-*

szerű gyékénykosarat, s pillanatok alatt ollóval eltávolította a felesleges hajzatot. Innen származik a szólás, ha valakit lépcsősre nyírnak meg: „Ki nyírt meg, Öcsém, tán Kasza pék a dudával?”

KENYÉRTÉSZTA-KÉSZÍTMÉNYEK

Bodag

A kenyértésztából kenyérsütés alkalmával néhány maréknyit elválasztottak, s azt nyújtófával vékonyra nyújtották. Amikor a kenyeret kivették a kemencéből, a vékonyra nyújtott bodag kisült, azaz jól ki-száradt. A bodagot kihülése után rágcsáltak. „Kemény, mint a bodag” – szól róla a mondás.

Lángos

Kenyértésztából 25–30 cm átmérőjű félujjnyi vastagságú téstát húztak szét. A banyakemencébe helyezett kenyerek előtt tettek 4–5 lángost. Ezek hamarabb kisültek mint a kenyér. Amikor átsültek, lábasba tettek egyet, s tejföllel leöntötték és megsózták, ráhelyezték a következőt hasonlóképpen. Egy rövid ideig lefekték a lángosokat, hogy a tejföl átjárja.

Zsidóbiblia

Ujjnyi vastagságú kenyértésztát helyeztek a kiszírozott teepsibe, tejföllel megöntötték, megsózták, és köménymaggal megszórták. Hárrom téstaréteg került így egymásra. A legfelsőt is meglozsolták tejföllel. Kemencében kisütöttek.

Guba

Kenyértésztából egy adagot ujjnyi vastagságú hengerekre formálták kézzel (nudli), 2 ujjnyi távolságon ujjjal megnyomták (felig). A méternyi hosszúságú téstafonalat körbecsavargatták, kemencében sütötték meg. Szentestet megelőzően a bevagdosott részeknél széttördeleték. Karácsonyt megelőző ebédként mákos gubát készítettek. A gubát forróvízzel leöntötték, mákot szórtak rá, és mézzel édesítették.

EGYÉB ÉTELEK

Mákos tészta

Karácsony előtti napon ebédre leginkább mákos tézstát főztek. A mákos tészta jeles ételnek számított. (*Csodálkoztak is 1945 telén az idetelepített crnagoraiak, hogy mákos tézstával várták őket a magyarok a közös ebédre, nem pedig hússal.*)

Hajában sült krumpli

Téli hideg napokon a hajnalban befűtött banyakemence délutánra már nem ontotta a meleget. Ezért szükséges volt még egy-két kéve szárízettel utánagyújtani. Ilyenkor egy fél szakajtó krumpli is került az átforrósodott kemence aljára. A krumpli haja *vargát rántott*. Az átsült krumplit héjától megfosztva kacsazsírral megöntözve csemegeként vacsorának tálalták.

Tepsiben sült krumpli

Ha a disznótor azzal fejeződött be, hogy maradt egy-két szál kolbász, kásás hurka, az jó alapnak szolgált a kiadós ebédhez. A kásás hurka és karikára hajtogatott kolbász a kemencébe helyezett teplsibe került. Körítésnek karikára vágott krumplit tettek a kolbász és a hurka mellé.

Puliszka

Különösen téli időben gyakran került az asztalra a vízben főtt kukoricaliszt. Megzsírozva vagy tejjal fogyasztották.

LAKODALMI ÉTELEK

Lakodalmakban a vacsorán régen és ma is kötelezően csigalevessel kezdődött a felszolgálás. Volt miből jó csigalevest főzni, mivel minden meghívott család egy pár tyúkot vitt a lakodalmat megelőző napon. A levest követte a főtt és sült tyúkhús. Az étrendről nem maradhatott el a birkapaprikás sem. A tyúkhúshoz borzaskását vagy paradicsomszószt tálaltak.

Édességekkel csörögével, jobbmódúknál tejbekásával, esetleg cuknissal kínálták a vendégeket. A XIX. században a torta ismeretlen volt a lakodalmakban.

Maxi szomszédságában lakodalmat tartottak. Mivel jeles napra készültek, a Bara menti dekungjából hazajött saját házába, számítva

arra, hogy az első szomszédot bizonyára meghívják a lakodalomba. A torzonborz Maxi azonban kimaradt a meghívottak közül. Ezért kifürkészte, hogy a csörögést készítő asszonyok a kisiütött, porcukorral behintett édességet nagytechnikailag felvitték a padlásra, hiszen az úgy is legutoljára kerül majd felszolgálásra. A lakodalmat megelőző éjjel Maxi átloptakodott a szomszédba, és meghengergetve a porcukorral behintett csörögés teknőben. Volt aztán másnap nagy siránkozás a lakodalmi étkeket készítő asszonyok között. Hamar ki is tudódott, ki volt a tettes. Ezért reggel Maxi a dekungját vette irányba. Amint az utcán haladt, tiszta fehér volt a kutyabőrből készült nadrága, a kabátján meg imitt-amott még akkor is csörögék lógtak. De senki sem mert szólni Maxinak, mert attól féltek, hogy szétugrasztja a lakodalmazókat.

DISZNÓTOR

Aki vágni való disznóról akart gondoskodni, az nyár elején a disznópiacnál választott egy jó szállási süldöt. Ez a süldő legalább másfél éves 60–70 kilós sovány sertés volt. Befogták hizlalni, s erre aztán rakodott a hús és a szalonna is. Decemberre lett belőle 200–250 kilós hízó. A disznóvágásra hentest soha nem fogadtak. A bőllér szerepét, ha nem a házigazda, akkor a sógor töltötte be. Pirkadatkor kezdetét vette a disznó leölése. A kimúlt hízót hasra fektették, és kezdőtött a pörköltés. A jó, hosszú szálú bávkúti búza szalmájával betakarták a hízót, és meggyújtották a szalmát. A még félhomályban lévő reggelen házgerincnyi magasságban csaptak fel a lángok, jelezve a környéken lakóknak, hogy disznótor lesz estére.

Amikor a szalma leégett, a parazsat leseperték a hízóról, s a gyerekkek legnagyobb örömére megengedték nekik, hogy a parázsló szalmára még néhány csóva szalmát hintsenek. Ez volt a „kistűz”. Néhányszor megismételték a perzselést háton, majd hasra fektetve, vigyázva, hogy a hízó bőre ki ne repedjen. A koromtól nem látszott a pirosra sült bőre. Hamuból és sárgaföldből habarcot készítettek, s szalmacsutakkal addig mosták, míg nem a tiszta, piros bőr arról árulkodott, hogy a perzselés sikerült. A hajlatokból, mivel nem érte a láng, egy tüzesített vassal sütötték ki a szőrzetet.

A szalmával való perzselés hátránya az volt, hogy a szőrtüsző beleégett a bőrbe. A disznósajt (svartli) fő alkotója a disznóbőr volt, így fogyasztása alkalmával a kiálló szőrdarabkák súrolták, „kefélték” a fogyasztója torkát.

A svábok nagytechnőben forró vízzel kopasztották a disznót. Így nem is volt szörös az általuk készített disznósajt.

A magyarok egészen addig, amíg nyomtatással, majd cséplőgéppel végezték a búza cséplését (XX. század közepe), szalmával perzseltek.

Bertók Lidika néni írta a kép hátuljára: Szolga Öregapám disznótoron 1915-ben a sváb szomszédnál, Huberéknál

Disznótoros ebéd

Azok számára, akik a disznó felvágásában részt vettek, ebédet főztek. Egy adagot a májból kockára vágtak, ehhez hozzáadták a szintén kockára vágott húsdarabkákat, s ez volt a májleves alapja. Amikor megfőtt a leves, ecettel ízesítették. A levest disznópecsenye követte, melyet befőttel fogyasztottak.

A gyerekek a megtisztított húghyholyagot szalmaszállal felfűjták, közben korpába hengergetve gyömöszölték, tágították. Amikor már jó nagyra kitágult, elköötték, s ezzel labdáztak.

Disznótoros vacsora

A múltban a disznótoros vacsora tyúkhúsleves tálalásával kezdődött. A vacsora gyakran kisebb lakodalomnak is megfelelt, hiszen részt vettek rajta a rokonok és a szomszédk is. A tyúkhúsleves felszolgálásának volt némi gyakorlati jelentősége is, hiszen a 25–30 fős vendégsegéreg így is akkora pusztítást vitt véghez, hogy a disznótor végeztével a 4 hatalmas sonkán, arasznyi vastagságú két oldal szalonnán, nagy bődön

zsíron kívül alig maradt valami. Másnap illett kóstolót is küldeni az ismerősöknek. Az ilyen nagyméretű adakozás azonban a továbbiakban megtérült, mert ha a meghívottak vágtak disznót, akkor a disznótoros kóstoló visszajött. Így a téli hónapokban gyakran friss disznótorost evett a család.

A tyúkleves elfogyasztása után került sor a disznótoros káposztára. Az apró savanyú káposztában főzték meg a porcogós, apró csontos húsdarabokat. Ezt követte az öklömnyi nagyságú töltött káposzta (szárma). Végezetül pedig sült kolbász és kásás hurka került az asztalra. Az asztalfön ülő böllér ekkor mérlegelhette munkájának eredményességét.

Ezen a napon nem kellett takarékoskodni a zsírral, így a vacsora fánkkal vagy hájas kiflivel ért véget.

A HÉBLIZÉS

A vacsora ideje alatt olykor-olykor megverték az ablakot, s az ismerős héblizők (leginkább gyerekek vagy nem meghívott felnőttek) mondókával ösztökélték a háziakat, hogy kóstolót adjanak.

*Eljöttem én kántálni, kántálni,
ablak alatt fát vágni, fát vágni.
Én is fogtam fülét, farkát,
adjanak egy darab hurkát.*

Disznótor alkalmával nem illett a kaput zárva tartani, de a kutyát is meg kellett kötni. Ha a konyhaajtó előtt csörömpölt a pléhtányér, az ablak alatt pedig felhangzott a rígmus:

*Hébli, hébli nagy hurka.
Én is fogtam a farkát,
adják ki hát a jussát.*

akkor a háziak tudták, hogy megérkeztek a héblizők. A hangok vagy a tányér kinézése alapján találhatták, kik lehetnek a héblizők, és így kisebb vagy nagyobb darab hurkát, kolbászt tettek a tányérba. A héblizők a tányérjukat a gang szélére tették. Időnként kilopakodtak az udvarra ellenőrizni, hogy a háziak megrakták-e a tányérokat. Ha még üresen találták, akkor az ablak alatt ismételten elmondta a hébliző rígmust.

A háziak nem voltak restek, s gyakran megtörtént, hogy a tányért (tálat) kilyukasztották, és a gangoszlophoz kötözték. Ha a héblizők nem vették észre, a kikötött tányér gyakran kiborult, és a kóstolót a kutyák ették meg.

Távolabbi ismerős vagy rokon, akit nem hívtak meg a disznótorba, gyakran heccből ment el héblizni. Ismeretlenek sohasem hébliztek.

Leggyakrabban ketten vagy hárman rossz ruhába öltözve, korommal bekenve, a kezükben vastagabb nádpálccal, esetleg vesszővel felszerelkezve nagy dörömböléssel nyitottak ajtót a vendégseregre. Keveset beszéltek, inkább csak dörmögtek, de minek is szóltak volna, hiszen mindenki tudta, hogy héblizni jöttek. Ütött-kopott zománcos tálat tartottak a háziasszony elé. A háziak kíváncsiságból szerették volna felfedni a hébliző kilétét. Ha álarcuk volt, azt néha lekapták, ruhájukat lerántották, hogy legalább azt tudják meg, férfi vagy nő a hébliző. A kíváncsiskodókkal szemben nem voltak kíméletesek a héblizők. Akkorát húztak a tolakodó kezére a nádpálccal, hogy az attól kódult. A tálba bekerült a hurka, kolbász, esetleg néhány töltött káposzta is, és a héblizők elmentek.

Ha a héblizők fogadtatása nem volt elég diszkrét, bizony megtöréntéhetett az is, hogy magukkal vitték a maradék disznótoros káposztát, sült kolbászt is.

Voltak olyan szomszédok is, mint Szilágyi Ferenc bácsi utcabelije. Ferenc bácsit csak úgy az utcán meglátta a harmadik szomszédja, és odaszólt neki: „Ferenc, disznót vágtam, estére az asszonnyal, ha birtok, gyertek el.” Készítette is Ferenc bácsi a hasát a jó disznótoros falatokra, na meg a borra. Alig várta, hogy besetétedjen, de azért nem akart elsőnek érkezni a vacsorára. Amikor feleségével a szomszéd kapujához értek, az zárva volt. Mit tehettek mást, hazamentek, és ott-hon vacsoráztak. Másnap reggel, amikor találkoztak a szomszédok, a disznóvágást átvészelő szomszéd kérdőre vonta Ferenc bácsit: „Hun vótatok az este, nem gyöttetek a vacsorára.” Ferenc bácsi sértődve mondta: „Vótunk, de be volt zárva a kaputok.” A vicces szomszéd erre csak azt válaszolta: „Hát mondtam, gyertek, ha birtok.”

A FOSZTÓ

1875-ig a mezőgazdasági növények termesztése külterjes gazdálkodással történt. Kukoricát csak kis területen termesztettek, mert szinte kizárolag emberi táplálékul használták. Azért termesztették, hogy ha

a búzából gyenge termés lesz, azt kukoricával pótolhassák. Amíg az összes gabonafélét a szérűskertekben csépelték, és a vermekben tárolták, addig a kukoricát a lakóházakhoz szállították. A kukoricacsöveket hántolatlanul törték le, és odahaza fosztották meg. Nem mintha nagy munka lett volna a fosztás elvégzése, de jó ok volt arra, hogy a szomszédok, ismerősök összejöhettek esténként a fosztásra. A megfosztott kukoricacsöveket a padláson tárolták. A fosztóba bárki elmehetett, s így alkalmas hely volt arra, hogy a legények, lányok megismерkedjenek.

A FONÓ

A XIX. század közepéig a hétköznapi öltözék kizárálag kenderfonálból készült kelme volt. A későbbiekben kezdett csak teret hódítani a vásárokon, boltokban vásárolt textiltermék. Az ágylepedő, szalmazsák, törülköző, fehérnemű azonban még a XX. század elején is kizárálag kenderfonálból készült, s legtöbb férjhezmenendő nagylány maga fonta meg a kelengyéjéhez szükséges kenderfonalat.

Nyersanyagból nem volt hiány. Kivétel nélkül minden család vett egy véka kendert, s ennek hozama biztosította a család évi fehérnemű-szükségletét. A kender végtermékét képező szálkender egy részét dörzskő alatt puhították, s ezt használták a finomabb minőségű fehérneműk előállítására, a kóckendert viszont szalmazsákok, lópokrócok, rongypokrócok, zsákok fonalainak dolgozták fel.

Az őszi mezőgazdasági munkák elvégzése után kezdődött a szálkender fonása, mely az asszonyok munkája volt. Nappal a házimunka végzése közben le-leültek a rokkához, hogy haladjon a munka. Legtöbb időt este és éjszaka találtak a fonásra. Fonni csak világosság mellett lehetett, a repceolaj pedig értékes világítóolaj volt. Este aztán fogták a rokkát, s egy-egy háznál összejöttek, hogy kevesebb olaj fogyjon a mécsesben. minden este másik háznál volt a fonó. Fonás közben elbeszélgettek, jobb hangú asszonyok balladákat, a lányok pedig népdalokat énekeltek.

A kócból készült kenderfonalat házi készítésű szövőszékeken szöttek meg az idős asszonyok a tél folyamán.

A finom dörzsölt kender fonalát takácsokkal szövették meg.

SZÓRAKOZÁSI SZOKÁSOK

Vasárnap délután a szórakozás különféle formái közül választhattak a fiatalok: séta, táncmulatság vagy fürdőzés.

SÉTA A FŐUTCÁN

Beck Piroska boltos sarkától a falu szélét jelentő Pressburger bőrkereskedő üzletéig tartott a fiatalok számára a sétaút. Erre az alkalomra legszebb ruháikba öltöztek, s nyáron divatbemutató jellegű volt a séta. Kettesével a fal mellett haladtak Szeghegy irányába. A falu szélétől ugyanazon az oldalon jöttek az előbbiekkel szemben. Útba esett Kneféri fényképész kirakata, ahol megnézték a legújabb fényképeket. A sétaút vége felé elnézegették Wagner asztalos kirakatát, ahol a hét folyamán készült bútorok voltak kiállítva.

TÁNCMULATSÁG

Amikor hidegebbre fordult az idő, és már nem volt alkalmas a vasárnapi séta, akkor a kocsmák báltermeiben szórakoztak. Régen délutánonként a kocsma előtt rézfúvósok csalogatták a fiatalokat. Rendes zenésznek az számított, aki tamburán és fúvós hangszeren is tudott játszani. A kocsmán kívül akár táncmulatságra csalogattak, akár lakedalmat kísértek, minden fúvószenekar szolgáltatta a zenét. Amikor a zenészek beléptek a kocsmába, letették fúvós hangszereiket, és a tamburákkal szolgáltatták a talpalávalót.

Vasárnap délután a fiataloknak nem kellett sietniük haza, hogy segítsenek az etetésben. A béresgyerekek is szabadnapot kaptak, mert csak a nagy lábas jószágok kaptak eleséget. A többiekre ráfért egy kis koplalás, így hétfőn reggel jobb étvággal fogyasztották az eleséget.

A vasárnap délutáni táncmulatságon a serdülő legények és a hajadon lányok vettek részt.

Vasárnap este éjszakába nyúló táncmulatsággal folytatódott a viga-dozás. Ide már a serdülők nem mehettek be, mivel ez „*páros bál*” volt. A nagylányokat kivétel nélkül, de gyakran a legényeket is elkísérte az édesanya, de néha még a keresztanya is. A kísérők, „*gardemamák*” a fal mellett elhelyezett padokon foglaltak helyet, és innen kémlelték, vajon ki lesz jövendőbeli menyük, vejük.

A táncolni vágyó fiataloknak nem volt szükséges helyet biztosítani, hiszen ha egyszer felkérték a nagylányt, az a bál végéig táncolhatott. Tánc közben lekérhették egymástól a partnereket. Ha a zenészek szünetet tartottak, akkor akivel utoljára táncolt a legény, azzal karonfogva sétált körbe-körbe a bálteremben. Előfordult, hogy a legény olyan lányt kért fel a tánc elején, akit nem kértek el tőle, az aztán táncolhatott vele a bál végéig. Fordított esetnek számított, amikor a legények heccelésből sorba kérték le a szeretett, talán már menyasszonyjelöltnek számító nagylányt. S hiába kérte vissza, néhány lépés után valamelyik komája ismét lekérte. Így elmúlt a bál, és menyasszonyjelöltjével alig táncolt. Ha komoly volt az ügy, akkor a legény néhány lépéssnyi távolságra a gardemamák előtt hazakísérhette a nagylányt. Ha még komolyabbra fordult a kapcsolat, akkor a gardemamák után ballaghatott a szerelmespár, sőt a kiskapuban is elbeszélgethettek kettesben.

Nevezetesebb kocsmának számított Budai János és a faluszeli Kásza Sándor kocsmája, ahol bálterem volt. Bede Mihály és Bútor János kocsmája viszont már kaszinó jellegű volt. E két kocsmában a kötelező biliárdasztalon kívül egy különálló szoba olvasóteremként szolgált. A kaszinótagok rendelkezésére állt a szekrényben elhelyezett „könyvtár”, és rendszeresen járatták a napilapot és folyóiratokat is. A kaszinóban csak tagokat szolgáltak ki, vagy akit a kaszinótag magával vitt.

*Sarkon van a Bede Mihály kocsmája,
legényeknek, lányoknak van az csinálva.
Ludmann felől van az ajtaja,
hideg szél fűj be rajta.*

KÖTETLEN MULATOZÁS

A kocsmákban kivétel nélkül minden nap zajlott az élet, szólt a muzsika. A Budai- és Bútor-féle kocsmákban állandó adófizető, saját pécsettel rendelkező zenészek voltak. Délután gyülekezett a banda, és karnagyuk, Kántor István vezetésével „szabályos” próbát tartott. Este azután minden beléadtak, hogy mulatozásra készíthessék a vendégeket. A századfordulón egészen az I. világháború végéig bizony az asszonyok is (fiatal özvegyek) kivették részüket a mulatozásból.

Híres mulatós embereknek számítottak Papp Lajos és Papp Ferkó bácsi nagygazdák. El is mulatták végül egész vagyonukat, de nemkülönben Kaszáné és Bútorné is. A pénz nem számított. Egyik alkalommal Papp

Ferkó bácsi mulatozás közben széles jókedvében összeverte a zenészek minden tamburáját. Másnap, amikor kijózanodott, üzent Kántor István karnagynak, hogy jöjjön ki a szállásra. Nem azt kérdezte, hogy mekkora kár érte a zenészeket, hanem kimentek ketten az állomásra, és Pesten álltak meg. Itt megvették a tamburákat, de Ferkó bácsi kíváncsi volt a pesti zenészekre is. Amint be akartak menni az egyik fényes étterembe, útjukat állta a pincér, mondván, hogy oda csak frakkban lehet bemenni. No, ezen nem ütközött meg Ferkó bácsi, vettek két frakkot is. Így aztán már bemehettek a fényes mulatóba, ahol Ferkó bácsi rendelt egy dézsára való sört, és a két frakkot megúsztatta, mondván: „Ez a kocsma nektek szól”. Mulattak egyet, és másnap hazajöttek az új hangszerékkel.

Borozgató társaság

Az egyszerűbb emberek a maguk módján gondoskodtak a szórakozásukról. Évente egyszer kibéreltek egy kocsmát, ahol „borbálat” tartottak. A kocsmáros biztosította a termet, viszont az italról a résztvevők gondoskodtak. Téli időszakban háznál hol itt, hol ott tartottak borbálat. A résztvevők között mindig akadt, aki tudott citerálni. Daloltak, táncoltak, s úgy felvágták a szoba földjét, hogy alig látták egymást. A szoba „padlójának” visszaállítása nem képezett problémát, hiszen csak egy-két lapát sárgaföld és egy kis marhatrágya kellett a felszínezéshez.

UTCABÁL

Az I. világháborút követően a fiatalok tánciskolában tanultak táncolni. Vasárnap délután pedig az utca gyerekei és a környék iskolásgyerekei a gyepen sajátították el a csárdás lépéseit. Zenésznek Benedek Mihály bácsit fogadták meg, aki egy-két liter borért késő délutánig verte a citerát.

ÉJJELIZENE

Vasárnap éjjel, amikor véget ért a páros bál, nem mentek haza a zenészek. Várakozásuk leginkább nem volt hiábavaló. Akadt minden egy-két legény, aki miután elbúcsúzott a kiskapuban a nagylánytól, visszajött a kocsmába. Megegyezett a zenészekkel, hogy kedvesének éjjelizénét adjon. Az ablak alatt félhangozva, lehetőleg a nagylány kedves nótáját előbb a zenészek elmuzsikálták, majd a jó hangú legény eldalolta. A nagylány gyertyát gyújtott az ablakban, s egy liter pálinkával jutalmazta a zenészeket. Így lett nagyvilággá kürtölve, hogy melyik legénynek ki a kedvese. Az éjjelizene volt az első jele annak, hogy valami készülőben van a két fiatal között. Nagy szégyennek számított, ha az éjjelizent a lány nem fogadta.

KUGLIZÁS

A kocsmákban lévő kuglipályák csak kevés embernek nyújthattak szórakozási lehetőséget. Az utca emberének sokkal olcsóbb volt, ha maga gondoskodott a „*kuglipályáról*”. A faluban nyári időszakban 4-5 helyen is gurították az esztergályozott fából készült kugligolyót. A szabályos pályának megfelelően enyhe domborulattal lefurkózták, elsimították az utca földjét. Vasárnap délutánoknál aztán kezdetét vette a mérkőzés. Szórakozás szempontjából nem volt az semmivel sem alávalóbb, mint a Bútor-féle kaszinóban való kuglizás.

Kuglizó urak a Bútor-kocsmában 1906-ban

TANYÁZÁS

Sokat dolgoztak a falusi emberek, de csak nyáron. Aki részaráató volt, az nem ment el cséplőgép mellé munkásnak. De fordítva sem, hiszen így is biztosította évi kenyérnekvalóját. Két-három lánc kukoricát kapált hatodán, s ezzel biztosítva volt a hízó számára a kukorica. Mihály-napra a határban minden kukoricatábla le volt törve, a szár pedig vagy hazakerült, vagy a szállás körül bosnyák kúpba volt rakva. Ha a bérésnek Mihály-napkor pakolnia kellett, akkor az újabb szolgálati szálláson másnap befogott az ekébe, és búza alá szántott. A vetésben a gazda segített, hogy a sorok egyenesek legyenek. Szégyen lett volna, ha a sorok olyanok, mint az „ökörhugyozás”. Feketehegyen olyan szállás nem volt, ahol ez a késő őszi mezőgazdasági munka hetekig tartott volna. Tavaszig volt idő tanyázásra béréseknek és gazdáknak is. A feketehegyi határban több mint 200 szállás volt, s gyakran 8–10 szállásról gyűltek össze az emberek, nemcsak este, hanem nappal is. A vendéglátás nem volt a jószág etetési idejéhez kötve, hiszen az istállóban lévő néhány tehenet és lovát a háziak a tanyázás közben is ellátták. Nem számított, hogy esik vagy fűj, a legnagyobb hóban is elmentek tanyázni.

Nem volt más a helyzet a faluban sem, kivéve a nagy mezőgazdasági munkálatoknak számító kapálást, kukoricatörést. Nyári délutánokon ritka volt az az utca, amelyben nem ültek tanyázó asszonyok. Tanyázás közben kötöttek, kézimunkáztak, na meg beszélgettek. Késő délután elvégeztek a jószágok körül, és vacsora után a férfiakkal együtt ismét az utcán tanyáztak. Tősgyökeres feketicsi nem járt kubikra, a zsellér-sorban élő is csak ritkán ment napszámba, így a délutánokat együtt tölthette a család.

Knefely fényképész az Orbán-partnál tanyázó embereket kapta lencsevégre 1925-ben

NÉVNAPOK

Régen a családi ünnepség közül egyedül a névnapokat tartották. A felnőttek még ma is csak névnapot tartanak, azzal a különbséggel, hogy régen a névnapestét kizárolag csak a névnap estéjén tartották, nem pedig előestéjén, mint ma.

Asszonytársaság Farkas Péter névnapján

Névnapra nem hívogattak. Jobb is volt, mint a lakodalom, mert oda csak meghívottak mehettek, holott névnapon is korlátlanul lehetett enni-inni. A rokonságban gyakran több azonos keresztnévű is volt, akiket illett felköszönteni. A család gyerekestől felkereste mindeneket a Jánosokat, Istvánokat stb., akiket egyazon este fel kellett köszönteni. A köszöntőt a legkisebb gyerek szokta mondani:

„Engedje az Isten, hogy még sok (János-, István- stb.) estét érjünk meg erőben, egészségen, ezt pedig töltsük el szeretettel, békességgel.”

Ritkán, de voltak köszöntők, kik a köszöntőjüket egy kicsit meg is cifráztak. Bertók Lajos-Öcsi kisgyermekkorában kettőt is megtanult Bácsi Gábortól (1896–1978):

*Örülj, hogy kivirradtál nevednek napjára,
Nem akadtál a halál mézenges horgára,
Nem testesült meg tested erős vára,
Szép neved piros hajnalára.
A halál csak akkor jöjjön el Tehozzád,
Ha kérésére nyílik meg szived-szád,
És ekkor pedig mint önnön sajátját,
Vigyen a mennyelekbe mint őrangyalát,
Ezt kívánom!*

Gál Lajostól (1879–1959):

*Istenem-teremtőm, Te látod meg tudod,
Hogy egy évben egyszer ünnepelünk Lajos névnapot.
Jöttem hozzád, Lajos, hogy megbecsüld magad,
Soha, de soha ki ne törd a nyakadat.
Ha úgy mégis felbuknál egy mázsa aranyban,
Éltessen az Isten, mert neved napja van ma.
A mennyekben is csak 100 év múlva menj fel,
És ha megunod ott is, jöjj vissza még egyszer.
Ezt kívánom!*

Egyes családok egy este 5-6 helyen is köszöntötték.

A falu zenészei feltérképezték a névnapestét ünneplőket. Hangszereikkel megálltak az ablak előtt, s ha közeli ismerős volt az ünnepelt, akkor bizonyosan tudták annak kedvelt nótáját. Két-három zeneszám után kinyílt az ablak, s ablakos kalács, sütemény, bor, esetleg pénz is jutott a zenészeknek. Ha ismerős zenekar volt, akkor a házigazda ki ment az utcára, és behívta a zenészeket. Egy ideig szórakoztatták az ünneplőket, majd arra hivatkoztak, hogy még sok helyre kell menniük, és távoztak.

Nem volt ritka eset, hogy még az egyik banda bent muzsikált, a másik már türelmetlenül várta, mikor hallgat el bent a zeneszó, s akkor ők zendítettek rá az ablak előtt. Tehetősebb családok zenészeket fogadtak vendégeik szórakoztatására. Ezek a zenészek is előbb a falut járták köszönteni, s csak utána mentek a meghívott helyre.

A köszöntő vendégeket ablakos kaláccsal és süteménnyel kínálták. Italként kizárolag bor került az asztalra. Nem is csoda, hogy hajnal felé már igen emelkedett volt a hangulat. Zeneszó nélkül is szinte az egész éjszakát átdalolták. A kiskaputól is csak nagy nehezen tudtak elbúcsúzni, még ott is harsogtatták: „*esthajnali csillag ragyog*”, s ha még nem volt elég a nótából, visszafordultak a vendégek.

A névnapot követő nap reggelén rendbe kapták a háziak a lakást, s megterítették az asztalt. Az utcabeliek, akikkel együtt szoktak tanyázni, a gazda kovácsa, az újságos, a borbély szakított annyi időt, hogy felköszöntse a hozzá közel álló atyafiát.

HÚSVÉT

A húsvét ünnepét megelőző hetekben sok munkája volt a szabónak, cipésznek, mert úgy illett a fiataloknak elindulni az ünnepi istentiszteletre, hogy új ruha és cipő legyen rajtuk. Az új ruha kijárt szinte mindenkinél, hiszen még a béresgyerek díjazásába is bele volt foglalva az egy pár új csizma, ruha, kalap. A régi időkben vasárnap és ünnepnapokon a ruházatról nem lehetett megkülönböztetni, ki a szessziós gazda és ki a zsellérleszármazott.

Húsvétra megtaja a nyúl a vereshagyma héjával festett piros töjsokat, a mézeskalács nyulakat, tükrös szívet, mézeskalács babát, na meg néhány narancsot, almát. Mivel a nyúl nemcsak a szülői háznál hagyta a fészekben az ajándékokat, a gyerekek karkosarakkal felkeresték a nagyszülőket, keresztszülőt, de nem volt hiábavaló benézni a nagybácsihoz, nagynénihez sem húsvétöt köszönten. Mire a gyerekek összejárták a rokonságot, megtelt a kosár.

Húsvét másnapján megindult a gyerekserg locsolkodni. Nemigen futotta kölnire, ezért leggyakrabban szagos szappant áztattak vízbe, s az került az üvegbe, amelynek száját ronggyal kötötték le. Az üveg zárásakor, hogy jobban csapódjon a házilag készített szagos víz, a ronggot kötötűvel kilyukaszották. A fiúk csoportokba verődve mentek egyik lányos háztól a másikig. Jutalmul kijárt egy-egy festett tojás, de becsesebb jutalomnak számított, ha egy-két krajcárt is kaptak. Legények és fiatal házas emberek szintén mentek locsolkodni, s már az induláskor kalapjuk mellé virágot tűztek. A lányos háznál vagy sógornőnél a locsolkodás leginkább a gemeskút tövében történt, vődörrel. Nem is csoda, hogy némelyik nagylányt a padlásról kellett előcibálni. A legények jutalma bor volt. A locsolkodók gyakran nótaszóval mentek egyik háztól a másikig.

KÁNTÁLÁS

A karácsonyest ünnepi szertartásához a karácsonyfa díszítése és a kántálás tartozott. Karácsonyfának a falun kívüli, út menti *Gleditschia sp.* (krisztuskorona fa) bokrok ról levágott ágak szolgáltak. Néhány jó nagy tűskés ágat vittek haza. A kisebb gyerekeket délután elküldték a nagyszülőkhöz vagy a szomszédba, amíg otthon feldíszítették a tűskés ágakat. Diót vontak be ezüstpapírral, és cérnával az ágakra akasztották. Néhány almát szúrtak a tűskékre. Cukmist süttöttek, amit különböző

alakú szaggatóval formáltak, és ezt a tüskékre tűzték. Szaloncukor csak a XX. században került a krisztuskorona tüskéire. Amikor beesteledett, az egész család a karácsonyfa előtt elénekelte a *Mennyből az angyalt*.

A nagyobb fiúgyerekek a karácsonyfa állítását követően megindultak kántálni. Napokkal korábban a gyerekek bandába szervezkedtek, megtárgyalta, ki milyen „fegyverzettel” szerelkezik fel. A csoportokba verődött gyerekek az előző évi tapasztalataik alapján meghatározott házak ablakai előtt elmondták a kántáló szöveget:

„Tengeri szélvészen hányattatott bárka,
te vagy Krisztusnak eljegyzett mátkája.
Bokros bánatokkal, tudom, szíved rakva,
mely sok tövis közt maradtál mint árva.
Éltessen az Isten életed párjával,
soha meg ne vessen, sőt inkább szeressen.
Kívánjuk szívünkben szívesen.”

Amikor elmondták a kántálás szövegét, türelmetlenül várakoztak arra, reagálnak-e a bent levők. Ha gyorsan szabadulni akartak a kántálótól, akkor néhány krajcárral jutalmazták a gyerekeket. Ha nem nyílt ki az ablak, akkor folytatták a kántálást:

„Adják ki, amit szántak, mert fázik a lábom,
a nadrágom nem fekete bársony,
Budán készült hetvenhetes vászony.”

Ezek után, ha potyogott a krajcár, akkor *Az Istennek szent angyala mennyekből*, hogy alászálla kezdetű énekkel köszönték meg az ajándékot.

Ha a házbeliek nem válaszoltak a kántálásra, akkor bizony jól megörgették az ablakot, de az sem volt ritka eset, hogy a védőszer-számként szolgáló furkásbottal be is verték az üveget. Az ajándékba kapott krajcárokat nem a zsebükbe tették, legbiztosabb rejtekhelynek a csizma szára szolgált. A furkásbotra azért volt szükség, mert ha két kántálóbanda találkozott, akkor egymásra támadtak, és gyakran a gyengébbektől elszedték a krajcárokat.

A legnagyobb veszedelmet Maxi megjelenése jelentette. Ő bizony nem restellte lerángatni a krajcárokat rejtegető csizmákat sem. Maxival szemben még a furkásbotok is hatástalanok voltak, mert tőle még a felnőttek is rettegtek. Kutyabőrből volt a nadrágja, az arcát eltorzít-

totta, szemét kifordította. Rémület szállt meg mindenkit, ha Maxival találkozott. A kántáló gyerekek inkább elszaladtak, ha Maxit látták, mintsem hogy összeakaszkodjanak vele.

SZILVESZTERI KÁNTÁLÁS

A kántálás szilvesztereste folytatódott. Ekkor a következő szöveg járta:

*„Halott van, nagy halott, mégsem harangoznak.
Az idő lantjai szüntelen változnak.
Meghalt egy esztendő, mégsem harangoznak,
anyja sem volt neki, mégis szült fiakat,
366 élő magzatokat.
Aki ezt hallgatja, annak hálára
csengjen az áldás gyöngyharmat módjára.”*

Szilveszterkor is, ha jutalmat kaptak a gyerekek, akkor elénekelték *Az Istennek szent angyala* kezdetű egyházi éneket.

Az I. világháború idején, ahogy fogyott a pénz, úgy vált a kántálás mind durvábbá. Karácsony- és szilvesztereste csupa rohangálásból, óbégatásból állt.

Egy kántáló csoport megállt Tóth borbély ablaka előtt. A gyerekek hiába várták a jutalmat, mert ekkor már ki tudja, hanyadik banda kántált a borbélynál. Mérgében nem volt rest, az ablakhoz vitte a széket, és az ablakot kinyitva felállt rá, és a fenekét fordította a gyerekeknek. Nem maradtak adósok a kántálók sem. Tüskés akácfapálcát vágtak, majd kis idő múlva megint kántáltak. A borbély megismételte az előbbi jelenetet. A gyerekek a tüskés akácfapálcával jól végighúztak a fenekén.

Amikor Ágoston Sándor (lelkipásztor) megérkezett Bácsfekete-hegyre (1920), az első karácsonyt kénytelen volt elfogadni kántálással egybekötve. A következő évben latba vetve lelkészti tekintélyét, betiltotta a kántálást. A kántálás ellensúlyozására bevezette, hogy a karácsony esti istentiszteletet követően minden gyerek frissen sült fonott kalácsot és ajándékot kapott.

HÁZASSÁGKÖTÉSEK

A Kunságból Feketehegyre leköltözöttek vezetékneveit vizsgálva megállapítható, hogy egész családközösségek szakadtak ki ősi földjükről. A 212 leköltözött család között vezetéknévük szerint 7 család Balog, 4 Józsa, 9 Kiss, 4 Nagy, 8 Szabó, 8 Tóth nevezetű. Ezek feltételezhetően többnyire rokon kapcsolatban álltak egymással.

A Köröskényi-féle kimutatásból nem derül ki, hogy a családfenn-tartók, akik jogot nyertek a földosztásban, milyen korúak lehettek. A családok átlagosan 4 tagúk voltak. Egyes családok azonban népesek lehettek, mivel szinte semmilyen gazdasági erővel (igásállatokkal) nem rendelkeztek, mégis fél szesszió (30 hold) föld birtoklásához nyertek jogot. A leköltözöttek között bizonyosan voltak szép számban házasulandók, hiszen az elkövetkező években az átlagosnak megfelelő számban kötötték házasságot.

1786-ban Berhidai Kálmándi Pap János 24 házasulandót kötött egybe
1787-ben 23
1788-ban 21
1789-ben 10
1790-ben 27
1791-ben 29
1792-ben 35
1793-ban 17
1794-ben 22
1795-ben <u>12</u>
220 házasságkötés történt 10 év alatt

A leköltözés körüli viharos eseményekre utal, hogy elenyésző a házasságkötések alkalmával az őshazával való kapcsolatteremtés. Az elidegenülést valószínűleg nem a távolság, hanem kunhegyesi disztrinktus (elöljáróság) és a leköltözöttek mostoha viszonya okozta. Az idegenből származó élettársak főként Moravica, Pacsér, Piros református községekből valók. A Kunságból származó házastársak Kunhegyesen kívüli településekről valók. A legközelebbi magyar település Kishegyes volt, de a vallási különbség miatt (katolikusok) elenyésző a rokon kapcsolatok létrejötte.

Feketehegyen az első 10 évben 220 házasság köttetett. Ez idő alatt 36 házasságkötés (17%) történt idegen községből származó személlyel.

Pacsér	9
Moravica	6
Piros	2
Kunhegyes	2
Turkeve	1
Rof	1
Kishegyes	3
Kucura	1
Bajsa	2
Pazova	1
Kúla	2
Kecskemét	1
Fót	1
Csurog	1
Palota	1
Bia	1
Keszi	1

A szülők számára nem képezett problémát házasulandó fiuknak aszszonyt szerezni, ha az helyben nem akadt élete párjára. A múlt században, de még a XX. század elején is, ha egy legény nem talált magához való leányt helyben, akkor Moravicán vagy Pacséron biztos ráakadt az *igazira*.

A házasulandó sorba cseperedett legény, ha helyben nem boldogult, akkor az apja, keresztapja befogott a kocsiba, és elmentek Moravicára. Ott egyik-másik utcán végigmentek, és a kapukban ácsorgóknak elmondta jövetelük célját. Dolgavégezetlenül sohasem jöttek haza, mert ha Moravicán nem, akkor a közelben levő református községen Pacséron biztos nyélbe ütötték a leánykérést.

A menyasszonynak való keresésekor leadták a jövendőbeli násznak a házasulandó legény gazdasági állapotát. Hazudni nem volt illelő, esetleg amit nem kérdeztek, arra nem válaszoltak. Kitudakolták a menyasszonynak való leány hozományát, s ha minden annak rendje-módja szerint alakult, akkor már csak az eljegyzés és a lakodalom időpontjában kellett megegyezni. Az, hogy a vőlegény és a menyasszony először látta egymást, nem jelentett problémát, elég ha majd az eljegyzéskor találkoznak, hiszen minek is bolygatták volna fel a fiatalok lelkivilágát.

BÁCSI SÁNDOR HÁZASSÁGA

Bácsi Sándor számára elérkezett a házasságkötés ideje. Előrei tekintélyes gazdáknak számítottak a faluban, hiszen több ízben is bírói tisztséget töltötték be. A legénynek viszont nem akadt helyben megfelelő asszonynak való. Nem sokat teketőriáztak ezen a szülők. Egy szép napon a legény apja és keresztapja befogtak a kocsiba, és megindultak Moravicára asszonyt keríteni a fiúnak. Amint egyik utcáról a másikra szédelegtek, hamarosan helyes útbaigazítást nyertek. Az utcán tanyázó asszonyoknak elmondták jövetelük célját, akik Móric Sárát vélték legmegfelelőbbnek, hogy Feketehegyre kerüljön asszonynak. Egyenest a tetthelyre hajtottak, és minden kertelés nélkül elmondták, miért jöttek. Az asszonynak valót szinte meg sem néztek, de még csak meg sem kérdeztek, hogy hajlandóságot mutatna-e feketehegyi legényhez férjhez menni. A vőlegény apja elmondta, hogy a falu közelében van 2 fertály földjük a hozzávaló gazdasági erővel. A legtöbbet azonban a 150 birka emelt a legény tekintélyén. Azt ígézte az apa, hogy a tekintélyes birkaállományt a fiatalok rendelkezésére bocsátja. Elmondta azt is, hogy idősebbik fiukat már kiházasították, a harmadik családjuk pedig „jány”, s annak a vagyonból nem jár semmi. Mindez szépnek és jónak találták Móric Sára szülei, és két kézzel ragadták meg a kínálkozó alkalmat. A lány szülei is elmondták, hogy Sári lányuk moravicai szokás szerint ki lesz stafirozva, de a vagyonból nem jár neki semmi. Azt elfelejtették megkérdezni Sári szülei, hogy a fiatalok hol fognak lakni. Annak rendje-módja szerint meg tartották Moravicán az eljegyzést. Ez alkalommal a fiatalok is megismerkedhettek. A templomban három alkalommal a szószékről Sziládi János lelkész kihirdette, hogy Bácsi Sándor feketehegyi református és Móric Sára moravicai református hajadonok házasságot kötnek. Feketehegyen megtartották a nagy lakodalmat. Volt aztán csodálkozás, amikor a lakkodalmat követően a szülőknek bemutatták a fiatalok otthonát. A birkák közelségében a partba vájt barlanglakásba költöztek. Az össz bútorzat egy kecskelábú asztal és egy subával borított szalmapriccs volt. Végigsírta a fiatalasszony édesanya Feketehegytől Moravicáig az utat. Változtatni a helyzeten azonban nem lehetett, mivel ők voltak a hibásak, hogy a leánykérésnél nem kérdeztek meg, hogy a fiatalok hol fognak lakni.

*

A már akkor szokások szerint G. F. legény Moravicáról nősült. Neki egy Juci nevezetű lány jutott. Telt, múlt az idő, s a fiatalember lovát szándékozott venni. Legelőnyösebbnek vélte, ha a topolyai vásáron

ejti meg a vételt. A vásáron egy Juci nevű ló nyerte meg a tetszését, s azt meg is vette. Hónapok múlva szintén a topolyai vásáron G. F. találkozott a feleségének Moravicán élő bátyjával, aki erősen érdeklődött Feketehegyre került húga iránt. „No sógor, hogy vált be a Juci?” „Jól, nagyon jól, csak az a baj, ha ráütök a farára, mindig nyerít” – volt a kurta válasz. Persze a sógor nem tudhatta a vásári hangulatban, hogy a válasz nem a húgára, hanem a Juci nevű lóra vonatkozik.

*

Az első 10 évben kötött 220 házasságból csak 3 vegyes házasság jött létre. A vallási különbség a továbbiakban is akadálynak számított. Az 1820-as évet követően Feketehegy tiszta magyar református községbe „bétolultak” a környező német településekről. A beköltözők nem voltak kívánatosak a magyar közösségen, még akkor sem, ha közöttük szép számban akadtak reformátusok. A református német gyerekek a magyar egyház által fenntartott iskolába jártak. Így a német reformátusok egyházi élete a magyar református egyházhoz kötődött. A német református leányegyházban a magyarok lelkésze szolgált. A gyerekek közös iskoláztatása és a vallási kapcsolatok azonban nem segítették az egymáshoz való közeledést. A 125 éves együttélés alig néhány esetben eredményezett vegyes házasságot. A németek általában elsajátították a magyar nyelvet. Némelyek tökéletesen beszélték a magyarok nyelvét, ami lehetővé tette, hogy a németek színe-java bekapcsolódjon a magyarok által szervezett kulturális tevékenységebe. Előfordult, hogy a magyar nyelven előadott színdarab szereplői többsége német ajkú volt.

A szórakozási lehetőséget kínáló kocsmákban rendezett táncmulatságok nagymértékben hozzájárultak a fiatalok elkülönüléséhez. Külön volt magyar és külön német kocsma. A más nemzetiségű fiatalok számára rendezett táncmulatságra nem volt ajánlatos betérni, mert az bizonyosan verekedéssé fajult.

LAKODALOM

A XIX. század első felében a presbitérium számára komoly gondot okozott, hogy egyes családok még csak serdülő gyermeket házsították össze, megkerülve az egyházi szertartást és polgári esküvőt, de lakodalmat azért tartottak. Az összeházasított fiatalok azonban nem éltek házaséletet mindaddig, míg a szülők mérlegelése szerint

annak nem jött el az ideje. A lakodalmat követően a fiatalasszony a vőlegény házához költözött, és részt vett a család minden nap tevékenységében.

Ha két fiatal egymásra talált, és a szülők jóváhagyták az udvarlást, akkor a házasulandó legény szülei elmentek háztűznézőbe, hogy megkérjék a leány kezét. Ekkor megbeszéltek a frigy anyagi hátterét is. Ezután a lelkész hivatalban bejelentették a házasságot. A lelkész vasárnapi istentiszteletek alkalmával háromszor kihirdette a fiatal pár házassági szándékát.

Az eljegyzést a lányos háznál tartották. Ünnepi vacsorával várták a legközelebbi rokonokat. A násznagy szerepét betöltő keresztapa megkérte vőlegénye számára a menyasszonyt. A fiatalok gyűrűt cseréltek, ha volt. Régen nem volt szokás, hogy eljegyzéskor ajándékozással terheljék egymást a szülők vagy keresztszülők. Úgy illett, hogy a szülők „*kistafirozzák*” gyermekeiket. A menyasszony kelengyéjét tulipános lánzába tették. A kelengye elkészítésében a főszerep a serdülő lányra hárult. A család tavasszal vetett egy vékányi kendert, ezt feldolgozták, s a kenderrostot, amelyből a kelengye készült, dörzsömalomban finomították.

A fonóba indulva mindenki vitte magával a rokkát és bandázva, énekszó mellett folytatták a nap folyamán megkezdett munkát. A fonó egyben az ismerkedés színhelye is volt, hiszen oda ellátogattak a legénysorba cseperedő, pelyhes állú legények is. A látogatás nem nyúlt hosszúra, mert ha belemelegedtek a fiatalok a szórakozásba, akkor nem pergett az orsó. A legények egy este több fonót is meglátogattak. Érkezésüköt és távozásukat nótaszó jelezte, hadd tudja meg az utca, hogy kívánatos lányok vannak a fonóban.

A vőlegény is tulipános lánzában vitte a házasságba a fehérneműjét,

A lakodalmat megelőzően a házasulandók szülei megbeszélést tartottak, ekkor összeírták a meghívandó vendégek listáját. Feketehegyen református szokás szerint a lakodalmat mindig közösen tartották. A meghívottak számától függően osztották az anyagi kiadásokat. A lakodalmat megelőző héten volt a *csigacsindálás*.

Összejött a család – készül a csigaleves legfontosabb tartozéka, a csigatészta

A XIX. században szerdán vagy csütörtökön tartották a lakodalmat.

1848-ig a vőfélyek a lakodalmat megelőző vasárnap a vendégek névsora szerint fokossal mentek hívogatni. A szabadságharcot követő szigorú intézkedések miatt vált szokássá a vőfélybot. A vőlegény és menyasszony vőfélye együtt ment hívogatni. A vőfélybotra való áttérés tette szokássá, hogy a meghívottak szalagot, zsebkendőt, fejkendőt kötöttek a botra. A vőfélyek szerepét a házasulandók legénysorban levő testvérei töltötték be vagy a baráti körhöz tartozó legények.

Az esküvői ünnepség reggel 8 órakor vette kezdetét. A polgári esküvőn csak a legközelebbi rokonok vettek részt. Az ünnepség végeztével az ifjú párt hazakísérték. Az egyházi esküvőre délután 1 órakor került sor a násznép kíséretével.

1893-tól kezdve vált szokássá, hogy pénteken tartották a lakodalmat. A kezdés időpontja rendes stóla mellett 13 óra volt. Ettől az időtől fogva vettek részt az összes meghívottak az egyházi esküvőn. A lakodalmas menetet trombitaszó kísérte az utcán. Egyesek már ekkor felöntötték a garatra, s kezdetben élcelődő, majd minden zsírosabb kurjongatásokkal igyekeztek a nézők (lakodalmat lesők) figyelmét felkelteni. Az ilyen kurjongatások annyira elfajultak, hogy 1922-ben Ágoston Sándor lelkész szigorúan megtiltotta a trágár szavak használatát.

Az egész lakodalmi ünnepség szigorú rend szerint folyt le, mely a vőfélykönyvben volt leírva. A két vőfélynak fejből kellett tudnia az egész vőfélykönyvet.

Pap Imre és Polgár Zsuzsanna
1892-ben esküdtek

Bajsai Balog Lajos (1926–1993)
mint vőfélly

A lakodalmat megelőzően a vőfélék elmentek a lelkipásztorhoz, hogy elvigyék a „stólát”. Ajándékuk vittek ablakos kalácsot, sült tyúkot és süteményt. Ez alkalommal meghívták a lelkészt is, hogy vegyen részt az ünnepi vacsorán.

A polgári esküvőt mellékes procedúrának tartották, ezért az ifjú páron kívül csak a násznagyok vettek részt rajta. A polgári esküvőt a lakodalom napjának délelőttjén ejtették meg. Délután, az egyházi esküvő után, a lakodalmas menet visszakísérte a most már házasoknak nyilvánított fiatalokat, és mindenki hazamentek elvégezni a délutáni etetést.

A lakodalmat megelőző napon a meghívottak elvitték az ajándékot, és családonként az egy pár tyúkot. A múltban nem voltak nagy ajándékok. A menyasszony násznagya ha „kifeszült”, akkor ajándékként egy zománcozott nagy zsírosbödönnel rukkolt ki. A vőlegény násznagya pedig gyakran két szalmahordó kötelet ajándékozott. A többi meghívott egy vizeskanna, 1–2 lábas, lavór stb. erejéig ajándékozott. Tortát lakodalomba nem vittek. A vendéglátó kötelessége volt, hogy étellel, itallal ellássa a meghívottakat. Egy lakodalomra 200–300 liter bort ké-

szítettek be. Boron kívül semminemű ital nem került felszolgálásra. A nagy mennyiségű bor biztosítása miatt tartották leginkább a lakodal-makat összel vagy télen.

Nincs lakodalom muzsika nélkül

A lakodalomra zenészeket fogadtak, illetve hívtak meg. Külön díja-zás nem járt nekik. Vacsora után a zenészek körbehordtak egy tányért, s abba a vendégek kisebb-nagyobb összeget tettek. A bor fogyasztásának eredményeként a vendégek füle bemelegedett, s a mulatozás elma-radhatatlan volt. De miért is ne mulattak volna, hiszen a lakodalomban való részvétel „ára” csupán egy pár tyúk és némi ajándék volt, így hát bőven jutalmazhatták a zenészeket, ha jó hangulatot teremtettek. „Rendes” lakodalomban 10–12 zenész fáradozott a hangulatkeltésen. *Nevezetes lakodalomnak számított az I. világháború után Bika Bálint és Sándor lakodalma. A testvérek egy napon esküdtek. A lakodalom végeztével minden zenésznek 1100 dinár jutott. Ebben az időben 1 mázsa búza ára 100–150 dinár volt.*

A lakodalmi étkek (fogások) feltálalását a vőfélyek fehér kötőben végezték. minden fogás előtt elmondták a megfelelő rigmust. Első fogásként a csigalevest hozták. A levesben főtt tyúkhúst megsütötték, és paradicsomszósszal tálalták. Régen a lakodalom elképzelhetetlen volt birkapaprikás nélkül. Édességként csöröge, jobbmódúknál pedig tejbekása került az asztalra. Vacsora után az asztalon lévő ablakos kalács-csal ellensúlyozták a töméntelen bor fogyasztását.

Éjfélkor a zenészek kivonultak a konyha elé, és „szakácstáncot” tartottak. Úgy illett, hogy a vendégek is végignézzék a szakácsok (szakácsnák) mulatozását. A szakácsok közül egy szitát vett a kezébe, és fakanállal kevergette. Mivel jó étkeket készítettek, a vendégek pénzt dobáltak a szitába. Ha valaki vonakodott a pénzadománytól, annak a fakanállal jókorát ütöttek a kezefejére.

A lakodalmi mulatsághoz tartozott a menyasszonytánc is. Ez a szokás azonban inkább a zselliéreknél volt divatban. A jobbmódúak restellték, hogy a fiatal házasok számára ily módon gyűjtsenek adományt.

Gáspár Mihályné-Dudus, Juckó és Gáspár Mihály

VŐFÉLYKÖNYV GÁSPÁR MIHÁLYNÉTÓL-DUDUSTÓL

A virág kikérése

Engedelmet kérünk, hogy belépni mertünk.
De mivel mi vőlegényünknek küldöttei lettünk,
És amint kedves menyasszonyunk is látja,
Hogy hivatásunknak még semmi jele se nincsen,
Azért kérjük e jelt az illő helyére,
Kedves menyasszonyunk személyesen feltűzze.
Remélem, kérésünk nem fogják megvetni,
És mi ezt hálásan meg fogjuk köszönni.

A virág megköszönése

E szép ajándékot köszönjük önöknek.
Tisztelet s békesség e háznál maradjon.
Az adott tárgyakért az Isten többet adjon.

Hívogató vers

Szíves tiszteletünk ne vessék meg, kérjük.
Sem most, sem majd ha célunk elérjük.
Célunk önöket most megtisztelni.
S egy szép menyegzőre önöket meghívni.
A menyegző lészen N. N. urunknál.
Tartja szerdán délután 1 órakor bicskes hajlékánál.
Tisztelettel felkérjük az ő nevében ezen ház urát kedves családjával,
Hogy szíveskedjenek megjelenni.
Az ifjú párt az Anyaszentegyházba elkísérni,
S ennek végeztével egy barátságos vacsorán megjelenni.
Maradunk tisztelettel.

Stóla bevitelekör

Bocsánatot kérek tisztelendő úr,
Hogy ily váratlanul megjelentem,
De mivel vőlegényünk X és menyasszonyunk Y holnap délután
óhajtanak megjelenni az anyaszentegyházban eskü letevése miatt.

Azért felkérem a tisztelendő urat, hogy szíveskedjen megjelenésünknek pontos idejét megállapítani, s végül kérem, szíveskedjék e csekély ajándékot elfogadni.

Indulás a menyasszonyért

Kedves vendégsereg, elérkezett elindulásunknak ideje,
Hogy tisztelt vőlegényünknek kedves menyasszonyát felkeressük.
Azért kérem kedves vendégeinket,
Hogy szíveskedjenek legnagyobb rendben elindulni.

Menyasszony kikérése

Szerencsés jó napot adjon az Úristen.
Én most kéréssel jelentem meg itten.
Mivel vőlegényünk is már alig várja,
Hogy mellette legyen kiválasztott párja.
Hogy esküjöket is minél előbb letegyék.
Azért kérem menyasszonyunknak az édesanyját,
Engedje el velünk a kedves lányát.
Most pedig kérem tisztelettel a násznagy uramat,
Hogy kint várakozó kis seregemet szíveskedjék e hajlékba beboncsátani...

Menyasszony búcsúztatása

Tisztelt vendégsereg, egy kis csendet kérek,
Kedves menyasszonyunk búcsúztatása végett
Kérném, legyenek egy kissé figyelmesek.
Hogy bevégezzem rövid beszédemet.
Kedves anyám, (szüleim) és kedves testvéreim!
Mielőtt e kedves hajlékból kilépek,
Kérem a jó Istant, maradjon veletek.
Áldást kérek anyai (szülői) szívedre (szívetekre),
Gondod rólam ezután se vedd le.
Szeress engem, szeresd férjem is,
Megháláljuk, megáld az Isten is.
Köszönöm fáradozásodat s gondviselésedet.
A jó Isten áldjon meg tégedet.

Menyasszony szüleinek meghívása a vacsorára

Bocsánatot kérek, hogy ismét megjelentem e becses hajlékban.
De mivel én N. N. urunk küldöttje vagyok,
Felkérém ismét ő nevében önöket,
Hogy egy barátságos vacsorára az ő becses házánál kegyeskedjenek
megjelenni.

Szívesen látott vendégei fognak lenni.

Beköszöntés a menyasszony szüleivel

Jó estét kívánok a házi urunknak.
Miután régen várt kedves vendégeivel megérkeztem,
Kérem, szíveskedjék őket e hajlékba befogadni.

Szórakoztató versikék vacsora előtt – után

Látom, sokan vannak, akik várakoznak,
Hogy a konyháról már levest mikor hoznak.
Tudósítom tehát vendégeim sorát,
Legyenek nyugodtan, hozom a vacsorát.

Tisztelt vendégeink, üljenek rendjében,
Odakint a konyhán megmondták már nékem,
Készen van az étel, fel is hordják szépen.
Tudom jól, ízlik majd mindenféleképpen.

Örüljön, vigadjon minden tisztelt vendég,
Híres lesz, azt alig hinnénk.
Mindjárt megfő ott kint a hátulsó kerék.
Tudom, ha felhozom, azt mondják, hogy derék.

Tisztelt vendégeink legyenek bú nélkül.
Szakácsné asszony a főzéshez készül.
Sót, borsot, paprikát kézhez készített,
Sőt, már a marhahúst a tűzhöz odatette.

Mondanám is, nem is, hogy bizony várni kell,
Míg ott kint a konyhán elkészül az étel.
Pedig jó uraim nem tréfa, higgyék el,
Elkezdték a főzést ezelőtt két héttel.

Tisztelt vendégsereg! Tőlük csendet kérek,
El vagyok rekedve, nem sokat beszélek.
A szakácsná asszony mindenre vigyázni nem győzött.
Azt a kis bablevest, amit nekünk főzött,
Míg a kis vőfélyel az udvaron időzött,
A Bodri megette, minket megelőzött.

Tisztelt vendégei ezen méltó háznak!
Kérem, táncoljanak, mert ülve megfáznak.
A szakácsná asszonyok csak kifiguráznak.
Nekünk kell vární, amíg ők lármáznak.

Leves behozásakor

Isten nevében, íme megérkeztem.
Tudom, azt mondják, biz jól cselekedtem.
Itt van, az első tál levest behoztam,
Hogy el ne ejtsem, sokat imádkoztam.
Íme itt a leves, az étkek alapja.
Násznagy uram a példát, tudom, megmutatja.

Paprikásnak

Gyenge báránykának hoztam most a húsát.
Ki ily korán lelte szomorú halálát.
Még alig élhetett tizennyolc esztendőt,
És íme, márás az asztalra került.
A saját húsából tartjuk meg a torát,
Utána mindenki igya meg a borát.

Pecsenyére

A mi ősapáink sokáig mért éltek?
Mert borral és pecsenyével éltek.
Azért hát pecsenyéből most mindenki egyék,
Hogy mint ősapáink, sokáig élhessék.

Tortára

Szél a széna murvát összehordta,
Egy péklegény tejjel, vajjal összegyúrta,
És azt mondta, hogy ennek igazi neve torta.
Szemembe tűnt ékes szép formája,
Azt hittem, hogy kis vőfink új hálósapkája.
De később megtudtam, hogy ez egy finom sütemény,
S vele a szobába siettem én.
Vannak, kik a tortát nagyon szeretik,
Tessék, ízleljék meg, tudom, kedvelik.

G. M. 1930. II. 10.

A híres lakodalmas szakácsnők: Papp Sára és Bajsai Balogné

NÉPDALOK

Valamikori névnapokkor, lakodalmakkor, disznótorokkor, másnapig tartó mulatozásokkor igen hamar rázendítettek a nótára a háziak is, a vendégek is. Néhány közülük:

Nem loptam én életemben,
Csak egy csikót Debrecenben.
Mégis rám verik a vasat,
Babám szíve majd meghasad.

Esthajnali csillag ragyog,
Én meg a babámnál vagyok.
Jaj, Istenem, de szégyellem,
Hogy reggel kell hazamennem.

Feketicsi hármas határ,
Magam vagyok benne betyár.
Viselem a betyár nevet,
Ölelem a kedvesemet.

Király Sándor kocsmájába szól a tambura,
Ha arra jársz, kisangyalom, gyere be oda.
Megforgatlak csendesen, más nézi keservesen.
Ragyogós csókom rajtad hagyom, nem felejtelek el.

Árka mellett a szőlőnek
Hallom szavát Örzsikémnek.
Ott arat ő, ott énekel,
Tehene mellette legel.

Tehenének füvet arat,
Ad az neki tejét, vajat.
Vajas pogátsát süt nekem,
Őt azért én megölelem.

Adj, Örzsikém, még tsókot is,
Szeretem a pogátsát is.
Jó az, hogy ha vajas, tejes,
De jobb a tsók, mert az édes.

Szeretsz, Örzsém, te engemet,
Szeretlek én is tégedet.
Ha adsz tsókot egyet, kettőt,
Adok érte tizenkettőt.

Kozma Lajos Mindeneséből, 1833

Balog Miska bácsi nótái

BETYÁR ALATT...

Betyár alatt szépen zörög a haraszt,
Forró napon iszik bizony a paraszt.

Míg a paraszt hánlya, veti a kévét,
Szegény betyár elhajtja hat ökrét.

Egy éjszaka úgy elhajtja annyira,
Szegény paraszt három nap sem ér oda.

Csak éjjel hajthatja el lopottba,
Másnap este már eladja igazba.

Másnap reggel úgy eladja igazba,
Mintha saját nevelése lett volna.

Nem kell néki sem nótárius, sem bíró,
Hisz betyárban is akad jó passzusíró.

HA MEGUNOM A TARHONYÁT

Ha megunom a tarhonyát, kását,
Előveszem a szalonnástáskát.

Izzó tűznél kenyeret pirítok,
Hársfa nyárson szalonnát csurgatok.
Még azt mondják nekem az irigyek,
Ihatok én, mert lopok eleget.

Ha lopok is, én szenvedek érte,
Egy taknyos sem hányja az én szememre.

Az 1914-es, 1918-as első világháborúban, az orosz fogáságban sok ezer magyar hadifogoly szenvedő nótája volt.

Id. Bácsi Lajos, ki szintén másfél évig volt fogáságban, visszaemlékezéséből idézzük:

*vissza a jutás krimmünök Tázenítogató ölt
1914.-tól 1918-ig első világháborúban az oroszfogáságban
sok ezer magyar hadifogoly szenvedők nótája volt.
id. Bácsi Lajos hi minten volt másfél
évezet fogáságban és amikor visszaemlékezéséből idézzük
karriájuk híressé vált.*

Messze-messze távol, van egy fogolytábor,
Valahol a Bajkál-tó tövén, nagy Oroszországban
Nagy szomorúságban búslakodik sok ezer vitéz.
Az egyik felsöhajt, a másik megszólal:
Bajtárs, a fogáságban nem élek sokáig,
Nem jutok hazáig.
Rád hagyom a testamentumom,
Van nekem egy cifra szűröm és egy szép subám,
Van nekem egy szépen szóló fűzfa furulyám.
A tilinkót terád hagyom,
Fújd el rajta, hogy ott az orosz fogáságban
Sok magyar meghalt.
Fűzfanyelű fokosomat Nagy Pálra hagyom,
A karikás ostoromat öcsémnek adom.

A látában találsz majd egy selyem keszkenőt,
Add vissza a Juliskámnak,
Isten áldja őt.

Bácsi Lajos

Kárpátok bérces ormán őrt áll sok ezer vitéz.
Áll fegyverben, mint köszál,
Vésszel bátran szembeszáll.
Tűzpirosra gyúlt az égbolt,
Szerteszét halott, sok vér folyt.
Tenger ellen ront, törni akar,
Fél világgal szembe, szembeszállva harcol,
Hős magyar nem veszett el,
Magyarország a csatára fölkel.
Ha majd kell, szabadságért harcol
A maroknyi nemzet.

Balladák, melyek a feketicsiek emlékezetében maradtak meg:

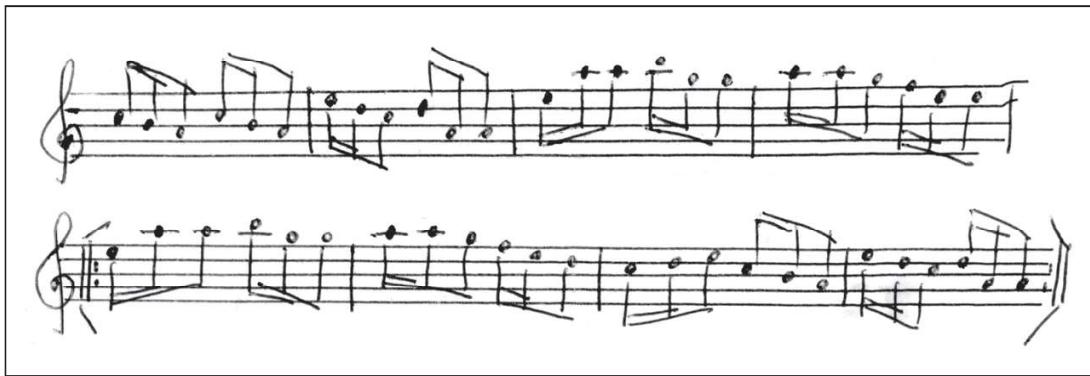
FEHÉR LÁSZLÓ

Fehér László lovát lopott
A fekete halom alatt.
Nagyot pattant az ostora,

A vármegye meghallotta.
A vármegye meghallotta,
Szegedébe be is csukta.
Szegedébe a tömlöcbe,
A legnagyobb sötétségbe.
De a húga meghallotta,
Mindjárt szaladt az ajtóra.
Bátyám, bátyám, Fehér László,
Kicsoda most itt a bíró?
Húgom, húgom, Fehér Anna,
Fehér Anna szép viola,
Horvát Miklós itt a bíró.
Miklós, Miklós, Horvát Miklós,
Hozok neked sok ezüstöt (ha)
Kiereszted a bátyámat.
Anna, Anna, Fehér Anna,
Fehér Anna szép viola,
Nem kell nekem az ezüstöd,
Hálj énvelem az éjszaka,
Kieresztem a bátyádat.
Bátyám, bátyám, Fehér László,
Ezt mondta nekem a bíró.
Húgom, húgom, Fehér Anna,
Fehér Anna szép viola,
Ne hálj avval a huncuttal,
Az akasztanivalóval.
Miklós, Miklós, Horvát Miklós,
Veled hállok az éjszaka,
(Csak) eresz ki a bátyámat.
Miklós, Miklós, Horvát Miklós
Mi csörög kint az udvarban?
Anna, Anna, Fehér Anna,
Lovak vannak a béklyóban.
Miklós Miklós, Horvát Miklós,
Légy átkozott az életben,
(A) lánysságomat elvettek,
A bátyámnak fejét vettek.

Egykor énekelték, de a dallama elveszett.

CSÁTI BÍRÓ LÁNYA

Jó estét, jó estét, Csáti bíró asszony,
Talán már alszik is a kedves galambom.
Ha alszik, keltse fel, küldje el a bálba,
Ha kérde, ki volt itt, mondja, a babája.

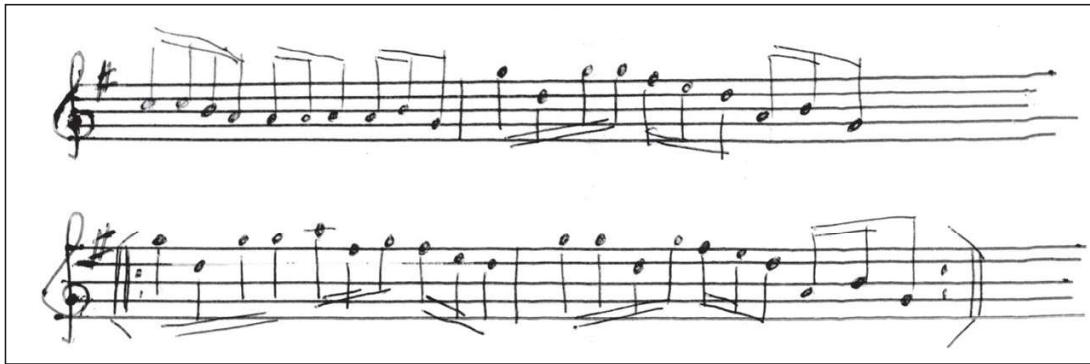
Kelj fel hát, kelj fel hát, eriggy el a bálba,
Zöld selyemruhádat vegyed fel magadra.
Zöld selyemruhádat vegyed fel magadra,
Három aranygyűrűt húzzál az ujjadra.

Jó estét, jó estét, hát miért hívattál?
Üljél le egy kicsit, majd megmondom mindjárt.
Húzzátok, cigányok, estétől reggelig,
Csáti bíró lánya hadd mulasson addig.

De gonosz az apa, ezerszer az anya,
Egyetlen lányát a bálba bocsátja,
Estétől reggelig ő aztat nem látja,
Reggel nyolc órakor halva viszik.

Harangoznak délré, de nem az ebédre,
Csáti bíró lányának a temetésére.
Hat leány, hat legény, hat muzsikás fújja,
Édesanyja, apja jajszóval siratja.

SZABÓ VILMA

Szabó Vilma kiment az erdőbe,
Egyenest a zsandárok kezébe.
Zsandár, káplár elkiáltotta magát,
No, legények, fogjátok meg Vilmát.

Szabó Vilmát hat zsandár kíséri,
A rózsája az ablakból nézi.
Ne nézd, rózsám, gyászos életemet,
Mind teérted szenvedem ezeket.

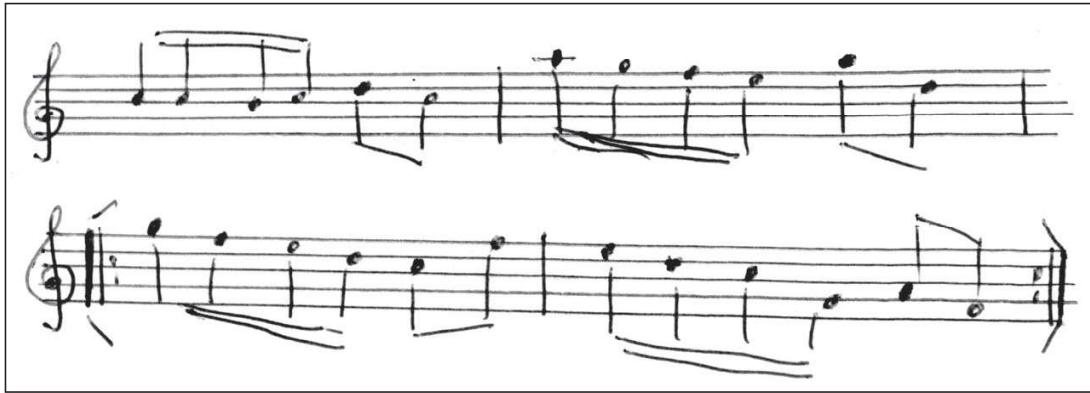
Szabó Vilmát hat zsandár vallatja,
A rózsája (az) ajtóba hallgatja.
Valld ki, Vilma, minden bűneid,
Hová tettetd három szép gyermeked.

Egyet tettem a Tisza fenekére,
Egyet meg a diófa tövébe.
Harmadiknak ma vagyok a gyilkosa,
Gyilkosoknak utolsó hohéra.

FEKETE VÁROS

Fekete városban fehér torony látszik,
Ott lakik a babám a felvégi utcán.

Jó estét, jó estét, ismeretlen anyám,
Hol van az én rózsám, szép Mariska leány?

Bent van, fiam, bent a templomban,
Az Úristent kérni, lelkét megnyugtatni.

Voltam én ott, nincsen, ismeretlen anyám,
Hol van az én rózsám, szép Mariska leány?

Bent van, fiam, bent van, bent van a szobába,
Asztalt teríteni, tányért türülgetni.

SZENDRŐ BÁRÓ LÁNYA

Túl a Dunán, a szendrői határba,
Levelezik egy nyárfa magába.
Nyárfa alatt szépen szól a furulya,
Hallgatja a Szendrő báró lánya.

Szendrő báró nyergeltette a lovát,
Megkerült a juhászok tanyáját.
Azt kérdezte a számadó juhásztól,
Nem-e látta a nagyságos kisasszonyt?

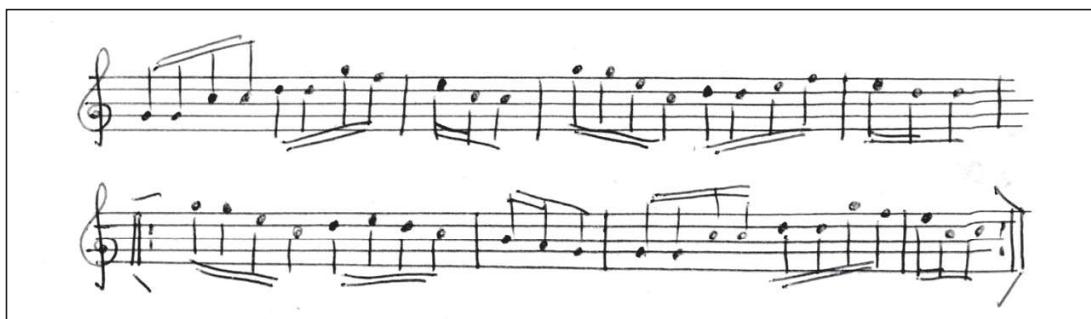
Nem láttam én, báró uram, ha mondóm,
Három napja oda van a bojtárom.
(A) bojtárom is három napja oda van,
A nagyságos kisasszony is vele van.

Jaj, de szépen kifaragták azt a fát,
Ahová a juhászbojtárt akasztják.
Fújja a szél a gyolcs ingét, gatyáját,
Mért szerette el a báró lányát.

Esik eső hegyen-völgyön csedesen,
(A) báró lánya a szobába kesereg.
Bánatába gyászruhát vett magára,
Örökre itthagyta a babája.

A nagyutcán végigmenni nem merek,
Azt mondják, fekete gyászt viselek.
Gyász a ruhám, hófehér a keszkenőm,
Juhászbojtár volt az első szeretőm.

DÁNOSI PUSZTA

A dánosi pusztának az aljában
Állt egy csárda egyedül egymagában.
Szarvas István volt neki gazdája,
Oldalán volt felesége és lánya.

Péntek este kilencre járt az óra,
Alvóra tért az asszony és Teruska.
Szarvas István maga van a csárdában,
Várja, talán vendég jön a házába.

Nem sokat kellett neki várnia,
Sietve jött egy cigány ármádia.
Italt kértek a cigányok szaporán,
Pedig vérre volt szomjas a karaván.

Szarvas István borért ment a pincébe,
Nagy sikoltás jött e közt a fülébe.
Sietve tért ő vissza a lakásba,
Felesége halva feküdt az ágyban.

A lánya szintén ki volt végezve.
Tabán kocsis ott hevert a söntésben.
Szarvas István mikor ezeket láttá,
Beugrott a leghátróló szobába.

Nem ért semmit, hogy az ajtót bezárta,
A cigányok rávetették magukat.
Nagy baltával azt is hamar kivágták,
Szarvas István életét kioltották.

Másnap reggel mindenki azt sejtette,
Eztet csakis kóbor cigány tehette.
Akasztófán fognak ők majd hervadni,
Nem fognak ők soha többet gyilkolni.

Feketicsem az újverbászi utat „Dános”-nak, „dánosi utcának” nevezték.

BOGÁR IMRE

Zavaros a Tisza, nem akar higgadni,
Az a híres Bogár Imre átal akar menni.
Átal akar menni, csikót akar lopni,
Kecskeméti nagyvásáron pénzt akar csinálni.
Pénzt akar csinálni, bőcsöt akar venni.
Duli Marcsa, a babája, el akarja venni (hagyni),
Harangoznak délré, fél tizenkettőre.
Hóhér mondja, Bogár Imre álljon fel a székre.
Felállott a székre, lenézett a földre.
Jaj, istenem, sok rablásim most jutnak eszembe.
Kiszáradt a Tisza, csak a sara maradt,
Meghalt szegény Bogár Imre, csak a híre maradt.

NÉVADÁS

A régi, nincstelen világban a kedvezőtlen egészségügyi feltételek miatt az élve született gyermeket már a születése napján, de legkésőbb másnap megkeresztelték, nehogy pogányként legyen eltemetve, mivel a gyermekhalandóság igen nagy volt.

Az anyakönyvi adatok alapján az 1785 és 1795 közötti időszakban a megkeresztelt fiúk nevei:

János	96
Mihály	79
István	76
András	25
Ferenc	25
Péter	14
József	14
György	14
Pál	10
Sándor	8
Gergely	7
Bálint	4
Sámuel	6
Márton	4
Dániel	2
Miklós	1
Lőrinc	1
Dávid	1
Gáspár	1
<u>Mátyás</u>	<u>1</u>
	389

Az 1815 és 1825 közötti időszakban megkereszteltek nevei:

Mihály	136	Gergely	7
János	131	Károly	5
István	82	Dániel	5
József	81	Gáspár	4
Sándor	63	Mátyás	2
Ferenc	52	Márton	2
András	37	Ádám	3
Bálint	35	Tamás	1
Sámuel	24	Dávid	1
Imre	21	Albert	1
Gábor	11	Antal	1
György	18	Jabes	1
Péter	21	László	1
Pál	10	Tóbiás	1
Lajos	8	Benjámin	1
<u>Miklós</u>	<u>6</u>		

772

Az első tíz évben megkeresztelt 389 fiúgyermeknek a szülők minden össze 20 féle keresztnévet adtak. Ezek között is a legelterjedtebb név a János, István és a Mihály volt. A megkeresztelt gyermekek 64%-a e három név egyikét kapta.

Az 1815 és 1825 közötti időszakban 772 fiúgyermeket kereszteltek. A keresztnévváltozatok száma 32. A gyermeknek nevei között János, Mihály és István neveken kívül divatossá vált már a József és Sándor. A közkedvelt nevek ismételten 64%-ban szerepeltek.

Leánygyermek keresztnevei:

Az anyakönyvi bejegyzések szerint az 1785 és 1795 közötti időszakban:

Erzsébet	94
Zsuzsanna	84
Mária	68
Sára	64
Kata	29
Ilona	7
Judit	5

Julianna	5
Anna	4
Borbála	4
Rakhel	2
Terézia	1
Lídia	1
<u>Éva</u>	<u>1</u>
	370

Az 1815 és 1825 közötti időszakban előforduló leánynevek:

Zsuzsanna	141
Sára	133
Erzsébet	116
Mária	114
Julianna	66
Katalin	44
Lídia	28
Klára	26
Ilona	17
Judit	19
Rebeka	12
Éva	8
Anna	7
Rakhel	5
Eszter	3
Terézia	2
Krisztina	1
Rozália	1
<u>Sónia</u>	<u>1</u>
	714

Az első tíz évben megkeresztelt 370 lánygyermek számára a szülöök minden össze 14 féle keresztnév közül választottak. Legelterjedtebb nevek az Erzsébet, Zsuzsanna, Mária és Sára, ez a néhány keresztnév 84%-ban volt jelen.

A 1815 és 1825 közötti időszakban 714 lánygyermeket kereszteltek. A szülők 19 keresztnévből válogattak. Legelterjedtebb nevek ismét a Zsuzsanna, a Sára, az Erzsébet és a Mária voltak.

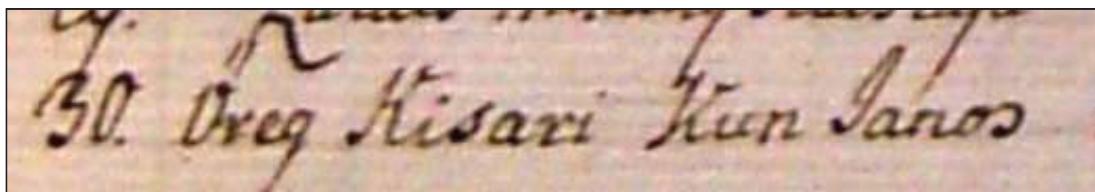
A letelepedés első évtizedében és az 1815-től 1825-ig terjedő időszakban 1161 fiúgyermeket kereszteltek meg. E két évtizedben ösz-

szesen 36 keresztnévet használtak, a János, a Mihály és az István név sokkal gyakoribb volt a többinél.

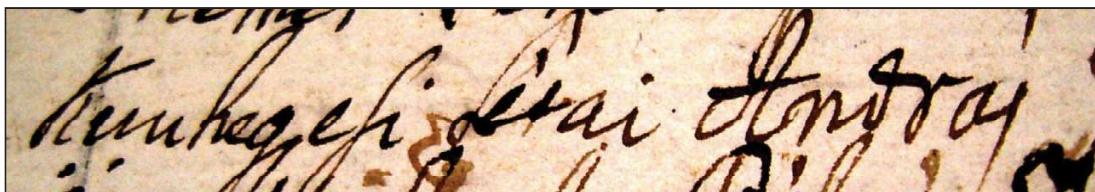
Ugyanabban a két megfigyelt évtizedben 1084 leánygyermek került keresztvíz alá. 20 féle keresztnévet jegyeztek be. Legelterjedtebb nevek: Zsuzsanna, Erzsébet, Mária és Sára.

RAGADVÁNYNEVEK

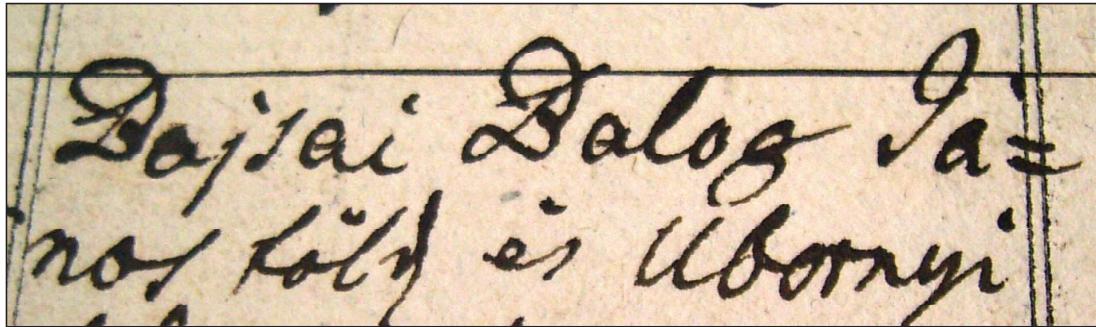
A Feketehegyre telepedett lakosok Kunhegyesről és részben Tiszaburáról származtak. Már az első évben kiderült a Köröskényi Mihály adminisztrátor által vezetett listából, hogy sok az azonos vezetéknévű ember, és a keresztnévek is gyakran ismétlődnek. Ezért a lakosok pontosabb meghatározása miatt ragadványneveket használtak.

A kunságból 211 család jött le Feketehegyre, viszont a királyi rendeletben 250 család számára volt engedélyezve a letelepedés. Köröskényi adminisztrátor előrelátóan 260 lakhelyet mért ki szerencsére, mert már az első évben, de az utána következőkben is nagy számban jelentkeztek utántelepülők.

Bajsai Balog Mihály és testvérei már a letelepedés első évében jelentkeztek Feketehegyen, de csak mint utántelepülők. Bajsáról érkeztek, és a föld birtoklására is jogot nyertek. A Kunságból származó Balogoktól való megkülönböztetés miatt kapták a Bajsai nevet. Oly élénken élt a feketehegyiék körében az adott ragadványnév, hogy a közhasználatban elvezítették (még a családon belül is) a Balog vezéknévet. Csak az anyakönyvben szerepelt az eredeti vezetéknév.

Bajsai Mária hajadon a polgári esküvőjére készült. A szószékről való háromszori kihirdetés természetesen Bajsai Mária házasságra való lépéséről szólt. A polgári esküvőhöz eredeti anyakönyvi kivonatot kellett kiváltania, amelyen, nagy meglepetésre, a Balog Mária név állt. Amikor megjelent vőlegénye, csodálkozva kérdezte menyasszonyától, hogy kivel is lép ő most házasságra. Balog vagy Bajsai Máriával? A menyasszony ekkor sírva fakadt: „Még azt sem tudom, mi a nevem!”

Néhány évtizeddel ezelőtt is, ha valaki Balog Lajost kereste, aki a Bara mellett lakott, senki sem igazította volna útba, de Bajsai Lajos neve már ismeretes volt.

*Jákó Balog Mihály – Miska bácsi a híres feketehegyi betyár
Köcsögfejű Balog
Bőgős Balog
Csicsó Balog
Rúzsi Balog
Tinótérdű Balog
Lőcslábú Balog*

Tyúkos Balog – Balog Mihály baromfikereskedő volt. Tojás, tyúkok, nyulak, gyöngytyúkok, pulykák felvásárlásával foglalkozott. A pulykákat azonos nevű fia Angliába szállította. Téli időszakban a vadászoktól százszámra vásárolta fel még a vadnyulat is.

Újszállási Bácsi – megkülönböztetésül a Tiszaburáról származó Bácsiaktól, mivel ők Kisújszállásról mint utánelepülők érkeztek.

Korsós Bán – fekete korsókat (vizesedényt) és köcsögöket árult.

Varga Bunkó Pál vagy *Bunkó Varga Pál* – a telepítést követő években az anyakönyvben mind a két variáció szerepel. Végül a Varga vezetéknév vált hivatalossá.

Barna Dudás Péter – zenész volt.

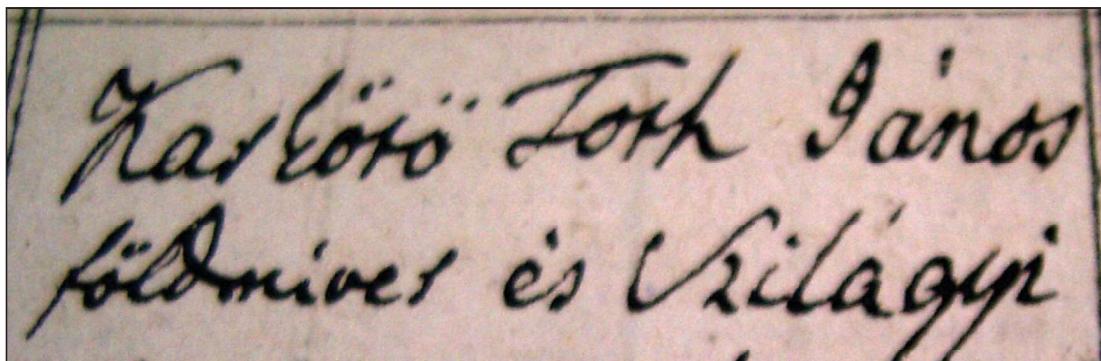
Rác Dévics István – A Rác ragadványnevet nyelvtudásának köszönhette. Mivel jártas volt a szerb nyelvben, számadó juhász volt Szeghe-

gyen. Balog Miska bácsi betyárnak volt a komája. A szikicsi svábok szívesen alkalmazták, mivel azon a véleményen voltak, hogy a betyárviselt Miska bácsi a komájától bizonyosan nem lopja el a birkákat. Mivel jól ismerte a szerb nyelvet, úgy vélték, a szenttamási rablóktól is bizonyosan védve lesznek a jószágaik.

Kovács Fekete Sándor

Olajos Fehér Mihály – repcéből sajtolta az olajat

Fáradt Fehér Mihály

Rác Fice Mihály – jól beszélt szerbül

Szép Harangozó Sándor

Vezse Harangozó János

Kenderes Harangozó Sándor – kendergyár-tulajdonos volt Bács-feketehegyen.

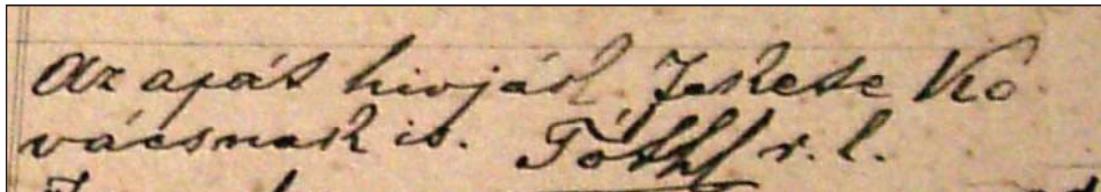
Hárfás Helnerajner Ferenc – mint kocsmai zenész főként hárfán játszott. Köznyelvben Hárfás Ferkónak ismerték.

Kecskeméti Limbéri Bíró – eredeti neve Limbéri Bálint volt, Kecskemétről érkezett mint utánelepülő. A későbbiek folyamán az anyakönyvben a Kecskeméti név szerepelt.

Székely Kató Mihály – Erdélyből származott. A közelmúltig a rágadványnevét és az igazi vezetéknévét egyaránt használta.

Szikszó Kovács Mihály

Fekete Kovács József

Szikicsi Kovács János

Cifra Kovács János – a XIX. század elején telepedett le Feketehegyen mint kovácsmester. Díszes ruhában járt, így kapta a cifra elnevezést. Valódi nevét nem is tudni. Az utánelepülők között szép számban akadtak olyanok, akik eredeti lakóhelyükről nem dicsekedni való okok miatt távoztak. A feketehegyi lakosok, de az előljáróság sem faggatta valódi kilétüket, befogadták közösségiükbe, és keresztnévük elé adtak új vezetéknemet vagy ragadványnevet. Így lett Jánosból öltözéke alapján Cifra, foglalkozása alapján meg Kovács. A letelepedését követően abbahagyta a kovácsmesterségét, s eleinte számadó csikós, majd számadó juhász lett. Olyan juhász volt, aki nem szamáron, hanem a Fecske nevű lovával terelgette a nyáját. Végül anyakönyvileg Kovács János lett az elfogadott, bár a helybeliek továbbra is Cifra János néven ismerték.

Cigány Burai Mátyás – még a telepítést megelőző években illegálisan költözött le néhány család Feketicspusztára. A Tiszaburáról érkezett Mátyás foglalkozására tekintve zenész volt. Ezek a családok 1785-ben nem csatlakoztak a letelepedett földjeikhez, és nem is igényeltek földterületet. Kálmándi Pap János az anyakönyvbe, amikor a zenész Burai Mátyást bejegyezte, megjegyzésként azt is feltüntette, hogy „újmagyár”.

Ökrös István – szintén 1785 előtt érkezett, 1811-ben az lett az anyakönyvbe bejegyezve, hogy muzsikus. Burai Borbálát vette el feleségül. Ökrei voltak különben, innen lett az új neve. Míg a környékbeli településeken (Kishegyes, Moravica, Pacsér) mindenütt voltak cigányok, Feketehegyen nem. mindenki egy közösségebe olvadt be. Testvére Ökrös Péter újmagyár volt, de az is csak az első bejegyzéskor.

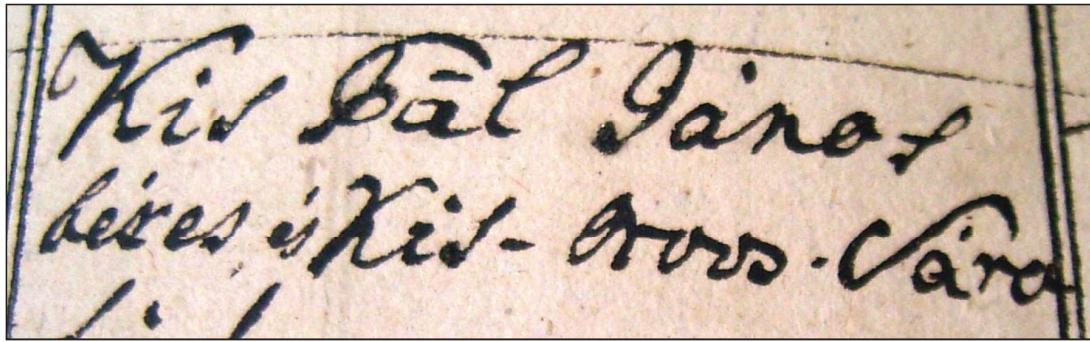
Kovács Miglintzi József

Kázsi Majtényi Lajos – Lajos bácsi 15 évig szolgált a szenttamási szerbek szállásain. Ez idő alatt csupán ez az egy szó ragadt rá (kaži – mondjad).

Katymán Molnár Mihály

Kis Nagy János

Kis Pál Ferenc

Kis Béla János
besz. i Kisi-Orvos-Cára

Kis Orvos Mihály – az elődei gyógykezeléssel foglalkoztak, s onnan származott eredetileg a ragadványnevük. A leszármazottak alacsonyabb termetűek voltak. Nevük az idők folyamán hol Orvos, hol Kis vezetéknévvel volt jelezve. A lekipásztorok a XIX. században egyes esetekben feltüntették ragadvány- és vezetéknévüket is. A XX. században senkinek sem lehetett hivatalosan kettős vezetékneve. Bejelentések alkalmával a lelkész vagy az egyik, vagy a másik nevet vette döntőnek. Így lettek Kis Orvos Mihály leszármazottaiból csupán Kis vezetéknévük.

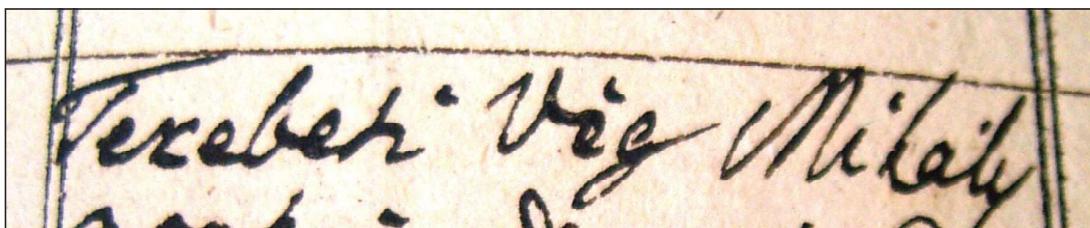
Karcagi Pásztor Mihály – Botlik János a letelepedést követő harmadik évben visszament szétnézni a Kunságba. Találkozott ott egykor komájával, Pásztor Mihályval. Botlik elmondta komájának, hogy van háza, földje, és jól megvannak az új helyen. Mivel Mihály hajlandóságot mutatott az utántelepülésre, komája megpróbálta figyelmeztetni, hogy már minden házhely, földterület el van foglalva. Mihály azonban nem esett kétségbe, így vélekedett: ha lehet, a szenttamási rácnál részre kapálni, a Barában halászni és egy kicsit lopni, akkor ő bizony lejön. Le is jött, s mivel már Pásztor Mihály nevezetű volt a telepesek között, így lett belőle Karcagi ragadványnevű Pásztor Mihály.

Majtényi Sajti János

Mányi Sárközi József

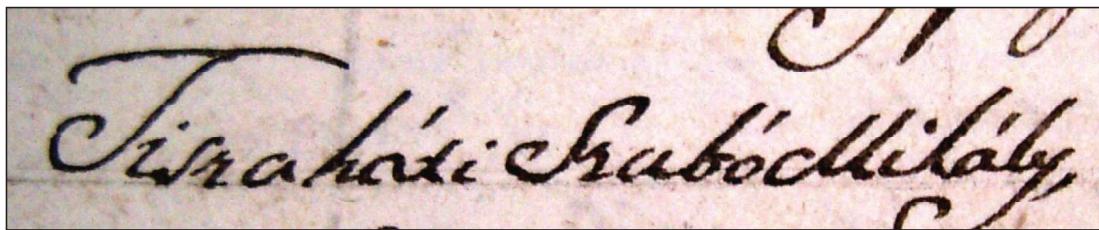
Kovács Székely Mihály – Erdélyből jött kovácmester

Terebesi Szabó István

Juhász Szabó István

Káli Szabó János

Csáti Szabó Erzsébet

Kun Szabó Imre

Polgár Szegő Klára

Mázsás Szilágyi Mihály – a jószágvásár (disznópiac) alkalmával használt mázsa (mérleg) őrzésével és használatával volt megbízva.

Cukros Szitás László – a cukorgyár megbízottja volt.

Maxi Szitás László – torzonborz, kutyabőrből készült nadrágot viselt. Fia talkorában szorgalmas napszámosként gyűjtötte a pénzt. Remetemón élt a Bara patak menti dombba vájt „dekung”-ban. Takarékkossága nem volt hiábavaló. Mindkét fiának házat vett. Maxitól mindenki félt, ha a dekungja közelében kellett elhaladnia. Négykézlábra állt, kifordította a szemét artikulálan hangot adva. Biztonságosabb helye volt a dekungjában a pénzének, mintha igazi páncélszekrényben őrizte volna. Ősszel a szőlőcsősz szerepét töltötte be. Körzetében nem mert senki szőlöt lopni. Azt tartották, macskahúson él. Ha bejött a faluba, a kutyák megneszelték a kutyabőrből készült nadrágját, és vonytva menekültek el tőle.

Ősszel, amikor a szőlőőrzés ideje elérkezett, otthagya a dekungját, és valamely szőlőcsősz kunyhójában ütötte fel a tanyáját. A szőlősgazdák látták el élelemmel. „Rezidenciája” közelében a napszámosok takarták a szőlőt. Délben a munkások odamentek Maxi tanyájához, mivel ott a tűznél egy kicsit megmelegedhettek. A munkások elővették a szalonnástarisznyájukat, hogy falatozzanak. Megszólalt Maxi: „Ne rágjátok mán azt az avas szalonnát. Annyi ennivalót hordanak ezek a szőlősgazdák, hogy nem győzöm úgysem megenni. Itt van ez a rengeteg kacsasült, libacomb, egyetek hát velem.” Hajlottak is a jó szóra a munkások, és jól belaktak. Nyomatékul Maxi megkínálta vendégeit még rámpással is.

A finom ebéd után egy ideig beszélgették, de egyszer csak Maxi négykézláb állt, és elkezdett borzasztón nyávogni. „Na, mit bámultok, majd nyávogtok ti is mindjárt! Ti is megettétek a macskahúst!”

Több sem kellett a munkásoknak! Mindannyian kiöklendezték a finom „szárnyas” falatokat.

Maxi meg csak nézte őket, és vigyorgott.

Nem mindig sikerült vidámra Maxi goromba viccelődése.

Maxi élelemmel való ellátásáról összel a szőlősgazdák gondoskodtak. A soron következő szőlősgazda, akinek az ebédet kellett biztosítania, Pál János volt. Amikor elkészült az ebéd, Jani fiának a kezébe adta a kosarat, hogy vigye ki Maxihoz az ebédet. Maxi, ha akart, tudott rendes is lenni, szívélyesen fogadta a gyereket. Nekigyürekezett, és jól beebédelt. Amikor végzett az ebéddel, elővette a jókora kését, és elkezdte fenni kaszakővel. A gyerkőc ijedt szemmel csak nézte Maxi tevékenységét. Egyszer csak megszólalt: „Na, mit nézel, most meg te jössz sorba”, és odabökött, ahol a kunyhó oldalán a sok kutya és macskabőr volt kiakasztva.

Nem vette tréfának a dolgot a Jani gyerek, menten elájult. Maxi talán még jobban megijedt, mint a gyerek, és azon nyomban vízárt szaladt, hogy felélessze a szerencsétlen eszméletlen ételhordóját. Szegény gyerek hogyné ájult volna el, hiszen azt tartották, hogy Maxi elevenen nyúzza meg az áldozatait.

Gulátsi Kovács Mihály

Szombati Kis István

Lugéria Király János

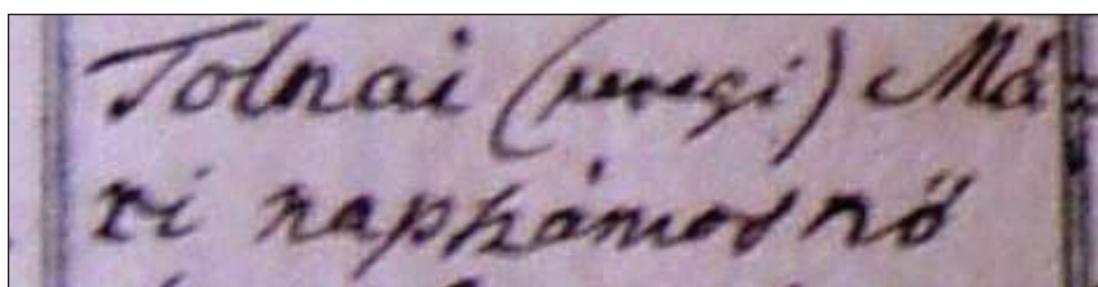
Újvárosi Kovács István

Mézes Konc Dezső – méhekkel tartott.

Kis Király Lajos kis termetű volt. Amikor Moravicáról hozott feleségét megkérdeztek, hogy mehetett hozzá ily kis termetű emberhez, így szolt: de nagy, ha a mezsgyekarójára áll.

Tóth Kis Mihály

Tolnai Peregi Mária – Mária gyermekeinek az anyakönyvébe hol Tolnai Peregi, hol Peregi Tolnai Máriának van beírva.

Az ő elődei is csak keresztnévvel érkeztek Feketehegyre. Az ismertes volt, hogy Tolna megyéből jöttek, méghozzá faluja Pereg község volt. Az új helyen kettős előnevet adtak nekik. A XX. századra a hivatalos vezetéknév Tolnai Lajos lett, de ha valaki az ekevasat akarta nála megélesíteni, akkor azt Peregi kovácshoz vitte.

További ragadványnevek:

Fűzfás Pap Julianna

Nyíri Pap Lajos

Babám Pál Sándor

Bugyi Pál Lajos

Csiszlik Pál Lajos

Kulacs Pál

Kónya Pál Gábor

Vastag Varga János vagy Varga Vastag János

Terebesi Víg Mihály

Csipásszemű Vajda János

Cigány Vajda

Kis Talpalló János

Eredeti Tarkó

Őri Tót István

Moravicai Fehér

Vak Német Lajos – az első világháborúban lövést kapott, és mindkét szemére megvakult.

Milliomos Ubornyi János – az első világháború idején kiknek nélkülözhettő pénzük volt, hadikölcsönre adták. Vállalkozó szelleműek pedig hadikölcsönt vettek fel. Ubornyi János hadikölcsönt vett fel, mivel gabonaraktárat szándékozott építeni. Az építkezés nagyon lassan haladt, az infláció pedig felfelé ívelt. Amikor az ácsok a tetőzetet készítették, Ubornyi biztatta őket: „Iparkodjatok! Ha kész lesz, birkát vágok.” Az egyik ács a gerendák faragása közben odaszólta: „Megellik az.” Úgy is lett. Mire a szarufákat rakták fel, Ubornyi tönkrement. Nem került sor a birkavágásra.

Jugirinc Bácsi Gábor – Ágoston Sándor püspök kikísérte utolsó útjára Balog Miska bácsit. A prédikációt tartva Ágoston püspök Miska bácsit betyárviselt embernek nevezte. Ezen Bácsi Gábor igen felháborodott, és nagy hévvel berontott a parókiára azzal az elhatározással, hogy számon kéri a püspököt, milyen jogon merte Miska bácsit betyárnak nevezni. A számonkérés helyett Bácsi Gábor csak addig jutott el, hogy az udvaron kiabálva ismételgette:

– Te is jugirinc vagy! Te is jugirinc vagy!

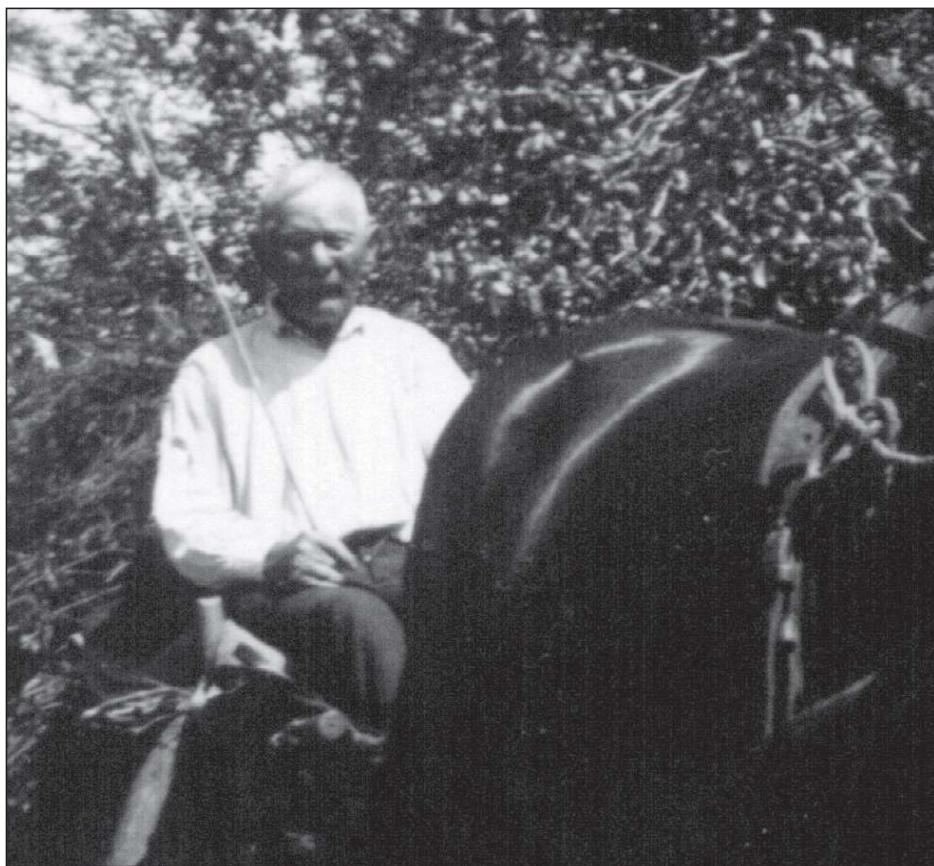
SZÓLÁSOK

Van baj elég, mint mikor Ludmonéknál Johanka született.

Nem volt senki sem, aki az újszülött mellett legyen. Az anyja német asszony volt, és ezt mesélte: „Jaj mikor asz én Jánoska született, annyi tolok fót, hosz fisz, rak tisz, fitki pernye, seprekess ki!”

Jó halál lenne, mint az öreg Ludmoné.

Mindmáig a falu leghosszabb életű embere. 103 éves korában halt meg; 1839. március 10-étől 1941. április 11-éig élt.

Ludmon Johann még 98 éves korában is kocsira ült

Jól fizet, mint a Banbach árpája.

Kis földje volt, de mindig jó termést takarított be, mert a szomszéd-jáéból lopott hozzá.

Nagyobb a baj, mint mikor Schukertéknél Ádámka született.

Nem tudták, ki az apja.

Úgy alszunk, mint Lengyel kukoricatöríse.

Hogy minél kevesebbet aludjon, a kosárban aludt. Ha megmozdult alvás közben, felborult a kosár, és felébredt.

Csap utána, mint Vezse a birkának.

Ennek utána vagyunk, mint Vezse a birkának.

Ez után már csak csapni lehet.

Mind a három változat használatos. A családja eladta a birkáit az Ő tudta nélkül, sokáig kereste, majd amikor nem találta, mérgesen kifakadt: „No, ezek után már csak csapni lehet.”

Hallgat, mint Pál Miklósné.

Pál Miklós jómódú kocsis volt. A lány, akit elvett feleségül, nem szerette. A fiatalasszony úgy akart bosszút állni férjén és a szülein, akik hozzá kényszerítették, hogy nem szól a férjéhez. Egyszer megkérték Pál Miklóst, hogy hozzon sót Szegedről. Ő kitágította a csavart a kocsikeréken, a feleségét pedig úgy ültette a kocsi hátuljába, hogy lássa a kereket. Az asszony látta ugyan a lötyögő kereket, de nem szólta megvárta, hogy kiessen a kerék.

Úgy hajtott, mint Tóth Samu, mikor az eső a saroglyát verte.

Tóth Samu bácsi szeretett dicsekedni a lovaival. Mesélte, hogy egyszer a határból hazafelé jövet nagy zivatar készülődött. Lovai közé vert, s úgy hajtott, hogy az eső csak a saroglyát verte.

A „kék”, mint Braskónak.

Braskó és komája vásárra mentek. Braskó leült egy bognárműhely előtti farakás mellé szükségét végezni. A mester kilépett a műhelyből, és látva a guggoló embert, odament hozzá, és pofon vágtá. Távolabb a komája minden látott, és megkérdezte:

Tán nyakont kaptál?

A „kék” még! – válaszolta Braskó.

Annyit kap, mint Bugyi Fehír a tapasztásért.

Több háznál is tapasztott, de munkájáért nem kapott pénzt.

Megfordult, mint a Gajber szeme, a fehírje van kifele.

Gajber bandzsal volt, róla maradt fenn ez a szólás.

Átesett, mint az öreg Gyarmati a tuskón.

Gyarmati János bácsi 6 évig volt csizmadiainas Újvidéken. Büszke volt mesterségére, úgy tekintett rá, mint hivatásra. Az új csizmát minden nap délelőtt vitte hazába megrendelőnek, hogy a templomba siető emberek lássák a szép portékáját. Ilyenkor egész úton törölgette a csizmát, nehogy poros legyen. Egyszer nem vette észre az úton a tuskót, és átesett rajta, de szerencsére nem történt semmi baja.

Imádkozik, mint az öreg Gyarmati, mikor kicseréltek a cégtábláját.

Gyarmati bácsi üzlete mellett lakott a bábaasszony. Egy éjjel kicseréltek a két cégtáblát. Reggel, mikor az öreg meglátta az üzletén a bábaasszony cégtábláját, kiment az utca közepére, letette a kalapját a földre, letérdelt, és cifra káromkodásba kezdett.

Tollas, mint a Gyarmati subája.

Régen az emberek estefele kiültek az utcára tanyázni. Ősszel subát terítettek magukra, hogy ne fázzanak. Az öreg mint mesterember, rangján alulinak tartotta, hogy subába bújjon, de hogy ne fázzon, dunnával csavarta be magát. Ezért mondják még ma is, ha valamit rosszul használnak vagy helyettesítének, hogy „tollas, mint a Gyarmati subája”.

Nem így akartam, de így is jól van.

Gyarmati bácsi egyszer a macskához akarta vágni a kaptafát, de véletlenül a feleségét találta el. Ekkor nevetve megjegyezte: „Nem így akartam, de így is jól van.”

Ez is úgy ünnepelt, mint Gyarmati a felszabaduláskor.

Gyarmati bácsi jól beszélt szerbül. Mikor bejöttek a szerbek, az ünnepségen mondott valamit a csendőrnak, mire az úgy pofon vágtá, hogy felhencseredett.

Se bűr, se szattyán.

Atyánkfia Kúlára ment gyalog bűrt venni. Hazafelé elfáradva egy eperfa tövében leült, de el is aludt. Mire felébredt, hült helye volt a bűrnek. Ekkor mondta szomorúan, de finomkodva: „Se bűr, se szattyán.”

Várja, mint Gyarmati a menyasszonyát.

Mielőtt másodszor nősült Gyarmati bácsi, Ubornyi Józsi bácsi csináltatott nála egy pár cipőt. Mikor elment érte, nem volt otthon az inas. „Várd meg, mingyán gyön a Jani” – mondta Gyarmati bácsi. De megérkezett Örzse néni, a jövendőbeli, így Józsi bácsi már nemkívánatos harmadik személy lett. „Ugye, Józsi, te nagyon sietsz, a Jani sokára gyön, ne várd meg” – mondta Gyarmati bácsi.

Csurgóra áll, mint a Vezse Harangozó barométere.

Régen az emberek villanykörtéből készítettek barométtert. Lecsípték, kifúrták a használt villanykörte végét, vízbe tették, és az teleszaladt vízzel. A vízzel telt körtét felakasztották, és amikor esőre állt az idő, csöpögött. Vezse Harangozó nagyobb lyukat fúrt a villanykörtére, és az ő barométere mindig csepegett.

Kedélyes, mint az öreg Bordás malaca.

Bordás bácsi kupec volt, és nagyon szerette dicsérni eladó állatait. Ezt a dicsérő jelzőt a malacaira mondta.

Jó üzletet csinált, mint Szilágyi Károly bácsi.

Úgy járt, mint aki Szilágyi Károly bácsitól vett malacot.

Mindkét szólás egy alkalommal keletkezett. Szilágyi Károly bácsi vicces ember volt, és szeretett a kocsmában iszogatni. Egyszer egyik barátjának eladt kuglizás közben három malacot az anyakocával, csak úgy látatlannál. Mivel nagyon olcsón adta, az ember mindenki ki is fizette a malacokat, és áldomást kezdtek inni. Hamarosan megitták a malacok árát, mire a vevő kérte a három malacot, hogy elvigye, Károly bácsi egy sündisznót hozott elő három malacával.

Ezek a disznók is olyan koszton vannak, mint a Szilágyi János bácsié.

Szilágyi János bácsi disznói éhen döglöttek.

Odadágta, mint Terebesi a latyát.

A latya feketicsi étel. A kinyújtott téstát összetörök, és aratáskor ebből főzik a krumplis téstát. A krumplival egyszerre teszik a vízbe. Terebesiek nem főtt meg időre, és az ember mérgesen a földhöz vágta: „Egyél, isten, latyát” – és éhen ment aratni.

Kirántlak, mint kis Bánt a kemencéből.

Kis Bán nagyon alacsony ember volt, de volt neki egy terebélyes házsártos felesége. Egy alkalommal a férj a kemencébe bújt az asszony elől, de az a lábánál fogva kirántotta, és megverte.

Hajtja, mint sováp a trallalát.

Akkor mondják, ha valaki többször elismétli ugyanazt.

Megint kötözködik...

Egy vasárnap délután borozgatás közben heccelődtek az emberek. Egy megtermett német leült a fal mellé, és azt mondta, hogy aki őt onnan felállítja, annak egy hordó bor jár. A körülállók nem mertek ki-kezdeni vele, hanem elmentek Kórízs Józsi bácsihoz, hogy jöjjön a kocsmához. Ő köztudottan nem volt italozó, de amikor meghallotta, miről van szó, csak annyit mondott: Mán megint kötözködik? Erre megragadta a sovápot, és áttette a falon. Mint aki jól végezte dolgát, ezután hazament, a bort meg a báméskodóknak hagyta.

Több a baj, mint a vaj.

Régen a vaj nagyon drága volt, ezért kevés volt belőle, baj viszont akadt minden háznál.

Árulja, mint Csete a bornyúbürt.

Csete órás mellett kocsma volt, és a részeg emberek mindig megálltak előtte hányni. Szemben az órásüzlettel hentes volt. Csete egy reggel áthívta Cigler hentest, hogy vegyen borjúbört. Amikor Cigler átment, látta, hogy a szomszédja megviccelte, mert borjúbőr nem volt, csak a megszokott látvány fogadta az órásüzlet körül.

Majd amire válik, mint a Bencsikné máléja.

Cukor nélkül sütötte a málét. Ma is olyan dologra mondják, aminek a kimenetele kétes.

Villog, mint Kóbi az üres boltban.

Csürkös zsidó kereskedőnek volt egy fia, akit Kóbinak hívtak. Az apja egy alkalommal rábízta az üzletet, de ő a jövedelmet elmulatta. Amikor az apja kérdőre vonta, hogy hol a pénz vagy az áru, Kóbi nem szolt semmit, csak villogott az üzletben.

Úgy eszi, mint Stájnic Dotyi a túrós tésztát.

Stájnic Dotyi nagyon szerette a túrós tésztát, és hogy neki több jusszon, beleköött a tálba, így a család többi tagja nem evett tovább, de ő megette a maradékot. Ha valaki rendetlenül eszik, akkor használják ezt a szólást.

Kiheverjük, mint Szilágyi Ferenc a jégverést.

Szilágyi Ferenc bácsiéknak a Vélity pusztán volt a tanyájuk. Egy-szer a jég elverte a termést, és a felesége szaladt be Ferenc bácsihoz a szobába, aki minden a vackon hencsergett.

– „Te, apjuk, elverte a jég a termist!”

Ferenc bácsi megfordult a másik oldalára, és csak ennyit mondott:

– „Nem baj, majd kiheverjük.”

Ez is úgy járt, mint a Fehír Józsi bácsi tarka csikója.

Józsi bácsi lovának nehezen lett meg a csikója. A szomszédok is segítettek az ellésnél, de nem sok öröme lett Józsi bácsinak, mert a cskó tarka lett, ezt pedig nem szerették a parasztok. Ekkor az embereket beküldte pálinkázni, ő pedig a csikó nyakára lépett.

Szeretik, csak nem kívánják, mint Dávidék a hurkát.

Dávidék egyik közeli rokona disznót vágott, de nem hívta meg őket vacsorára. A gyerek átment a szomszédba, és ott megkérdeztek tőle, hogy talán nem szeretik a hurkát, hogy nem mentek el a disznótorba.

– „De szeretjük, csak nem kívánjuk” – mondta a gyerek.

No, én akkor megyek, mint Filip.

Filip német származású gyerek volt. Ő járt a tejért a szomszédba. Nagyon csendes volt, nem szólt egy szót sem, csak ült, bárhol is volt, majd egy idő múlva felállt, és ennyit mondott: „No, akkor én megyek.”

Úgy várják, mint Konyát.

Konya Jábes betyár volt. Egyszer a rokonságban disznót vágtak, és őt is meghívták vacsorára. Nem ért oda a megbeszélt időre, és a többiek készülődtek, hogy majd jól megmondogatják neki. Mikor megérkezett, senki se mert egy szót sem szólni.

Lubickol, mint Margit Józsi bácsi a Barába.

Halászás közben beleesett a Barába, és a subája lebegett a víz felszínén, ő pedig csak lubickolt alatta.

Megtanult szerbül, mint „Kázsi” Lajos bácsi.

Majtényi Lajos bácsi húsz évig szolgált a szenttamási határban, de szerbül csak annyit tanult meg, hogy „kázsi” (szerbül: mondjad).

Érzem a szagodat.

Balogh Mihály nevéhez fűződik ez a szólás. Miska bácsi híres betyár volt. Egyszer, amikor elfogták, nem akart vallani. Ekkor bezárták, és mellé csuktak egy besúgót, mire Miska bácsi megjegyezte: „Te nem vagy betyár, te kókuszzappannal mosakodsz, érzem a szagod.”

Lesz, ahogy lesz, de a Marcsát nem adjuk.

Egy Hajmás nevű családról maradt fenn ez a szólás. Nagyon szengeynek voltak, de a lányukat nem akarták cselédnek adni, mert féltek, hogy rossz erkölcsű lesz. Az apa mondogatta: „Lesz, ahogy lesz, de a Marcsát nem adjuk.” A Marcsának mégis lányfejjel lett gyereke.

Kapsz, fiam, kettőt.

Orosz Péter bácsi nagyon vicces juhász volt. Mikor a gyerekek kisbárányt kértek tőle, ő nem mondta, hogy nem ad, hanem azt, hogy „Kapsz, fiam, kettőt.”

Nem baj, ha gyerek hal, csak a liba ne dögöljön.

Régen, amikor sok gyerek volt a családban, a libának nagyobb értéke volt, mint a gyereknek.

Van gyerek fejtül lábig.

Ez a szólás is abból az időből ered, amikor még tíz–tizenkét gyerek volt egy családban.

Annyi a gyerek, hogy egy a kuckóba maradt.

1849-ben Mári-napkor a falu lakóinak menekülniük kellett a németek, szerbek elől. Egy Balog nevű család annyira sietett, hogy a hetedik gyereket, a legkisebbet, a kuckóban felejtették. Csak Bajsa alatt vették észre, hogy a gyerek hiányzik, és az apja visszajött érte.

Szípek ám, csak kicsik.

Józsa Ferenc bácsi nagyon szeretett halászni. Egyszer megkérdeztek tőle, ahogy a Bara-parton halászott:

– „No, Ferenc bácsi, vannak-e szípek?”

– „Vannak ám szípek, csak kicsik” – válaszolta mosolyogva az öreg.

Egyszer volt kúlai vásár.

No, tán ez is a kúlai vásárról való?

Az első világháború végén egy egész szerelvény ismeretlen okból napokig a kúlai határban vesztegelt. A faluból nagyon sokan kimentek, és amit értek, azt hazavitték, és otthon eldugták. Sokan később meg-gazdagodtak az eladott holmiból...

Király Ferenc kocsijára mindenki felfér.

Király Ferenc bácsi mindig gyalog járt. Ha ment valahova, hívta az embereket, hogy üljenek a kocsijára. Ezért ha valaki gyalog ment, azt mondta, hogy a Király Ferenc kocsiján jött.

Király Ferenc bácsi virágvasárnap ment a templomba istentiszteletre, és éppen azt énekelték, hogy „...a nagy Király jön hozsanna, hozsanna...” Ó szerény volt, és ezt mondta:

– „Csak üljenek le, nem kívánom én ezt a nagy tiszteletet.”

Ezt is Kasza pék nyírta meg a dudával.

Kasza pék, mikor még inas volt, dudával árulta a kiflit az utcán. A gyerekek csúfolták, és ő mérgében egyiket fejbe vágta a dudával. A duda éles széle levágott a gyerek hajából egy csomót. Ezért, ha valaki csúnyán van megnyírva, arra mondják, hogy biztosan Kasza pék nyírta meg a dudával.

Dóciné látájába lökte a kendőt.

Dóciné német asszony volt, és mindenki nagyon rendetlennek ismerte. minden ruhaneműt egy ládába dobált, és mindig keresnie kellett valamit, mert nem volt semminek helye.

Szalad, mint Scheer Ádám a mésszel.

Verbászról hozta a meszet Scheer Ádám, amikor záporeső fogta el. Ő szaladni kezdett, mert a mész sütötte a hátát, végül ledobta a zsákot, és úgy rohant haza.

Megjárták, mint Fehíréknél a tanyások.

Fehíréknél esténként összejöttek a szomszédok beszélgetni. Egyik este valaki összeszedte a cipőket, zsákba tette, és a zsákokat felakasztotta az akácfa tetejére. Éjjel, amikor mentek haza, létrával kellett lehozni a cipőket.

Majdnem olyan jó bor, mint a Szabaci János bácsié.

Az öreg Szabacsinak volt hat kvadrát szőlője, de mindig eladta a legszebb szőlőt, ezért a bora savanyú volt, de ő mindig dicsérte, hogy a legjobb bora van a faluban.

Affektál, mint a Szabaciék macskája.

Szabaci nagyon büszke volt a macskájára. Egyszer megbetege-dett a macska, és átment a szomszédba, ahol palacsintát adtak neki. A macska nem ette meg, mire a szomszéd azt mondta, hogy biztos beteg. Szabaci a macska védelmére kelt, és azt mondta, hogy nem beteg az, csak affektál.

Ezen is átestem, mint Kozma a tuskón.

Kozma tanítót nem nagyon szerették a gyerekek. Egy este tuskót tettek a kapujába. A tanító nem láta és átesett rajta, de oly szerencsé-sen, hogy nem lett semmi baja.

Taktikáznak, mint a németek.

48-ban a faluban élő németek úgy viselkedtek, ahogyan a politikai helyzet megkívánta.

Lejárt napod, nímet.

Miután a németeknek el kellett menniük, a magyarságnak jobban megjött a hangja, és ekkor mondták, hogy lejárt a napjuk.

Ez is szórja a kaszakövet, mint Varga.

Vargát megijesztették, és összecsinálta magát. A társai, akik érezték a szagot, mondták neki, hogy elejtett valamit. Varga csak azt felelte, hogy a kaszakövet szórta el, az esett ki a zsebből.

Elébe kell vinni, mint Dorkónak a latyát.

Régen az emberek Újvidékre jártak dolgozni, gyalog. Egyszer, ahogy a falu alá értek, egyik társuk, egy Dorkó nevezetű nagyon fáradt volt, leült az árokpartra, és azt mondta, hogy addig nem megy haza,

míg az asszony nem hozza előbe a latyát. A társai hazamentek, és így Dorkónak előbe vitték a vacsorát.

Keresi, mint Nagy Mihály bácsi a kétkilós fürtöket.

Az öreg Nagynak volt egy kis darab szőlője. Szeretett nagyon mondanival, ezért beugrasztotta a szomszédokat, hogy egy tőkéjén kétkilós fürt is termett. De bizony még hosszú keresés után sem találták meg azt a nagy fürtöt, mire a szomszédok rájöttek, hogy becsapták őket.

Több baj van, mint Kunticséknál.

Szomorú eredete van ennek a szólásnak, ugyanis a családot egyszerre több súlyos csapás érte. Erről nem szívesen mesélnek a faluban.

Különben Kuntics Józsi bácsi harangozó volt a templomban, de mindenkor lábbeli nélkül járt. Egyszer Ágoston tiszteletes úr azt mondta neki, hogy menjen el a sarkon levő üzletbe, nézze meg, van-e liszt, és ha van, majd azután elviszi a zsákot, és hoz. „Viszem én mingyán, hogy ne nyújjem a lábbelit” – mondta Józsi bácsi.

Sikerült, mint Szögáéknál a csapolás.

Ennek a szólásnak nincs meg az eredete, de olyan esetekben használják, amikor valami rosszul sikerül.

Hamar kiszántott, mint az öreg Tóth.

Az öreg Tóthnak a krumplisban volt bosztánja. Amikor 49-ben viszszajött (a Mári-napi szaladás után), kiment szántani, de hamar visszaért, és az asszony megkérdezte:

„Ilyen hamar kiszántott kend?”

„Hogyne, mert csak egy borozda maradt, a többit elszántották a szomszédok” – válaszolta az öreg.

Úgy kapál, mint Szarka Pali bácsi.

A felszabadulás után azok, akiknek nem volt semmijük, a községházához mentek, ahol egy szerb tisztviselő felírta a neveket, és mindenki kapott valamit. Szarka Pali bácsitól is megkérdeztek nevét és foglalkozását.

– „Szarka Pál” – mondta Pali bácsi.

A szerb, aki nem értett magyarul, mérgesen odafordult hozzá: „Eredj, kapálj kukorica, majd lesz kenyér.”

Tudja, mint a Pappék szürkéje.

Papp Ferenc kiadta a parancsot fiainak, hogy vigyenek ki a földre egy kocsi trágyát. A gyerekek nem tudták pontosan, hogy melyik az ő földjük, de apjuk azt mondta, hogy „Majd a Szürke (a lovuk) tudja.” A Szürke a szomszéd földjénél állt meg, és a gyerekek azt a földet trágyázták meg.

Úgy etet, mint Gyarmati a libáit.

Gyarmati bácsi cipész volt, róla maradt fenn ez a szólás. Az udvaron szárította a szattyánbört, a kislibák pedig csipegetni kezdték. Mikor ezt észrevette, mérgében kitekerte a libák nyakát, és feldobálta őköt a tetőre, mondván: „Na isten, egyél libát!”

Magá formájára vette, mint Karcagi a rácot.

Karcagi Pásztor Mihály félszemű volt, az egyik szemét kiszúrta a nád. Egy alkalommal kapálást vállalt felébe, azzal, hogy összel a gazda ingyen hazaszállítja majd neki a termés rá eső felét. Összel a gazda nem tartotta be a szavát, és kérte a fuvardíjat. „Elhallgass, mert a magam formájára veszlek” – mondta az öreg Karcagi, de az ember nemigen értett magyarul, és tovább követelődzött. Erre az öreg elővette a pipáját, és a szárával kinyomta neki az egyik szemét.

Megette, mint filoxéra a rokonságot.

Az egyik feketicsi ember minden évben küldött a Magyarországon élő sógorának egy hordó bort, amit az mindig meg is köszönt egy hoszsú levélben. Az 1880-as évben a filoxéra nagy pusztítást végzett a szőlőskertekben, és így a faluban nagyon kevés bor lett. Az ember bor helyett egy levelet küldött a vasutas sógorának, amelyben elpanaszolta, hogy megette a filoxéra a szőlőt. A levelére választ nem kapott, ezért egy másikat is írt. Erre a sógor a következőt válaszolta: „Ha megette a filoxéra a szőlőt, hát megette a rokonságot is.”

Van krumpli, de nem annyi, hogy a fellegeket karcolja.

Ezt a szólást krumpliszedéskor szokták mondani.

Megütötte, mint öreg Balogh a feleségét.

Az öreg Balogh összeveszett a feleségével, Mari nénivel, és meg akarta verni. Az asszony a padláson menekült, de ő utánament, lelökte a padlásonjából, és ezt mondta: „Üsd meg magad, ahogy akarod!”

Úgy hoz, mint szőlőmunkás követ az asszonynak.

Feketicsről az emberek a Fruška gorára jártak dolgozni. Az egyik embert rászedte a felesége, hogy hozzon neki egy káposztáskövet. Az ember hozta is a talicskában egészen a falu széléig, de ott eldobta, mert a társai egész úton csúfolták érte, és ezt mondta: „Majd b...szok neki Újvidékről követ hozni!”

Felér Maxi gazdagságával.

Maxi fiatalkorában sokat dolgozott, és vett házat, de sose lakott benne. Nyáron kinn a szántóföldeken gödrökben, télen pedig kunyhókban lakott.

Kenyír kell, nem inekció.

Nagy szárazság és éhínség volt abban az évben, amikor bevezették a gyermeknek a himlő elleni kötelező oltást.

Viszik már – nem iszik már – meghalt.

IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS

A RÉGI VILÁGBAN – BETYÁRVILÁG

A törökök által felszabadított területek szinte teljesen lakatlanok voltak. Egyedüli lakosait a határőrök képezték. A Mária Terézia által megkezdett és II. József által folytatott Dél-Magyarország betelepítésével valóságos népvándorlás indult el. Az ország útjai tele voltak ide-oda vándorlókkal. Telepítést végzett a király, a vármegye, sőt a földesurak is a saját szakállukra toboroztak embereket.

Így volt Piroson is, a vidék földesura igyekezett jobbágyokat biztosítani birtokára. Telepeseket verbuvált azok közül, akik már amúgy is ide-oda vándoroltak Magyarország területén. Nem is csoda, hogy a letelepedettek, amikor benefíciumaikat felélték, fogták magukat, és továbbálltak. Piros lakossága csak a harmadik betelepítés után állandóvalamennyire.

A császár által telepített német ajkúak a Rajna vidékről oly hathatós támogatásban részesültek, hogy ők lettek a legnépesebb telepesek. A kincstár felépített, kiépített falvakba helyezte el a lakosokat, teljes gazdasági felszerelést, állatállományt biztosított számukra. A magyar telepeseket a látszólagos nagy ingatlan (föld) csalogatta új telephelyükre. A háromévi adómentesség idejére kölcsöngabonát kaptak. Feketehegyre egyetlen községből, Kunhegyesről 250 család jelentkezett. Amikor az indulás ideje elérkezett, sokan visszaléptek, s alig tudtak 212 családot összeszedni a Kunhegyes környéki irredemptusokból. Az új telephelyen a lakosok zöme megbékélve sorsával felépítette házát, és hozzáfogott földje felszántásához. Szép számmal akadtak olyanok, akiknek gyermekéiken kívül nem volt semmijük. Ezek nem tudták gazdaságukat fenntartani, így nem maradt számukra más válaszút, mint elhagyni Feketehegyet, s megindulni az ország útján új megélhetést keresni. Végül mint nincstelenek, beolvadtak egy közösségebe. Az amúgy is zúgolódó irredemptus kunsági Kunhegyesre vissza nem lehetett, így nem egy közülük a könnyebb megélhetést választotta életformájának: ostoros betyár, futóbetyár, kapcabetyár vagy kurtabetyár lett belőle.

A jelenlegi Antilop helyén álló községháza 1883-ban épült. A felvétel lámpagyűjtáskor készült (balról). Jobbról levő kis ház az artézi kút

Az első, régi községháza olyan alacsony volt, mint a közönséges lakóház, és nádtetős. 1820-ig az egyházi és polgári irányítás azonos utakon haladt, a presbitérium tagságából kerültek ki az esküdtsék tagjai. 1820 után vált külön a polgári és egyházi életet irányító testület. A nagy felfordulásban 1849-ben leégett a régi községháza, vele együtt az összes irat megsemmisült. Feketehegy közigazgatásában jelentős szerepet töltött be a közbiztonság létrehozásában a határcsősz, a hadnagy, a határbiztos, a mezőőr, a mezőbíró.

Egy 1852-ből származó irat szerint a bíró 12 pálca vagy 10 forint büntetést rótt ki, a kisbíró osztotta ki a verést a szégyenfánál, és egy előljáró olvasta, mennyit kell kapnia annak, akit deresre húztak. 1861-ben vermet fosztottak ki az éhező szegények, mert a többéves szárazság miatt igen rossz termés volt. Ekkor mindenkit 2 botütésre ítéleztek. A verés egyeseknek nem csak fizikai értelemben fájhatott, mert végezetül bosszúból a botot ellopták.

Egy-két birkáért is meghurcolták a csendőrök a szegény betyárt, de azért nem járt mindig olyan súlyos büntetés.

Patzalai Jánossal juhászember létre megtörtént, hogy valami betyárok megcsapták a falkát. Nem szoktak az ilyesminek nagy feneket keríteni, hanem igyekezett feltalálni magát a kárvallott juhász. Áthajtattott a szenttamási határba, és kinézte, honnan lehetne egy-két birkát

szerezni. Tilosban legelt a nyáj, de néha hasznára lehetett a juhásznak. Egy alkalmas éjszakán aztán a szenttamási juhállományból pótolta a kárát, és szépen visszaterelte juhait a feketicsi határba.

Patzalait a szenttamásiak persze feljelentették, hogy tilosban legeltetett, így hát a becsei törvényszék elé került. Jól megvallatták, de nem ismerte el, hogy valaha is birkát lopott volna a szenttamási határban. Amíg ki nem heverte a vallatás következményeit, becsapták a rabok közé. Ott ismert rá Kemendi nevezetű becsei ismerőssére, aki börtönbüntetését töltötte.

Patzalai komája a börtönben elmondta, hogy van itt egy Pimpó nevezetű rab, aki azzal dicsekszik, hogy két évvel korábban, 1806-ban feketehegyi társával, Erdei Györggyel 2 ökröt loptak el. A leírásból Patzalai ráismert saját kárára, aminek annak idején sehol sem akadtak a nyomára. Akkoriban a robot kötelezettségének tett eleget vidéken. Nappal a jóságokkal szántottak, vetettek, éjszakára pedig a lovakat béklyóba a kocsihoz kötötték, miután a legelőn jól meglegeltették. Az igavonó jármos ökröket egész éjszaka a legelőn tartották. A lovás gazdák a kocsiderékban aludtak, s gyakran a kötőféket a kezükre kötötték, nehogy ostoros betyárok elvigyék a jóságot. Nem ritka eset volt, hogy a robotról csak a kocsi került haza. Patzalainak az ökrei vesztek el a robotban, a kárát a megyének kellett volna megtérítenie.

Alig várta, hogy szabaduljon. A törvényszéken bepanaszolta Pimpót, hogy egészíték ki elkövetett tetteit, remélve, hogy visszaszerzi ökreit. Azt gondolta, ha nem ették meg a betyárok, akkor annak a két ökörnek valahol lennie kell.

„Folyó 1813..ik esztendei Julius hónapnak 1. napján éjszakának üdején némely gonosztevők reá ütvén Gubanits György Hegyesi Bíró-nak Kamarájára és annak Falát ki ásván, abból 245 röf vásznat, 11 pár Csizmát 40 Vajat és 6 Sajtot órrozva el vittek. Melyet a Kárvallott több üdeig nyomozván reá nem akadhatott Kerekes Mihálynál 2 pár Csizmát, egy pár fehér ruhát. Kerekes Lörincznél 1 pár Csizmát, egy pár Fehér ruhát, egy darab szabatlan vásznat. Kerekes Sámuelnél 1 pár csizmát meg talált, többi holmik még oda vagynak” (részlet a jegyzőkönyvből).

A XIX. század elején ostoros betyárnak számított Nagy Bandi Palkó.

1811. április 1-jén Fitze mezőcsősz a társával a határt járva megláttá, hogy egy kocsis ember két lovat hajtott a kaszálókból a falu irányába. A kocsi hákuljához volt kötve egy felnyergelt ló. A kocsit nem kis távolságról követte egy lovas is. Amikor a falu közelébe értek, nem mentek be a településre, hanem elkanyarodtak Szenttamás felé. A csősz

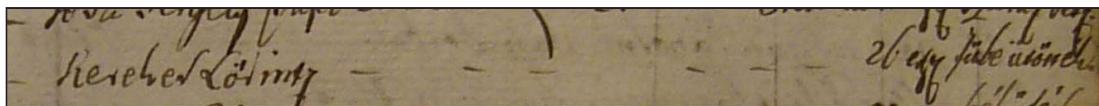
és társa nem követte a két illetőt, hanem hazamentek megvacsorázni, hogy az éjszaka folyamán tovább őrizzék a határt és a kint levő jószágot. Mert ha hiány keletkezett a jószágban, a csikósok, bojtárok csak úgy küszöbölhették ki, hogy valahonnan nekik is el kellett csapniuk egy-két állatot.

Hajnalban már Óverbász megbízottai riasztották a község bíróját. Előző nap két gyerek kocsival ment ki szénáért a verbászi kaszálóra. Két lovas lepte meg a gyerekeket, lelökték őket a kocsiról, és elhajtottak Feketehégy határába. Dél körül már a becsei határ felé eső Nagy József tanyáján látta az egyik lovát Fitze Péter csősz. A csősz állítása szerint érdeklődött az idegen kiléte felől, de érdemleges választ nem kapott. Nem is erőltette a dolgot, hiszen nem volt célszerű rossz viszonyban lenni az ilyen csavargókkal. Behívatták Fitze Péter csőszt és társát. Megkezdődött a nagy kivizsgálás és a vallatás. De bizony csak addig jutottak, hogy a két idegen közül az egyik Nagy Bandi Palkó ostoros betyár lehetett. Az ilyenfajta betyárok azt loptak, amit fegyver vagy gyilkosság nélkül el lehetett csapni. A csősz megnyugodva hagyta el a községházát, hiszen nem a feketehégyi határban garázdálkodott a két ostoros betyár. Ellenkező esetben elő kellett volna állnia a csősznek, hogy a betyárokat felkutassa, vagy letenni a kocsi és a ló árát az asztalra. Az elcsapott jószágot vagy az árát meg kell téritenie a kárvallottnak.

1819. október 9-én Molnár József csősz határkerülésre indult. Amint félhomályban, hiszen este 8 óra volt, a csordakútnál itatta a lovát, két gyanús lovast vett észre lopakodni a szérűskertek irányába. Távolról követte az idegeneket, akik Kerekes Mihály szérűse felé tartottak. Egyedül nem tartotta okosnak, hogy kövesse őket, hanem a községházán azonnal értesítette a mezőrököt, határöröket. Társai, Balog Sándor és Margit Sándor megindultak Kerekes Mihály kertjébe. Ám azok amint észrevették a csőszök közeledtét, megsarkantyúzták a lovaikat, és elnyargáltak Szeghegy irányába. A csőszök kiabáltak utánuk, de bizony azok sebesen Kúla felé vették az irányt. A nagy vágtában az egyik futóbetyárnak leesett a kalapja, majd a nyereg alól kicsúszott a pokróca. Az elszórt kalapról és pokrócról azt állapították meg, hogy az senki más nem lehetett, mint Kerekes Lőrinc.

A betyároknak jó lovaik voltak. Molnár József csősz elővette a pisztolyát, hogy rájuk lőjön, de bizony az csütörtököt mondott. A csőszök felvették a kalapot meg a pokrócot, és megindultak a falu felé. A községházára mentek, hogy leadják a bűnjeleket. Addigra előkerült Sajti Mihály mezőbíró és Kőszegi János csősz is.

Most már megvolt a bátorságuk, hogy öten Kerekes Mihály istállójához lovagoljanak. Csendesség volt a szérűskertben. A pajtánál azonban egy hajszolt lovát találtak. Az istállóba ott találták Kerekes Lőrincet, aki váltig tagadta, hogy a házon kívül lett volna. Az alibit a mezőrök nem találták meggyőzőnek, így az agyonhajszolt lovát Molnár József sajátjához kötötte, hogy bizonyítékul a községházához vezesse. Sajti Mihály Kerekes Lőrincet szerette volna előállítani, hogy a községházán vallomást tegyen. Ekkor Lőrinc eszeveszett káromkodásba kezdett. A testvérbátyja, Mihály két doronggal közeledett, amelyek közül az egyiket átadta Lőrincnek. Sajti Mihály gyorsan cselekedett, s a fokosával akkorát sújtott Lőrinc fejére, hogy az belehalt sérülésébe.

Kerekes Lőrintz a halotti anyakönyvben 1819-ben

Kerekes Mihály is elelmélkedhetett a káromkodása felett, mert abban az időben egy kiadós káromkodásért legalább 1 évig tartó büntetés járt. Ha a káromkodásba beleszötte a bíró nevét, a megyei közigazgatást, akkor három évig is elmélkedhetett nehéz vasra verve a zombori áristomban.

Mai felfogások szerint elképzelhetetlen és érthetetlen, de borzasztó nagy bűn volt káromkodni.

Murányi Sándorné panaszul felterjesztett, minek következtében a ... (?) kertjében Szitás Jósefné született Balog Erzsébettel kutsájok öszve martalás végett perlekedésben ésvón, miközött is Szitás Jósefné panaszoló Murányi Sándornénak azon kifejezéssel – mivel meg a kutsádat és dühös goromba szavakkal fenyegetőzve, hogy még panaszlottat le is verné, miokbul is Murányi Sándorné azzal válaszolt, hogy azon betstelen és fenyegetődző szavai végett Szitás Jósefné bíró előtt bé panaszolni fogja mire Szitás Jósefné azt felelé meny az Isten Bírájához panaszra, szarok a bíródra melly merény és vakmerő lett ezért Szitás Jósefné ellen ítéletet hozatott.

Ítéltetett.

Ámbátor bepanaszoltatott Szitás Jósefné azon elkövetett bűntetet tagadással védi, de minthogy Király Mihályné tanuképpen a szemébe mondzánn, hogy csakugyan Szitás Jósefné panaszoló Murányi Sándornénak azon kifejezések hogy bazzd meg a bíródat – kifejezni merész lett, ennél fogva Szitás Jósefné azon vakmerő betstelen szavak kifejezéséért és a többeknek példájáért szenvédő 24 órai áristommal és

*az szegények pénztárába fizetendő öt pengő forintban elmarasztaltatik.
Kelt Feketehegyen 1853.ik évi július hó 24.*

Bátsi Ferenz Bíró

Szolga János Eskütt

Molnár Mihály Eskütt

Szabó Mihály Eskütt

1828. január 28-án az uradalmi kocsmában tömegverekedésre került sor. Botlik István uradalmi csősznek beszakították a fejét. A nagy tumultusra előkerült a bíró, aki rendet akart teremteni. Szél István és két fia, István és János kemény káromkodással illették a bírót. Hiába keresték, ki volt az, aki bántalmazta az uradalmi csőszt, azt bizony a nagy kavarodásban nem derítették ki, de az, aki a bírót szidalmazta, nem tagadhatta le a bűnösséget.

Szél Istvánt és két fiát bekísérték Zomborba a megyeházára, ahol ki is mondta az ítéletet. Egyévi fogás káromkodás miatt. Most már elmélkedhetett a börtönben a három rab nehéz vasra verve, idehaza pedig a szegény feleség itthon maradt a többi 6 csemetéjével.

Elérkezett az aratás ideje. Szél Istvánné kérényt küldött a vármegyéhez, melyben kéri, hogy legalább a nagy betakarítás idejére engedjék haza a férjét és két fiát, mivel azok pajkoskodásaik miatt a tömlöcben tétlenkednek. Indokolt esetekben a börtön igazgatósága helyt is adott az ilyen kérényeknek, ha a bíró (Józsa János) és a két esküdt (Varga József és Hajdú István) felelősséget vállalt a raboskodókért. A szabadságolás Péter-Pál napjától Mihály napig terjedt, azzal a feltétellel, ha esetleg ez idő alatt ismét „pajkoskodnának” a szabadságon levő rabok, akkor 500 forint büntetés lefizetésére kötelezik a felelősséget vállaló két lakost.

BETYÁRVILÁG FEKETEHEGYEN

1697-ben Zentánál Savoyai Jenő herceg vezetésével a Szent Szövetség csapatai fényes győzelmet arattak Amhád szultán seregein, és ezzel véget ért a Duna–Tisza közén és a Maros mentén a 150 éves török hódoltság. E dicsőség mögött azonban ott rejlik az a tény is, hogy Thököly Imre kuruc csapatával a török sereggel együtt menekült. Thököly Imre erdélyi fejedelem, Felső-Magyarország királya 1686-ban még a törökök ellen harcolt híveivel Buda felmentésénél, de a Habsburg uralkodóház fondorlatos politikája következtében néhány évvel

később úgy vélték a kurucok, hogy több reményre számíthatnak a gyűlölt töröknél mint a még gyülöltebbé vált bécsi udvarnál. A karlócai béke megkötése (1699. január 26.) igazolta a kuruc átpártolást, hiszen a béképontok értelmében a visszafoglalt területek osztrák hódoltsági területekké váltak. Hogy mit volt könnyebb elviselni, a török rabigát vagy a Habsburg-ház kegyetlenségeit, ma már nem nehéz eldönten, ha figyelembe vesszük a kuruc sereg álláspontját. A szabadság ügyéért küzdő Zrínyiek, Rákócziak több reményre számíthattak a töröknél mint a bécsi udvarnál. Zrínyi Miklósnak szigetvári hősként kellett meghalnia, mert a kardcsapásnyira táborozó osztrák sereg nem nyújtott neki segítséget a válságos időben. Dédunokája, Zrínyi Miklós költő, kinek életét egy vadkan oltotta ki, hadvezérként a törökellenes harcok teljes kibontakozásán fáradozott, s az ország felszabadításának érdekében nemzeti pártot szervezett, mely nem egyezett a bécsi udvar eszméivel, s így talán nem is alaptalan az a feltételezés, hogy orvgyilkosság áldozata lett a költőként is ismertté vált hadvezér. Öccsét, Zrínyi Pétert a Wesselényi-összeesküvésben való részvétele miatt Bécsbe csalták, és a bécsújhelyi börtönben sógorával együtt kivégezték. A hatalmas Zrínyi-birtokokat a bécsi udvar úgy kaparintotta meg, hogy egyetlen fiát, Zrínyi Antalt hamis vádakkal elítélte. A Zrínyiek utolsó fiúági örököse húszévnyi sínylődés után szenvedéseibe beleőrülve halt meg.

Magyarország felszabadításáért és függetlenségének eszméjéért a leányági leszármazott Zrínyi Ilona folytatta a harcot. Amikor a császári csapatok felmorzsolták második férjének, Thököly Imrének kuruc csapatait, akkor ő még két éven keresztül hősiesen védte Munkács várát Caraffa császári csapataival szemben. A karlócai béke megkötésével az akkori Magyarország legnagyobb része felszabadult, de a császári katonák kizákmányolása, megtorlása és kegyetlenkedései felülmúlták a török rabiga minden nyomorát. Zrínyi Ilona, Munkács várának hős védője végül inkább követte férjét a számkivetettsége, a törökországi Nikodemiaiba, minthogy elviselje a bécsi fogságot. A török birodalom menedéket nyújtott 1500 bujdosónak, de ez mind kevés ahhoz képest, ahányan hazai földön, az erdő rengetegében bujdokoltak. Zrínyi Ilona 1703-ban törökországi száműzetésben meghalt, ezzel a Zrínyi név utolsó hordozója is eltűnt az élők sorából, de a szabadság elnyerését célzó küzdelmei tovább éltek. Ugyanabban az évben fia, II. Rákóczi Ferenc összeszedte a bujdosó kurucokat, s kezdetét vette a híres Rákóczi-féle kuruc felkelés. Óriási birtokát (1 900 000 kh), mely európai viszonyok között is jelentősnek számított, a felkelés szolgálatába állította. Bízva a külföldi, főleg a francia segítségen, elődei meddő küzdelmeit a kuruc serege sikérének a végső diadalával látta megvalósíthatónak.

1707-ben trónfosztottnak nyilvánították azt a Habsburg-uralkodó-házat, amely száműzte édesanyját, Zrínyi Ilonát és nevelőapját, Thököly Imrét, aki kivégeztette anyai ágon való elődeit, Zrínyi Pétert, aki hagyta elveszni Zrínyi Miklóst, Szigetvár védőjét, pedig tulajdonképpen Szulejmán seregeinek feltartóztatásával Bécset mentette meg, a Habsburg-ház fő fészket.

A francia segítség csak ígéret maradt. Ocskai árulása nagy veszteséget jelentett a kuruc seregek számára. A hatalmas Rákóczi-birtokok kimerültek. A legnagyobb csapást mégis az jelentette, hogy felütötte fejét a pestis. Tudatossá vált, hogy a labancok ereje megtörhető, de a ragállyal szemben tehetetlenné vált a legnemesebb eszme is. Míg Rákóczi az orosz segítség elnyerése érdekében Lengyelországban folytatott tárgyalásokat, addig Károlyi Sándor kuruc tábornok 1711-ben megkötötte a szatmári békét, s 12 000 kuruc letette a fegyvert. A békefertételek értelmében Rákóczi Ferenc visszakaphatta volna összes birtokát, ha a királyhűségre felesküszik, de ő inkább vállalta a rodostói száműzetést, minthogy megbecstelenítse elődeinek nemes célkitűzését és a szabadságharc dicső emlékét. Kiábrándulva a francia udvar szívélyes, de a szabadságharc ügyét elő nem mozdító vendégszeretetétől, végül is Európa ellenségénél, a törökönél Rodostóban talált híveivel menedéket.

Az itthon maradt kurucok „szegénylegények”-ként az erdőkben kerestek és találtak menedéket. Elnémult a tárogató hívogató hangja. A kuruc hangszer használata tiltottá vált, de nem is használhatták azt a szegénylegények, mivel a messze hangzó mélabús hangú tárogató magára vonta volna a megtorló csapatok figyelmét. Az idő múlásával a szegénylegényekké vált kurucokat a létfenntartás biztosítása arra kényszerítette, hogy betyárokká váljanak. Nem mehettek haza, mert azt megakadályozta az osztrák megtorlások kegyetlensége. A Rákóczi-tisztelet erkölcsi gátat teremtett a hazavezető út elő, aki egyszer bejutott a Rákóczi-szeretet bűvkörébe, az többé nem tudott szabadulni. Így járt Mikes Kelemen is, aki 17 éves korában minden számítás és érdeklődés nélkül került Rákóczi szolgálatába. Nem voltak politikai ambíciói, mégis 11 évi bujdósás után 1722-ben, amikor készhez kapta édesanya levelét, amelyben az érzelgős hangon hívta haza Zágonba, Mikes továbbra is az önkéntes száműzetés keserű kenyerét választotta.

FEKETEHEGYI BETYÁROK

A szegénylegények késői utódaiként jelentkeztek a XIX. században a betyárok, Rózsa Sándor és társai személyében. Rózsa Sándor egy sajátságos betyárbirodalmat épített ki, melynek déli nyúlványai lehűzödtak Feketehegyig, ahol idős és ifjú Balog Mihály, valamint Kónya Jábes állt az alföldi betyárok szolgálatában.

A betyárok tevékenységi körük alapján a következő kategóriákba tartoztak: puskásbetyár, gyalogbetyár, futóbetyár, kurtabetyár, kapcabetyár, ostorosbetyár, házásó, kinézer. Az elköött jóságot csak úgy lehetett értékesíteni, ha passzus (járlatlevél) volt róla. A passzusok írásáról a zöldjegyző (mezőjegyző) gondoskodott. *Kónya Jábesnak olyan jó kézirása volt, hogy a feketehegyi Molnár jegyző nem tudta megküllönböztetni, melyiket töltötte ki ő és melyiket Jábes.* Nemegyszer előfordult, hogy a vidéki vásáron árusított lóról azt állította egyik-másik paraszt, hogy a tulajdonában levő eredeti passzus alapján az a ló az ő tulajdonát képezi, ugyanakkor az eladó is sajátjának tartotta. Egyik passzus hamis volt, de a kivizsgálás alkalmával a jegyző nem tudta megállapítani, melyik az általa kiállított eredeti passzus. A passzusok kiírásához természetesen pecsétre is szükség volt. Ebből sem volt hiány, mivel a betyárvár pincéjében ott volt Magyarország minden vármegyéjének pecsétmásolata.

Kónya István Fejér megyében született. I. Leopold 1662-ben adta ki Kónya Györgynek a nemességet. Őseik nemességére hivatkozva 1825-ben a Kónya család visszakapta nemességét. Kónya István fia, Jábes 1827-ben született. Felesége Szél Zsuzsanna volt. Jábes fogalkozásai: 1853-ban csősz, 1857-ben csikós, 1861-ben őr. 1895-ben 68 éves korában halt meg.

Ifjú és idős Balog Mihály a kurtabetyár kategóriába tartozott. Saját számlájukra dolgoztak. Nem volt szükségük kinézerekre, akik előre kivizsgálták a terepet és a jóság elkötesének lehetőségeit. Az elköött jóságot beterelték a betyárvár pincéjébe. Ha nem volt jegy az állaton, akkor mire hajnalban kivezették a lovát, kesely lett a lába, vagy csillag lett a homlokán, ha pedig volt valamilyen jegye, akkor azt eltüntették. Mire megvirradt, Pál Erzsök már ott várakozott a lovakra a betyárvár előtti bokrokban a Bara partján. Asszony létrejére jól lovagolt. Felült az egyik lóra, a másikat pedig melléakasztotta, s megindult velük Baranyába. Természetesen ez volt a legveszélyesebb munka, mivel útközben zsandárokba ütközhetett. Ha véletlenül ez meg is történt, a leleplezés veszélye nem volt nagy, mivel azt mondta, hogy robotoló ura után viszi

*Bajsai Balog Lajos és családja,
háttérben a valamikori szomszéd, Kónya Jábes háza*

a lovakat. Erzsók néninek sikerült mindig az új passzussal ellátott lovat Baranyában jó pénzért eladnia. A betyároktól olcsó pénzért átvett lov von busás hasznot valósított meg, s míg a szegénylegények megmaradtak eredeti mivoltukban, addig ő a pénzt földvásárlásra fordította. A vagyon gyarapodott, és soha nem került összeütközésbe a törvénnyel.

Nem szívesen kötött kapcsolatot Miska bácsi a futóbetyárokkal, mert azok felületes munkát végeztek, s ha nem sikerült szépszerével a jáoszágot megszerezni, akkor a gyilkolástól sem rettentek visz-sza. A puskásbetyárokat meg egyenesen kerülte, mert azok lövöldözéssel, gyilkolással kezdtek hozzá a fosztogatáshoz, rabláshoz. Az ostorosbetyárokat megvetette, mert azok a robotot teljesítő jobbágyok lovait rabolták el.

A Balog család tagjai hivatkozva őseik nemes cselekedeteire és Szatmár megye által kiadott egykori nemesi oklevélre, 1829-ben ne-

messé nyilvánításukat kérték a megyétől. Ugyanebben az évben augusztus 24-én a Balog család minden leszármazottja el is nyerte a nemességet. Balog Mihály 1822-ben született. Foglalkozása juhász. Meghalt 1869-ben 47 éves korában. A halálozás oka Febris petechialis. Felesége Sípos Sára volt. Fiuk, ifjú Balog Mihály 1852. augusztus 21-én született.

Származásukra való tekintettel nemesi ranggal is dicsekedhetett volna a Kónya és a Balog család, ám Miska bácsi öregkorában, ha szűkszávúan is, inkább a betyárok tetteiről regélt mint a nemességéről. Bár arról is mindig csak úgy általánosságban beszéltek, mert ő nem lopott soha, nem követett el soha semmi rosszat. Olyasmit csakis a betyárok tehettek.

Az nem ismeretes, hogyan lett Miska bácsinak keresztapja a hala-si Bicók juhász, de bizonyosan azonos nézetei lehetettek az idős Balog Mihályal. Úgy mondták, ha keresztapja Bicók Halason elcsapott egy falka birkát sötétedéskor, azt úgy megszorították, hogy reggelre már Feketehegyen legeltek a Kenyérvári völgyben. A Kenyérvári völgy a borjújárás és a birkajárás határán volt.

A Kenyérvári völgy elhelyezkedése rendkívül kedvező volt a betyárok tevékenysége szempontjából, mert a szegedi országúton poroszkáló zsandárok nem láthattak be a völgybe. Ezért, ha Miska bácsi keresztapja megjelent a falka birkával, akkor azonnal a Kenyérvári völgybe hajtották a falkát. A juhokat itt rábították a gyerkőc ifjú Balog Mihályra, aki fütyörészve vigyázott a megnövekedett számú juhállományra. Bicók és az idős Balog Mihály pedig bement a nagykocsmába (uradalmi kocsma), és megitták az áldomást a jól végzett munkára.

Balog Mihály kurtabetyár és Kónya Jábes zöldjegyző kortársai és gyakran sorstársai voltak Cifra Kovács János csikósnak és Rác Pistának, akinek eredeti neve Dévity István volt.

CIFRA KOVÁCS JÁNOS

Cifra Kovács János foglalkozására nézve kovács lett volna, ruháztatta pedig cifra volt. Régi vezetéknévét, ki tudja miért, elfelejtette, az új helyen új névvel próbált boldogulni. Számadó csikós lett, de ha jobban jövedelmezett a juhok őrzése, akkor felcsapott számadó juhásznak is. Általában a csikósok megvetették a „büdös juhász” foglalkozást, s így ha juhászkodott, akkor a szamarat a bojtárra bízta, ő pedig Bogár nevű lován ment a juhok után.

A nyúl módján alvó számadó juhász egyszer arra ébredt, hogy Bogár lova horkol. Csalhatatlanul ez mindig annak a jele volt, hogy idegen tartózkodik a közelben. Négykézlábra állt, és elindult a juhok között terepszemlét tartani. A négykézlábon való járás ilyenkor célszerű volt, mert így a tolvajló idegen nem láthatta meg, viszont a föld felszínéhez hajolva vízzintesen vizsgálva a terepet könnyebben felfedezhette az idegent. Kis idő múlva meglátta a tolvajt, amint kötözgeti a juhok lábat. A kapcabetyár éjjel a juhok közé lopakodott, és amelyik birkának megkötötte a lábat, az fekve maradt. A bojtár amint tovább terelte az éjszaka folyamán a falkát, a megbéklyözött birkák lemaradtak. Ha már tisztes távolságra legelt a nyáj, akkor a kötelék eloldásával felszabadított juhokat elterelték a kapcabetyárok. Mire megvirradt, addigra már messze járt az elcsapott birkákkal, s a számadó juhász bottal üthette a nyomát.

Cifra Kovács János odalopakodott a kapcabetyár közelébe, s egy ugrással elkapta a nyakát. Annyira megszorította az idegent, hogy az csak levegő után tudott kapnodni. A közelí mocsárhoz vonszolta azzal a szándékkal, hogy a kapcabetyárt megfojtja, és belehajintja a Barába. A kapcabetyár könyörgőre fogta a dolgot. Ígerte, hogy soha többé nem fog még Feketehegy határába sem jönni. Megigérte, ahány juhot elköött, annak a kétszeresét hozza el az elkövetkező éjszakák egyikén. Esküdözött kisfia és fiatal felesége életére. Végül a könyörgésnek meg lett az eredménye. Cifra Kovács János megsajnálta a tévelygő kapcabetyárt, és futni engedte.

Egy év múlva Cifra Kovács János számadó juhásznál megjelent egy idegen:

„Hát nem ismersz, pedig én már egyszer találkoztam veled.”

Cifra Kovács János sehogyan sem akarta megismerni az idegent.

„Én vagyok az a csurogi juhász, akit egy évvvel ezelőtt meg akartál fojtani. Akkor megkönyörültél rajtam, s neked köszönhetem az életem.”

Amikor a fojtogatást kezdte emlegetni, akkor meg sehogyan sem akart Cifra Kovács Jánosnak az esze derengeni az eseményre. Egy jó ideig juhász módjára tisztes távolságból csak nézték egymást, s közben nagyokat ümmögtek. Végül ismét megszólalt az idegen, s szinte könyörgőre fogta a mondánivalóját.

„Gyere el keresztkomának. Neked köszönhetem, hogy a feleségem gyereket szült. Mert ha egy évvvel ezelőtt... ” – s ismét hallgatásba merült.

Most már nem sokáig tartott a hallgatás.

„Ez már mindgyárt más – szólalt meg Cifra Kovács János. – Mingyár ezzel kellett volna kezdened. Oszt mikor lesz a keresztelő?”

„Tennap született, hónap kereszteljük – volt a kurta felelet. – Gyerek.” (Mármint, hogy fiú.)

Egymás markába csaptak, s másnap Cifra Kovács János a feleségével elindult Csúrogra a keresztelőbe.

RÁC PISTA BETYÁRKODÁSA

Feketehegyi juhász sohasem vállalkozott arra, hogy szeghegyi svábnak birkát őrizzen. A svábok a juhok őrzésével a Hegyesről származó Dévity Istvánt bízták meg. A juhász tudott szerbül, és minden sováp Rác Pistának hívta. A ragadványnév annyira elterjedt, hogy Feketehegen is mindenki csak Rác Pistának ismerte. Juhászként komaságba keveredett Miska bácsival, aminek a szikicsi svábok örültek, mert azt reméltek, hogy koma a komától nem lop, s juhaik nagyobb biztonságban lesznek, mintha maguk őriznék. Rác Pista bácsi az idők folyamán soha sem társult a betyárokkal, de azért saját szakállára ő sem vetette meg a jóságoszerzés könnyebb módját.

A szép ló nem csak a betyárok tetszését nyerte meg, a földesurak is minden megadtak, ha egy szép ló megszerzéséről volt szó.

Fennbach földesúr egy alkalommal vendégségbe ment az Ittabén lakó Csekonics grófhoz, akinek a ménesében volt egy nagyon szép csődörcsikó. Fennbachnak megtetszett a csikó és meg akarta venni, de vendéglátója kijelentette, hogy a csikó semennyi pénzáért sem eladó. Nem erőltette a vásárlást tovább Fennbach, hanem más módszerhez folyamodott.

Elhívatta magához Rác Pista bácsit, és megadta neki a csődör adatait, melyet a ménesében szeretne látni. Szép pénzt ígért neki, s nem is sokat kellett biztatni a vállalkozásra a szikicsi juhászt.

Egy szép reggel Rác Pista a bojtárjára bízta a juhait, és gyalogszerrel megindult Ittabéra megszerezni a híres csődört. Úgy nézte, hogy este sötétedéskor érkezzen meg az ittabéi határba. Akkor már a csikósok tábortüzei mutatták neki az útvonalat. Azt a látszatot keltve, hogy eltévedt, a csikósokhoz kötötte magát. A nyalka csikósok nem akartak szóba állni vele, mivel foglalkozásukat többre értékelték a büdös juhásznál. A juhásznak ugyanis nemcsak a ruhája vette át a birkák szagát, hanem ő maga is jellegzetes szagot árasztott. minden valamirevaló juhász ugyanis a haját és az arcát avas hájjal kente, hogy a széltől a bőre ne cserepesedjen ki. Nem fázott ő a novemberi hidegben, de annyira reszketett, hogy a csikósok megsajnálták az eltévedt birkaőr-

zőt, és megengedték neki, hogy a tűznél megmelegedjen. Ezt várta csak a szikicsi juhász, s már is keservesen siránkozott a csikósoknak, hogy eltévesztette az irányt, s nem tudja, merre van Ittabé, ahol juhokat szeregne vásárolni. Megkérte a csikósokat, hogy valamelyikük vezesse le a faluba, de azok kereken kijelentették, hogy bármennyit is fizetne, erre nem vállalkozhatnak, mert ők Csekonics csikósai, akik nagy értékű jószágokat őriznek. Addig reszketett, huncutkodott, siránkozott a juhász, míg ki nem szedte kerülőúton a nyalka és büszke csikósokból a számára szükséges adatokat. Megtudta, hogy az ő ménesükben van az a híres csődör, melyet Fennbach meg akart venni.

Pista bácsi, amikor minden megtudott, a csikósok legnagyobb örömére megindult a jelzett irányba Ittabére. Lassan, félősen indult, de amikor már jól eltávolodott, akkor annál gyorsabban sietett vissza a méneshez. Becsempészte magát a lovak közé, és türelmesen tapogatta, vizsgálga a jószágokat mindaddig, amíg meg nem találta a keresett hírességet. Aztán addig terelgette az éjszakai nyugovón levő állatok között a kiválasztottját, míg azt a ménes széléig nem juttatta. Akkor felugrott a megriadt lóra, és a Tiszát vette célba. A lódobogás hallatára a csikósok szétugrottak a tábortűz mellől, s mindegyik a saját lovára ugrott. Megindult az egyenetlen versenyfutás, mivel Rác Pista ült a ménes legjobb lován, s különben is már az indulásnál egérútra tett szert. Egyediüli célja a csikót lopó juhásznak az volt, hogy túljusson a Tiszán, mivel akkor az volt a törvény, hogy a Tiszán túli területeken, más megyebeli vidéken a csendőrség nem kereste a lopott jószágot. Már hajnalodott, amikor a folyóhoz ért. Ott voltak a nyomában a csikósok, s nem sokat gondolkodott azon, hogy mitévő legyen. A felhevült jószágot jól megszorította és a Tiszába ugrasztotta, tudva azt, hogy a csikó csak a túlsó partot nézi, és esze ágában sincs visszafordulni. Lecsúszott a ló hátáról, és megkapaszkodott annak farkában. Már a folyó közepén húzatta magát, amikor a csikósok a parthoz értek. Akármennyire is sajnálták a gondjukra bízott ló elvesztését, azért annyira nem estek kétségbe, hogy Csekonics csődöréért az akkor már szinte fagyos vízbe vessék magukat. Néhány csikós elővette a pisztolyát, s a rend kedvéért Rác Pista után lőtt, de a golyó már akkor a közelébe se érhetett a ló farkához kapaszkodó tolvajnak. Arról nem szól a mese, hogy érezhette magát a ló farkába kapaszkodó Rác Pista bácsi a jejtáblák között úszkálva. A lényeg az volt, hogy átjutott a Tiszán, s akkor már csak az volt a dolga, hogy Kónya Jábessal kírassa a passzust, s átadja a nagyon meghajtott lovat megbízójának, Fennbachnak.

FUTÓBETYÁROK

Rákóczi kurucai a szatmári békekötés után a megtorlások elől elbujdostak. Sokan külföldre menekültek, az itthonmaradottak erdőkbe bujdokolva, szétszóródva várták Rákóczi visszatérését. A politikai élet kedvezőtlen alakulása miatt erre nem került sor.

Czelder Orbán alig három évvel a szatmári békekötés után összeesküést szervezett. Fő támpontul a Lengyelországba menekült kurucakra számított. A bécsei udvar gyors ellenintézkedése miatt a kurucoknak szétszóródottságuk folytán szinte nem maradt idejük a hazatérésre. Rákóczi halála után fiában, Józsefben reménykedtek a bujdosók. 1738-ban a kárpátukrán jobbágyok mozgalma a török porta tétevázása miatt nem kapott kellő segítséget a rodostói emigráció köré csoportosult kurucuktól, s Rákóczi József és kísérete csaknem egyedül érkezett meg Erdély határára. Hazai földön a kurucok szétszóródtak, betyárkodásra kényszerültek, s az évtizedek múlásával elvesztek.

A szabadságharc bukása után ismét megteltek a vad vidékek bujdosókkal. Úgy mint egykor elődeik, a kurucok, ők is eleinte a lakosok támogatását élvezve reménykedtek sorsuk jobbrafordulásában. A mosztoha sors fokozatosan rákényszerítette őket is az erőszakos cselekedetekre, hogy létfenntartásukat biztosítsák.

Az anyakönyvi bejegyzés alapján 1852. március 14-én gyilkosság áldozata lett:

Bötze Sámuel – földműves	32 éves
Szabó Julianna – feleség	31 éves
Bötze József – fiuk	6 éves

„E három szerencsétleneket nyakmetszve és fejbetörve találták meg lakuk közepén” – írja az anyakönyv.

A gyilkosságot a szájhagyomány is megőrizte, a mesében tizenhárman lettek lemészárolva.

A betyárok a marhajáráusra vezető terelőút mentén levő csárdában mulatoztak. A zsandárok közeledtét, akik a szökött katonákat keresték, a széles jókedvükben mulatózó betyárok nem vették észre. Amikor a kocsmáros figyelmeztette őket, kiszaladtak a kocsmából, de annyi idejük sem maradt, hogy lovaikra ugorva elmeneküljenek. A szérűskerteken keresztül futottak, s a járásút menti bokrokban rejtőzködtek el a libalegelő peremén levő völgyben.

A zsandárok elvesztették a betyárokat a szemük elől. Bötze Sámuel a szérűskert bérslakása előtt ácsorgott. A zsandárok őt kérdezték meg, hogy merre futottak el a betyárok. Bötze nem szolt egy szót sem, de az

ujjával a bokros, fás völgy felé mutatott. Hamarosan lövöldözésre került sor, s egy betyár halálos sebet kapott. A társainak sikerült elmenekülni.

Három nap elteltével visszajöttek a betyárok. Éjszaka egy betyár kötélen leereszkedett a nyitott kéményen keresztül a konyhába, s az alvó Bötze családot meggyilkolta. A gyilkosság elkövetése figyelmeztetés volt, hogy ne merészkejen senki sem nyíltan, sem titokban a betyárok ellen véteni.

„1857. április 18.

Cser Mihály juhász törvényileg ítéltetett halálra erőszakos rablássért. Fölakasztatott. Moholon temették el.”

22	23.	Cser Mihály juhász (Göntzi Lídia férje)	Omotorozna, Mohol	37 év.	Földes Márt.	Mohol lon	Baranyai Lajos segédpap	Bogdánföld leg itthoni halálra erőszak rablássert. 17 éves lázat.
----	-----	---	----------------------	-----------	-----------------	--------------	-------------------------------	---

„1863. március 30.

Német Sándor, Kerekes Zsuzsanna férje, 43 éves. Agyonlövetett. Éjjeli tolvajságon kapatván, mint a szóra meg nem álló, futtában agyonlövetett.”

26. 30	Német Sándor Kerekes Zsuzsanna férje	VII 1	43. év	agyon lövött.	Kőztemető Munkás rector	József Pálos Egyházi rector	Egyéli tolvajságon kapatván, mint a szóra meg nem álló, futtában agyon lövött,
--------	--	-------	-----------	------------------	-------------------------------	--------------------------------------	--

Mindkét feketehegyi lakos a szabadságharcban honvédként vett részt. A világosi fegyverletétel után császári szolgálatra kényszerítették őket. A fogott katonák, amint Ausztria felé hajtották őket, megszöktek. Szökött katonákként egy ideig Feketehegy környékén rejtőzködtek. A zsandárok tudomást szereztek róluk, s így arra kényszerültek, hogy más vidékeken keressenek rejtek helyet. A nomád állattenyésztés bő lehetőséget nyújtott arra, hogy a hontalanná váltak létfenntartásukról gondoskodjanak. Futóbetyárok közé kerültek, s ha a szükség úgy kívánta, erőszakos rablástól sem riadtak vissza.

Mint körözött, szökött katonákat és futóbetyárokat a zsandárok elfoglalták és kivégezték.

TAGFELVÉTEL A CSINGILINGI CSÁRDÁBAN, IFJÚ BALOG MIHÁLY BETYÁR LESZ

Idősb Balog Mihály már a szabadságharc előtt felvette a kapcsolatot Rózsa Sándorral. Feketehegy képezte az alföldi betyár birodalmának déli peremvidékét. A betyárok által ellopott jószágot, ha Feketehegyig sikerült lejuttatni, akkor itt elnyelte a betyárvár pincéje, s Kónya Jábes által kiállított passzusokkal értékesíteni lehetett azokat. Csurog, Turja már kiesett a betyárbirodalom hatásköréből, s ha időszakosan a betyárok békésebb életet akartak élni, akkor arra a vidékre húzódtak le, ahol nomád állattenyésztéssel foglalkoztak. Amikor Rózsa Sándort elfogták, akkor a hosszú lábú Veszelka János Csurogon juhászkodva várta a vezér szabadulását.

Ifj. Balog Miska fiatal évei arra az időpontra estek, amikor szökött katonákban bővelkedtek az erdők és járásföldek. Az apjának jól jövedelmezett a betyárkodás. Háromszáz birka és egy egész szesszió föld tulajdonosaként halt meg 47 éves korában. A vagyon elosztásakor Sándor fia, aki nem vonzódott a bizonytalan juhászéettel járó betyárkodáshoz, három fertály földet örökölt, s mint békés földműves élte le életét. A 17 éves Mihály egy fertály földet és 300 juhot kapott.

A 17 éves ifjú Balog Mihály nem volt nagy növésű, de igen keménykötésű gyerek volt. Apja halálával megszakadt Rózsa Sándor kapcsolata a feketehegyi betyárvárral, így a kapcsolatok további fenntartása érdekében beszervezte a bandába a látszatra betyárságra hajlamos ifjút. Egy szép napon Balog Mihály meghívást kapott a baranyai Csingilingi csárdába, azzal az üzenettel, hogy ott felveszik Rózsa Sándor bandájába.

A találkára este érkezett meg a feketehegyi betyárjelölt, ahol már várakoztak rá Rózsa Sándor és társai. Amikor belépett a csárdába, Veszelka János nyújtott neki először kezet. Észrevette a fiatal jelölt, hogy Veszelka jól megszorítja a kezét. Eszébe jutott, hogy ez bizonyosan a próbatétel első jele, így ő is keményen szorította Veszelka tenyerét. (Miska bácsinak élete végeig rendkívül kemény kézszorítása volt.) Egy jó ideig tartották így egymás kezét, s egyszer azt látta, hogy Veszelka szemével intett Rózsa Sándor felé. Amikor elengedték egymás kezét, akkor Rózsa Sándor fogott kezet az ifjúval. Az már nem próbatételre ment, csak keményen kezet fogott vele a híres alföldi betyár. Mivel a próbatétel megvolt, így annak örömére, hogy egy taggal gyarapodott a betyárok száma, kezdetét vette a mulatozás. Éjféltájban az őrt álló betyár jelentette, hogy zsandárok közelednek. A sötétség miatt későn

vette észre a veszedelmet, így nem volt más lehetőség, rányomták a reteszt az ajtóra. Rózsa Sándor leütötte az olajmécset, s teljes sötétség lett a csárdában.

Az ajtó előtt álló zsandárok szuronyt szegezve felszólították a betyárokat:

„A törvény nevében!”

A betyárok, mint a végvári vitézek, felkészültek a kitörésre. Számítva arra, hogy a zsandárok az ajtón belőhetnek, a fal mentén sorakoztak fel. Mindez pillanatok alatt történt. Az ajtó kinyitása volt a legveszélyesebb, mert aki elsőnek ront ki, azt érheti leghamarabb találat. Balog Mihály, aki két órája lett felavatva betyárnak, odaugrott az ajtóhoz, hogy félretolja a reteszt. Ezzel akarta bizonyítani bátorságát. Rózsa Sándor félre akarta lökni az újonc betyárt.

„Menj innen, te még gyerek vagy!”

Miska bácsi keményen állt a lábán, s a retesz félretolása után szinte négykézlábra hajolva, kivágta magát az ajtón. Nem is hallotta a lövések dördülését. Két zsandárt egymáshoz csapott, felugrott egy lóra, és elvágatott. Sem egymást, sem a zsandárokat nem láthatták a sötétség miatt.

Miska bácsinak egy életre szóló élményt jelentett a Csingilingi csárdában való betyáravatás. Juhászként igen keveset beszél viselt dolgairól. Ha valaki kíváncsiságból kérdezősködött, akkor biztos nem szolt egy szót sem. Ha olykor mesélő kedve támadt, mindig általánosságban beszélte: „A betyárok megtették.” Ha Rózsa Sándor nevét nagy ritkán megemlítette, akkor mindig Sándor bátyámnak nevezte. Rózsa Sándorral nem sok kapcsolata volt, mivel 1869-ben került vele közvetlen kapcsolatba, de ugyanebben az évben Rózsa Sándor csillaga végképp lehanyatlott. A betyármesék legnagyobb része az apja és az alföldi betyárkirály kapcsolatára vonatkoztak.

Ráday Gedeon nagybirtokos a szabadságharcban Mészáros Lázár hadügymíniszter, Dembinszky, majd Bem József segédtisztjeként vett részt. A kiegyezés után a betyárvilág felszámolására kapott megbízatást a kormánytól. 1868–71-ig kormánybiztosként vált hírhedté, s könyörtelen módszereket alkalmazva felszámolta a Szeged környéki betyárvilágot. 1869-ben elfogatta Rózsa Sándort és társait. A Csillag börtönben a legkegyetlenebb módszerekkel vallatták az elfogottakat. Az edzett betyárokat nem lehetett egykönnyen szóra bírni. A Csurogon juhászcodó Veszelka Jánost hiába tették abba a tömlöcbe, melynek padlózatán a Tisza vize folyt. A víz áradásakor néha derékig, nyakig emelkedett a víz szintje, de a félelemérzetet felülmúlta a kitartó hallgatás. Sündisznó szörével bélélt inget, gatyát adtak rá. Ha megmozdult, ezernyi szúrás

ingerelte egész testét. Tudták Ráday zsandárai, hogy Veszelka fia tüdőbajban szenved. Megengedték a feleségének (vagy bevitték), hogy meglátogassa a beteg fiával a reménytelen rabot. Amikor meglátta a csonttá aszalodott, köhögő, vért köpdőső fiát, akkor megtört minden ereje. Tudta azt, hogy Rózsa Sándort már elítélték, s a szamosújvári börtönbe szállították életfogytiglani börtönbüntetésének letöltésére, így neki nem árthat. Amikor feleségétől, s szinte haldokló fiától elbúcsúzott, akkor kiszólta a börtöncellából őreinek: „Gyertek, most már vallathattok!”, s ekkor beismerte minden viselt dolgát, arra gondolva, hogy így meggyorsíthatja reménytelen életének kiműlását.

Rózsa Sándor elfogatásakor Balog Mihályt is bevitték a Csillag börtönbe. Kíméletlen kínzásoknak volt ő is kitéve. Amikor a „vaskalapos” vallatásnak akarták alávetni, akkor Ráday irodája előtt vezették el. Ez szörnyű kínzási módszer volt, és kevés betyár állta ki. A fejére egy vasból készült kalap formájú, vaspántokkal ellátott süveget helyeztek. A csavarok szorításával ropogtatták a betyár koponyáját, s legtöbb esetben vagy vallott, vagy belehalt a kínzásba. Ráday, amikor meglátta a 17 éves Balog Mihályt, azt mondta: „Mit akartok ezzel, nem látjátok, hogy ez még gyerek? Eresszétek el, az apját hozzátok, az Rózsa Sándor cinkosa.”

Miska bácsi apját hiába keresték a zsandárok. Nem vihették el, csupán a 47 éves Balog Mihályról kiadott halotti anyakönyvi kivonatot. Miska bácsi a véletlen folytán így megmenekült a Csillag börtönből, s nem kis megelégedettséggel szokta idős korában mondogni:

„Úgy látszik, Rózsa Sándor bandájából egyedül csak nekem sikerül vízszintesen meghalni.”

VALLATÁS A ZOMBORI MEGYEHÁZÁN

Hogyan viselte volna el Miska bácsi a vaskalap szorítását, nem tudni, de a későbbiek során igazolta, hogy nem könnyen vallott.

A járásokban legelő jószágok biztonságos tartása végett az elöljáróság határörökét alkalmazott. Erre a hivatásra olyan személyt alkalmaztak, aki képes arra, hogy megőrizze az állatállományt. Ha mégis előfordulna némely állatok eltűnése, akkor a határörnek pótolni kellettene a hiányt, vagy az állat árának lefizetésével kártalanítani a tulajdonost. A feketehegyi elöljáróság erre a célra olyanokat alkalmazott, akik a betyárokat ismerték, vagyis betyárviselt emberek voltak, de rendelkeztekakkora anyagi javakkal, hogy szükség esetén behajthatták rajtuk a kárt. Amíg a járásföldeket fel nem számolták, Kónya Jábes és Balog

Mihály volt a határbiztos. A környékbeli falvak járásaiból elcsapott jóságokkal kapcsolatban gyanúba került Miska bácsi. Szenttamásról átjöttek a csendőrök, és Miska bácsit elfogták. Kezeit az egymás mellett lovagló csendőrök a nyeregkápához kötötték, és megindultak Zomborba, hogy a megyei törvényszéken kivallassák törvénytelen tettét. Téli időszak volt. Miska bácsi a két lóháton ülő csendőr között mezít-láb tette meg az utat Zomborig. Ahogy a lovak haladtak, hol lépésben, hol trappban, Miska bácsi úgy poroszkált a hóban.

Amikor megérkeztek, megkötözve lelökték a pincébe. Nem volt kellemes az oda való lejutás a harminc garádicson. Megkötözve össze-vissza zúzta magát, mire legurult a mélységbe. Akkor már ott volt egy illető, aki hasonló módon jutott le oda. Kölcsönös nyöszörgések után megszólalt az idegen:

„Mit vétettél cimbora?”

Nem szolt Miska bácsi egy szót sem. Jó idő elteltével ismét megszólalt az illető:

„Én nem csináltam semmi rosszat, mégis rám fogták, hogy politizáltam.”

Az akkori időben nem volt ritkaság az ilyen bűnvádi gyanúsítás. A szabadságharc leverése utáni Bach-korszakban tilos volt a csopor-tosulás. Ez azt jelentette, három személytől többnek nem volt szabad megállni beszélgetni. A legkisebb gyanú is elegendő volt ahhoz, hogy valakit bűnösnek nyilvánítsanak.

Miska bácsi nagy sokára válaszolt a társának:

„Jobban teszed cimbora, ha nem politizálsz, hanem lopizálsz.”

A vallatásra váró két cimbora egyszer csak arra lett figyelmes, hogy a zsandárok rettenetes káromkodások közepette egy rongyos embert löktek le hozzájuk. Borzasztóan jajveszékelte a harmadik társ. Azt em-legette, hogy jobb lesz, ha minden bevallanak, mert szörnyen megkínnozzák őket. A vallatást végző zsandárok nem kímélik meg az életüket. Siratta apját, anyját, családját.

Miska bácsi nem szolt egy szót sem, hanem mérlegelte a helyzetet. Feltűnt neki, hogy nagyon káromkodtak a zsandárok, amikor a harmadik társukat lökték le, de az csak színlelt lökésnek számított. Nem is verte magát olyan nagyon össze, mivel szinte gurították a lépcsőkön, s mégis rettenetesen jajgat. Miska bácsi orra a birka szagához volt szokva, s így nem is került nagyobb megerőltetésébe, hogy észrevegeye a szagos szappan illatát. Ebből Miska bácsi megállapította, hogy ez nem politikai elítélt, sem nem betyár, hanem egy betyárnak álcázott zsandár. Miska csak annyit mondott: „Érzem a szagodat.”

Jó ideig hallgatta a zsandár színlelt jajveszékelését, mire megnyílt a pinceajtó, s felszólították Miska bácsit. Bevezették egy sötét szobába, ahol fekete kendővel le volt terítve egy asztal, s rajta gyertyával kétoldalról megvilágítva ott volt egy koponya. Na, ettől nem ijedt meg Miska bácsi. Hiába vallatták és ijesztgették a koponyával, kitartott ál-lítása mellett, hogy őt tiszta ártatlanul hozták el Zomborba. A szép szó nem készítette vallomásra. Egy kissé erősebb vallatási módszerhez folymodtak a zsandárok. Az egyik úgy pofon vágta, hogy Miska bácsi, aki igen keményen szokott megállni a lábán, úgy megtántorodott, hogy majd nekiesett a halálfejes asztalnak. De nem történt semmi baj, mert a másik feléről meg úgy megtámasztották, hogy ismét függőleges helyzetbe került. Mintha mi sem történt volna, a zsandárok tovább faggatták, ő meg továbbra is kitartott az ártatlansága mellett.

Vallatása közben Miska bácsi, amint oldalra pillantott, azt látta, hogy az egyik zsandár nádszálakat hegyez. El nem tudta képzelni, hogy az meg mire jó. Nem sokáig kellett töprengenie. Két zsandár lefogta, egy meg a kihegyezett nádszálat szép lassan elkezdte a körme alá verni.

„Oszt addig tótta, hogy lefeszítette a körmöm. Ez nem vót elig a cudarnak, hanem a következő nádszálat meg a mutatóujjam alá dugta, oszt arról is legyött a köröm. Akkó megálltak, oszt megint csak a birkákat kérdeztek. Hát montam nekik, hogy nem bántottam én senki birkáját. Nem bántottak, de akkó meg a nagyujjam alá dugták a nádat, oszt arról is legyött a köröm. Megint csak megkérdeztek, hogy akarok-e vallani? Montam nekik, hogy nincs mit vallani. Oszt megint egy nádat dugtak a gyűrűsujjam körme alá. Rettenetesen fájt, majd nyakon öntötték egy veder vízzel. Tán már vallani is akartam vóna úgy ész nékül, de akkor meg nem is kérdeztek semmit, csak dugta a nádat a kisujjam alá. Ahogy nízem a kezem, hát nincs egy körmöm se. Igaz, attak egy veder vizet, de észnél vagyok. Csupa vír vót a jobb kezem, de megmaratt. Hát gondótam, ha nem nő ki, akkor majd ezután nem kaparok. Oszt így ahogy észnél vótam, azt gondótam, a felin mán megvagyok. Mostmán nem érdemes megmondani a birkákat, mert úgy sincs egy körmöm se az egyik kezemen. Gondótam, csak nem nyomkoggya le a lábamrú is a körmöt, mert azon úgyis bocskor van, oszt nem láccik meg. Az utálatos megint csak a birkákat kérdezte. Csak azon csudákoztam, hogy nem unta meg annyiszor kérdezni. Nem szóttam neki egy szót se, hanem összeszorítottam a fogam, oszt odatartottam neki a bal kezem. Montam neki, tojja le arrul is. Hát szót fogadott. Hogyan öntöttek megint le vízzel, nem tudom, mert csak arra emlikeztek, hogy kinyitották az ajtót oszt, aszt montták, mennyek a fenébe. Szót fogattam a törvíny em-

berinek, oszt megindítam hazafelé. Egész úton annak örültem, hogy nem szettik le a körmöt a lábamrú, mert akkó nem tudom, hogy gyöttem vóna haza.”

MISKA BÁCSI ÉS A FUTÓBETYÁROK

Miska bácsinak idővel kinőttek a körmei, de mindegyik megőrizte a zombori vallatás emlékét. Nem volt az különösen feltűnő, mert az ujjai is elnyomorodtak.

Nem sokkal a zombori vallatás után felkereste három futóbetyár. Elmondták jöveteliük célját, mely szerint jó üriükre lett volna szükségük. Megkérték Miska bácsit, hogy igazítsa őket útba. Az öreg nem szívesen állt szóba a futóbetyárokkal, mert azok nem riadtak vissza a gyilkolástól sem. Vissza sem utasíthatta a betyárok kérését, így felajánlotta nekik a Kiskaszálón legelő Schaffer birkáit. A Kiskaszáló a falutól a Józsa-téglagyárig terjedő Bara menti területen volt. Miska bácsi megígérte, hogy a legeltetést úgy intézi, hogy Schaffer 150 ürije a kaszáló szélén legeljen. A kaszálóról nyáron elhordták a közösen letakarított szénát, és a juhászok a tél beálltáig itt legeltettek. Miska bácsi kíváncsi volt a futóbetyárok munkájára, ezért legeltetés közben úgy terelte juhait, hogy sötétedésre a hitványabb dombtetőre hajtotta fel, míg Schaffer juhai a kaszáló peremén maradtak.

A sötétedés beálltakor arra lett figyelmes, hogy nyáját szét akarják választani. A tolvajlásnak ezt a módját úgy végezték, hogy amikor beállt a teljes sötétség, akkor 2-3 betyár megközelítette a nyájat, négykézlábra ereszkedett, és a legelő juhok között utat vágott, hogy a juhok egy részét elszakítsák a többiről. Legcélszerűbb volt a juhok egyharmadát leválasztani, mert akkor a juhász nem könnyen vette észre az állomány megsappanását, viszont a leszakított juhokat, mivel mégis csapatban maradtak, könnyebb volt észrevéteni elterelni. Miska bácsi sohasem bízta a juhok őrzését éjszaka a bojtárra. Sötétedéskor a bojtárt lefektette, amikor hajnalodott, felébresztette, és ő feküdt le egy kis időre.

Miska bácsi a jeles éjszakán ott legeltetett a kaszáló szélét jelző dombon, hogy figyelemmel kísérhesse a futóbetyárok tevékenységét Schaffer ürii között.

„Eccer csak azt veszem észre, hogy birkáim kezdenek leválni. Szít akarják szakítani a nyájat. Eszt mán csak nem engedem. Nígykízlábra állok, oszt terelem össze a birkákat. Hiába kerülöm a nyájat, megint csak szakadnak. A setítbe látom, hogy a birkák közt nígykízláb járkál-

nak. Ahogy a szításhoz írek, nekem esnek hárman, oszt botokkal verik a fejem. Na, mondomb, csak nem engedem szítvern a fejem. Összekulcsoltam a fejem felett a kezem, oszt mondomb, most verhetnek. Hát vertek is, így ni!” Ilyenkor Miska bácsi az ujjait szokta mutatni, amelyek mindegyike püffedt, nyomorék volt. „Ahogy láttyák a futóbetyárok, hogy nem tudnak agyonverni, hát elővesz az egyik egy pisztolyt, oszt ideköött.” – Amikor a mese idáig ért, akkor meg Miska bácsi felhúzta rövid derekú ingét, és a bal oldali alsó bordánál egy sebhelyre mutatott. „Na, több se kellett nekem. Benyúltam a szűr ujjába, oszt visszaköptem. Jagyatást hallottam, a setítbe eltűnt a három betyár. A lövísre felebrett a bojtár. Mán nehogy bajt kapjak, vizeletemmel megmostam az ujjaimat meg a lövís hejít, oszt mondomb a bojtárnak, most mán ū is vigyázhat a birkákra, mert ezek vissza nem gyönnek. Megvártam míg a húgytú beszáratt az ujjom is meg az ódalamb, oszt megindítam a faluba. Mingyán az öcsémhő, Sándorhó mentem. Mondom neki, megloptak. Azonnal kejj fel! Fogj be, oszt megyünk Nagy Péterhő, mert bisztos oda vitték a birkát. Nagy Péternek a szállása a szenttamási határon vót. Az ojan szállás vót, ahun a betyárok ihattak is meg orvagazda is vót.

Mán messzirű éreztük a birkapaprikás szagát. Mondom Sándornak, hogy elkiáltunk. Ezek mán főzik az én birkám. Ahogy a szállásra íriünk, hát két betyár kigyön az udvarra. Látom, hogy ezek meg tennap dílelőtt nálam jártak. Mondom Sándornak, hogy ezek meg az iccaka eltívettek.

Ahogy odaírtunk, köszönök nekik, hogy jó reggelt. Azok is viszszaköszöntek, mintha mán ismernénk egymást. Mongyák, hogy jókor gyöttünk, mert mán fő a bográcsba a paprikás.

Sándor öcsém sehogy se akart legyönni a kocsiról, mert ū nem akart enni azoknak a bitangoknak a főztyibül. De én egyre csak híttam: Gyere, öcsém, mingyán eszünk, úgyis megéheztünk, úgy egyél, mintha a miénket ennénk. Nagy nehezen Sándor öcsém is legyött a kocsiról, oszt leültünk a két futóbetyárral a gangra a kecskelábú asztalhó. Iszogattunk. Nem szoltunk mi egymáshó egy szót se. Mit is mondhattunk vóna egymásnak, mikor ismertiük egymást. Pétör megfőzte a paprikást, oszt jót ettünk.

Amikó jóllaktunk, kérdem a két cimborát: Oszt hun van az a nígy bárány? Mongya az egyik, hogy három az ólba van becsukva. Fél bárány a kamrába van, meg annak a bűre ott van a kerítésen. Felálltam, oszt mondomb a cimboráknak, hogy mi mán megyünk is. Nem monták, hogy maraggyunk, így Sándor öcsémmel kihoztuk a három bárányt az ólból.

Feltettük a kocsira. A fél bárányt is kihoztuk a kamrából. Azt is feltettük a deríkba. Hogy ne fázzon az a kopasz birka, ráterítettük a bűrit.

Ahogy így minden elrendeztünk, felültünk a kocsira. Ahogy megfogja Sándor öcsém a gyeplűt, kérdem a két ismerőst: Oszt hun van a harmadik? Aszongyák: Elvitte a Tisza. Sándor öcsém ahogy szólítta a lovakat, mondjam a két ismerősnek: Istenággya. Azok is köszöntek, oszt elgyöttünk.

Sándor öcsém egész úton aszt mondogatta: Mír nem mondadt meg nekik az iccaka, hogy nem jó hejt járnak? Mondom neki, hogy nem ért ű ehhe. Megtudom én videni a birkáimat. Csak nem könyörgök ijen futóbetyároknak. Láttad, ük se monták vóna, hogy lelüttem a cimborájukat.”

A birkaszakítási kísérlet eredményeként a zombori zsandárok által elnyomorított körmeit Miska bácsinak összhangba hozták az ujjaival.

ELKÖTIK MUDRINSZKI CSÓDÖRÉT

Rózsa Sándor elfogatása után Miska bácsinak és Kónya Jábesnek, ha meg akartak maradni, változtatniuk kellett addigi módszereiken. A betyárvánról levő három hosszú pincét mintegy 30 méternyi mélységen összekötötték egymással. A labirintussá váló barlangokban manőverezésre nyílt alkalom az oda beterelt jószágokkal. Az összekötő folyosó készítésekor földomlás miatt Konc Sándorra, aki a munkálatokat végezte, rászakadt a föld, és ott lelte halálát.

A jószágok megszerzéséhez vőfényeket kellett alkalmazni. Rendszerint két vőfényt avattak be egy-egy jószágszerzési akció véghezviteléhez. Napszamosnak öltözve, rossz ruhát öltve, magukban járták a környéket. Kinézték az elkötesre legjobbnak ígérkező jószágot, kipuhatalták a gazda szokását, a jószág őrzésének módját. Közvetve vettek részt a jószág ellopásában is. Tudva azt, hogy a csendőrok az országutakon jártak, a vőfények az elkötes időpontjában az országúton tartózkodtak. Ha csendőrok közeledtét vették észre, akkor színlelt futással, vagy veszekedéssel a csendőrok figyelmét magukra terelték. Ezzel tudomásukra adták a betyároknak a veszély közeledtét. Míg a csendőrok a vőfényekkel voltak elfoglalva, addig társaik elvégezték megkezdett munkájukat. Nem volt ritka eset, hogy a betyárok minden veszedelem nélkül elköötték a jószágot, viszont a vőfényeket a csendőrok meghurcolták vagy jól helybenhagyták.

A vőfények jelentették Miska bácsinak és Jábesnek, hogy a szenttamási határban Mudrinszkinak igen szép csődöre van. A gazda minden éjjel az istállóban alszik, mivel nagyon félti gyönyörű ménjét. A szállá-

A rejtélyes, több kilométer hosszú barlangvár bejáratai

son hét kутya őrködik, melyek igen hűséges ebek. A vőfények többször is megfordultak a szálláson azzal az üriüggylel, hogy munkát keresnek, de a kutyákkal nem sikerült megbarátkozniuk. minden alkalommal a gazdának kellett a kutyákat lecsillapítani, mert azok minden látogatás-kor majd letépték rossz ruhájukat. Mudrinszki hencegett is, hogy ő úgy őrzi a csődörét, hogy nincs az a betyár, aki ellophatná, mert ha valaki éjszaka az istállóba beteszi a lábat, menten agyonlövi a puskájával.

Miska bácsi meghallgatta a vőfények jelentését, és csak annyit motyogott: „Akkor, Jábes, holnap estére elhozzuk azt a híres csődört.”

Estefelé Miska bácsi és Jábes megindult a szenttamási határ irányába. A tarisznyájukba négy zsákdarabot, egy kisbográcsot, szolgafát, melyre a bográcsot akaszthatták, és egy zacskó tarhonyát helyeztek.

Amikor a szállás körvonalai kirajzolódtak, és egy-két kutyavakkan-tás is jelezte a Mudrinszki szállás közelségét, Miska bácsi megnyalta a nyomorék mutatóujját és felemelte, hogy megállapítsa pontosan a széljárást. Nem szolt egy szót sem, hanem megindult nagy körvona-lat leírva a szállás körül az ellenkező irányba. Nem kellett beszélniük, mivel Jábes tanította Miska bácsit még gyerekkorában arra, hogyan kell a széljárást kihasználni. Aztán megtelepedtek távol a szállástól, szedtek egy kis csutkatővet meg száraz marhaganét, és tüzet gyújtottak. Leszúrták a szolgafát, és ráakasztották a bográcsot. Mint akik vacsorát készítenek, elkezdték pirítani a tarhonyát. A jó illatot a szél a szállás

felé vitte. A kutyák orrát csiklandozta a pirított tarhonya illata, és nem is olyan sokára már mind a hét kutya kijött a szállásról, és letelepedett tisztes távolságra a bográcstól. Amikor a tarhonya már jól megpirult, akkor Miska bácsi fogta a bográcsot, és nagy lendülettel a tarhonyát széthajtotta a tarlón. Mint akik jól végezték a dolgukat, kihúzták a szolgafát, és a bográccsal együtt beletették a tarisznyába. Alig várták a kutyák, hogy a két betyár odébbálljon. Nekisettek a tarhonyának. A sok apró szemű tarhonyának az összeszedése olyan sok időt vett igénybe, hogy ez bőven elegendő volt a két betyárnak a csődör elköötéséhez.

Míg a kutyák a tarhonya szemezgetésével voltak elfoglalva, a két betyár zajkeltés nélkül bemehetett a szállás udvarára. Az istállóajtó keresztvasa alatt Miska bácsi bement az istállóba, és a mélyen alvó Mudrinszki orra alá téve egy kis altatót, bebiztosította a gazda további alvását. Tapasztalatból tudta Miska bácsi, hogy a sötét istállóban a ló nem nyugtalankodik, s így a tarisznyából elővette a négy zsákdarabot, és a ló patáira kötötte. Ezután eloldta a kötőfékét, s odavezette a híres csődört az ajtót elzáró keresztvashoz. Megfogta előbb az egyik, majd a másik első lábat, s szépen átrakta a keresztvason. Amikor ezzel megvolt, akkor Jábes belerúgott a ló hátuljába. A megrémült állat felkapta a hátulját, és egy ugrással már a szállón kívül volt. A párnázott lábú lovat szépen kivezették a szállásról, anélkül, hogy a szobában alvók valamit is észrevettek volna. Mire Mudrinszki felébredt, és a puskáért kapkodott, akkorra már Miska bácsi a betyárvárba vezette az elköötött lovat. Jábes a csődört jeggyel látta el. Virradatkor a csillaggal ellátott jószággal Pál Erzsók megindult Baranyába, hogy értékesítse.

Egy olyan csődörért, mint amilyent Mudrinszkitől kötöttek el, érdekes volt vőfényeket beavatni. Miska bácsi nemigen szerette, ha osztozni kellett a pénzen, s ha csak tehette, egyedül bonyolította le üzleteit.

A MÉRGES KUTYÁK IS MEGSZELÍDÜLNEK

Gerber Fülöpnek a Barán túl szemrevaló fiatal csődöre volt. A birkajárás felé vezető út mentén lakó Gerber háza táját jól szemügyre vette Miska bácsi, valahányszor arra járt. A szomszédok figyelmeztették Gerbert, hogy a szép csikóját még ellőpják egyszer a betyárok. Vigyázott is rá a gazdája annyira, hogy minden éjjel a pricceset az istállóajtóba tette, és azon aludt. Esténként Miska bácsi úgy nézte a dolgát, hogy kipuhatalja Gerber szokását. Rájött, hogy amikor Gerber elvégez az istállóban, felteszi a piszkavasat, ráteszi a lakanatot, elkészíti

a fekhelyként szolgáló priccset. Utána bemegy megvacsorázni, és csak jóval sötétedés után jön ki ismét az istállóba. Ilyenkor már nem szokott a jászágoknak adni semmit, mert a sötétkor a jászág a gazdájától nyugtalankodna. Két nagy fia volt Gerbernek, akik esténként le szoktak menni a Barára halászni.

*Egy szép holdvilágtalan estén aztán Miska bácsi megjelent Gerber portája közelében. A szárkúp mellől figyelte a gazda tevékenységét. Amikor Gerber a szokásos esti teendőit elvégezte az istállóban, és be ment vacsorázni, Miska bácsi beosont az istállóba. A csődör mellett elhúzódott, és befeküdt elője a jászolba. Attól nem kellett férnie, hogy a jászágok elárulnák jelenlétét, mert a sötétkor félnek, és meg sem mernek mocanni. Szépen kivárta a kipróbált betyár, hogy a gazda ki-jöjjön az istállóba, és elfoglalja helyét a priccsen. Nem is oly túlságosan soká kellett neki várakoznia, s már is tudta Gerber szuszogásáról, hogy álomba merült. Akkor kimászott a jászolból, és egy kis altatót tett az amúgy is horkoló gazda orra alá. A priccs alá bújt, és négykézláb a hátával emelve odébbvitte az ajtóból az őrködés végett istállóban alvó gazdát. A többi aztán már ment simán, minden fizikai megerőltetés nélküli. Zsákdarabokkal felpárnázta a ló patáit, és odavezette az ajtót elzáró keresztvashoz. A csődörnek egyenként átemelte a mellső lábait a keresztvason. A vasrúd nyomta a ló hasát, ezért alig várta, mikor rúg ják meg hátulról, egy ugrással már az istállón kívül termett. A rémült állat megállt az udvaron az istállóajtó előtt, Miska bácsi meg ismét négykézlábra ereszkedett, bebújt a priccs alá, és visszavitte a gazdát az ajtóba. Mint aki jól végezte dolgát, megfogta a ló kötőfékét, és elindult vele a betyárvár felé. Amint a Barán át vezető deszkahídon (*Gabli-híd*) vezette a lovat, az egyik halászgató Gerber gyerek selfigyezt a lódobogásra. Szolt is mindjárt a bátyjának:*

„Odanézz, az meg nem a mi csődörünk?”

„Már hogy lenne a miénk, hiszen apánk vigyáz rá” – szolt vissza az öccsének.

Éjfél körül megindultak a gyerekek hazára. Amikor az istálló elé értek, az idősebbik megállapította:

„Na látod, csak képzeliődtél. Apánk most is vigyáz a csődörre.”

Ezzel a megállapítással a két gyerek bement a kamrába, és lefeküdt. Még alig kezdett virradni, amikor arra ébredtek, hogy az öreg Gerber rettenetes kiabálások közepette szaladgál le-fel az udvaron keresve az árulkodó nyomokat, amerre a csődört elvitték az éjszaka folyamán. Tehetetlen dühében minden keservét a két kutyáján töltötte ki.

A két hamis kutya egész éjszaka el sem vakkantotta magát. A legtöbb kutya, akármilyen hamis is volt, Miska bácsinak nem számított. Két nyomorék hüvelykujját, ha átszorította a többivel, akkor leült előtte minden kutya, és nem adott ki egyetlen áruló vakkantást sem.

A századfordulót követően, amikor Miska bácsi már felhagyott a betyárkodással, és csak békésen juhászkodott, gyalogosan ment ki a szenttamási határban legelésző juhaihoz. Metsző hideg szél fújt. Utolérte az egyik szenttamási szerb kocsival, amikor melléért, szólt Miska bácsinak, hogy szálljon fel. Nem is kellett biztatgatni a kiszolgált betyárt. Elmondta, hogy merre tart, és szívesen veszi, ha beviszi a szál-lásra. Onnan már nem messze legelnek a juhai. Amint beértek a szál-lásudvarra, egy igen mérges természetű nagy kutya fogadta a gazdát és utasát. Figyelmeztette a gazda Miska bácsit, hogy ne szálljon le a kocsiról, mert megharapja a kutya, majd előbb kifog, és akkor a védelme alatt kimehet az udvarból. Miska bácsinak nem tetszett a kocsin üldögélni a hideg, esős időben. A gazda bevezette lovait az istállóba, ő pedig szépen lejött a kocsiról. Az istállóból kilépő gazda megrökönyödéssel tapasztalta, hogy útitársa már nincs a kocsin. Miska bácsi ekkor már a konyhaajtón nézett ki az udvarra.

„Hogy mertél lejönni a kocsiról? Örülj a szerencsédnek, hogy nem tépett szét az a nagy kutya.”

Miska bácsi erre huncutkodva vigyorított, lehajolt az emlegetett mérges kutyához, ölébe vette, és megindult vele az elképedt szerb felé.

A gazda lábai előbb mintha gyökeret vertek volna a sárba, majd szinte futva megindult a szobába. Leakasztotta a puskáját a falról, és úgy rontott ki az udvarra. Szinte önkívületi állapotban kiáltozta:

„Azonnal tudd le azt a kutyát. Menj a dolgodra. Soha többet be ne tudd a lábod az én szállásomra. Ha én egyszer itt látlak meg éjjel vagy nappal, menten lelőlek. Az ilyen ember nem járhat igaz úton.”

A SZOLGABÍRÓVAL VALÓ KAPCSOLAT

Kónya Jábes zöldpasszusíró tevékenységére gyanakodott a jegyző, s ezért vallatás céljából becsukatták a zárkába. Keményen bántak vele, de nem tudtak kicsalni belőle egyetlen áruló szót sem. Nem adtak neki enni, sem inni. Két nap múlva főztek számára finom birkapaprikást, de azt jól megsózták. Rettenetes éhes volt, meg a szomjúság is gyötörte. A paprikást Jábes számára a kisbíró készítette el, aki a szakácsmesterségen járatos volt. A csendőrök receptje szerint az arány egy az

egyhez szolt. minden kiló húshoz egy kiló só járt. Vacsora után vizet is adtak Jábesnek, de csak egy pálinkáspohárral.

Egy másik bográcsban a csendőrok főzettek a maguk számára is birkapaprikást, csakhogy az már a kisbíró szabad receptje szerint késsült. A csendőrok a községháza tanácstermében fogyasztották a finom paprikást, és dicsérgették a kisbíró tudományát. Esze ágában sem volt a kisbírónak, hogy magára haragítsa Jábest, s így kihasználva a csendőrok vacsorázását, kerített egy csöveskannát, megtöltötte vízzel, és a dutyi ajtó résén át bedugta a csűcsét. Meg is húzta azt Jábes oly módon, hogy nem maradt benne egy csepp víz sem.

A csendőrok, amikor a vacsorájukat elfogyasztották, vártak még egy ideig, azt gondolva, hogy a zöldpasszusíró betyár már fetreng a szomjúságtól, és könnyű lesz kivallatni. Lementek a dutyiba, előkapották Jábest, de az nem vallott egy szót sem. A felbőszült vallatók addig verték, amíg csak eszméletét nem vesztette. Ezután belökték, mint egy dögöt a cellába, és leöntötték egy veder vízzel, hogy minél előbb elkezdhessen gondolkodni sorsáról. A csendőrok visszamentek a tanácterembe, és a jó paprikást öblögették a nagykocsmából hozott borral.

Amint Jábes magához tért, és hallgatózással leellenőrizte, hogy nincs egy szál csendőr sem a közelben, suttogva kiszólta a kisbírónak:

„Menny el Miskáhó, oszt mondd meg neki, hogy bántanak!”

Nem akart a kisbíró rossz viszonyba kerülni a betyárokkal, s így alig várta, hogy megérkezzen a váltása. Első útja Balog Miskához vezetett. Átadta az üzenetet, és már ment haza, mert nem szerette volna, hogy valaki meglássa.

Tudta azt Miska bácsi, hogy nagy bajnak kell lenni, ha Jábes segítséget kér. Azonnal magára kapta a gúnyáját, és megindult kocogva Topolyára. Egyenesen a szolgabíró házához ment, akit menten felvert álmaiból. Átadta a rövid üzenetet:

„Jábest a dutyiba bánnyák.”

Menten kipattant a szeme a járási törvényesség képviselőjének. Tudta azt, ha Jábest vallatásra kényszerítik, akkor az számára is terhelő lehet. Azonnal ugrasztotta a kocsisát és egy hivatalnokot. Miska bácsi alig hagyta el Topolyát, már egy fiáker kerülte el az úton. A hátsó ülésen feszítő hivatalnok rá sem hederített a gyalogos betyárra, s az is csak huncutkásan hunyorított egyet annak bizonyiságául, hogy el van intézve az ügye Jábesnak. Mire Miska bácsi hazaért, addigra már Jábes sajgó testét bekente a felesége avas hájjal.

Amikor ismerősei Miska bácsit a betyárok által elkövetett tetteiről kérdezték, egyik megjegyezte:

„Annyi lovat loptak kentek, hogy abbul meggazdagodott Pál Erzsók, oszt kendnek meg elfogyott a 300 birkája is meg a fertáj főggye is, amit az apjátul örökölt.”

Az öreg betyár igazolása egyszerű volt:

„Hát tuggyátok, nem győztünk mi annyit lopni, hogy jusson a szolgabírónak, alispánnak meg főispánnak, oszt még nekiünk is maraggyon. Nekik kellett, a mienk meg elfogyott. Jó lett vóna minden, csak aszt a bitangot kellett vóna lelűni, aki a távírót feltalálta. Ha íccaka elloptunk egy birkát, akkó aszt mán Pesten reggel tutták. Mire reggeliztünk vóna, mán a csendőrök vallattak bennünket.”

BETYÁRBECSÜLET

Miska bácsi a szegénylegény-becsületről nem szokott megfeledkezni.

A hetedik fejést a juhász vasárnap odahaza szokta végezni. A hat isztrigányi juh őrzése fejében a hetedik napon kifejt tej a juhászt illette. *Miska bácsi vasárnap reggel a birkák tőgyének nyomkodásával, amint a fejőkébe gyűjtötte a tejet, arra lett figyelmes, hogy a szomszédban rettenetes sírás, rívás, fohászkodás, szitkozódás közepezte Józsa Ferencné az egyetlen fejőstehenét emlegeti, amely a faluhoz közeli szállásról az éjszaka folyamán eltűnt. Miska bácsit idegesítette az asszony sírása, mivel többször is a betyárokat tette jajveszékelés közben felelőssé a tehén eltűnése miatt. Az öreg végül is megsokallta a sok jajgatást, odaament a kerítéshez, és félíg-meddig erélyes hangon átszól az önkívületbe révedt asszonynak:*

„Ne ordiccs annyit! Eccer gyön haza az ember egy héten, oszt akkor meg a te rívásodat kell hallgatni. Menny ki a szállásra, oszt hallgass el! Aki elvitte, az majd vissza is viszi.”

El is hallgatott azonnal Józsáné a parancsszóra. Kiment a szállásra, s hétfő reggel arra ébredt, hogy a szállás előtt meredező akácfák egyikéhez hozzákötve ott bögött Sári, az egyetlen fejőstehene.

MISKA BÁCSI KENYÉRNEKVALÓ UTÁN NÉZ

Miska bácsi az örökségbe kapott egy fertály földnek hamarosan a nyakára lépett, s így nem volt búzavetése. A juhok őrzéséért kapott gabonát, de az nem volt elég újtól újig. Amikor elfogyott a búza a padlás-

ról, akkor a kenyérsütést megelőzően fogott egy zsákot, és elment valamelyik szárazmalomba lisztért. Nem akarta túlzásba vinni a dolgot, így hát hol egyik, hol másik malmost kereste fel. Egyik alkalommal, amint reggel korán beállít Bertók Bálint szárazmalmához, és a megszokott köszönésváltás után megbeszéltek Miska bácsi jövetelének célját szintén a megszokott tőmondatok formájában:

„Elfogyott?”

„El!”

„Ott van oszt szeggy magadnak!” – Ezzel Bálint bácsi tovább folytatta a reggeli tennivalóját, Miska bácsi meg felszedett egy fél zsákra való lisztet.

Az akkori időben a számosjószágokat nem a háznál tartották, hanem a szérűskertekben lévő istállókban. Mielőtt Miska bácsi lisztért jött, Bertók Bálint bérése jelentette, hogy az éjszaka folyamán elkööttek a jászoltól egy minyas lovat.

Miska bácsi a fél zsák lisztet felvette a vállára, s mint aki jól végezte a dolgát, megindult a kapu felé. A lisztért nem szokott soha sem fizetni. Ebből nem is csinált problémát a malom tulajdonos, mivel az ilyen betyárfélékkel nem volt célszerű haragban lenni. Miska bácsi sem vitte túlzásba a dolgot, s ezért szedett hol itt, hol ott csak fél zsákra való lisztet. Amikor a kapuhoz ért volna, Bálint bácsi csak úgy mellékesen köszönés helyett odaszólta a távozó betyárnak:

„Hanem Miska, az iccaka meg a szérűsből elvitték a monyast. Úgy nízd, hogy meglegyen!”

Nem szólt erre egy szót sem Miska bácsi, hanem „Istenággya meg!” köszönéssel ment tovább.

Hazaérve „nekihencseredett” a priccsen. Megvárta, amíg a felesége kisütötte a kenyeret, s egy fél cipót a tarisznyájába tett egy darab maradék szalonnával. Elindult anélkül, hogy valamit is mondott volna a feleségének. Nem is szokta az sohasem kérdezni, hogy hova megy és mikor jön vissza.

Három nap múlva éjszaka megverte valaki Bertók Bálint ablakát. Amikor kinézett, egy távolodó tömzsi alakot látott a sötéten. Az ablak csikordulásakor visszaszólta az „idegen”:

„Ott van a monyas a szérűsben. Menny el, oszt kösd be!”

Bertók Bálint soha meg nem kérdezte Miska bácsitól a ló visszaszerzésének körülményeit, de Miska bácsi sem említette lisztvivés alkalmával, hogy az a ló miatt járna neki.

A szaladás után Miska bácsi apja úgy-ahogy rendbe hozta a házat. A sietség miatt elég vékony nádréteggel cserélte fel a svábok által fel-

gyújtott tetőt. A szarufák is többnyire elüszkösdtek, s így az esedékes nádazást nem tartotta célszerűnek. Cserépre akarta átfordítani a tetőt, hogy többé arra ne legyen gondja, csak hogy pénze alig volt épületanyagra, nemhogy cserépre tellett volna. Nem sokat tépelődött, hanem éjszaka hóna alá vett egy zsákot, s elindult Veres Gutvány (Gutwein) téglagyárába. Ott megrakott egy zsákra való cserepet, hátára vette, és megindult hazafele. Éjszakánként addig fuvarozta hátán a cserepet, míg egy tetőre valót össze nem hordott. Nyugodtan várhatta most már a tél közeledtét, mert biztos tető volt a feje felett.

Tavasszal bárányválasztás után pénzre tett szert Miska bácsi, s egyik vasárnap reggel kiment Veres Gutvány téglagyárába.

A kölcsönös köszönések után Miska bácsi előadta jövetelének célját.
„Gyöttem fizetni a cserepet.”

„Miféle cserepet? Nem vettél Miska éntülem cserép.”

Nem részletezte Miska a cseréphordás módját, mert ő bevallása szerint nem lopott soha semmit sem, olyat csak a betyárok tesznek.

„Gyöttem fizetni egy tetőre való cserepet!”

Nem fogadott el Gutwein egyetlen koronát sem. Valószínűleg élt a téglagyáros azzal a gyanúval, hogy Miska bácsi majd néhány birka elcsapásával visszaveszi a tetőcserép ellenértékét.

KÓNYA JÁBES

Miska bácsi segítőtársa volt Kónya Jábes, aki a zöldjegyző szerepét töltötte be. Időskorában, amikor már kikopott a betyárkodásból, Szűcs Sándorék szérűskertjében a béreslakásban húzódott meg. A béreslakás igen rossz állapotban volt, az istálló meg rogyadozott. Szűcsék nem javították meg az épületet, hanem a háznál építettek istállót. Tulajdonképpen az egykor szérűskertet osztották meg, melynek egyik felén volt az ősi szérűskerthez tartozó, de rogyadozó istálló, míg a másik felén új házat és új istállót építettek fel. Egyik éjszaka Szűcséktől elloptak két pej lovát. Reggel, amikor Jábes felébredt, volt mit hallgatnia:

„Nem szígyelli magát? Hajliket attunk neki, oszt idecsalogatty a cimboráit. Etettük, oszt nem tud egy kicsit se vigyázni. Ha csak ennyi a becsülete, akkor takaroggyon innen!”

No, nem érkeztek szóval érni Jábest, mert az az iszákba tett egy kenyeret meg fél oldal szalonnát, s szó nélküл megindult. Mire Szűcsék átmentek hozzá, ő már akkor ki tudja, hol járt.

Egy hét múlva Szűcsné, amint kiment megfejni a tehenet, nagy meglepetésére két deres lovát talált az istállóban. A pillanatnyi örömnék hamarosan vége lett. Szűcs Sándor, amikor meglátta a két idegen lovát, jobban megijedt, mint amikor ellopották sajátját. Nem tűrhette meg az idegen jószágot az istállóban, mert ha a zsandárok rátalálnak nála, akkor bizonyosan bebörtönzik. Nagy méreggel átugrott a bérslakásba, ahol Jábes a priccsen aludt.

„Mingyán kejj fel, vín disznó. Ijen nagy bajt hoztál a fejemre. Aszt akarod, hogy bezárjanak? Minek hoztál két derest a pej lovak hejett? Takaricsd azonnal innen azt a két dögöt!”

Jábes nem szolt egy szót sem. A priccsen megfordult a másik oldalára s nagy álmosan, fáradtan csak annyit szolt: „Majd lekopik a deres szőriük.”

Úgy is lett. Egy hónap múlva a két deresből pej lovak lettek.

VÉGE A BETYÁRVILÁGNAK

A feketehegyi elöljáróság nem szívlelte, ha területén pandúrok kutatnak elcsapott jószágok után betyárokat keresve. A birkásgazdák panaszai, hogy ne jussanak el a felsőbb hatóságokhoz, határbiztosokat neveztek ki. A határbiztosok anyagilag és erkölcsileg felelősséget vállaltak a járásföldeken legelő jószágokért. *E tisztség betöltésére Kónya Jábest és Balog Miska bácsit választották meg. Ha netán valamelyik birkásgazda azzal a panasszal jelent meg az elöljáróságnál, hogy az éjszaka folyamán elveszett valamilyen állata, akkor Miska bácsit hívatta a bíró, akivel szinte minden esetben sikerült is egyezségre jutni a károsultnak. A kiegyezés „szörért szőrt” elv alapján történt. Fizetni nem szeretett Miska bácsi, mert pénze nemigen volt. A kipróbált betyár-határbiztos megígérte, hogy az elkövetkező napokban a falkában pótlásra kerül az elveszett jószág. Ilyenkor Miska bácsi az elkövetkező éjszakák egyikén a bojtárra bízta juhait, s szétnézett a környező települések legelőin. Sohasem jött haza üres kézzel, s a kárt megtéríthette jelentéstétel nélküli.*

Amikor Ráday Gedeon kormánybiztos kemény kézzel nekilátott az alföldi betyárvilág felszámolásához, akkor megpecsételődött a betyárok sorsa. Oly nagy kegyetlenséggel végezte a szegedi Csillag börtönben a betyárok vallatását, hogy annak a híre eljutott a királyi udvarig. Maga Erzsébet királyné jött le Szegedre, hogy meggyőződjön Ráday kegyetlenkedéseiről. Oly szörnyű állapotban találta a börtöncellákban

sínylődő betyárokat, hogy a látogatás befejeztével megkérte Ráday Gedeont a kíméletesebb bánásmódra.

Hiába várta Miska bácsi és Jábész a csoda bekövetkezését, Rózsa Sándort életfogytiglanra ragadta a szamosújvári börtön. A környező települések járásföldjeinek felszámolása miatt az öreg mind nehezebben tudott eleget tenni a határhozi megbízatásának. A panaszosokat minden gyakrabban kellett készpénzzel hallgatásra bírni.

1878-ban Feketehegyen is felszámolták a járásföldeket. Az ősi legelőket feltörték, gabonával vetették be, s a juhászkodást vállaló Miska bácsi ekkor már csak út menti juhászkodással terelgethette a gondjaira bízott állatokat. Erre az időre elfogyott a 300 birkája is meg a fertály földje. Mesterségét csak úgy folytathatta, hogy a birkásgazdák bojtára lett. Tavaszi hajtásra legelőt bérelt a Duna mellékén s Szent Györgynapkor megindult a gondjaira bízott juhokkal az árterületre. Csak úgy juthattak oda a juhászok, ha egy hídon hajtották át a nyájat. A hidat egy odavalói juhász sajátította ki, azt állította, hogy övé a híd, mert ő építette. Ezért a hídon áthajtó juhászoktól hídpénzt szedett. *Miska bácsi nagy veszekedések után hajlandó volt kifizetni a díjat. A következő éjszaka a hídpénzt szedő juhásznak elveszett 4 birkája. Nem szolt a kárvallott juhász egy szót sem, de Miska bácsinak soha többet nem kellett fizetnie a hídon áthajtott juhok után.*

Az árterületen legeltető juhászok hacsak tehették, éjszakára Miska bácsi falkájától távolabba hajtották juhaikat, mert az volt a szokása, hogy átment este tanyázni a szomszédos sorstársához. Ilyenkor leginkább siránkozott, hogy az elmúlt éjszaka valaki ellopott tőle egy-két birkát. A siránkozást kollégái rossz jelnek tartották, mert a tanyázást követő éjszaka a házigazdának is megfogyatkozott a juhállománya. Nyár elejére kiverte a sziksó az ártéri legelőt, s akkor Miska bácsi megindult hazafelé.

A birkásgazdák számára nem volt ismeretlen, hogy Miska bácsinak hány saját tulajdonában levő állata van. Amikor a bárányok számbavételére került sor, akkor minden évben megismétlődött, hogy a birkásgazda anyajuhainak egy báránya született, a Miska bácsi anyállatai pedig két bárányt ellettek. A hétrőbás juhász magyarázata az volt, hogy neki fekete körmű birkái vannak, s azok fajtajellege a két bárány ellése. Ha ez a magyarázat nem tetszik valamelyik gazdának, akkor szerezzen magának fekete körmű birkákat.

A tagositás utáni időben már nem kellett félni a juhokat az éjszakai tolvajlástól. Miska bácsi az előállt helyzetnek megfelelően változatott a legeltetés módszerén. Amikor a Duna mellékéről hazahajtott,

akkor egy darabig eltengette juhait az út menti füveseken és tarlókon. Ősszel Szent Mihály-napkor elszámolt a birkágazdákkal, s ezt követően már csak a sajátját képező duplát ellő, fekete körmű anyabirkákat és bárányokat legeltette bojtárjával.

MISKA BÁCSI BUJDOSÁSA NÉMETORSZÁGBAN

Nem minden betyár volt olyan keménykötésű, mint Balog Miska bácsi, aki még öregkorában sem ismerte be egyetlen tettét sem. Ha esetleg elmesélt egyet-mást, azt mindig úgy mondta el, hogy a betyárok tették. A meséből esetleg következtetni lehetett, hogy Miska bácsi cselekedete volt. Rákérdezni dehogy is lehetett. Azokra, akik bevallották tettüket, azt mondta megismételgetve: „De pletykaszajú, de pletykaszajú...”

Miska bácsi elkerülte Ráday Gedeon kínvallatását, de annál többet sanyargatták a betyárvilág felszámolását követő években. Éjszakánként a járórszolgálatot végző csendőrök rendszeresen megjelentek a házánál. Bezörgettek hozzá, s ha a felesége azt mondta, hogy nincs otthon, akkor másnap reggelre behívatták a közszégházára, ahol jól elverték azzal az indokkal, ha nem volt otthon, akkor bizonyosan lopni volt. Ha odahaza tartózkodott, az sem jelentett mentséget a verés alól. Ekkor a hiábavaló ellenőrzés miatt verték meg. Már évek óta nem tett semmi rosszat a vén betyár, mégis ha Szenttamáson, Becsén vagy Pecellón elveszett egy birka, akkor Miska bácsit bizonyosan vallatóra fogták, s ez nem múlt el verés nélkül. A szenttamási Szőke őrmester arról volt híres, ha bárkit, így Miska bácsit is pofon vágtá, akkor az illető kettőt is fordult a tengelye körül. Ha a szolgálatból hazatérő járóörök ellenőrzés közben puskatussal majd szétverték a lábujjait, azt is szó nélkül türte, amíg tűrhette.

1894 tavaszán elhatározta, hogy azokkal az idénymunkásokkal, akik Németországban keresik a jobb megélhetési feltételeket, közös sorsot vállal, és kivándorol. Az idénymunkások a legnehezebb munkákat vállalva karácsonyig szoktak idegenben dolgozni, s akkor a megtakarított pénzükkel idehaza egyévi munka eredményeként, fél lánc földet vásárolhattak. Kétévi idénymunka után vehettek egy lánc földet vagy egy kis házat.

Indulása előtti éjszaka a 24 órás szolgálatból hazatérő csendőrök útba ejtették Miska bácsi házát. A határ ellenőrzése nem járt eredménynyel a csendőrök számára. Semmi gyanúsat nem észleltek, viszont jelenlés nélkül nem térhettek vissza a laktanyára. A 42 éves kiszolgált betyár unta már a sok hajszát és verést, melyeket most már ártatlannul kellett elviselnie. Rosszul esett neki, hogy utazása előtti éjszaka sem hagynak

neki nyugtot, s bosszusan kelt fel az ágyból. A kecskelábú konyhaasz-talon megpillantotta a disznóölő kést, s azt magához vette. Amikor a csendőrök előtt kinyílt a kiskapu, azok a szokásos módon minden kérdezés nélkül elkezdték verni, ahol érték. Miska bácsi helyezkedett, s mikor a csendőrök már jól belemelegedtek a munkájukba, akkor kirántotta inge alól a kést, s egy pillanat alatt elmetszette az egyik csendőr nyakát. Nem szolt az többet egy mukkot sem. A másik csendőrt az elnyomorított ujjaival úgy torkon ragadta, hogy annak sem jött ki hang a torkán. Hogy Miska bácsi miként tüntette el a két csendőrt, azt nem hagyta meg örökségiül. Hajnalodott már, amikor bement a házba, hóna alá vette a batyuját, és megindult az állomásra. A kivándorló feketehegyiekkel felszállt a marhavagonba, és megindult a vonat Németországba. Hiába érkezett el a karácsony, hiába hívtak hazára a falubelijei, bizony ő Németországban töltötte el a telet. Nyolc évig volt idegenben.

A két csendőr eltűnésére sohasem derült fény. Miska bácsi elvándorlásával nem történt semmi változás. 1904-ben Miska bácsi levelet kapott, melyben tudtára adták, hogy nyugodtan hazajöhét, hiszen azóta is éppen úgy lopnak, mint amikor ő idehaza volt. Karácsonytól tovább nem is lehetett volna tovább Németországban tartani. Nyolcévi idegenben való tartózkodása eredményeként azonban nem váltotta vissza sem a 300 birkáját, sem a fertály földjét. Házat sem vett, hiszen volt neki, s így a birkásgazdáktól összeszedett egy falkára való juhot és Barna Jani bojtárgyerekkel tavasszal a Duna mellékén, összel, télen pedig a fekete-hegyi határban igyekezett jól tartani néhány saját és a gázdák juhait.

(1985-ben Miska bácsi háza eladásra került. Az új tulajdonos a házat lebontotta, hogy felépítse az új családi házát. Az alapok ásásakor a régi háznak a gangja alatt két csontvázat találtak koponya nélkül. Tárgyi leletek a csontvázak mellett nem voltak. Csak feltételezni lehetett, hogy a csontvázak a Miska bácsi által meggyilkolt csendőrok voltak.)

BOJTÁRISKOLA – ENNI TANUL A BOJTÁR

1910-ben került a 13 éves Barna Jani Miska bácsihoz, hogy elsajátítsa a bojtárkodás mesterségét. No nem volt ez olyan egyszerű dolog, egy kenyéren lenni az öreg juhással. Mindjárt az első nap elkezdődött a tanítás. Nappal a gyerek egy rövid nyelű ostorral terelgette az árokpartokon, út mentén a juhokat. Amikor a nap kezdett az égboltról lecsúszni, s a határból eltűnt mindenki, akkor Miska bácsi vette át a juhok legeltetését. A bojtár ekkor szabaddá vált, lefekhetett, s jól tette,

ha aludt is, mert Miska bácsinak fiatal, tapasztalatlan tanulóra nem volt szüksége. Most aztán jóllakhattak a juhok. Megcsapatta a kikelt búzát, árpát, s mire igazán besötétedett, addigra minden birka felkészült az éjszakai szállásra. A juhok összebújtak, s ekkor már a bojtár is vigyázhatott éjszaka a falkára, hiszen nem volt már egyetlen betyár sem a környéken. Mielőtt Miska bácsi lefeküdt volna, szigorúan meghagyta a bojtárnak, hogy az első kakasszóra figyeljen, de ne felejtse el azt sem megjegyezni, hogy melyik szállás irányából hallatszik a hajnal köszöntése.

Amikor a bojtár meghallotta az első kakasszót, akkor megrúgta az alvó, kiszolgált betyár bocskortalpát, aki egy pillanat alatt talpra is ugrott. Miska bácsi meghallgatta a jelentést a kakasszóról. Lefektette a bojtárt, s betakarta a szűrrel. Hogy Miska bácsi hol járt, mit tett, azt az alvó bojtár nem tudhatta, de mire a nap kisütötte a szemét, addigra már a szolgafán rotyogott a kakaspaprikás. Szóltsa Miska bácsi hamarosan:

– No, gyerek, egyél. Annyit egyél gyerek, hogy máma többször nem eszünk.

Ezt be is tartotta Miska bácsi, mert kivétel csak akkor volt, ha a felesége, Mari néni kijött hétközben látogatóba, s akkor ebédet is hozott.

Míg a gyerek feltápászkodott, addigra Miska bácsi leterítette a szűrt a földre, s szertartásosan puszta kézzel a bográs csípőjére nyúlt leemelte a szolgafáról a forró ételt. A tálalás abból állt, hogy a szétterített szűrre letette a finom paprikást. Elővette a szűr ujjából a két kanalat, s a nyomaték kedvéért megismételte:

– No, gyerek, gyere, egyél, de annyit, hogy máma többször nem eszünk.

Ezzel Miska bácsi enni kezdett. Gyorsan kanalazta a forró ételt, mint akinek sietős a dolga, egymás után kapkodta ki a húst és fosztotta le fehér fogáival a csontokat a finom falatokat. A reggeli-ebédet, a zamatós csontokat Sagri és Maxi, a kutyái, alig győzték megrágyni.

Fél szemmel figyelte a szemben ülő gyereket, aki ha kivett egy kanálra való ételt, akkor egy darabig fújta, s amikor már kihült, csak akkor vette a szájába. Nem is állhatta Miska bácsi szó nélküli dolgot:

– Gyerek, ne fúdd az ítélt, hanem csak szíjjad, mint én. Ha így eszel, akkor ihen maradsz!

Nem tudta a bojtárnak szegődő Barna Jani, mit jelent ez a nagy sietség. Elég az hozzá, hogy Miska bácsi egykettő jóllakott, s elkezdett tápászkodni a bográs mellől. Amint cihelődött, úgy nézte a dolgot, hogy a bocskor orra megakadt a bográs fülében, s annak egész tartalma kifordult a szűrre. Nem esett kétségbe Miska bácsi, hogy a paprikás ráfolyt a szűrre, mert abban a pillanatban ott termett Maxi és Sagri, s

a két kutya nemcsak elfogyasztotta a finom ételt, hanem le is tisztította a szűrt oly tökéletesen, hogy nem maradt áruló jele a reggeli-ebédnek. A vén betyár haragot színlelve csak annyit mondott:

– Azt a teringette. Azt már tudta a bojtár, hogy ez Miska bácsi káromkodását jelentette. Azt is megtanulta már a bojtár, hogy ez nem nagy mérget jelent a betyár részéről, mert ha nagyon mérges volna, akkor legalább kétszer mondáná egymás után:

– Azt a teringette! Azt a teringette!

Ebből arra következhetett a tanuló bojtár, hogy ez csak olyan színlelt szerencsétlenség volt a paprikás irányában.

Be is tartotta Miska bácsi az ígéretét, mert egész nap nem ettek más egyebet, mint estefelé, amikor a juhokat átvette a bojtártól csapatásra, akkor lemetszett két kis karéj kenyeret, s egyiket megette ő, a másikat meg odaadta a korgó gyomrú bojtárnak, talán azért, hogy el tudjon aludni. Ott volt a kenyér a bojtár előtt, de nem mert belőle törni, mert félt a betyárvilágot megpróbált számadójától.

Sötétedés után, amikor átvette éjszakai őrzésre a bojtár a nyájat, úgy figyelte a kakasszót, hogy majd leesett a füle.

Az előző napi események változatlanul megismétlődtek. Mire feljött a nap, megfőtt a kakaspaprikás. Miska bácsi ismét megadta a használati utasítást:

– No, gyerek, egyíl, de ne fúdd, hanem szíjjad, mert éhen maradsz!

Oda is ugrott Barna Jani a bográcshoz azzal a szent elhatározással, hogy szívja az ételt, ha az akármilyen forró is. Az első kanálnál azonban akaratlanul is megfújta a gőzölgő paprikást. Miska bácsi egykettő teleette magát, s amint elhagyni készült a terítéket, ismét megakadt a bocskora orra a bogrács fülében, s kifordult a paprikás a szűrre, öriült is ennek a két kutya.

A tanuló bojtár azt nem tudta, hogy amikor még igazi betyár volt az öreg, akkor még a szűrre borította ki a paprikást, s onnan kanalazta. Azóta már megváltozott a tállalás módja, s csak annyi maradt meg régi szokásából, hogy tenyérrel emelte le a szolgafáról a bográcsot.

Amikor most már másodszorra rúgta fel a betyár a bojtár elől a bográcsot, Barna Jani színe megváltozott, s megmozdult a keze, mint ha a bocskor után nyúlt volna, de nem merte sem megfogni, sem szólni. Alig várta azt, hogy megbukjon egy kicsit a nap az égen, mert attól azt remélte, hogy Miska bácsi átveszi a juhokat, s kap egy karéj kenyeret. Közben egész nap arra készült korgó gyomorral, hogy elmegy haza. Nem mert hazamenni, mert nem találta megfelelő indoknak éhezését, hiszen egy egész kakas főtt kettőjük számára. Arra gondolt, hogy

Barna Jani bácsi

megöli a vén betyárt, de annyira félt tőle, hogy megszólalni sem mert. Egész éjszakai ügyelete alatt így hát csak azt tervezgette, hogy ha még egyszer elébe teszi felettese a forró paprikást, akkor, ha kipattan minden fogá is, ha hólyagosra dagad a nyelve, ha kilukad a gyomra, akkor is leszívja az ételt.

Úgy is történt harmadnap reggelén. Alig bírt aludni, s még meg sem főtt a paprikás, már is talpon volt. Alig várta, hogy Miska bácsi leemelje a paprikást, és a szűrre helyezze. Odaugrott a gőzölgő bogrács mellé, s az első merítést leszívta. Utána már ment a többi. Egykettő teleszívta magát, s akkor vette csak észre, hogy Miska bácsi hunyorító szemmel kivesz egy kanál ételt, szépen fújdogálta, s csak utána nyeli le. Evett volna még, de nem fért bele egy falat sem. Ott volt még a rengeteg étel, hiszen a betyár még alig evett. Kivett megint egy kanállal, de nem tudta lenyelni. Elöntötte a méreg, s azt tervezte, hogy most ő áll fel elsőnek a terítéktől, s felrúgja a bográcsot a bocskorával úgy, mint ahogyan azt vele tették. Kászálódott, de nem mert meg sem mozdnúni. Mire Miska bácsi jóllakott, a bojtár mérge is elmúlt. Negyednap s azután a betyár is és a bojtár is egyformán szívta a forró ételt. Egyikük sem kapott gyomorfekélyt, pedig Barna Jani bácsi még manapság

is úgy eszi az ételt, ahogy a gáztűzhelyről leveszi a felesége, s azt állítja, hogy aki nem fújja, hanem szívja az ételt, annak sohasem lehet forró a meleg étel.

Rákóczi kurucai többnyire Lengyelországban, Franciaországban, Törökországban telepedtek le. Az itthonmaradottak az erdő sűrűjében találtak menedéket a megtorló osztrák sereg elől. Eleinte a Rákóczi-mozgalommal rokonszenvező lakosok látták el őket élelemmel, de később rákényszerültek a rablásra, fosztogatásra. Betyárokká váltak, de kurucok maradtak. Rablásaiikkal a szegényeket nem háborgatták. A kurucokból lett szegénylegényeket a köznép kellő tiszteletben tartotta. A „kuruc” mint fogalom még a századfordulón is élt a feketehegyiek nyelvében. Arra használták ezt a jelzőt, aki keménykötésű, igazságszerető, meggyőződésben tántoríthatatlan volt. Így mondta: Vín kuruc volt Bácsi János bíró, akit a betyárok bosszúból kivetettek a sírjából. Vagy: Kuruc volt Bácsi Gábor, aki a 150 éves jubileum alkalmával ötvenéves korát meghazudtolva fiatalosan ülte meg a lovát.

Az I. világháború vége felé Munkácsön a visszavonuló katonákhoz odament egy zsíros kalapú, vastag botra támaszkodó idős ember. A katonák beszélgetését hallgatva megszólalt:

„Oszt ti meg hovavalósiak vagytok?”

„Mink, öregapám, bácskaiak vagyunk.”

„Oszt melyik tájékáról?”

„Bácsfeketehegyről. Tán tuggyá kend hun van?”

„Gondóttam mingyán, mert úgy beszéltek. Oszt megvan-e az a Balog Miska?”

„Attól függ mejik? Mert ott több van ijen nevű.”

„Az a szegénylegény, ojan betyárviselet ember.”

„Megvan a.”

„Akkó mongyátok meg neki, hogy tisztelem, mert ojan sok jó lovát loptunk el a szenttamási rácoktú meg a szikicsi sováptú.”

A vonat ment tovább, és Nyitrán hasonló jelenetnek voltak szem- és fültanúi a feketehegyi visszavonuló bakák.

A háború végén, amikor a katonák hazajöttek, áadták Miska bácsinak a munkácsi és nyitrai ismerőseinek üdvözletét.

Miska bácsi nem mutatta örömet, hogy ismerősei üdvözölték, és mint mindig, csak annyit mondott:

„Aj, de pletykaszájú. Aj, de pletykaszájú lett belőlük.”

A leszerelt katonák elbeszéléséből bizonyoságot nyerhetünk, hogy Miska bácsi igen távoli vidékekre kiterjedő „kereskedelmi” kapcsolatokat épített ki.

BETYÁRVISELTEK TANYÁJA

A kilencszázhúszas évekre elfogytak Miska bácsi sorstársai, akkor már csak Rác Pista cimborája és Kovács Péter katonakomája élt, aki vel három évig együtt ették Ferenc Jóska katonakenyerét. Miska bácsi már csak a saját juhairól gondoskodott, ezért a téli időszakban ráért tanyázni. Rendszerint Kovács Péter katonacimborájánál, Rác Pista társaságában töltötte el estéit.

Kovács Péter olyan ember volt, hogy még 83. évét taposva is meg tudta mutatni, Ő bizony három és fél évet szolgált Baján a huszároknál. Amikor a szomszéd lovára alkudozik 1939-ben Pásztor István, s afféle jó kupec módjára minden hibát megtalál a pejkóban. Legnagyobb hibaként azt rótt fel, hogy nagyon magas a marja. Már csak nem engedi meg Péter bácsi, hogy a szomszéd lovát ócsárolja valaki. Ezen már ne álljon az alku, hogy magas-e a marja vagy nem. Megkérdezik őt is, mint huszárnak mi a véleménye. Mivel a szomszédról van szó, és most már az ő véleményétől függ az a néhány száz dinár különbség, keményen kitart amellett, hogy ez nem hiba.

– Hát hogy ülné meg kend ezt a lovat, hisz fel sem lehet rá szállni!

– Hát, öcsém, biz erre fel lehet szállni, méghozzá így ni! – s azzal egyet hátralépett, s úgy felugrott a lóra, hogy mindenkinél tátva maradt a szája. Nem volt magas a marja, és egy 83 éves ember volt az, aki bebizonyította. Ezzel Pista bácsi, mint aki jól végezte a dolgát, leugrott a lóról, és szép csendesen hazafelé indult. Kezd esteledni, és be kell a banyakemencébe is tüzelni, mert mit szólnának a cimborák, ha hideg szobával várná őket.

Felhözött a pincéből egy veder bort, utánatöltött a banyakemencének, hogy vendégei jól érezzék magukat. Volt szárízikból is meg borból is elegendő. Az egyholdnyi szőlő terméséből nem adott el cseppet sem, mivel az egyévi italfogyasztást jelentett a háznál.

A tanyán rendszerint Rác Pista szokott elsőnek megjelenni. Az igazi neve Dévics István, de őt így nem ismeri senki. Nem feketicsi születésű, de már fiatalkora óta itt lakik. A németek birkáik őrzésére olyan juhászt kerestek, aki szerbül is tud. Mivel ő volt a faluban az egyedüli, aki szerbül tudott, így lett a neve Rác Pista.

A jó estét helyett „,edd meg, fene de hideg van”-nal fogadja Pista bácsit a jó pajtás a sötét szobában. Mert hát minek gyújtanának világost, hisz úgysem jön idegen, ők meg már egymást úgy ismerik, hogy sötétben is tudják egymás gondolatát.

Ledobta subáját a priccsre, s úgy presnyákostul ült a padkára. A presnyákot nem vetette le, mert még az ősi viseletben, csizmában, vállfős ingben húzta át a telet. Az ing dereka oly rövid volt, hogy csak a gatya korcáig ért. Ő még sokat adott arra, hogy kilátsszon a tekintélyt adó cserzett csíkú hasa. A vászon gatyakorctól, az időjárás viszontagságaitól megkeményedett a bőr a derekán és hasán. Téli időszakban a presnyák pótolta az ing fogyatékosságát. Szó nélkül leült a padkára, és a sötét szobában ekkor már ketten várták Miska bácsi érkezését. A csizma sarkát védő jókora patkók kopogása jelezte harmadik társuknak az érkezését.

Ajtót nyitva Miska bácsi jó estét kívánt, s már nyújtotta a kezét Rác Pistának. Nyújtotta ő a kezét Kovács Péternek is, de az nem fogadta az üdvözlésnek ezt a módját, ellenben minden este megismételve csupán ennyit mondott: – Edd meg fene, Miska, a te kezed véres.

Megszokta ezt már Miska bácsi, és szó nélkül levetette a subáját, majd megtámasztotta hátával a banyakemencét, megtömte pipáját a három cimbora, és nagyokat szippantottak. A sötét szobában csak a három pipa parázsló fénye jelezte a bent levők ébrenlétét. Fent a banyakemence tetején öt-hat macska melegededett, és kényelmesen doromboltak, szinte segítettek az öreg cimborák morgásának. Mert az ő tanyájuk inkább csak morgásból állt már. Időnként merítettek a veder borból egy-egy bögrével, s szótlanul lehajtották. Mert Péter bácsi már csak így méri, vederszámra. S ha nem elég egy vederrel, akkor majd hoz még eggel. Hadd fogyjon, hisz van belőle. Mind a hárman el voltak foglalva saját gondolatvilágukkal. Olykor esetleg kimondtak egy régi, számkra ismerős nevet, melyre a másik halkan rádörmögte:

– No, az is elkölözött már a másvilágra, hogy ott is szegénylegény legyen.

Ismerte Kovács Péter komáját, így hát azt meg minek mondta volna, hogy feketehegyi embert ő soha meg nem károsított, ezért is ment el a fertály föld meg a 300 birka. Sorsuk felett elmélkedve a jó meleg kemence mellett el is szundítottak. Arra rebbentek csak időnként fel, ha a kemence búbján doromboló kövér macskák egyikét az unoka lecsalta, és farka hegyét az egyik betyár parázsló pipájába dugta, vagy a kék zománcos bögére megcsörrent a veder szélén.

Amikor kifogyott a vederből a bor, mint akik jól kitanyázták magukat, kászálódtak. Ahogy jöttek, úgy is váltak el. Kovács Péter, a házigazda kezet fogott Rác Pistával a baráti búcsúzkodás jeleként. Balog Miska is nyújtotta a kezét, de ők csak a jóccakát-ig jutottak, pedig megint megjegyezte a cimbora: – Edd meg fene, Miska, a te kezed

véres. Harag azért nem volt. Nem beszélték meg a következő estére a tanyát, de azért másnap este megint együtt voltak. Együtt hümmögtek egy veder bor erejéig.

Múltak az évek, s az egykor víg kedélyű Miska bácsi mind kevesebb szer emlegette, hogy Csorobics Jankó vagyok, mert saját magát ő így nevezte.

Amíg juhászkodott, minden dudorászott, dalolbatott, de ahogy elfogytak végképp a birkái, úgy elhagyta kedves nótáját is:

*Nem ugratok, ahol árok nincsen,
Nem köszönök, ahol széplány nincsen.
Nem perdítem a kalapom szélét,
Ki sajnálja régi szeretőjét.*

Nem volt orvosnál sohasem. Nem volt beteg sohasem. A panaszt nem ismerte. Szó nélkül viselte el tíz körmének lefeszítését. A pisztolylövést csak köpésnek nevezte.

1936-ban, nyolcvannégy éves korában hazavitt egy kanna vizet a kútról. Ekkor érezte magát először életében fáradtnak. Szó nélkül be ment a szobába, és lefeküdt a priccsre. Kis idő múlva vette észre a családja, hogy elköltözött az élők sorából.

A gyászszerzertartást Ágoston Sándor püspök tartotta. A gyászbeszédben Miska bácsit betyárnak nevezte, ami némi felháborodást keltett a hallgatóság körében. Különben nagyra értékelte Miska bácsit. Egyetlen ránk maradt fényképe Ágoston idejében a püspöki iroda falán volt kifüggésztve.

Miska bácsi fényképe csak újságban jelent meg (az eredeti elveszett)

A FEKETEHEGYI TÁLTOS

Cifra Kovács János elbeszélése alapján, aki a mesét az egykor csikós mesterséget folytató öregapjától hallotta, a sámánná, táltossá, boszorkánnyá való átalakulás így történt.

A kisgyerek születésekor a bábasszony rémülettel tekintett körül a szobában, hogy az édesanyán kívül látja-e még valaki, mert borzasztó dolog történt. Az újszülött gyermeknek ki voltak nőve a fogai. A felső és alsó állkapocsban dupla sorban helyezkedtek el. A csonttöbblet (két sor fog, ötnél több ujj a kézen, lábon stb.) a sámánná, táltossá való átalakulás lehetőségére utalt. A bábasszony gyorsan elővette a kendőjét, és ki-húzgálta a gyereknek a második sor fogát. A gyermek sírása nem keltett feltűnést, hiszen az az élet jele volt. A gyerek fogait azért szedte ki, mert a hiedelem szerint a táltossá válásig sok akadályt kellett volna leküzdenie, a próbatételek küzdelmei pedig nem vezettek mindig biztos célra.

A bábasszony valahányszor meglátta a cseperedő gyereket, mindig belenézett annak szájába, hogy ellenőrizze tettének eredményét. Senki sem tudhatta, miért olyan kíváncsi a gyerek fogaira. Az asszony ugyanis attól félt, hogy idővel a gyereknek ismét kinő a második sor fogá, és akkor a táltosok magukhoz veszik. Ha a táltossághoz szükséges próbát a gyerek leteszi, akkor a táltosok gonosztettként róják fel az asszonynak, hogy meg akarta akadályozni a túlvilági hatalmak célját.

A 7 éves gyereket a szülei kiadták az öregapja mellé kanásznak, hogy segítsen a disznók őrzésében. Nappal elszaladgált a gyerek is meg az öregapja is a disznók köriül, éjszakára a kondát egy nagy nyárfa közelébe terelték. A fánál volt egy hevenyészett kunyhó, ahol a leterített subán kipihenték a nap fáradalmait.

Éjszaka az öreg felébredt, s a sötétben hiába tapogatott maga köriül a gyereket keresve. Azt gondolta, hogy a gyerek csak kiment, hát aludt tovább. A következő éjszaka, amikor ismét felébredt az öreg, megint csak azt tapasztalta, hogy a gyerek nincs mellette. Fel akart kelni, hogy megkeresse az unokáját. Hiába erőlködött, még csak feltápaszkodni

sem tudott. Valami meleg, súlyos nyomást érzett a mellén. Arra sem volt ereje, hogy kiáltson a gyereknek. Reggel az álmosságtól támolygó gyereket az öreg vallatóra fogta: „Hun jársz, te gyerek, egísz éccaka?” A gyerek konokul hallgatott. Egész nap faggatta az öreg, de az nem szolt egy szót sem. Ahogy közelgett az este, a gyerek félt, reszketett. „Öregapám, nekem az éjszaka el kell mennem oda a nagy nyárfa alá, de ne engedjen.” Amikor lefeküdtek, az öreg megfogta a gyerek kezét, és azt mondta: „Aludj nyugodtan, én majd vigyázok rád.” Az öreg nyitott szemekkel nézte a csillagos eget, és vigyázott, hogy el ne aludjon. Egyszer csak mintha macskanyávogást hallott volna. Valami besurrant a kunyhóba. Fel akart ugrani, de nem bírt. Valami nyomta a mellét annyira, hogy meg sem moccantatott. A többire már nem emlékezhetett, mert mély álomba merült. A gyerek eltűnt mellőle. Reggel, amikor felébredt, az unoka ott feküdt mellette, de alig bírta felébreszteni a holtfáradt gyereket. Estéről estére fogadkozott magának az öreg, hogy nem fog elaludni, s nem engedi el mellőle a gyereket. De hiábavaló volt minden erőködése. Hiába kémlelte a kunyhó nyilását, mert amikor a távoli macskanyávogást hallotta, mély álomba merült.

Napokon keresztiül vallatta a gyereket, de az hallgatott. Hetek múlva a fiú mégis megszólalt. Odavonszolta az öregapját a kunyhó mögé, és titokzatosan, halkan elmondta titkát. „Tuggya, öregapán, de ne mondja meg senkinek, mert én akkor rögtön meghalok, oda a nagy nyárfa alá kell mennem minden éjszaka. Oda kell hordanom a csutkatövet és száraz gallyat, oda a föld alá. Ott vannak éjszaka a boszorkányok. Ott főzik nagy üstökben az aranyat. Nem is képzeli öregapám, mennyi arany van ott a föld alatt.” A titok hallatára az öregen felülkerekedett az arany utáni sóvárgás. „Ássuk ki, kis unokám”, mondta. „Nem lehet, nagyon mélyen van.” „Ássuk ki, s akkor gazdagok leszünk” – unszolta az öreg. „Nem szabad nekem ott ásni, mert akkor menten meghalok, de ássa ki maga. Magának szabad.” Amikor az öreg elkezdte ásni a földet a nyárfa alatt, akkor lefeküdt a gyerek a földre, hogy hallgassa az üstök rotyogását. „Ássa csak öregapám, még rotyognak.” Ahogy az öreg mind mélyebbre ásott, a gyereknek mindig jobban nyomta a mellét valami. Már úgy nyomta, hogy majd beszakadt a melle. A könyörgő hang is alig jött ki a száján „Ne ásson, öregapám, majd holnap folytatjuk, mert én már nem bírom tovább.” Reggelre eltűnt az ásás helye, s csak disznótúrás volt látható a nyárfa tövében.

Másnap és a következőkön is a kincsvágytól és kapzsiságtól hajtva ásta az öreg a nyárfa tövét, de a végére sosem jutott. A gyerek annyira könyörgött, hogy nem volt szíve az öregnek az ásó hegét az üstökig

lenyomni. Egy este a sötét kunyhóban lefekvés után nagy titokzatosan megszólalt a gyerek: „Nagy titkot árulok el kendnek. Én már kitanultam a boszorkányságot. Ma éccaka azzal a fekete kannal küzdök meg, amelyiknek nagy agyara van. Én a fehér kan leszek, amelyiknek göndör a szöre. Ha azt hallja kend, hogy kinn marakszanak a disznók, gyöjjön ki a nagybottal, és segítsen nekem. Nem biztos, hogy egyedül elbírok azzal a cudarral, mert úgy érzem, hogy nekem még valami hiányzik, de nem tudom, hogy mi.” „Ne félj, kis unokám, ott leszek, s akkorát vágok arra a csúnya kanra, hogy menten megdöglik.” „Vigyázzon kend arra, amit mondok. Ne a fejét verje, hanem a hátulját, mert akkor nem bír harapni. Ha megsegít kend, akkor reggel itt fekszek a subán maga mellett.” Éjszaka rettenetes viadalra ébredt az öreg. Marakodtak a kanok, csattogtatták fogaiat, a kunyhó sarkáig hánnyták a földet. Felugrott volna az öreg úgy, ahogy ígézte, de nem bírt. Nyomta a mellét valami, de annyira, hogy a subán keresztül is majd belenyomta a földbe. Odanézett, hát egy fekete macska volt rajta. Le akarta hajintani, de nem bírta. minden erejét összeszedte, hogy felkeljen, mert tudta, hogy az unokája élet-halál harcot vív a fekete kannal. Erejéből csak arra tellett, hogy a subán hánykolódott addig, míg egyszer csak elaludt. Arra ébredt, hogy valaki rázza. „Keljen fel kend. Nem látja, hogy reggel van?” Könnybe lábadt a szeme az öregnek, amikor meglátta egyetlen unokáját. „Ne ríjjon kend. Látja, milyen erős vagyok. Nem bírt meg velem az a fekete dög. Hanem most mondok kendnek valamit, de ne modja meg senkinek. Ha majd 12 éves leszek, akkor felmászok erre a nagy nyárfára. Onnan nagyon messzire jutok el. Akkor én már nagy leszek, s ott messze van nekem elszámolnivalóm. Ha megküzdök és visszajövök kendhez, akkor már lesz aranyunk, mert már nem parancsolnak nekem a boszorkányok. Nem hal meg kend soha, mert én mindenkor kigyógyítom. Lesz sok disznónk, s nem döglik meg közüük egy sem, mert azokat is meggyógyítom. Olyan leszek, hogy mindenivel azt tehetek, amit akarok. Nekem akkor már itt a földön nem parancsol senki. Nem kell akkor már kendnek dolgozni, csak a fényes napot nézzük. De ha nem jönnék vissza, akkor menjen el a Julis bábasszonyhoz s csak annyit kérdezzen tőle, hogy mi hiányzott az én kis unokámnak.”

Boldogan élt a nagyapa és kis unokája. Gondtalanul terelték a kondát, s a nagyapa már el is felejtette a boszorkányság historiáit. Nyogdtan aludtak minden éjjel a nyárfa mögötti kunyhóban. Egy éjjel azonban arra ébredt az öreg kondás, hogy nem fekszik mellette az unokája. Eszébe ötlött, hogy mit is mondott neki valamikor a gyerek. Rémült jutott eszébe, hogy unokája még nem töltötte be 12. évét. Fel-

ugrott a subáról, kiszaladt, és azt gondolta, hogy utánamászik a nyárfára. Ahogy megindult, nekiütközött valaminek, pedig nem volt ajtó a kunyhón. Négykézlábra állt, hogy majd úgy mászik ki a nem látható akadály alatt, de így sem sikerült. Egyszer csak megint macskanyávogást hallott, mint régen, amitől elvesztette az erejét. Erőtlenül terült el a subán, és valami kegyetlenül nyomta a mellét. Kakasszóra megszűnt a nyomás, és a kunyhó nyilásán láttá, hogy messze a nyárfától turkál a konda. Kereste az unokáját, de nem találta sehol.

Szomorúan leült a nyárfa alá. Eszébe jutott, hogy az unokája azt mondta, ha nem jönne vissza, akkor a Julis bábasszonyhoz menjen el. Megindult a faluba, és meg sem állt a bábasszony házáig. Amikor a ház elé ért, haláltusát jelző nyögések hallatszottak ki az utcára. Amikor bement a szobába, láttá, hogy a bábasszony haldoklik. Az öreg kondás bizonytalan hangon, de mégis feltette a számára mindenél fontosabb kérdést: „Az unokám azt mondta, hogyha egyszer örökre eltűnne, tüled kérdezzem meg, hogy mi hiányzott neki.” A halállal küszködő öregasszony révedezve megszólalt: „Én már úgyis meghalok, nekem már minden mindegy, hát megmondom kendnek az igazságot. Amikor az unokája megszületett, két sor fogva volt. Nem akartam, hogy tállos legyen, hát kiszedtem a fogait. Úgy látszik, nem tudtam mindenöt tövestüli kiszedni, és így megtudták a többiek. Erővel tállosnak akarták nevelni, de nem volt meg hozzá az összes fogva. Eddig ezt a titkomat nem mertem senkinek elmondani, nagyon jó, hogy bejött kend hozzá, így most legalább nyugodtan halok meg.” Még valamit akart kérdezni az öreg kondás, de láttá, hogy Julis már nem él.

A szokványos tállosmesékben nem szedik ki e táltosségra hivatott gyerek fogait. A tállos, amikor erejét próbálja ki, akkor lóvá, bikává szokott átváltozni. Külön érdekessége ennek a táltostörténetnek az, hogy Cifra Kovács János apja csikós volt, és a mesében mégis kondások szerepelnek.

Szent István korában minden pogány szertartást halállal büntettek. Vasárnap kötelessége volt mindenkinél templomba menni. Ha valaki mulasztást követett el, akkor a törvényes rendelkezések értelmében a hitszegőt megbüntették, függetlenül attól, hogy közrendű vagy előkelő volt az illető. Az előkelőket megdorgálták, a közrendűeket pedig a templom előcsarnokában kikötötték, megkorbácsolták, és csúfságul levágták a haját.

A múlt század elején a községháza előtt egy négyszögletes vastag tölgyfaoszlop állt a földbe ásva. Ez a „szégyenfa” arra szolgált, hogy azokat, akik erkölcsi vétséget követtek el, vasárnap délelőtt a hadnagy

(kisbíró) vastag rudalló kötéssel kikötötte, hogy a teplomból kijövő emberek előtt szégyenkeznie kelljen.

Gottai Ágnes a falu szélén a szérűskertben lakott. Az egyik juhász minden nap delelésre Gottaíné udvarába hajtotta be juhait. A szomszédban lakott egy fiatalasszony, aki nem véletlenül minden délnél átmennet Gottai Ágneshez. A fiatalasszony férje egyszer gyanút fogott, és bepanaszolta az esetet a presbitériumnak. Ilyenkor az volt a szokás, hogy a presbitérium által kinevezett békéltetők beidézték a házastársakat, hogy jobb belátásra bírják őket. A „vének” eredményes munkát végeztek, a férj megbocsátott a feleségének, és békésen hazamentek. Mivel Gottai Ágnes házánál történt a tiltott és csúfosnak vélt házasság-törés, a presbitérium azt a határozatot hozta, hogy a „kerítő” szerepét betöltő asszonyt a szégyenfához kell kikötni.

A boszorkányságot és a boszorkányok létezését Szent István korában még általánosan hitték. A keresztenység felvételével kapcsolatos törvények szigorúan tiltották a boszorkánysággal való foglalatoskodást. Ha valakit boszorkánysággal vádoltak, aki leggyakrabban nem lehetett más mint egy idős asszony, akkor az ügy elintézése a pap hatáskörébe tartozott. A boszorkányt a templomban nyilvánosság előtt szenteltvízzel hintették meg, vallásos oktatásban részesítették, és megböjtöltötték. Az oktatás bélyegeként a homlokára a templom megtüzesített kulcsával bélyeget nyomtak. Ha azt, aki már meg volt bélyegezve, ismételten boszorkánysággal vádolták, akkor királyi bíróság elé állították. A büntetés leginkább halál volt.

Ezer év elmúltával is disznótorok, névnapok alkalmával előkerültek a boszorkányokról szóló történetek, melyekről mindenki tudta, hogy csak mesék, de aki hallgatta, elhitte, hogy való igaz, amit hallgat, mert a jó mesélő oly meggyőződéssel mondta, hogy nem is lehetett abban a pillanatban kételkedni benne.

A boszorkányok haragiát nem volt tanácsos magukra vonni, mert az csak rosszat szült. Hogy ki volt a boszorkány, azt senki sem tudta, csak sejtették létezését. Szégyennek számított, ha valaki hitt a boszorkányokban. *Öregapám nem hitt a babonában, de azért, ha nyári estéken denevérek repkedtek az udvar felett, lekapta a kalapját a fejéről, és dobálta a denevérek felé. Ha a kalap lassabban esett le, az biztos jele volt, hogy denevér van benne. Ilyenkor a kalap karimája alá nyúlvá megfogta a bőregeret, és két nagy kampós szeggyel kifeszítette az élő állatot az istállóajtóra. A hiedelem szerint ugyanis a boszorkány retteg a bőregéről, és nem megy be az istállóba megrontani a teheneket.*

Disznótorban, amikor már elfogyasztották az ünnepi ételnek számító tyúkhúslevest, és sorra kóstolták a disznótorost, megindult a mese

fonala. A jöllakott vendégek szívesen hallgatták a rémmeséket és a bo-szorkányról szóló történeteket.

A tavaszi pénzkeresés bejáródott formája még a századfordulón is az volt, hogy a feketehegyi lakosok szőlőnyitó munkásként Kamenicán dolgoztak. Vasárnap megebédeltek, megrakták a talicskát egyheti élelemmel, és a falu végén levő Kasza-kocsma előtt várták be egymást útra készen. A jó súlymegosztású talicska könnyen gurult, s addig ballagtak, míg le nem értek a hegyre. Egy 50 év körüli „öreg” adta a tempót. István bácsi megtömte a pipáját, „akszamétosan” meggyűjtotta, s erről mindenki tudhatta, hogy az indulás ideje elérkezett. A többiek is rágyűjtötték, és szó nélkül megindultak libasorban. Az induláskor felvettek egy tempót, s azt tartották megállás nélkül, még le nem értek Kamenicára. Már rég kialudtak a pipák, de nem állhatott meg senki, hogy kivegye a szájából, mert mindenki kezével a talicskát fogta, a sorból kiállni nem lehetett, meg szégyen is lett volna megállni. Néha egyik-másik talicskás megszólalt: „István bácsi, álljon meg kend, rá kék gyűjtani.” „Nem lehet még pipálni” – volt a kurta válasz. Beesteledett, mire leértek Kamenicára. A talicskát a kunyhó előtt sorba állították, mindenki bevitte az elemzsiát, és leterítette a subáját. Ekkor István bácsi szertartásosan elővette a pipáját, kinyitotta a kostökből készült dohányzacskót, majd gondosan megtömte a pipát, előhúzta a presnyák alatt lapuló kovát, acélt és a taplót. Megcsiholta a kovát, melyet a mutató- és hüvelykujja között tartott. A szikra nekipattant a taplónak, melyet a kis- és gyűrűsujja között fogott. A tapló néhányszori csiholás után elkezdett parázslani, s azt odatartotta a viruló szűzdo-hányhoz. Nagyokat húzott a pipaszáron, s oly boldogan pöfekelt, mint aki nem a hegyre ment, hanem a mennyországba. „Így volt ez akkor – mondta a mesélő – akkor még egy pipafüst alatt mentünk le Újvidékre. Szombaton délig szoktunk dolgozni, fogtuk a talicskát, beletettük a subát és az üres elemzsiástarisznyát. Hazafele is István bácsi tartotta a tempót, és aki egyszer lemaradt, azzal bizony nem törődött senki. Győjjön haza, ahogy tud. Amikor egyik szombaton hazafele Újvidékre értünk, hát meglátom a katonacimborám. Nem tehettem, hogy nem állok meg vele egy szóra, mivel együtt szolgáltunk Baján a huszárokknál. Gondoltam, majd utolérem üket. A többiek rám se hederítettek, csak tolták a talicskát. Egyik szó a másikat érte, és a cimborám meginvitált egy pálinkára a közelí kocsmába. Csak azt az egy pálinkát ittuk meg, mert hát nem azírt mentem le Kamenicára, hogy elköltsem a pízt. Nem sokáig ültünk ott, de nekem már égett a fenyőfa deszka az ülepem alatt, és arra gondoltam, hogy majd kilípek és utolérem a többieket. Nem is maradtam sokáig, meg ki is líptem, de sehol nem láttam a cimborákat.

*Mikorra Szőreghez írtam, kezdett ám setétedni. Megálltam egy pil-
lanatra, hogy megigazítsam magamon a presnyákot, mert alatta volt a
heti keresetem. Ahogy megyek tovább, alig hogy elhagyom Szőreget,
egy girhes macska nyávog az útszélen. Mondom neki, hogy sicc, de a
girhes fekete macska csak gyön utánnam. Megint hátrafordulok úgy
menet közben, hogy megnizzem, mit csinál, megint zavarom, de csak
gyön utánnam. A fene azt a fekete macskát, hát megindulok gyorsab-
ban, hátha utolírem a cimborákat. Megerék, megerék, de valami nyomja
ám rettenetesen a hátam. Nízek hátra, oszt nem látom mán a macskát.
Megráztam a vállam, de nem éreztem rajta semmit. Beírtem Szentta-
másra, de akkor annyira nyomta a vállam az a valami, hogy majd bele-
buktam a talicskába. Rám is szolt egy rác a kiskapuból, de meggörbült-
tél, koma, tán elhúzta a vállad a kapa ott lenn a hegyen. Amikor mellé
írtam, hát úgy beugrott a kapun, hogy azt sem mondta, jóccakát.*

Vonszoltam magam tovább, és a Bara hídján találkozok az öreg „vasgatyás” Kovács bakterral. Mellé írek, hogy majd köszönök, az meg elfordul tülem. Folyt rólam a verejték, csupa lucsok volt a lábam a csizmában. Már bent voltam a faluban, de azt hittem, sohase írek haza. Na, gondolom, csak ha mán a kiskapuho írtam. Letettem a talicskát, oszt hátranízek. Egyszerre olyan könnyű lettem, hogy magam se hittem. Szítnízek, oszt mit látok, az a girhes fekete macska, amelyiket Szőregnél láttam, ott nyávog a szomszid háza előtt.” Amíg a mese tartott, meg nem szólalt senki. Amikor vége lett, a házigazda, hogy újabb fordulatot adjon a mese fonalának, így szolt: „Ugyan minek mesílsz ilyeneket, a boszorkányokban úgysem hisz senki.” Erre Zsófi néni mint a fúria, úgy kapta fel a fejét. Megváltozott az arca, fenyegető, rosszat sejtő tekinettel szinte felhorkant: „Mit beszélsz te, Ferenc? Még hogy nincsenek boszorkányok? Megmutassam üket? Tudod te, hogy a boszorkányokat úgy próbálják ki, hogy hajszálon ereszlik le üket a kútba?” Megváltozott a hangulat, megszeppent mindenki. „Hát izé – szólalt meg a házigazda – nem vagyok én rájuk kíváncsi. Csak úgy mondtam.” „Azír mondomb” – fejezte be a mondatot Zsófi néni.

A boszorkányokban nem hitt senki, hiszen Kálmán király még a boszorkányok üldözését is betiltotta. Kálmán király előtt úgy próbálták ki a gyanúba fogott asszonyok boszorkányságra való hajlamát, hogy tüzes vassal sübögették a talpát, vagy faszén parázson kellett végigmenni mezítláb. Ha nem égett meg a talpán a bőr, akkor azt állapították meg róla, hogy biztosan boszorkány. De kinek nem rántott volna vargát talpán a bőr, ha tüzes vassal sübögetik? Mivel a tűzpróbát mindenki kiállta (közben biztosan jajgatott), így azt állapították meg, hogy nincsenek

boszorkányok. Így született meg Kálmán király bölcs megállapítása, hogy nem kell üldözni azt, ami nincs.

Hogy Zsófi néni fenyegetőzését némileg semlegesítsék, az egyik vendég folytatta tovább a mesét.

„Gyerekkoromban teli volt a kezem feje szemölccsel. Eccer ahogymegyek öreganyámho, ott találom Sára nénit, ahogy tanyáznak a padon. „Te, Rozi, hát ennek a gyereknek meg milyen a keze? Mír nem csináltok neki valamit?”, „Hát mit csinálnánk? Csak nem daraboljuk össze a kezit a szemölcsei miatt – válaszolta öreganyám.” „Na, majd és csinálok vele valamit – mondta Sára néni.” „Ide figyelj, kisfiam! Menj ki az uccára, de addig be ne gyere, amíg nem hajtanak erre egy szürke lovat. Vigyázz arra, hogy a farka is fehér legyen. Ha gyön egy ilyen ló, menj oda, húzz ki a farkából egy szál szőrt, de meg ne mondd a gazdájának, hogy minek kell. Utána majd gyere be.” Úgy is történt. Üldögéltem a kiskapuban, oszt nemsokára gyött egy szürke ló. Szólok Mihály bácsinak, hogy álljon meg egy kicsit. Odanyúltam a ló farkához, kirántottam egy szál szőrt, oszt elszaladtam, mielőtt még Mihály bácsi megkérdezhette volna, hogy mit csinálok. Bementem a gangon ülő Sára nénihez, oszt megmutattam a lószőrt, hogy jó-e. Jó lett. Azzal megfogta a kezem, oszt lazán egyszer-kétszer rácsavarta kezem fejére a szőrt. Megindult velem a szomszéd házának az eresz csurgásához. Azt mondta, hogy kaparjak a bal kezemmel egy gödröt, de vigyázzak, hogy a lószőr le ne essen róla. Úgy is tettek. Ezután a kezem befektette a gödörbe, oszt a másik kezemmel betakartam föddel. Közben Sára néni valamit motyogott. Utána azt mondta, hogy húzzam ki a kezem a gödörből, de úgy, hogy a lószőr a főbde maraggyon. Ezt is megtettem. Akkor a bal sarkammal a gödörbe kellett taposnom, s Sára néni, mint aki jól végezte dolgát, megindult a gang felé. Leült a padra, és tovább beszélgettek nagyanyámmal.

Amikor hazamentem, édesanyám a látogatás felől érdeklődött. Elmondtam neki, hogy mit figurázott velem Sára néni. Édesanyám a történtekre azt mondta: „No, annak a Sára néninek is elment már az esze. Még azt képzeli magáról, hogy boszorkány lett, pedig csak megviniült.” Két hétközött ebéd közben csak úgy véletlenül ránézett anyám a kezemre, és csodálkozva láttá, hogy egyetlen szemölcs sincs rajta. – „No, látod, Ferenc, nem jó a boszorkányokkal viccelni” – folytatta a mesét tovább András bácsi.

Egy este, ahogy tanyázunk kint a kispadon, a boszorkányokról meséltek az asszonyok. Mondom nekik, hogy ez mind csak kitalált mese. Vige lett a tanyának, oszt bementünk az asszonnyal, hogy lefeküggünk.

Sára néni (1915–2005)

Éjfél körül felibredék, oszt hallom, hogy az utcán a ludak rettenetesen csapkodnak. Csak úgy gatyába kimegyek, hogy megnízzem, mitől olyan hangosak. Ahogy kilípek a kapun, hát egyszerre mintha rettenetes szél támadt vóna. Ingem egyszerre felfordított, oszt elkezd forgatni a homlokomon. Láthat्यátok, most is meglátszik a helye a szemöldököm felett, pedig van annak mán vagy húsz éve. Csupa vír lettem. Ahogy bemegyek, kérde tülem az asszony, hogy hun vótam. Nem szóttam én egy szót sem, csak lefekütem alunni. Azóta én nem bánom, meséjjenek a boszorkányokról, amit akarnak, meghallgatom, oszt kísz. ”

Tüzzel, vassal, szégyenfához való kikötéssel irtották a boszorkányságot, ami a sámán hitből eredt. Egy évezred elég hosszú idő, de annyinak kellett eltöltenie, hogy az emberek hiedelemvilágából kivesszenek a boszorkánymeséik. Manapság, ha az idősebbektől érdeklődünk boszorkánymesékről, a válasz leginkább az: „Hallottam, hogy valamikor ilyesmiket is meséltek, de ezekben feketicsi ember sohasem hitt.” Én sem hittem, de a szemölcs eltűnt a kezemről.

A KÖTET SZERZŐJÉRŐL

Sárközi Ferenc (1929–1999) helytörténész Feketicsen született, s itt járt általános iskolába, majd a gimnáziumot Kiskunhalason kezdte, és Szabadkán érettségizett. 1950-ben az újvidéki Pedagógiai Főiskolán diplomázott. Ezt követően Földváron, Kishegyesen és Pacséron tanított, majd visszatért szülőfalujába, ahol biológia-, vegytan- és fizikatanár volt a helyi általános iskolában. A hetvenes évek elején kezdte gyűjteni a falura vonatkozó helytörténeti anyagot, amelyből számos kiállítást rendezett, s előadásokat tartott.

1997-ben adta közre *A megtartó egyház* című többszerzős kötetben a falu múltjára, a református egyházi iskolára és az egyház évi jelen téseire vonatkozó rövidebb munkáit. Egy évvel később a *Református halotti és temetkezési szokások Feketicsen 1785–1997* című kötetben (Sárándi Istvánnal és Kórízs Józseffel) az 1920-ig terjedő időszak szokásainak leírása az ő munkája, majd immár posztumusz köteteként jelent meg *Az idő sodrásában* című könyve (2000-ben), amelynek az 1849-es *Mári-napi szaladás* című fejezetével a Magyar Nemzeti Múzeum és a Honismereti Szövetség helytörténeti pályázatán két évvel korábban díjban is részesült.

Hagyatékát lánya, az ugyancsak helytörténész Sárközi Otília gondozza.

TARTALOM

Iskoláztatás	5
A feketicsi óvoda története	45
A művelődési élet	53
A Testvériség Művelődési Egyesület	72
Egészségügy	85
Sport	109
A gyermekek játékai	117
Szokások	124
Népdalok	173
Névadás	183
Szólások	194
Igazságszolgáltatás a régi világban – betyárvilág	206
A feketehegyi táltos	249
A kötet szerzőjéről	259

Sárközi Ferenc

A MÚLTBÓL MERÍTETTEM I.

Forum Könyvkiadó
Újvidék
2009

e-mail: direktor@forumliber.rs
www.forumliber.rs

A kiadásért felel Németh Ferenc főszerkesztő

Recenzens: Pál Károly

Szerkesztő: Bordás Győző

Lektor: Szabó Szilvia

Korrektor: Buzás Márta

Műszaki szerkesztő: Csernik Előd

Példányszám: 700

Készült az Ideál Nyomdában Újvidéken, 2009-ben

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

930.85(497.113) Feketić

SÁRKÖZI, Ferenc

A múltból merítettem 1. Feljegyzések Bácsfeketehegy történetéből /
Sárközi Ferenc. – Újvidék : Forum, 2009 (Novi Sad : Ideal). – 259 p. :
ill. ; 23 cm

Példányszám: 700. – A kötet szerzőjéről: 259 p.

ISBN 978-86-323-0741-4

a) Feketić – Kulturna istorija

COBISS.SR-ID 240060167